

МЕНЕДЖМЕНТИ ПЕДАГОГІЙ

Kitob quyidagi ko'rsatilgan
muddatda topshirilishi shart

Oldingi foydalanishlar
miqdori

oblanadi.

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ С. АЙНӢ

Насимов А.
Гафорода Қ.Ғ.

МЕНЕҶМЕНТИ ПЕДАГОГӢ

Ғуҳра аз ғармгегу
пеккомонгу 00000 ба к.с.Ғуи
04.05.23с.

Душанбе – 2022

ТДУ 37:338

ТКБ 74.200+65.5

Н – 34

Бо қарори Шӯрои илмӣ-методи ДДОТ ба номи
Садриддин Айни аз «27» 05 соли 2022 № 8/2 ба ҷоп тавсия
шудааст.

“Мо бояд ба насли наврас аз таваллуд дониш ва
технологияҳои муосирро омӯзонем. Тарбия аз дақиқаҳои
аввал оғоз мешавад, вагарна дер мешавад.”

Э. Раҳмон

Китоби мазкур бо саҳмгузории Ректори ДДОТ ба номи
С. Айни мухтарам профессор Ибодуллозода А. И. ба ҷоп
расидааст.

Китоби дарсӣ ба яке аз масъалаҳои муҳимми илми
иқтисод-менеджменти педагогӣ бахшида шудааст.
Мураттибон, бо истифода аз таҷрибаи андӯхта ва
ақидаҳои дигар донишмандони соҳа, кӯшидаанд
гиреҳҳои норавшани онро бозкушои намоянд.

Менеджменти педагогӣ маҷмӯи принципҳо, усулҳо,
шаклҳои ташкилӣ ва усулҳои технологияи идоракунии
дар равандҳои таълиму тарбия буда, ки барои баланд
бардоштани маҳсулноки дар он равона карда шудааст.
Ин китоби дарси барои донишҷӯён, шунавандагони
курсҳои тақмили ихтисос ва роҳбарони муассисаҳои
таълими тавсия мешавад

Муқарризон: Мирзоалиева Адолат
Мирзоев Синавбаршо

ISBN 978-99985-910-4-2

© Насимов А., Гаффорзода Ҷ.Ғ. 2022с.

МУНДАРИҶА

Муқаддима	4
Моҳият ва тавсифоти унсурҳои асосии ташаққули идоракунии педагогӣ	5
Мақсад ва вазифаҳои менеҷменти педагогӣ	8
Функцияҳои менеҷменти педагогӣ	12
Усулҳои менеҷменти педагогӣ	15
Далелҳои муайянкунии самаранокӣ менеҷменти педагогӣ	19
Натиҷаҳои фаъолияти субъектҳои менеҷменти педагогӣ ..	20
Фалсафаи менеҷменти педагогӣ	23
Менеҷменти педагогӣ	32
Рафтори муносибати тахтулинсонӣ дар идораи мактаб ..	37
Усулҳои қаноатмандкунии талабот дар сатҳи оӣ	45
Асосҳои рӯҳияи сиёсати кадрӣ дар мавзӯи рӯҳия идора	55
Принсипҳо ва қонунҳои сиёсати кадрӣ	59
Усулҳои идораи кадрӣ	62
Масъалаҳои навоарӣ	72
Шахсият ҳамчун ҳадаф ва субъекти идора	74
Хусусиятҳои инфиродии шахсият	79
Қобилиятҳо ва нақши шахсият	88
Шахсияти роҳбар дар сохтори ташкилот	98
Гуруҳҳо ҳамчун ҳадафи пешравӣ инчунин воситаи пешбарандаи идора	109
Хусусиятҳои равандҳои гуруҳӣ	125
Коллективи педагогӣ	131
Омори маориф	147
Адабиёт	149

DENOV TADBIRKORLIK
VA PEDAGOGIKA
INSTITUTI ARM
№ 6043

МУКАДДИМА

Зарурияти идоракуни ба пайдоиши қабла, коллектив ва ҷамъият марбут аст. Идоракуни фаъолияти инсонро дар ташкили истифодабарии иқтисодиёт ва қонеъ гардонидани ин ё он талаботи одамро дар ҷомеа фаро мегирад. Тағироту дигаргунҳои дар иқтисодиёт, сохтори давлатӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ дар мамлакат ва таҷрибаи ҷаҳонӣ ба амал омада дар мафҳуми умумии менеҷмент акс ёфтааст.

Дар натиҷаи ислоҳоти солҳои 90-уми асри ҲХ дар системаи илмӣ идоракунӣ маҷмӯи донишҳои нави илмӣ ба вучуд омад, ки он асоси назариявии амалии идоракуниро аз рӯи пешниҳодҳои илмӣ таъмин менамояд. Дар давраи Шӯравӣ масъалаҳои илмӣ идоракуниро дар асарҳои олимони машҳур Д.М.Гвишиани, Г.Х. Попова, Ю.П. Василева, А.И. Анчишкина ва дигарон ҳаматарафа таҳлилу арзёби шудааст.

Менеҷмент қалимаи англиси буда, маънояш идоракунии ҳамаи фаъолиятро ҳамчун як соҳаи илм меомӯзад. Дар амал менеҷмент ҳамчун илм санъати фаъолияти самаранок истифодабарии захираҳои молиявӣ, моддию ақлонии инсон ва ташкилоту муассисаҳоро мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Менеҷмент ягонагӣ ва алоқаи ҳамаи раванди истеҳсолотро таъмин карда, кормандони ихтисосҳои иқтисодӣ, муҳандисӣ, лоиҳакашӣ, маркетинг, нақшакашӣ ва дигар таҳассусу касбу корро бо ҳам мутахид месозад. Ҳамаи кормандону мутахассисон фаъолияти кориашонро дар корхонаҳо, истеҳсолот ва фирмаҳо бо роҳбарии менеҷмент бо роҳ мемонанд.

1.1. Моҳият ва тавсифоти унсурҳои асосии ташаққулёфтаи идоракунии педагогӣ

Чустуҷӯи фалсафаи нави менеҷменти иҷтимоӣ вобаста ба тағирёбии муносибатҳои иқтисодии сохтори давлатӣ-сиёсии шуури ҷамъиятӣ дар кишварамон, ки ба амал омада истодаанд, ҳам тавассути бознигарӣ ва арзёбии таҷрибаи роҳбарии мо ва ҳам тавассути омӯзиш қарор дорад. Таҳлил, арзёбӣ ва мутобиқшавӣ ба шароити таҷрибаи ҷаҳонӣ идоракунии мо сурат мегирад. Чунин таҷрибаи идоракунии ҷаҳонӣ дар сатҳи ташкилотҳо (заводҳо, фирмаҳо, ширкатҳо, ассоциатсияҳо, мактаб ва ғ.) мафҳуми умумии "менеҷмент" (идоракуни)ро ифода мекунад.

Дар китоби М.Х. Мескон, М. Алберт, Ф. Хедоури "Асосҳои идора" менеҷмент (идоракуни)-ро ба якчанд маъно: ба монанди қобилияти ба мақсади гузашташуда расидан, бо истифодабарии меҳнат, зехн, ангеаҳои зехнии рафторӣ одамони дигар, ҳамчун менеҷмент, функсияи намууди фаъолият барои роҳбарӣ кардани одамон дар ташкилотҳои гуногун ва ҳамчун як соҳаи дониши инсон барои иҷрои чунин вазифа кӯмак мерасонад, кор фармуда мешавад. Ҳамин тариқ, қалимаи менеҷмент аз англисӣ маънои идоракуниро дошта, инчунин ба маънои намууди фаъолият ва ба маънои соҳаи дониш низ амал мекунад. Барои ба даст овардани мақсадҳо ташкили идоракуниро на танҳо захираҳои кадрӣ (меҳнат, зехн ва ангеаҳои рафторӣ одамон) балки захираҳои моддӣ ва маблағро низ мавриди истифода мебарад. Гайр аз ин, дар манбаъҳои бешумор менеҷмент на ҳамчун дониши (соҳаи илм) идоракуни, балки чун санъати идоракуни, ки ба маънои томаш ҳиссиёти идоракуниро дарбар гирифта дар қарорҳои гайристандартӣ ва аслии ӯ, воқуниши саҳеҳ, импровизатсияи амалҳо зоҳир мегирад, нишон дода шудааст. Ҳамин тариқ, менеҷментро ҳамчун илм санъат ва ба замми ин фаъолият оиди сафарбаркуни дар захираҳои зехнӣ, маводӣ ва маблағ бо мақсади ташкили пурмаҳсул амалкунанда муайян намудан мумкин аст.

Идоракунии педагогӣ ҳамчун системаи ҷамъбасти ва дар мадди аввал амалкунанда дар як вақт дар Худ, сохтори

шартҳои басистемадорорию дар худ зоҳир менамояд ва онро шартан ба намудӣ зер пешихӯд менамоем,
-Мохият ва ҳислатҳои ҷузъҳои асосии системакунонӣ дар идоракунӣ педагогӣ ҳамчун системаҳои амалкунанда.

-Мақсади идоракунӣ педагогӣ.

-Вазифаҳои асосии дар пеш истодаи идоракунандаи раванди таълим.

-Принсипҳои идоракунӣ педагогӣ.

-Принсипҳои умумии идоракунӣ

-Принсипҳои ташкили илмӣ педагогӣ ва кори идоракунӣ.

-Принсипҳои фаъолияти таҳлилии менечери раванди таълим.

-Функсияҳои ҷанбаҳои асосии функционалии идоракунӣ педагогӣ.

-Усулҳои идоракунӣ (усули идоракунӣ педагогӣ).

-Натиҷаи фаъолияти субъектҳои идоракунӣ.

-Маҳсулнокии ҳамчун ҳислати раванди фаъолияти яқҷояи омӯзгор ва хонанда.

-Сифат ҳамчун ҳислати натиҷаи ҷаҳонӣ.

Ба ҷузъҳои пешбарандаи идоракунӣ педагогӣ мохияти (қоидаҳо ва ҳислатҳои) ҷузъҳои асосӣ ва мафҳумҳои системакунонии он мафҳумҳои асосии зерин дохил мешаванд.

Идоракунӣ педагогӣ- маҷмӯи принсипҳо, усулҳо, шаклҳои ташкилӣ ва усулҳои технологияи идоракунӣ дар равандҳои таълиму тарбия инчунин таълимӣ зехнӣ, ки барои баланд бардоштани маҳсулнокии дар он равона карда шудаанд, мебошанд.

Раванди таълим - фаъолияти мақсаднок дар соҳаи таълим, тарбия ва инкишофи шахсият тавассути раванди муташаккилонаи таълиму тарбия, инчунин таълимӣ-маърифатӣ дар ягонагӣ ва худомӯзии шахсияти мазкур, ки барои баланд бардоштани дониш, малакат ба сатҳи иҷроӣ меъёри стандарти давлатӣ онди донишхушкунӣ мебошад.

Идоракунандаи раванди таълимӣ-маърифатӣ - омӯзгор, ки ба сифати субъекти системаи идоракунӣ фаъолияти таълимию маърифатии хонандагон амал менамояд.

Идоракунандаи раванди таълимӣ-тарбиявӣ -роҳбари муассисаи таълимӣ(директор, ҷонишини он), ки ба сифати субъект дар идоракунӣ раванди фаъолияти таълимӣ-тарбиявӣ коркунони педагогӣ амал менамояд.

Мониторинги раванди таълим - пайгирии муттасил оид ба рафт, натиҷа ва маҳсулнокии раванди таълим тавассути технологияи компютерӣ, ҷамъбасти ва коркардбароии ахбороти дастрастардида.

Идоракунӣ педагогӣ ҳамчун системаи амалкунанда, ки дар худ ҷузъҳои зерини системакунонии сохторӣ-функсионалиро дорост фаъолият мебарад:

мақсади фаъолият (банақшагирифташуда, пешбинишуда);

субъекти фаъолият (директор, ҷонишини ӯ, омӯзгорон, хонандагон \ донишҷӯён ва ғ.)

ҳадафи фаъолият (худӣ ҳамон субъекти соӣ ҳисоб меёбад) - иҷрокунандаи дастурҳои роҳбарият (хонандагон, донишҷӯён, омӯзгорон, ҷонишини директор ва ғ.) мебошанд. мазмуни фаъолият (таълимӣ, идоракунӣ ва ё ягон ахборот).

Тарзҳои фаъолият(усулҳо ва тарзи кори амалиёти байниҳамдигарии омӯзгор ва хонандагон ва ғ.).

Ахборот (аз заб. 'тлп/огтадо равшанӣ, муаррифӣ/мпазӯ ва маҳсули меҳнати менечери раванди таълимӣ ва тарбиявӣ ё таълимӣ ва маърифатӣ).

Идоракунӣ раванди таълим(ҳрмун як қисми таркибии менечменти педагогӣ) -амалиёти ҳамаҷонибаи роҳбар бар болои фаъолияти коллектив ва хонандагон бо роҳи банақшадорории аз ҷиҳати илмӣ асосноккардашуда. Ташкил ва назорати фаъолияти онҳо

МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ МЕНЕЧМЕНТИ ПЕДАГОГӢ

Таркибидиҳандаи дуҷуми асосҳои идоракунии системаи педагогӣ мақсадҳои фаъолияти субъектҳо дар менеҷменти педагогӣ мебошанд.

Мақсади фаъолият натиҷаи ба нақшагирифташудаи пешбинишанда (мақсад-модели (намунасозии) натиҷа)

Мақсади машғулияти дарсӣ — амалан ноилшавии чамбастаи фаъолияти ҳамҷояи омӯзгор бо хонандагон; дараҷаи азхудкунӣ, ки дар он педагог дар рафти машғулиятҳо омӯзиши хонандагонро ба нақша гирифтааст (омӯзонидани чиро ба нақша гирифтааст: муайян намудан, ба ҳисоб гирифтани, ҷен кардан, таҳлил кардан, дарёфтани, ҳал намудан ва ғ.)

Мақсади ширкат варзидан ба машғулиятҳо (дарсҳо) — намуд ва натиҷаҳои фаъолияти омӯзгор ва хонандагон, ки хатман дар ҳар як машғулиятҳои таълимӣ дунболириӣ карда шуда, ба тарзи шифоҳӣ, инчунин микдорӣ арзёбӣ мегардад. Ҳамин тариқ, маъсалаи муайян намудани мақсадҳои асосии тарбия дар ҷомеаи ҳозира ба миён меояд. Чунинчи И.Ф.Харламов дар дунболоғириӣ бо Х.Й.Лийметсом чунин меҳисобад, ки тарбияро ҳамчун раванди идоракунии инкишоф дар шахсият ҳисобидан мумкин аст.

Дар инкишофи ҷомеаи замонавӣ чунин омилҳоро ба сифати мақсадҳои асосии тарбия метавон пеш аз ҳама рушди ҳамаҷонибаи шахсият донист. Дар воқеъ чунин мақсад дар риштаи додашудаи табaddулоту иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар мамлакат мо чун ҳамавақта бағоят муҳим аст. Рушди ҳамаҷонибаи шахсият раванди бемайлони ва умумичомеагӣ ба шумор мераад. Ҳар як форматсияи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба ин мафҳум саҳми муайяни рушди шахсиятро саҳмгузори менамояд, ки дар он маърифати инсонӣ дар чунин давраи муайян бо осонӣ пеш меравад. Ҷояи рушди ҳамаҷониба бештар мувофиқ ва замонавӣ мебошад, агар он бо вазифаҳои мувофиқе, ки барои ноил шудан ба чунин рушд дар мувофақа бо ниятҳои шахсӣ ҳадафҳо ва пешомадҳо ҳам дар шахси алоҳида ва ҳам дар ҷомеа амал менамоянд, дастгирӣ карда шавад.

-Тарбияи ватанпарварӣ. Ватандӯстӣ ҳамчун баргариӣ афзалияти арзишҳои миллии дар байни онҳое, ки бо эҳтиром ва муносибати мусбӣ ба арзишҳои халқҳои дигар ва тамаддун тарбия ёфтаанд, дарк карда мешавад. Бо вучуди он, ки дар солҳои охир воситаҳои ҷудогонаи ахбороти умумӣ дар мамлакат мафҳуми ватандӯстиро таҳриф менамоянд, вай мақсади асосии тарбия ва ташаққули шахсият дар ҳар гуна мамлаки ботамаддун буд, ҳаст ва менамояд. Ватандӯстии ба дарҷаи васеъ маъмули амрикоӣҳо, англисҳо ва бисёр халқҳои дигар на танҳо аз ҷониби истиқоматкунандагони чунин мамлаки, балки аз ҷониби ҷомеаи дигари ҷаҳонӣ низ эҳсосишаванда мебошад. Таҳлили шахс дар берун аз шароити як кишвари мушаххас, ё ватани худ ва ҳамчун сокини он инчунин субъекти тарбияи системаи муайяни педагогӣ дар он ғайримикон аст;

канорагирӣ аз ифроткории коллективизм ва шахспарастӣ дар ташаққули шахсият. Дар Тоҷикистон ҳеҷ гоҳ самти ташаққули шахспарастии шадид дар ҳадуи худ дар шаклҳои эгосентрикӣ вучуд надошт, балки дар мамлакатаи мо идеяи ҳамдастӣ ва кӯмаки якдигар ҳамеша дар мадди аввал буд. Дар кишвари мо ғояи афзалияти сарвати инфиродӣ ҳеҷ гоҳ таълиғ карда нашудааст. Ҳам Мирзо Турсунзода, ҳам Бобоҷон Ғафуров ва инчунин, ба монанди инҳо бисёр ҳамватанони мо на дар бораи боигарихон худ муҳокимарониҳо намуданд, балки аксарияти ашхоси баландмартба дар бораи он баҳс намуданд, ки онҳо барои ватани худ чӣ қорнамонҳо нишон додаанд. Ҳамин тариқ дар тафовут бо орзумандии амрикоӣҳо онди бойшавӣ, дар Тоҷикистон ҳамеша ғояи дигар арзиш дорад — яъне пас аз ту ба манфиати халқат аз ту чӣ боқӣ хоҳад монд;

инкишофи бемайлони ҷомеа ҳамчун системаи худинкишофёбии ҳамагарафа. Бо вучуди вайронихо, мушқилоти зиёди иқтисодӣ, кишвар ҳамеша ба пеш ҳаракат ва пешрафт дорад. Ҷояҳои рушд, тақомулоти ва худинкишофёбии ҷомеа дар асоси ҳаракати пешравии кулли шахсиятҳои он дар кулли системаҳои идеологӣ таъдиқ ёфтааст. Албатта, суръати рушди шахсият дар системаҳои мухталиф якхела нест, балки тамоили прогрессивии онҳо ҷои шубҳа надорад. Ҳатто ҳар гуна сохти ҷамъиятии

пешрафтатарин низ рӯякӣ набуда, балки дар ҳар гуна ҷомеаи ҳиссиёти дорон ғайринсонгарӣ буда ва дар ҳар гуна системаи ғайридемократӣ ҳам, инчунин ҳамеша шахсияте, ки дар рӯҳияи инсондӯстӣ ва афзалиятнокии олии қиматҳои инсонӣ дар ҳар гуна мамоник тарбия ёфтааст ҷой дорад зуд мутобиқ шудани шахсият ба шароити воқеии ҷомеаи мушаххас. Нагли 50-60 солиаи инсоният дар мо саркардаҳои мухталифи мамлакатро аз сар соқит намуздаанд, ки аз ҳамдигар аз ҷиҳати ғоя ва тарзи давлатдорӣ куллан фарқият доштанд. Чунин мардум, ки аз рӯи меъёрҳои ҷомеашиносон насли сеюм ҳисоб меёбанд ва дар давраҳои И.В.Сталин, Н.С.Хрущёв, Л.И.Брежнев, Ю.В. Андропов, К.У.Черненко, М.С.Горбачёв, ва Б.Н.Елсин зиндагӣ ба сар бурдаанд, ҳамеша ба таври ҳаққонӣ ба ҳаёти тағирёбандаи воқеии иҷтимоӣ-иқтисодӣ мувофиқбуда амал менамуданд, яъне қобилиятнокии худ, инчунин тоқатпазирии худро ба шароитҳои тағирёбандаи рӯзмарраи зиндагӣ исбот намуздаанд. Сохтор, мазмун ва усулҳои тарбия дар системаи педагогии чунин давраҳо аз ҳамдигар фарқияти кам доранд. Дар даҳсолаҳои охир мақсад ва вазифаҳо, сохтор ва мазмуни фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, ҳамчунон дар кулли системаҳои педагогӣ ба тағиротҳо дучор шуда истодаанд. Тағирнопазирӣ бисёрҷанбагӣ ва тамоюли бисёрҷонибаи системаи педагогии ҳозиразмон имконият медиҳанд, то ки кулли ҷорабиниҳои тарбиявии дар боло зикрфта боз ҳам пурратар, босифаттар ва пурмахсултар ба амал бароварда шаванд.

Интиҳоб ва ҷобачогузорӣ, тайёркунии ва тарбияи кадрҳо - масъалаи мушкили иҷтимоӣ-руҳӣ ва рӯҳӣ-педагогии мебошад, ки аз роҳбарият қобилият ва сифоти шахсӣ, инчунин дониш, малака ва ўҳдабароиро низ тақозо менамояд. Масъулияти роҳбарият дар ин маврид, чунин аст:

- интиҳоб, баҳогузории нахустин ва ҷобачогузори кадрҳо;
- тарбияи кадрҳо, аз он ҷумла тақмили ихтисос, ташкили таълими давомдор,
- баҳоидиҳии кадрҳо, ки чунин ҷиҳатҳоро дар назар дорад:

- арзёбии кори рӯзмарраи коркунон ва натиҷаҳои фаъолияти онҳо;

- сертификатсияи даврии менечерон, коркунон ва мутахассисон;

- ҳангоми ҷобачогузори кадрҳо ҷиҳатҳои зеринро дар назар гирифтани лозим аст:

- тақсироти коркунон мувофиқи ҷои кор(омӯзгорон аз рӯи синф мутобиқ ба синнусоли хонандагон ва аз он ҷумла мувофиқи фан бо назардошти тайёрии махсуси онҳо, синнусоли ҷинсият, хусусиятҳои фардии рӯҳӣ ва шахсӣ ва инчунин бо баҳисобгирии ҳамкорӣ ва ҳаммутобиқатӣ бо ҳамкорон;

- ташаққул, таълим ва пешбурди захираи кадрҳои роҳбарикунанда (мудирони қисми таълим, роҳбарони иттиҳодияи методӣ ва ғ)

- Дуруст бароҳмонӣ ва таъминоти методии интиҳоботи ва озмунҳо барои ишғоли вазифаҳои менечерон ва мутахассисон;

- тақомулоти дар сохтори гуруҳ ва баланд бардоштани мўтамадият дар мисоли ҷанбаҳои омўштани талаботҳо ва шуғли омўзгорон ва динамикаи тағиротҳои сохторӣ дар гуруҳ;

- омўхтани сабабҳои ивазшавии кадрҳо ва риояи накардани интизомии меҳнат, тақомулоти иқлими педагогӣ-иҷтимоӣ дар гуруҳ.

- Ақнун мо таърифи вазифаҳоро, ки ҳамчун мафҳуми асосии идоракунии педагогӣ хизмат менамоянд, муайян хоҳем намуд. Вазифаҳои асосии идоракунии педагогӣ:

- даври ва пайдарҳамии ҳам амалиётҳои ҷудогона ва ҳам кулли амалиётҳои аз ҷониби иҷрокунандагон амалишуда низ инъикос намуздан;

- усулҳо ва қонунҳои иҷроии намулҳои гуногуни қорҳоро дар муддати муайяни вақт дида баромалан;

- талаботҳо ба сифати натиҷаҳои фаъолият ва маҳсулнокии мақсадҳои ба даст овардаи пешбинишударо бо назардошти мўтамадияти қувваҳои масрафгардида, воситаҳо ва вақтро муайян намуздан;

-талаботҳо оиди ҳайат ва таҳассуси иҷрокунандагон дар фаъолияти муайяни онҳо (дар мутобиқат бо вазифаҳои корӣ) муайян кардан;

-микдори аҳбороти зарурӣ ва манбаъҳои асосии онро бо баназаргирии мӯътамадиат (заруриҳо ва нокифоягӣҳо) муайян намудан;

-қонунҳои асосии назорат ва ҳисоботи рафти кор инчунин натиҷаҳои фаъолияти иҷрокунандагонро муайян намудан..

Вазифаҳои машғулиятҳои таълимӣ -мачмӯи мушқилотҳои назариявӣ ва амалии мустақилона ва ё бо ҳамкорӣ бо омӯзгорон дар якҷоягӣ пасисаркардаи хонандагон дар раванди таълимӣ-тарбиявӣ, ки барои таълим, тарбия ва инкишофи ҳамаҷонибаи онҳо мусоидат менамояд,назорат намудан.

ФУНКСИЯҲОИ МЕНЕҶМЕНТИ ПЕДАГОГӢ

Мафҳуми муҳими менеҷменти педагогӣ, мафҳум оиди функцияҳои ӯ мебошад, ки мазмунҳои асосии фаъолияти идоракуний ва саҳеҳтараш -давраи ниҳонии ҷамъулҷамъии амалиётҳои ба итмом расидаро, инчунин таркибдиҳандаҳои онҳоро дар фаъолияти пурраи идоракуний инъикос менамоянд. Ба ибораи дигар, функция аз каллимаи лотини гирифта шуда, маъноаш-амалиёт ё иҷрокунӣ мебошад. Яъне он муносибати байни системаи идоракунийро бо ҳадафи идорашавандаро муайян менамояд ва аз системаи идоракуний иҷроиши амалиётҳои муайяно барои бадаст овардани ҳамаҷонибагӣ дар равандҳои ташкилӣ ва ё идорашавандаро тақозо менамояд.

Дар асоси назарияи идоракуний ва таҳлили амалияи идоракуний аз ҷониби муассисаҳои таълимӣ метавон функцияҳои асосии менеҷменти педагогиро муайян намуд.

Функцияҳои банақшагирий ва ё ба ягон қарор омадан (дастурҳо, фармоишҳо, тавсияҳо,нақшаҳо, қарори шӯро,қарори шӯрои педагогӣ ва ғ.) Банақшагирии раванди таълиму тарбия (ё ба ягон қарор омадан) -ҷанбаи нахустин ва асосӣ дар идоракунии педагогӣ ба шумор меравад ва пас аз муайян кардани намудҳои асосии фаъолият ва

ҷорабиниҳо бо дастури муддати иҷроиш аз ҷиҳати иҷрокунандагони муайян бо назардошти муҳлати иҷро ба даст оварашудааст,пешбинӣ мешавад.

Амалиёти ҳавасмандкуний -Аъзоёни гурӯҳ бояд қорҳои худро мувофиқи вазифаҳои ба онҳо вогузошташуда бачо оранд. Роҳбарият, баъзан ҳатто дар ин бора огоҳ карда нашуда бошанд ҳам, ҳамеша қорҳои ҳавасмандкуниро ба роҳ мемонанд.Аз он ҷумла ҳавасмандкунии моддӣ ва маънавӣ, ки нақши он бештар аст дар мадди назар аст.

Агар дар замони гузашта барои ин баъзан тозиена ва таҳдидро мавриди истифода қарор медоданд ҳоло инчунин барои баъзеҳо дар қомебиҳо муқофотпулиро низ ҷоиз медонанд.Минбаъд аз охириҳои қарнҳои XVIII то XX бо эътиқодмандӣ дайн шудааст, ки дар сурати музди қори қифоя ба даст овардан мардум қорҳои худро хуб саранҷом хоҳанд кард.Ҳамин тариқ, ба ҳисоб гирифта шудааст, ки эҷоди ҳамоҳангсозихоҳои қорӣ -раванди басо содда буда, ба пешниҳоди муқофотпулиҳо, мутобиқ ба ивази қори иҷрошуда мебошад.

Вазифаи назорати пешакӣ,қорӣ, таъхирёфта ва ниҳой. Назорати пешакии оиди тағтиши нақшаҳо буда,боқимонда намудҳои назорат -ҳамоҳангсозии фаъолияти иҷрокунандагон дар асоси аҳбороти дар рафти ҷунин назорат ба даст овардашуда, ҳисобукиҳои натиҷаҳои фаъолият,таҳлил ва арзёбии маҳсулнокии он дар асоси натиҷаҳои баамаломата дар ҷунин назорат мебошад.Назоратро ҳамчун далели системанокии менеҷменти педагогӣ арзёбӣ менамоям.

Назорат ҷузъи сеюми асосӣ дар менеҷменти педагогӣ,раванди ҳосилкуний ва қоркарди аҳборот оиди натиҷаҳои раванди таълиму тарбия ва дар асоси он қарори қабулшудамебошад.Назорат дар худ мушоҳида, омӯзиш, таҳлил, ташхис, инчунин арзёбии маҳсулнокии фаъолияти, иҷрокунандагонро дар бар мегирад.

Таҳлили раванди таълим -яке аз усулҳои асосии назорат дар соҳтори менеҷменти педагогӣ буда, тарзи ҳосил кардани дониш оиди сабабҳои ин ё он самаранокии фаъолияти якҷояи омӯзгор ва хонанда мебошад.

Дар маҷмӯъ чунин амалиётҳои додашуда дар ҳамҷоягӣ рафт ва пайдарҳамии амалиёти идоракунии, даври ниҳони онҳоро инъикос менамояд. Ҳар як амалиёти идоракунии бо қабул ёфтани қарор, ё банақшадорӣ (план, аз калимаи лотинӣ plan -равон, суфта гирифта шуда, ин қарори қабулшуда оиди идоракунии ва ба шакли дар қоғаз ва ё дар навори фототасма тасмаи магнитӣ ва ё дискет дарҷ гардида мебошад) ибтидо ёфта, бо назорати ҷамъбасти дар таҳлили натиҷаҳои инчунин маҳсулнокиҳои қарори қабулфтаи идоракунии ба итмом мерасад. Ҳангоми бадотории ҳар як амалиёти нави идоракунии аз ҷониби роҳбарият ба коркунон содирёфта, кулли чунин амалиётҳо бо ҳамон пайдарҳамиҳо тақрор намоёнд.

Дар асоси функцияҳои менеҷменти педагогӣ метавонанд сатҳҳо ва ё нақшҳои гуногуни идоракунии ҷой дошта бошанд асоситарини онҳо:

- нақши роҳбари асосӣ, дар ҷалби ишғирок дар фаъолиятҳо, вақте ки вазифа талаб мекунад;

- нақши роҳбар, ки барои ҳавасмандгардонӣ ва фаъол кардани тобеон, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо масъул аст;

- нақши алоқа, муқотиба. Ишғирок дар маҷлисиҳои тарафиро дар бар мегирад; яъне аз барқарорёбии муомилаи байниҷадигарӣ бо ташкилотҳо ва шахсони махсус иборат аст;

- қабулкунандаи маълумот. Моҳияти амалиёт аз ҷустуҷӯ ва бадастории ахбороти зарурӣ иборат аст;

- паҳнкунандаи ахборот. Менеҷер ахбороти аз берун дастрасшударо ба аъзоёни ташкилоти худ дастрас намуда, бо мақсади паҳн шудани ахборот онро тавассути почта ба кулли ташкилотҳои дахлдор роҳӣ менамояд;

- нақши соҳибкор. Менеҷер дар чунин нақш лонхаҳои оиди тақомулро аз нав қор карда баромада, онҳоро дар тағиротҳо аз нав интишор менамояд;

- бартараф кардани қонуниҳои ғайриқонунии Менеҷер. дар он сурате, ки ташкилотро бӯҳрон таҳдид менамояд, амалиёти дурустнамоӣ ва саҳеҳгардониро пеш гирифта, бо ҳалли дурусти онҳо ба чунин масъалаҳо ҳогима мегузоранд;

-тақсимкунандаи захираҳо. Чунин нақш масъулият дар иҷрои тақсими захираҳои имконпазирро дар ташкилот дар назар дорад, ки амалан ба қабул ва тасдиқ гардидани кулли қарорҳои дахлдор равона карда шудааст;

-музокиракунанда. Менеҷер ба раискинии ташкилот дар кулли гуфтугузориҳои муҳим ва ҳаҷман назаррас ӯҳдадор аст.

УСУЛҲОИ МЕНЕҶМЕНТИ ПЕДАГОГӢ

Азнав қоркарди асосҳои илмии менеҷменти педагогӣ масъалаи усулҳои идоракунии ба миён мегузорад, ки ба сифати тарзҳои ноилшавӣ ба мақсадҳои пеш гузошташудаи менеҷменти педагогӣ ва ба даст овардани функцияҳои асосии онҳо амал менамоянд. Ҷор унсури усулҳои менеҷменти педагогии зерин мавҷуданд:

- усулҳои иқтисодӣ ва усулҳои ҳавасмандгардонии иқтисодӣ;

- усулҳои ташкилӣ-ҷобачогузорӣ ва ё маъмурий;

- усулҳои таъсироти рӯҳӣ-педагогӣ;

- усулҳои таъсироти ҷомеа;

Усулҳои иқтисодӣ ва ё усулҳои ҳавасманд гардонидани ихтисодӣ бояд бо роҳи дар ҳаёт тағбиқ намудани принципи муҳими “аз ҳар кас мувофиқи қобилият, ба ҳар кас мувофиқи меҳнат”, боядба амал бароварда шаванд. Ба андозаи тақомулоти ҷомеаи мо, одатан, усулҳои ҳавасманд гардонидани иқтисодӣ дар қоркунони педагогӣ бо назардошти мутобиқати онҳо бо миқдор ва сифати меҳнат, аз он ки собиқаи педагогӣ нишондиҳандаи мутлақии меҳнати шурмаҳсул шуда наметавонад, ҳарчанд дорои аҳамияти муайян бошад ҳам низ, инчунин дар тақомулот мебошад. Тағбиқотҳо дар чунин самт имкон медиҳанд, то ки мафҳумҳои таҳассус, унвон, сифат ва ғайраҳо дохил карда шаванд. Имрӯз дар даври тағиротҳои куллии системаи таълим, ба масъалаи истифодабарии маҳсулнокии усулҳои

иктисодӣ дар менеҷменти педагогӣ билохир диққати махсӯс равона крда шуда, вай натавонад масъалаи давлатӣ, балки масъалаи хусӯсӣ ва ҷомеа низ шуда мондааст. Вале татқиқотҳои чуқур ва ҷиддӣ дар самти мазкур ҳанӯз дар пешанд.

Усулҳои ташкилӣ-танзимӣ ва ё усулҳои маъмурӣ бо тарзи ба қонун даровардани фаъолияти иҷрокунондагон ба меъёр даровардани он дар шакли фармон, дастурдхӣ, фармоиш талаб кардан ва ғайраҳо ба даст дароварда мешаванд. Тавассути ҷунин усулҳо интиҳоб, ҷобачогузорӣ ва тарбияи кадрҳо ба амал бароварда шуда. Қонуниятҳои махсӯси зарури дохил, карда мешаванд. Ҳарчанд усулҳои маъмурӣ муҳим ва бағоят заруранд, бо вучуди он идоракуни танҳо тавассути ҷунин усулҳо то як андоза ба ташаққули услуби худкомагии идоракуни хос буда, ба инкишофи қобилиятҳои эҷодии аъзоёни ҷомеа қобилиятнок намебошад.

Тарзи демократии идоракуни дар асоси истифодаи усулҳои таъсироти рӯҳию педагогӣ, ки шакли маслиҳатомез, илтимос, хоҳиш, дастурдхӣи талабomez (бе ягон фишороварӣ), ҳавасмандкуни, миннатдорӣ ва ғ., ба даст дароварда мешаванд. Ҷунин усулҳо имкон медиҳанд, то ки банақшадарории рушди иҷтимоии коллектив ба амал бароварда шуда, дар ҷомеа муҳити бехтар ва оромии рӯҳонӣ, барқарор шавад, ки ин ба кулли, коркунони муассисаи таълимӣ фаъолияти эҷодӣ ва ташаббускорӣ баланд карда шуда, дар онҳо худомӯзии ахлона ва ҳисси масъулиятнокӣ дар ҷомеа тарбия ёбад, бар замми ин, ҳавасмандкуни онди фаъолияти иҷтимоӣ дар ҷомеа ба тарзи мусбат ташаққули дода шавад. Ҷунин усулҳо ба истифодабарии шаклҳои ғуногуни ҳавасмандкунии ахлоқии ҷомеа ва шахси буда бо назардошти хусӯсиятҳои шахсӣ-равонӣ дар аъзоёни ҷомеа таъия менамоянд.

Вобаста ба масъалаҳои корҳои кадрӣ ҷунин усулҳо ба тарзи зерин ба система дароварда мешаванд (ҷадв. 1.1).

Ҷадвали 1.1

Масъалаи корҳои кадрӣ	Ҳадафи татқиқот	Усули татқиқот
Интиҳоби кадрҳо	1. Амалӣётҳои шахсият. 2. Сатҳи инкишофи қобилиятҳои умумӣ ва махсӯс 3. Хусӯсиятҳои шахсии рӯҳӣ ва шахсияти омӯзгорон	Сӯҳбат, мушоҳида, тестҳо, усулҳои библиографӣ, тестҳои қобилиятҳои умумӣ ва махсӯс Тестҳои фардӣ
Тарбияи кадрҳо Тарбияи кадрҳо	1. Дониши зарурии касбӣ, ўҳдабарой ва малака Махсӯлнокии усулҳои таъсироти рӯҳию педагогӣ ба Таълимтирандагон Махсӯлнокии шаклҳои таълими касбӣ	1. Баҳоии коршиносон, саволҷавоб, сӯҳбат 2. Омӯзиши ҳолатҳои мушаххас, бозҳои тичоратӣ, таълимоти иҷтимоӣ-равонӣ. 3. Усулҳои мухталифи равонӣю педагогӣ.
Баҳогузорӣ ва ҷобачогузории кадрҳо	1. Мутобиқоти коркун ба кори иҷромешуда. Имконияти минбаъдаи истифодабарии корманд Натиҷаҳои фаъолияти меҳнатӣ	Саволномаҳо, тестҳо, анкетаҳо 2. Баҳогузории гуруҳии

Истифодаи муфиди кадрҳо	4.Мавқеи педагог дар системаи муносибатҳои дохилӣ-коллективӣ 1 .Сабабҳои асосии вайронкунии интизоми меҳнат	1 .Андозагирҳои иҷтимоӣ ва референтӣ, тестҳои муносибатҳои байниқадгарӣ-шахсӣ 2.Саволномаҳо, анкетаҳо, тестҳо
	Ҳолатҳои фазои иҷтимоӣ-равонӣ дар коллектив Самаранокии қори кадрӣ	3.Таҳлили ҳуҷҷатҳо,тадқиқи услуби роҳбарият, мушоҳида

Усулҳои менеҷменти педагогиро зарур аст, мувофиқи сатҳи фаъолияти идоракунӣ ба система даровард. Онро метавон ба чунин се сатҳ ҷудо намуд:

инфироӣ (шахсӣ) -микросатҳ, ки дар он масъалаҳои мутобиқ ба ҷои қори мушаххас мувофиқ қардани қорманд дар назар аст;

гурӯҳӣ иҷтимоию равонӣ сатҳи мутавассит, ки дар ҷорҷубаи он ҷобачогузорҳои мувофиқи қорқунон дар коллектив ба ҷо оварда мешавад;

иҷтимоӣ сатҳи васеъ ва дар он гирудори иҷтимоии сохторҳои идоракунии “гурӯҳҳои пешоҳанӣ (элита)” амал менамояд(роҳбарияти қорқунони сатҳҳои мухталиф).

Дар ҷодаи сатҳҳои хурд(микросатҳҳо) масъалаҳои мувофиқкунонии йнтиҳоб, таълимоти бефосилавӣ ва истифодабарии муфиди қорқунони мушаххас ҳалли худро меёбад. Барои ин шахсита қорқуноро омӯхта истода ,бар зами ин, хусусиятҳои махсус ва умумии он(қаблан феълу атвор), инчунин хусусияти ҳислатноқро (гуфтугузор, мубодилаи афқорӣ, эҳсосотӣ, ирода ва ғ.) низ ошқор қардан зарур аст.

Масъалаи асосӣ дар сатҳи мутавассит ҷобачогузори дурусти қорқунон дар сохтори ҷомеаи педагогӣ мебошад. Чунончи тадқиқотҳои махсус нишон медиҳанд, дар қори муътадили қулли ҷомеа ҳамдастӣ дар сатҳи “роҳбар-ҷонишин” бағоят муҳим асти^&рбарӣ дар якҷоягӣ аз ҷониби “директор-шахси маъмур” Ч ва инчунин “ҷонишин-ҷомеаӣ” , ҳарчанд ин ё он ҷанбаъ аҳли маъмурӣ ҳисоб ёбанд ҳам . бо вучуди ин қобили қабул аст. Масъулияти роҳбарият-ҷомеаӣ мураккабтар аст, бо вучуди ин ҳам аз ҷиҳати самаранокии фаъолият бағоят муҳим мебошад.

Дар ҳамдастии қорқунон феълу атвори онҳо нақши муҳим мебозад. Чунончи муқаррар қарда шудааст, дар ҳамдастии онҳо ширқати ашқоси дорой феълу атвори мухталифбуда дастболоӣ дорад.

Масъалаи сатҳи баланд ин мувофиқкунонии равандиҳҳо ташаққули звеноҳои мухталифи роҳбарият “гурӯҳҳои элитӣ” ҳисоб меёбад.

ДАЛЕЛҲОИ МУАЙЯНКУНИИ САМАРАНОКИИ МЕНЕҶМЕНТИ ПЕДАГОГӢ

Самаранокии асосиро дар таҳлили идоракунии системаи педагогӣ хотирирасон ва бартараф қардани ҷузъҳои шаклбозӣ дар раванди таълим дар мактабҳои миёна мебошад. Мафҳумоти базавию асосии чунин соҳаи менеҷменти педагогиро дида мебароем.

Сохтакориҳо дар менеҷменти педагогӣ - қоғазбозиҳои нодарқорӣ дар қор, вайрон қардани системаноқӣ ва ҳамаҷониба дар раванди банақшадарорӣ, таҳкил, мушоҳида. таҳлил ва баҳогузори самаранокии фаъолияти қории иҷроқунондагон.

Сохтакорӣ дар таълим - қўшиши саҳван бадаст даровардани қонунҳо қоидаҳо , бар зарари фаҳмиш дар онҳо ва дидаю дониста дар амалия ҷори намудани онҳо.

Сохтакорӣ дар тарбия —усулҳои шифоҳӣ дар таълимо (на ин ки аёни ва амалиро), шакли оммавӣ дар қорқоро(на ин ки шакли инфироӣ инчунин самтҳои

чудогонаи тарбияро (на ин ки рафтори ҳамачонибагиро), фишороварӣ дар ташаббускорӣ ва мустақилияти тарбият гирандагонро дар бар мегирад.

Сохтакорӣ дар ба нақша даровардани раванди таълимӣ -анбӯхи чорабиниҳои ба нақша даровардашуда ба ҳисоб гирифтани вақти мушаххас, имкониятҳои мавҷуддаи иҷрокунандагон, зарурат ва мувофиқи мақсад сурат гирифтани чорабини ба нақша гирифташуда ва инчунин дорои ҳислати шиорона будан ва ноамиқии шаклҳои чудогона ба нақша даровардашуда мебошад.

Сохтакорӣ дар ташкили фаъолияти таълимӣ-дониишандӯзӣ дар хонандагон, қабл аз ҳама дар ба назар нагиритани принципҳои муносибатҳои таълимӣ дар ҳаёт, талаботҳои равоншиносӣ-физиологӣ дар ташкили меҳнати фикрӣ ҷой дорад.

Сохтакорӣ дар ноил шудан ба принципҳои пешбарии таълим -кӯшиши омӯзгор дар фишороварӣ ба фаъолиятнокии ва мустақилияти таълимгирандагон (ҳамчун оқибати муносибати яктарафа), ноӯҳдабарой дар ба фаъолият даровардан ва ба самти зарурӣ равона кардани мустақилияти эҷодии хонандагон(ҳамчун оқибати услуби либералӣ) мебошад.

Сохтакорӣ дар назорати раванди таълим -кӯшиши ба мазмун ва мундариҷаи фаъолият шаклгузорӣ кардан оиди нишондиҳандаҳои (дастовардҳои) якмариғибагии микдурӣ бар нишондиҳандаҳои сифатӣ.қонуният ва меъёрҳои фарсуда бар амалиёти мувофиқи мақсад сурат гирифтаи санҷидашуда, талаботҳои ғайриилмӣ бар талаботҳои илмӣ дар мадди назар аст.

НАТИҶАҲОИ ФАЪОЛИЯТИ СУБЪЕКТҲОИ МЕНЕҶМЕНТИ ПЕДАГОГИ

Натиҷаи фаъолияти ахлии менеҷментӣ -баогат мафҳумҳои муҳим ва мураккаби ташкилдиҳандаи асосии назарӣ, усул ва амалии менеҷменти педагогӣ ба ҳисоб меравад. Вай дар худ як қатор мафҳумҳо ва қоидаҳои ба таври кулӣ замонавии зайро дар бар гирифтааст:

Сифати дониши хонандагон -мустаҳкамӣ, дониши аниқ ва системанокӣ дар донишандӯзӣ, инчунин истифодабарии он дар амалия.

Дарачаи таълимгирии хонандагон -сатҳи нишондиҳандаҳои пайдарҳамаи азхудкунии маводи таълимӣ аз ҷониби хонандагон.

Панҷ намуди нишондиҳандаи пайдарҳамаи дарачаи таълимгири мавҷуданд:

-фарқкунонӣ -таълимгиранда мафҳум,раванд ва ё ҳаводиси додашударо бо онҳое ба он ҳамшабоҳат танҳо дар он сурат фарқ мекунонад,ки ба он ба намуди тайёр дода мешавад;

-бахотиргири -азхудкунии микдори муайяни ахбороти додашуда ҳагъи назар аз сарфаҳм рафтани онҳо, ки оқибати он нафаҳмидаю надониста баён доштан аст;

-фаҳмидагирӣ -дар таълимгиранда мавҷудияти ақидаи ҳуд, муҳокимаи ронӣ оиди ягон мафҳум,раванд ва ё ҳаводис.

-Ҷамъулҷамъи ҳислати нишондиҳандаҳои "дархотиргири" ва "фаҳмида гири" ин накл карда додан мебошад.

-ӯҳдабароии оддӣ ва малакаа

Аз ҷониби таълимгирандагон дар ҳолатҳои алгоритмӣ ва муайян истифодабарии назария дар амал, иҷрои трафаретӣ намунасозӣ ва нусхагии супоришҳои амалӣ(сатҳи самаранокии ӯҳабарой ва малака);

бачооварӣ қобилияти истифодабарии дониши назариявӣ дар ҳар гуна ҳолатҳои ноқулай дар амал ва дар асоси инҳо ҳосил кардани дониш ва малака

Натиҷаи баҳодиҳии баллӣ -шартан мутобиқати он ба яке аз панҷ нишондиҳандаҳои дарачаи таълимгирии таълимкиранагон, ки бо фоизҳо ифода шудааст.

Беқурбшавии ҳолҳо -шартан микдоран кам шудани ҳол нисбат ба талаботи пешина.

Меъёри аввали талаботи омӯзгор, ҳангоми ба дарачаи бояду шояд истифодаи дониш ва малакаи эҷодӣ ва дар амалия татбиқи он бо баҳодиҳии (системи панҷбалла) ҳислатнок буда, баҳои барои дониши равону оддӣ гирифтаи

дар фаҳмиши ин ё он мавзӯ ва баҳоидиҳии 3 бошад барои фаҳмиш пайдо намудан дар ин ё он мавзӯи дарсӣ гузошта мешавад.

Меъёри миёнаи(дуйюми) талабот бо баҳогузории 5(системаи панҷбалла) ба ба дараҷаи раво аз худ намудани малака ва фаҳмиш оиди мавзӯи дарсӣ, баҳогузории 4 барои фаҳмиши мавзӯ ва баҳогузории 3 барои дар хотир доштани талаботи назарӣ гузошта мешавад.

Меъёри поёнии талабот оид ба баҳогузорӣ(меъёри сеюми баҳогузорӣ) баҳои 5 барои фаҳмиши назария гузоришта шуда, баҳои 4 бошад барои дар хотир доштани мавзӯи дарсӣ, инчунин баҳои 3 бошад, барои фарқият кунонида тавонистан ва дар хотир дошта тавониستاني назария баҳогузорӣ карда мешавад.

Умуман, бо муваффақият ба даст овардани мақсад ва вазифаҳо оид ба роҳбарии менеҷменти педагогӣ бо як қатор далелҳои муҳим дарҳол муайян карда мешавад. Онҳоро метавон ба чор гурӯҳ тақсим намуд:

-ҷиҳати шахсияти роҳбар (дараҷаи қобилиятнокӣ ва касбии он, муқаррароти мақсад-арзишҳои тамоюлотӣ, инчунин талаботи вай);

-муҳити равонӣ-ахлоқӣ дар системаи муносибатҳои байниҷадигарӣ(дараҷаҳои амалиёти байниҷадигарӣ, инчунин дараҷаи иштиёқмандӣ нисбат ба таълим);

-ҳислатҳои муваққатӣ ҳамаҷун омилҳои навоҳарӣ дар ташкили раванди таълим;

-ҳислатҳои амалпазир ҳамаҷун дареҳи самаранокӣ фаолияти иҷрокунандагон мебошанд, ки тавассути онҳо қорҳо ба амал меоянд.

ФАЛСАФАИ МЕНЕҶМЕНТИ ПЕДАГОГӢ

ТАЪРИХИ РУШДИ ТАМОЮЛОТИ МЕНЕҶМЕНТ ДАР ТАЪЛИМ

Ҷӯй овардан ба таърихи менеҷментӣ имкон медиҳад, то маротибаи дигар оиди дар замони муосир то ба қадом дараҷа дурустии эъломия дар хусуси инсоникунони фаъолияти идорақунӣ боварӣ ҳосил гардад. Масъалаи додашуда инчунин аз нуқтаи назари дуруст сарфаҳм рафтан зарурати чунин тарзи фаъолияти идорақунӣ ва қорқарди тамоюлотӣ рафтори оиди ба амал овардани чунин тарзи қор, ба тарзи бояду шояд истифодабарии он мебошад. Манбаъҳои аввалиндараҷаи менеҷментӣ шаҳодат медиҳанд, қуллан инкишофи он маҳз раванди ба шароити қомаи инсонӣ ва оиди пешоҳангии нақши инсон дар раванди менеҷментӣ мувофиқ сурат мегирад.

Бо андозаи рушди қуваҳои истеҳсолкунанда, болоравии фарҳанги идроқии қома, барои тақомулотӣ иқтисодии он болоравии хароҷоти маблағ, масъалаҳои ба миён омаданд, ки дар ҳалли онҳо танҳо вазифаҳои идорақунӣ ноқифоянд. Ин ҳол нисбат ба системаи идорақунӣ амлиёти мустақилиятиро тақозо менамояд.

Қалби диққати олимони ба идорақунӣ боиси ба дараҷаи ҳам назарӣ ва амалӣ қорқард ёфтани чунин система гардидааст. Амалия нишон медиҳад, ҳар як доираи фаъолият дар қома ба идорақунӣ маҳсус эҳтиёҷ дорад. Дар ин миён идорақунӣҳои муассисоти таълимӣ, табобатӣ, хизматрасонӣ-маишӣ ва инчунин тиҷоратӣ доҳил мешавад.

Зарураткунони зарурати амалпазирӣ назарияи таҳқурурӣ ва усули фаъолияти идорақунӣ сабаб гардидааст, ки асоси соҳтори тарзи умумии ҳосилкунӣ, инчунин тақомулотӣ шоҳаҳои амиқи идорақунӣ маҳсус ҳоҳад буд. Дар натиҷа оиди фаъолияти меҳнатӣ самти мустақили ба намуди допиши илмӣ-амалидошта, инчунин таҷриба Қасби дошта ва "менеҷмент" номидашаванда ба зухур пазируфтааст. Ба таври маъмулӣ онро ҳамаҷун илм ва ё санъати фаъолияти идорақунӣ муаррифӣ намудан арзиш дорад.

Дар амалиёти ҷаҳонӣ се намуни меъеҷент -африқой, ҷопонӣ ва аврупоӣ ғарбӣ ба қайд гирифта шудааст. Дар қоркарди асосҳои -илмию амалӣ дар соҳаи менеҷмент ИМА ҳамчун пионер доништа шудааст. Дар эълумияи дар аввалҳои асрҳои XX, (ба дараҷаи бояду шояд мутамарказонидани истеҳсолот, мураккабияти равандҳои истеҳсолӣ, техникӣ ва технологӣ, ки оқибати ба қор ҷалб гаштани идоракунии дар муассисаҳои хусусӣ, хоҷагидорӣ, иттиҳодиҳои аксионерию қоркунони масъулидоракунандагон мебарад) менеҷменти африқой "дар рушд ва инкишофи бемайлони худ таърихи зиёда аз садсолаҳоро аз сар гузаронидааст. Ин таърихест дар фаҳмиши илмӣ, инчунин гун кардани таҷрибаи амалӣ дар соҳаи идоракунии. Ҳамчун як намуни фаъолияти махсусест оид ба идоракунии мақсад, мазмун ва усулҳои он мебошад. Дар ин ҷабха як чанд намунаҳои тарзи амалиёт қор карда баромада шуданд:

Рафтори идоракунии ~идмӣ(солҳои 1885-1920);

- рафтори маъмурии(солҳои 1920-1950);

- рафтор дар ҷодаи муносибатҳои инсонидошта (солҳои 1930-1950);

- муносибати рафторӣ аз солҳои 40-ум ва аз солҳои 50 саркарда боз ҳам фаъолонатар шудааст);

- муносибати системавӣ(аз солҳои 60-ум ибтидо гирифтааст)

- муносибатҳои вазъӣ(аз солҳои 70-ум ибтидо гирифтааст).

- Тамаддун дар менеҷмент ҳамчун илм. Ба амал пазируфтани мактабҳои илмӣ ва равишҳо оид ба он дар тахти омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ илмӣ-техникӣ, сиёсати берунӣ ва дохилӣ сурат гирифтаанд. Дар воқеъ, "муносибат дар ҷодаи рафтори инсонӣ ханӯз дар ибтидои солҳои 30-уми қасри XX, яъне ӯ дар шароити бўҳрони саҳти иқтисодӣ, ки ба таври қўлӣ олами капиталистиро таёр намуд, ба вуқӯъ пайваستاаст. Ҷунин тарзи муносибат, ки дар асоси он таваҷҷӯҳ ба ҳолати зисти инсоният, талаботҳои он, ба қор машғул намудани вай, ташаккул додани шарикӣ дар идоракунии ва идорашавандагӣҳо равона мешуд, ширкатҳои махсус, тоҷиронро ба он ҷалб менамуд, то ки дар идоракунии ва мақсадҳо оид ба он мутамарказонидашуда амал намуда,

дар ҳалли масъалаҳои мушкилтарин оид ба ҷунин соҳа, махсусан соҳаи иқтисодӣ ва идоракунии он омодагӣ зоҳир намоянд: шиддати норозигиро дар ҷомеа, ки боиси бекорӣ миллионнафара гашта, дар натиҷа боиси пастроии шароити зисти мардум вайроншавии ҷабхаҳои маблағ, таркиши шароитҳои иҷтимоӣ он меғардад, рафъ созанд. Мисоли таркишоти иҷтимоӣ дар Ҷин, Олмон, Россия, Венгрия дар хотироти соҳибқорон ва сиёсатмадорон то ханӯз боқӣ мондааст.

Намояндагони намоён оид ба ҷунин тарзи муносибат Д.МакГрегори ва Ф.Ротлисбергер мебошанд.

Д.МакГрегори яке аз методологҳои тамоюли муносибатҳои инсонӣ дар китоби "Инсон ва муассисот"-и худ ду навъи тамоюл дар идоракунии дида баромадааст: шазирияи "Х" -дар мардум бояд муносибати қориро бедор намуд, аз он ки ҷунин тарзи ҷорабинӣ дар раванди идоракунии нисбат ба ҳавасмандкунии моддӣ бештар таъсирбахш мебошад. Аз ҳамин ҷиҳат ду тарзи идоракунии авторитарӣ ва Идоракунии демократӣ пеш оварда шудааст. Дар тарзи идоракунии авторитарӣ қўр- қўрона ба идоракунии яккаҳокимиятӣ итоатқорона амалқунанда дар назар дошта шудааст. Пас аз ҷандин сол Д.МакГрегори зарур донист қунон талқин намояд, ки ба тарзи соддалавҳона ба муҳаббати умумии қорқунон бо идорақунандагони худ на бояд бовар намуд, аз он боис ки ҷунин муҳаббат дар ҳама ҷабхаҳои муассисагӣ ноустувор монда инчунин ҳама ҷабха қорҳо дар он амалан иҷро шуданаш номумкин аст. Афсус ки роҳбар наметавонад бо роҳи маслиҳат дар қўлӣ ҷабхаҳои қорӣ дар муассиса тарқи маҷбурсозӣ дар иҷро ин ё он қор намояд.

Ф.Ротлисбергер -яке аз намояндагони намоёни мактаби африқони "муносибатҳои инсонӣ" мебошад, ки бо танкиди саҳти равияи классикии менеҷмент нисбат ба амал пазируфтани системаи ташкили иерархикӣ баромад намудааст. Дар мақолаи худ "Менеҷмент ва қорқунон" ӯ нуқтаи назари ғайриоддиеро оиди соҳтори ташкилӣ ҳақиқии қадрноқиҳо, инчунин меъёр, бовариноқӣ буданро пешниҳод намуда, мафҳуми инсонпарваронаи менеҷменти маърифатнокро мавриди истифода қарор медиҳад, бар

замми ин чор^анамуди самтҳои тақомулоти дохилимуассисотӣ ва берун аз муассисоти кор карда баромадааст. Яке аз қорҳои қолиби диккат, ки аз ҷониби ӯ дида баромада шудааст, оиди "рафтори ташаккилона мебошад, ки дар он ба сифати тарқибдиҳандаҳо ба мақом даровардани фаъолияти аъзоёни ташкилот, муносибати байни онҳо ва ғ., омадаанд.

Ғайр аз ин, мувофиқи мушоҳидаи тадқиқотчиён инчунин амалиётчи ён(идорақунандагон) ба он сон, ки муносибати илмӣ(тейлоризм) амалиётҳои меҳнатӣ ва функцияҳои корқунон боиси навоариҳо дар равандҳои истеҳсоли оранда хастанд, ҳамқунон муносибати маъмури (файолизм), ктГбакор" карда баромадани шаклҳои муташаккил ва сохтори идорақунӣ равона мебошанд ва онҳо низ маҳдуданд, то солҳои 30 юми қарни XX, аз он ки ба талаботҳои инсонӣ на он қадар мувофиқанд, имконияти худро оиди таъмини рушди ҳаҷми самаранокии меҳнат, пешравии техника ^аздастдоданд. Чунон ки мувофиқи ҳулосаи онҳо шартӣ ҳалқунандаи ба даст овардани масъалаҳои ташкилӣ (болрравии истеҳсолот, инчунин самаранбккии меҳнат, даромадноқӣ) шахси аниқ. корқунон. яъне омили инсонӣ мебошад. Инак, оиди коркарди усул, пешниҳодот, тавсияҳо, омилҳои фаъолқунонии муносибатҳои инсонӣ, мувофиқи шугли ҳар як корқун амал қардан ташкилотҳо (ҳочагӣ, муассиса, иттиҳодиҳо ва ғ.) марказҳои тадқиқотӣ, донишқадаҳо, инчунин донишгоҳҳо ба фаъолият сафарбар карда шуданд. Чӣ тавре, ки аллақай мо нишон дода будем ҷанбаҳои мухталафи омили додашуда, аз он ҷумла ва ғ., тадқиқ карда шудаанд.

муносибати;

рафторӣ;

раванди;

вазъӣ

Ҳамаи ҷунин ҷанбаҳои омили инсонӣ он муносибати умумии менеҷменти муосири америкори ташкил медиҳанд, ки менеҷменти "тахтулинсонӣ" ро дар худ ном гирифта, дар он дар маркази фаъолияти ~идорақунӣ инсон меистад. Чунин тарзи муносибат дар муносибатҳои

менеҷменти ҷопонӣ ва инчунин аврупои ғарби низ ҷой дорад.

Дар коркарди муносибати тахтулинсонӣ тадқиқотчиён оиди масъалаҳои идорақунӣ дар Амрико ДА4ак Грегор Р. Лайкерт. Мак Мури. Фишлер. Митчел, Хаус ва дг., ҳиссаи худро гузоштаанд. Самти асосӣ дар тадқиқоти онҳо - кор карда баромадани тавсияномаҳо - оиди иқлими зиндаи равонӣ- иҷтимоӣ ва муносибатҳои инсонпарварӣ дар ташкилотҳо (ҳочагиҳо, инчунин иттиҳодиҳо), ба монанди омӯзиши ҷанбаҳои масъалаи додашуда, ҳавасмандқунонии муносибатҳои руҳии мардум дар раванди истеҳсолот, муносибати гурӯҳҳо, меъёри музокираҳои гурӯҳҳо, инчунин ҳамкорӣ дар онҳо, гуфтушунид, пешоҳангӣ ва ғ., мебошад. Махсусан, назарияи аз ҷониби Мак Грегор пешниҳодгардидаи "Х" ва "Ҷ", ҷунончи дар онҳо мутобиқан шартӣ услуби идорақунонҳои дидоҷитарӣ ва демократӣ омадааст, аз тарафи умум ба таври васеъ эътироф карда шудааст.

Мувофиқи назарияи "Х" менеҷер-авторитар бо ҷунон назардоште амал менамояд, ки мардум дар мадди аввал аз кор мегурезанд ва майли корқуноиро дар худ надоранд онро доранд, то ки аз ҷавобгарӣ худро қанорагирӣ намоёнд ва бинобар аз ҳамин маҷбуриятро дар ҳиссиёти онҳо ҷойгир қардан мебошад, аз ин рӯ фворат ва таҳдиди ҷавобгар буданро дар онҳо бедор қардан ба маврид аст. Дар натиҷаи ба ҷунин тарз боварӣ ҳосил намудан менеҷер мардумро бо тарзи авторитарӣ идора менамояд: ҳокимиятро ба таври ҷурра, қомилан саривақтона амалиёти мустақилияти онҳо барҳам мезанад, ақсар мавридҳо таҳдиди руҳони ва ҷисмониро низ мавриди истифода қарор медиҳад. Дар он мавриде, ки ҷунин менеҷер бар ивази маҷбурсозӣ ягон муқофотдиҳиро, пеша медорад, ҷунин менеҷерро менеҷери олиҳиммати авторитарӣ менаманд. Бо ба даст овардани ҳокимияти ҳаққонӣ ва қорбарӣ бо речаи саҳт, инчунин бо тарзи бераҳмона зерӣ даст гирифтани рафтори корқунон менеҷер кайфият инчунин муваффақиятҳо дар қори қорқунонро ба амал оварда, онҳоро дар иҷрои вазифа ҳавасманд менамояд. Менеҷери "демократ бошад, дар навбати худ, мувофиқи назарияи худ баръакс, яъне аз он ки меҳнат барои инсон раванди табиист,

вай ҷавобгариро дар шароитҳои кулайи миёна танҳо қисман мавриди истифода мегардад. Менечер деҷо[^]срат ба таври бояду шояд худро аз яккаҳокимият дур медорад, дар коркунон ҳисси мустақилият[^]т дар қори худ буданро талқин сохта, дар онҳо барои иҷрои вазифа шароити мусоид фароҳам меорад, инчунин онҳоро ба самти муайяни барои иҷрон қор зарурӣ муаррифӣ менамояд. Ҳам ин ва ҳам он менечер чунон меҳисобанд, ки тарзи муносибати онҳо дар қори идорақунӣ самараноктар мебошад. Аммо чунинки тадиқотҳо нишон медиҳанд, дар раванди идораи ҳам ин ва ҳам он менечер нуқсонҳо воমেҳўранд ва дар онҳо қафолати иҷрои қулли масъалаҳои идорақунӣ то ҳол мавҷуд нест.

Муносибатҳои бояду шоядро дар таснифоти услубҳои идоракунии, ки аз ҷониби Р.Лайкерт (донишгоҳи Мичиган) пешниҳод карда шудааст дар мадди назари шумо меорем, аз он ҷумла, мувофиқи он ба кор менечерони “ба иҷрои кор мувофиқбуда” (назарияи “X”) ва инчунин бар замми ин боз менечероне ба кор сафарбар мешаванд, ки онҳо дар навбати худ “ба одамон мувофиқ қанд” (назарияи Ҳам ин ва ҳам менечери минбаъда барои иҷрои мақсадҳои ба қорҳои ташилотии худ мувофиқ кӯшиши зиёд ба харҷ медиҳанд. Дар воқеъ, менечери нахустин ба он мекушад, то ки қабл аз ҳама бо роҳи дуруст ба роҳ мондани қорҳои балоихамдарошн супоришот ва иҷрои он аз ҷониби ташилот, ба қонун даровардани қорҳо, қо^_ қарда баромадани системаи мукофотдиҳӣ ба ононе, ки азӯҳдаи иҷрои қорҳо саривактӣ баромадаанд, ба иҷрои мақсади худ ноил гардад ва ғ.. вале менечери минбаъда дар навбати худ бо он мекушад, то ки қорҳои худро бо тарзи тақомулоти муносибатҳои шахсият дар гуруҳҳои идорашаванда, ба идоракунии ҷалби аъзоён, қўмак барои ҳалли масъалаҳои иқтисодии, иҷтимоии ва~маишӣ, инчунин тақмили ихтисоси онҳо ва ғ., қорҳои худро ба субут расонад. Ҷунончи, ҳулосаи Р.Лайкерт: услуби идоракунии “ба шахсият мувофиқ” қариб, ки ҳамеша ба болоравии самаранокии меҳнат мувофиқ аст. Аммо, ҷунон ки баъдтар олимони- бихевиорчиён ба ҳулоса омадаанд (онҳое, ки муносибати рафтрриро қор қарда баромадаанд) баъзан ҳолатҳое ҳам мавҷуданд, ки услуби тахтулинсонӣ (ба шахсият мувофиқ) на ҳама вақт боиси боло

бардоштани самаранокӣ истеҳсолот метардад ва қомилан мувофиқи мақсад буда наметавонад. Инчунин онҳо чунин эъломия доранд, ки услуги як қатор менечерон ҳам дар бобати ба қор мувофиқ будан ва ҳам, яққоя бо ин, дар бобати услуги тахтулинсонӣ будан, яъне “ба инсон мувофиқ будан” ро тақозо менамояд.

Тадиқоти минбаъда онди ошкор кардани омилҳои дигари ба услуби идоракунии таъсиррасон (вазъӣ, муносибатӣ, хавсмандкуноӣ, мисоли шахсиятии имони Тсомил дошта ба роҳбар ва ғ.) моҳиятан ғояи Мак Грегор ва инчунин Лейкертерро дар ваҷҳи муносибати таҳтулинсонӣ ҷоннок намуданд.

Муносибати тахтулинсонӣ, аз он ки дар он рӯҳияи демократӣ ва инсон парварона амал менамояд, бешубҳа, қадами ҷиддӣ дар рушди назарияи менеҷментӣ мебошад. Дар якҷоягӣ бо ин, дар баҳодиҳии оиди ҷунин муносибат маҳдудияте ҷой дорад, ки мувофиқи он инсон набояд воятаи тиҷорат гардад ва даромаднокӣ ҷӯяд, балки у ҳадафи онҳост. Оё ҳамин тавр аст? Мебинем, ки дар ин бора худӣ америкоӣҳо ҷӣ меғўянд. Ҷунончи сотсиологи америкой Р. Беттел иброз . медорад: "Муносибатҳои хуби инсонӣ - ин санъати илм аст. ин қашш ва мустаҳкам аст, ин кори мушқилтарин дар олам мебошад, вале бовар намоед, ки натиҷаҳо дар доллар 'мехисобанд'". Раиси иттифоқи касабай техникҳо дар Британия Кабир Ҷ. Микардо дар муҳокимарониҳои хеш оид ба ҷунин бобат басо устувор аст. "Қорғар метавонад оиди аз ҷангдо дастпоқкун иборат будани дастшӯйҳои қорхонаи худ ақидаи худро баён созад, аммо, оиди ба ҷанд дона эҳтиёҷ доштани дастгоҳҳои қорӣ дар қорхонаи худ ҳарф задани он, ба ӯ ҷунон эрод хоҳанд гирифт; Ба ҷунин қорҳо менеҷмент сарукор дорад ва ту ба он сарукор нахоӣ дошт. Дар воқеъ, гуфтугузор қимати менеҷментро, маҳсусан нақши қори муносибати тахтулинсониро паст қарда наметавонад. Аксар ғояҳои он, бешубҳа, дар мо дорои аҳамияти назарӣ ва амалӣ мебошанд.

Оё истифодабарии менеҷмент дар идоракунии макотиби таълимоти умумӣ дар Тоҷикистон, аз он ҷумла дар намунаҳои дигари таълимгоҳҳои он, гимназияҳо, литсейҳо, коллеҷҳо имкон дорад? Албатта, акари коида ва қонунҳои

онро дар мо истифода бурдан мумкин аст. Махсусан, ин ба қонунҳои муносибати тахтулинсонӣ дахл дорад. Чунин имконият бо як қатор шартҳои ҳадафнок таъмин карда мешавад.

Қабул аз ҳама, чунин нағони ба амал мепазуфта дар мактабҳои мо, аз як тараф, барои баргараф намудани шакли шаҳуда, маъмурикунонӣ, авторитаризм, шаклбозӣ дар таълиму тарбия ва идоракунонӣ он дар ҳама гуна ҷабҳаҳои макотибӣ хизмат кунад, аз ҷониби дигар - барои минбаъд демократикунонӣ, инчунин, барои ба даст овардани тарзи ҳаёт ва идоракунонӣ инсонпарваронаи дохилимакотибӣ, ба замири он ба амал овардани шароитҳои кулаӣи рушди бемайлони толибим ва омӯзгор. Суботкорӣ онҳо дар қорҳои эҷодӣ, кӯшиши худтакмилдиҳӣ ва навоарӣ доштанро дар соҳаи макотибӣ, тарбияи инсонӣ ва ватандӯстӣ мусоидат менамояд.

Ин ва инчунин он расму русуми боқимондаи идоракунонӣ демократӣ ва инсондӯстонаи макотибӣ бо номи он педагогҳои намоён ва маорифпарварони халқи Рус мутааллиқ мешавад, ки мо онҳоро пеш меорем, ба монанди К.Д. Ушинский (1824-1970), Н.И. Пирогов (1810-1881), Н.А. Корф (1834-1883), И.Т. Улянов (1831-1886), Н.Ф. Бунаков (ф.837; Қатъи назар аз муҳолифатҳои бағоят зиёд ва баъзан бадағғасозӣҳо низ онҳо қуллан истеъдоди ташкилотчиӣ ва педагогии худро аз дилу қон барои бачагон, барои таълиму тарбияи онҳо инчунин рушди онҳо равона сохта ба эҳтирми шахсияти таълимгирандагон ва омӯзгорон расидаанд алоқамандии дӯстонаро барои мақсади ягонаи идрок ва зехни қулли омӯзандагон ва омӯзгорон таъмин намудаанд" (Н.И. Пирогов); ба муқобили бюрократизм (расмиятчиӣ), маъмурикунонӣ ва шаклбозӣҳо дар соҳаи идоракунонӣ қорҳои макотибҳо, барои демократикунонӣ он, ҷомеакунонӣ, инчунин педагогикунонӣ он, барои худидоракунонӣ мубориза бурданд; барои мутобикати мувофиқи политехники қунонӣ ва касбикунонӣ таълим ва тарбияи насли наврас, барои алоқамандии зичи байни мактаб бо ҳаёт, оила, истеҳсолот ва ҷомеа баромалҳо намудаанд.

Ҳамин тарик, ҳатто шартҳои дар инҷо на он қадар ғура номбаршуда низ водор месозанд қунон баён намоем, ки:

истифода ва ба ҳама мувофиқ қардани менечемент дар шароити мо бо он таъмин карда ва сабуқ қардониди мешавад, ки ғояҳо ва ҷанбаҳои зиёди он дар амалии идоракунонӣ дар мактаб аллакай қайҳо қор қарда баромада ба истифода дода шудааст;

ба ҳама мувофиқ қардани менечемент дар шароитҳои мо бояд дар сурати дар як вақт омӯхтан, сарфаҳм рафтан, истифодаи таҷрибаи худ дар идоракунонӣ таъминтабъӣ дар ақоси он, таъассути онҳо таъхиси қийсӣ намудан ва ба ҳама бойқардонӣ ба амал оварда мешавад;

танҳо бо ба назар гирифтани махсусиятҳои расму русуми таҷиконаи худ арзишҳои ахлоқӣ, инчунин зебонофарӣ дар

қисми зиёди халқу миллати худ ва инчунин ҳаракатҳои нисбат ба қунон арзишҳо рухдиҳанда метавонем менечементро мавриди истифода қарор бидиҳем;

аз он ки менечемент дар соҳаи тичорат мавриди истифода қарорёфтаро мо онро дар доираи мактаб қорӣ қарданием, мо онро бояд ҳамақунон менечемент педагогӣ ном барем.

МЕНЕЧЕМЕНТИ ПЕДАГОГ

Азбаски мавзӯи менечемент педагогӣ шахсияти омӯзгор ва фаъолияти ӯро дар бар мегирад, дар ин маврид метавонанд, қабул аз ҳама, қулли талаботҳои муносибати тахтулинсонӣ дар менечемент ҷомеагӣ - зухуротӣ эҳтиром нисбат ба боварӣ, муваффақият бадаст овардан ба ҷо оварда шаванд.

Талаботҳои эҳтиромноқӣ дар худ ўҳдабарой, тайёр буданро дар менечери олий (роҳбарияти олий, дар меъёри директор), инчунин қулли менечерони амалӣ ва пайдарҳамӣ (менечерони миёна ва зинаи пастр) тақозо менамояд:

Муносибати қиддӣ ва иштиққмандона ба вазъият, ақидаҳо, эродҳои танқидӣ, маслиҳатҳои ба мафияти қор ба

зухур пазруфта, ки аз ҷониби омӯзгор баён шудаанд, ба камбудии худ ислохорона муносибат кардан;
дар омӯзгорон нисбат ба корҳои мактаб ҳиссиёти баланди ҳамдигардиробдор намудан;

гуш кардан ва шунисани омӯзгор;

дар инкишофи пурзӯри сифатҳои тарафҳои шахсияти ва қорӣ дар омӯзгорон бартарафсозӣ ва нобуд кардани норасоиҳо ӯ, тарафҳои суст, ки барои худтақомулӣ инчунин рушд ҳалалдор ҳастанд кӯмак расонидан;

ширкути бевосита дар ҳалли масъалаҳо ва мушқилоти (қасбӣ, машӣ ва шахсӣ) дарқори омӯзгорон;

ба заъдаҳои бардурӯғ, ба болобаҳогузориҳо онди сифатҳои шахсӣ ва қори омӯзгор ва натиҷаи қори ӯ роҳ надодан;

ҳавасмандкунонӣ барои қори хуб ва зухуроти хубӣ қасбӣ, инчунин барои садоқатмандӣ дар қори мактаб;

Чушн номгӯи зухуроти муносибати неки менечери мактабро нисбат ба омӯзгор метавон идома бахшид. Аммо бо қонунон муқаррароте, ки бо муносибати хуби аз ҷониби Қорнегӣ пешниҳод ёфта дарҷ гардидааст, ба он ҳусни хотима ҳоҳем бахшид. Мана баъзе аз онҳо:

-саравал ба таърифу тавсифи афзӣшҷатҳои иҷсри кӯшед;

-ҳатоғиҳоаӯро-ҳаматарафа нишон диҳед;
пеш аз танкиди дигарон, сараввал ба ҳатоғиҳои худ баҳогузори кунед;

-ба ҷон фармондиҳиҳо бо савол муроҷиат намоед;

-ба инсон имкон бахшед, то ки вачоҳати худро ниғах дорад;

-ҳарӯз барои таърифи инсон ва ҳатто ба муваффақиятҳои ночизи ӯ низ аз таърифу тавсифи вай рӯй натобед ва саховатманд бошед;

-ба инсон номи неқ боқӣ гузоред ва ӯ ҳамеша дар нақунондист;

-ҳавасмандкуниро ба қор баред, ба он кӯшед, то ки ислоҳи қорасоғиҳои дар инсон дарёбқардагон аз ҷониби ӯ бо осонӣ бартарафшаванда намоянд ва қоре, ки шумо пеш меғиред бо осонӣ иҷрошаванда гардад;

-ҷунон вонамуд созед иҷрои қоре, ки ба инсон месупоред аз ҷониби бохушҳолийҷиро гардад.

-аз он ки ҳар як инсон барои қадру қимати худ меқӯшад, танкиди рӯиросии вай беғоида аст.

Омили муҳими қори самаранок дар мактаб боқӣ менечерон ба омӯзгор мебошад. Вай дар қатори иззату иқром боз дорои зухурот ва нишондиҳандагии демократӣ, инчунин инсонпарварона будани менечерменти педагогиро талқин менамояд. Бинобарон ҳеле муҳим аст, ки сатҳи қулли менечерони мактаб қори худро бо боварӣ ба омӯзгор ибтидо гирад, ҷунки ин ӯро рӯҳбаланд месозад, ба ӯ қувват бахшида, дар ӯ суботқорӣ инчунин мустақилиятро пеша медорад, дар ҷомеаи педагогӣ шароити қулайи рӯҳониро парварида, фазои эҷодӣ ва ҷустуӣ инчунин масъулиятнокиро баланд мебардорад ва ниҳоят меҳнати омӯзгор самараноктар мегардад.

Боварӣ набояд намоишқорона ё рӯякӣ сурат гирад, вай бояд ҳақонӣ ва ба манфиати қор анҷом пазирада. Рӯҳбар дар қори худ ҳамешагӣ, пайдарҳамӣ инчунин устоқорона амал намуданро пеша медорад. Дар ҷунин масъала дар менечмент ва дар ҳаёти дохили макотибӣ, дар мо, таҷрибаҳои зиёд гун гардидаанд, инчунин воситаҳои зиёд қор қарда баромада шудаанд. Воситаи муҳими зухуроти амалии боварӣ ин вақолатноккунии қомил ҳуқуқ ва масъулиятноккунии сатҳҳои поёнӣ ва миёнаи менечментии педагогӣ мувофиқи ғиерархия: директор (менечер дараҷаи олий) ҷониши директор оид ба таълимӣ" тарбия ва ё қорҳои илмӣ тадқиқотӣ (менечери аввали сатҳи миёна) -роҳбарии иттиҳодиҳои методӣ ва ё кафедраҳои педагогии мактаб, ё марказҳои илмӣ методӣ (менечерони дуҷоми сатҳи миёна) -роҳбарони синфҳо (мебедерҳои аввали сатҳи поёнӣ) -омӯзгорон ва мураббӣён (менечерҳои дуҷоми сатҳи поёнӣ) мебошад. Рӯҳбарони синфҳо, омӯзгор, (дар нисбат ба ҳонандагон менечер ҳисоб меёбанд, аз он ки онҳоро дар соҳаи таълимӣ тарбия идора менамоянд.

Ҳайатиқунонӣ (аз лот. beŕeŕage -ба сифати вақили фириғтодан) -ин супориши вазифа ва қомилҳуқуқӣ таваққути он нафаре, ки иҷрои онро пурра ба зиммаи худ гирифтааст мебошад. Таваққути вақолатноккунӣ рӯҳбарони қулли сатҳҳо

микдори зиёди вазифа ва супоришхоро дар доираи масъулияти худ ба коркунон тақсим менамоянд ва ин барои иҷроӣ мақсадҳои ба таълиму тарбия мувофиқ ва рушди таълим мусоидат менамояд. Ҳалли бомувафакқияти масъалаи ваколатноккуни дар мактаб имкон медиҳад, то ки директори он дар муайянкунии пешрафт, таҳлил, банақшагирӣ ва ба даст овардани мақсадҳо инчунин вазифаҳои пешравӣ, стратегӣ дар соҳаи таълим ба таври ҳамаҷониба бохабар бошад, дар сурати амал накардани ваколатдорӣ ва ё ба иҷро расонда натавонистани он директор дар асorat мондан мегирад ва дар қорҳои майда-чуйда андармон мешавад, инчунин, дар идоракунии ҳалалдор мегардад. Барои ҷи роҳбарияти мактабҳо дар мо (ҳар яки он дар сатҳи худ) натавонистанд аз чунин воситаи боваринок ба монанди ваколатноккуни истифода баранд ва ё истифода набурданд? Фикр менамояд, ки ҷавоб дар сабабҳои умумии муқаррариест, ки тадқиқотчи масъалаҳои менеҷментӣ аз Амрикоӣ У. Нюмен чунин нигоҳ медорад:

иштибоҳи "ман чунин қорро бехтар иҷро мекунам";

набудани қобилияти роҳбарӣ;

боварӣ накардан ба тобеон;

набудани назорати, интиҳобӣ дар огоҳкунии роҳбарон оиди имконияти ҳатари иҷро нашудани қорҳо ва ё масъалаҳои аз ҷониби ваколатдорон нодуруст иҷро шуда.

Мувофиқи гуфтаҳои Нюмен чунин сабабҳо на танҳо аз роҳбарият, балки аз тобеони онҳо, онҳое, ки ҷавобгарӣ, ваколатноккуниро қатъ намудан меҷаҳанд, низ шуда метавонанд. У шашто сабабҳои асосии зеринро оид ба чунин муносибати тобеон номбар намудааст:

коркунон чунон меҳисбад, ки дурусттараш ҳалли масъаларо аз роҳбар пурсон мешаванд;

коркунон аз танқид ва ҳатогии имконпазир меҳаросанд;

дар коркунон ягон ҳатту ҳабар ва ё маводе оиди иҷро бомувафакқияти қор мавҷуд нест;

ба зиммаи тобеон қорҳо бағоят зиёданд ва ё онон чунин меҳисбад;

коркунон ба худ боварӣ надоранд;

ба қоркуни тобеъ ягон қор ва воситаҳои дорон ҷавобгарии иловагӣ буда пешниҳод насту дааст.

Оиди бартараф намудани чунин норасоӣҳо, ки имконияти роҳбариятро дар ба ҷо овардани ваколаткунони маҳдуд менамоянд роҳбарият бояд:

"дар худ (дар худбаҳодиҳӣ худдорӣ намоёнд), инчунин имконияти баланд бардоштани амалиёти илмӣ ва амалии ба ӯҳда доштаи худро ба даст гирад ва ин ба ӯ имкон медиҳад, то ки системаи назорати демократӣ оиди иҷроӣ вазифаи ваколатдорро қор қарда бароварда шавад, нисбат ба тобеон боварӣ ҳосил намуда, бочуръатона амал намоёнд;

барои ваколатдоркунии қоркуни тобеъ бо ин ё он қомилхуқуқӣ ва ё ягон вазифа тайёрии қасбӣ, фарҳангӣ ва ташилотчиғии ӯро ба назар гирифта лозим асг;

оид ба ваколатдор қардани ягон вазифа(даҳонӣ ва ё ба таври ҳаттӣ) чунон амал қардан меболад, то ки вай равшан, фаҳмо, саҳеҳона инчунин барои қоркун қобили қабул бошад ва ин қабл аз ҳама бо тарзи муҳокимарониҳо, ҳаққоникунӣҳо, бадастовардани мақсад ва вазифаҳои он, мувофиқати воситаҳо, инчунин муддати ба иҷро расидани қорҳо ба даст оварда мешавад;

бовариноқӣ ва боварии худро ба қоркун нишон додан меболад, то ки вай вазифаи ба ӯ бовариқардари саривақт иҷро намоёнд ва ин қабл аз ҳама ӯро аз нобоварӣ аз роҳбарият, тарсу ҳарос аз танқидҳои бечо дур менамояд, ӯро дар иҷроӣ босамари қорҳо бовар мекунонад;

дар қатори ваколаткунонии вазифаҳо(қомилхуқуқӣ) дар тобеон қуллилавозимоги заруриро барои иҷро бомувафакқияти қорҳо муҳайё созад;

"ба қоркунон имконияти ба таври озод амал намуданро воғузорад, то ки онҳо вазифаи ба онон супурдашударо озодогна интиҳоб намуда тавонанд;

системаи тамоюли ваколатдориро ҳам барои қоркун ва ҳам барои роҳбарият фикр қарда барояд.

Инчунин воситаҳо, усулҳо ва шаклҳои зуҳури бовариноқии роҳбарият ба тобеон мавҷуд асг. Дар идоракунии доҳилимақтабӣ манфиатбахштарин, масалан, гоӣи менеҷмент оиди ба даст овардани мувафакқиятҳо меистад, ки мувофиқи мақсад мебошад. Ҳар гоифа қоркун аз

он ҷумла омӯзгор низ ҳамеша дар пайи ба даст овардани муваффақиятҳо, ки ба он роҳбарият инчунин ҳамкорон иқроранд, мекӯшад. Ҳиссиёти ба даст овардани муваффақият ба кас болупар мебахшад ва ӯро ба қорнамоиҳои нав ба нав даъват менамояд. Гайр аз ин, муваффақият ҷомеаро ба ҳам муттаҳид сохта бемуваффақиятӣ бошад, дар навабати худ, ҷомеаро парешон месозад, дар байни он норизогиро ба амал оварда, дар он ӯро дар қифуқуби шахси гунаҳгор масъул месозад. Ҳамин тариқ, масъалаи муҳими менеҷменти педагогӣ ба даст овардани муваффақиятҳо мебошад.

Шартҳои ба даст овардани муваффақиятҳо инҳоянд:

"иқрори ҷомеа, аз он ки вай ҳисси муваффақиятро дар ҷомеа тавлид месозад;

Ҳама ҷабҳаҳои, ташкили ба нақша даровардашуда, аз ду сар муваффақият худ аз худ барнамёояд;

гайрату кӯшиши аҳли ҷомеа, ҷунки ҷудонандозӣҳо, вайронкорӣ на ба муваффақияшавӣ, балки бабохт меорад.

~Дар навабати худ, интегратсияро, ки барои ба даст овардани муваффақият зарур аст, Ю.А.Конаржевский чунин баҳо додааст:

шарҳи мақсади куллини мактаб аз ҷониби роҳбарият ва

ҳамаи омӯзгорон;

дар асоси онҳо ташаккули амалиёт байни

ҳамдигарии

кулли иштирокчиёни раванди таълиму тарбия;

ҳалли ҳамкороии масъалаҳо, ки имконияти хабардор

будани ҳам омӯзгорон ва ҳам хонандагон, инчунин, волидайнӣ онҳо оиди қорҳо, масоил ва пешравиҳо дар

мактабро дар худ дорад;

риояи принсипи консенсус;

тамоюлотии муқаммалӣ менеҷери мактабӣ, ки шугли ӯ на танҳо ҳамчун қоркун ва ё шахси масъул, балки дар мадди

аввал ӯ ҳамчун инсон амал менамояд;

ба амал овардани шароит ва имкониятҳои рушди касбӣ инчунин муносибатҳои инсонӣ дар бдйиҷ қриллектив;

ташаққули ҷомеаи педагогӣ ва ҳамфиқрии қоллективӣ.

РАФТОРИ МУНОСИБАТИ ТАҲТУЛИНСОНӢ ДАР ИДОРАИ МАКТАБ

Дар нимаи аввали қарни XX қор намуди муҳимтарини муносибатҳои идоракунӣ педагогии зайл, ки саҳми арзишмандии худро дар инкишофи назария ва амалияи идора гузоштаанд, рушду қамолот ёфтанд:

-муносибати идоракунӣ илмӣ;

-муносибати маъмурий;

-муносибати таҳтулинсонӣ;

-муносибат бо мавриди истифода қарор додани усули микдорий.

-Муносибати илмӣи идора, дар давоми солҳои 1885 боз ҳам бошиддаттар рушду қамолот ёфта, бо қорҳои Тейлор, Гилберт алоқамандии зич дорад.

Чӣ тавре, ки асосгузори ин равия меҳисобанд, бо негифода аз андозагирӣ ва мушоҳидаҳо микдори зидди амалиётӣ дастиро қамолул баҳшида ва онро дар навабат худ метавонанд самаранок истифода бурд. Бо чунин мақсад таҳлили бағоят муфассали мавзӯи қорҳои қоркунон гузаронида шудааст. Масалан, Тейлор бодикқат микдори ангиште, ки қорғар бо белҳои андозаҳояшон гуногун бардошта метавонад қен қардааст. Дар асоси чунин нишондодҳо ӯ кӯшиш намуздааст қаракатҳои ночном ва қаммаҳсули қоркунро истисно намояд.

Гилберт кулли амалиётӣ деворзанро омӯхта истода, дар натиҷаи ӯ чунин тарзи қамолулотери пешниҳод менамояд, ки дар асоси он микдори қаракатҳои ночноми қорғар аз 18 то қам гардидааст, чунончи ин самаранокӣи меҳнагро то 50 дар сад меафзояд.

Чунин муносибат дар идоракунӣ омилӣ инсониро оиди системаи аз қиҳати илмӣ асосноқшудаи ҳавсмандқунонии моддӣ дар қорҳо, инчунин ташқили танаффӯсро дар давоми қор низ ба ҳисоб гирифтааст. Интиҳоби мардум, ки қам дар бобати қисмонӣ ва қам зехнӣ ба иҷрои қор омодаанд, ба дараҷаи бояд шояд аз қиҳати илмӣ асосноқ қарда дида баромада шудааст.

Ба туфайли муваффақиятҳои ба даст омада, тамоюлотӣи идоракунӣи илмӣ ҳамчун соҳаи мустақили тадқиқоти илмӣ

дониста шудааст. Чунини сохикорон тасдиқ менамоянд, усулҳои аз ҷиҳати идоракунии илми қор қарда баромадашуда метавонанд дар амалия ба таври самаранок истифода бурда шаванд ва ба хоҷагӣ аз ҷиҳати маблағ ғойдаи калон ба даст оранд.

Муносибати маъмурӣ аз солҳои 1920 то 1950 рушду қамолоти бештарини худро аз сар гузаронидааст. Муаллифони қорқарди тамоюлоти илмии идоракунии тадқиқоти худро ба идоракунии истеҳсолот равона қарда, барои баланд бардош тани самаранокни он дар сатҳҳои доёнии идоракунии кӯшиш ба харҷ додаанд.

Бо зухур пазируфтани муносибати маъмурӣ, мутахассисон ба қор қарда баромадани усулҳои ба таври қуллӣ тақмил додани идоракунии дар ташкилот пардохтанд. Тейлрр ва Гилберт қамолоти худро дар қорқунони розӣ, ки бешубҳа онҳо дар тасаввуроти идора дар ташкилот ғоя гузоштааст ибтидо наму данд. Дар тафовут бо онҳо муаллифоне, ки онҳо созандагони муносибати маъмурии идоракунии ҳисоб меёбанд, дар қорқон ба сифати роҳбарони қабатҳои болоӣ ва тичораи васеъ таҷрибаи калон доштанд.

Анри Фаойл, ки ба амал пазируфтани чунин мактабро бо номи у алоқаманд медонанд ва бар қамми ин ўро падари менеҷмент ҳам менаманд муддати дурудароз сарвари иттиҳодияи қалон оид ба қорқарди ангиштро дар Фаронса ба ўҳда гирифтааст. Мақсади мактаби қласикии идоракунии аз барпо намудани принсипҳои қамачонибаи идоракунии мебошад. Функсияҳои асосии тичорат маблағ, бозор ва истеҳсолот ҳисоб меёфтанд ва маҳз қаминҳо мақсаду мароми идораро дар бизнес иғода менамуданд. Як қатор принсипҳо ба идораи қорқунон дахл доштанд. Масалан, А. Фройл 14 принсипи идоракуниро қудо намудааст, ки ақсари онҳо то ба ҳол аҳмиятнокии худро гум нақардаанд. Инҳо қомилхуқуқӣ ва маъсулиятноқӣ тартиботяқрангӣ шуглан иғоатқорӣ ба қомеа муқофотдиҳии шахсият ва ғ., мебошанд.

Муносибати тахтулинсонӣ муносибат ба тарзи рафтори инсонпарварона.

Мактабҳои идоракунии илмӣ ва маъмурии (қласикӣ) дар боло дида баро мадашуда, қанўз дар он қамоне, ки

равоншиносӣ қамчун илм ақнун қадам гузошта буд ва ба рушду қамолоти худ ибтидо намудааст, зухурот пазируфтанд. Бо сабаби ин, қарчанд муаллифони муносибатҳои пештар дида баромада амон инчунин нақши омилҳои инсониро дар амалиёти самаранокӣ идора сарфаҳм рафтаанд, идоракуниро онҳо аз қониби омилӣ додашуда бо маъсалаи аз. рӯи инсоф додани қакқи қизмат, қавасмандқунонии иқтисодӣ, инчунин барқарорқунонии муносибатҳои муайяни амалиётӣ марбут медонистанд.

Сарчашмагони мактаби муносибатҳои марқазинсонӣ дар идоракунии М. Фоллет ва Э. Мэйо мебошанд. Махз Фоллет аввалин шуда менеҷменти қамчун "таъмишгирчиноши қорқо бо қўмақи шахсиятҳои диғар" "муайян намудааст қунон қи, дар нақбати худ таҷрибагузарониҳои Мэйо низ нишон меди қанд, амалиётҳои қорин ба таври қазех қорқардфта ва қакқи қизмати сазовор на қама вақт боиси болоравии самаранокии меҳнат гардидаанд.

Дар асоси натиқаҳои тадқиқоти равоншиносон, намояндагони қамти додашуда ба хулосае омадаанд, ки қавасмандқунонии мардум асосан на дар ваққи иқтисодӣ қи тавре, ки тарафдорони мактаби идоракунии илмӣ дар назар доранд, балки талаботҳои муқталифе мебошанд, ки онҳоро танҳо қисман ва ё қурра бо қул қаноатбахш қунондан мумкин қушиши бемайлони роҳбарон барои бешбудии қорқон қорқунонӣ суд боис болоравии сатҳи қаноатмандӣ ва аз ин рӯ қоллектив, балки инчунин ба тадқиқи имқониятҳои рӯҳии қорқунони ин ё он соҳаи фаъолият мусоидат менамояд. Чунин муносибат то солҳои 60-ум амалан дар қуллӣ соҳаи идоракунии истиғода қашта, маъмулан инқилиф ёфтааст.

Муносибат бо истиғодаи усули миқдорӣ. Дар рушди чунин қамти номбаршуда математика, статистика илми ҳисоббарорӣ) ва илмҳои қандаса таъсири қалон расонидаанд. Моҳияти муносибат қунон аст, ки дар соҳтор бар ивази тавсифи даҳонӣ намунасозиҳои математикӣ ин ё он ваъзи истеҳсолӣ меҳобанд. Дар ин боб, асосан, қомпютерҳо, ки онҳо ба тадқиқотчиён имқонияти соҳтори намунасозиҳои математикиро фароҳам меоранд ва ин ба

таври бояду шояд ба ҳақиқат наздиктар сурат мегирад, нақши калон мебозанд.

Аз он ки муносибати марказинсонӣ дар менечменти педагогӣ мавқеи муҳим ва назаррас дорад, онро ба таври муфассал дида мебароем. Чунон, ки классики амрикоӣ П.Друкер меҳисобад, масъалаи амалии асосии чунин муносибат ба ам лиёти байни ҳамдигарӣ муваффақсозии мардум ва афзун кардани қобилияти онҳо оид ба он, инчунин бартараф намудани мусоҳилакории онон дар чунин бобат мебошад. Мана, ба ҳамин маъно менечмент дар гирди одам ҷарҳ мезанад. Он муносибати инсонӣ, ки дар маркази диққати инсон сурат мегирад, аз ҳамин ҷиҳат муносибати марказинсонӣ номида шудааст, дар муҳолифат бо тарзи дигари муносибатҳо ки инкоркунандаи омилҳои инсонӣ ва ё кадрӣ қимати инсонро дар истеҳсолот поёнтар аз соф биологӣ меҳисобанд. Он ки роҳбарият дар ҳаргуна ташкилот мақсадҳои худро тавассути одамон амалӣ мегардо над, чунин нуқтаи назар раднопазир аст. Дар сурати ба ҳамкорон таъсири бевоситаи расондани худ, ӯ аз онҳо муносибати зарурӣ ва натиҷаҳои лозимии корро ба даст меорад. Инчунин дар сурати оиди кори бади мактаб суҳан рондан, дар он сурат, на оиди кори сусти мактаб, балки кори ноҳуби коркунрнии он суҳан хоҳад рафт. Инкори идоракунии марказинсонӣ аз ҷониби шахсияти ҷудогона бошад, қудрате надорад, то ки ташкилотро ба муваффақият ноил гардонад.

Мактаби идоракунии илмӣ бо қорҳои Ф.У.Тейлор алоқамандии зич дошта, солҳои (1885-1920) роҳбариятро ба тақсироти мувофиқи мақсад пешгиритаи захираҳои истеҳсолӣ, қитъаҳои қор дар байни мардум, тобеон инчунин роҳбарият равона хоҳад кард. Вай аҳамияти калон доштани баҳисобгириро дар тақсироти вазифаҳои меҳнатӣ, имкониятҳои ҷисмонӣ ва зеҳнии қоркунон, ба амал овардани шартҳои меҳнат ва истироҳат доништа, ба таълим водор намудааст ва аз ин ҷиҳат омилҳои маркази инсониро ба инобат нагиритааст. Ҳол он ки омилҳои инсонии идоракунии дар мавқеи тамоюли "шахсияти иқтисодӣ", дар он соф муносибати биологӣ инсонӣ муайян гашта, балки

ҳавасмандии асосии фаъолияти инсонӣ танҳо шугли моддӣ дар вай ба ҳисоб мерафт.

Дар муҳолифат бо тейлоризм, ки дар солҳои 20-уми қарни XX ҳукмронӣ дошт, назарияе тавлид ёфт, ки мактаби муносибатҳои инсонӣ ном гирифта аст. Асосгузори намоёнтарини он М.Флдетт ва Э.Мэйо ҳисоб меёбанд. Чунончи таҷриба гузарониҳои машҳури Э.Мэйо нишон додаанд, гуруҳи қорӣ ва ҳамкорони арзишноки он дар самаранокӣ меҳнати қорманд таъсири бемайлони расонида метавонанд. Қадре баъдтар тавассути тадқиқотҳои А.Маслоу дар солҳои 40-ум сабаби чунин ҳодиса бо исботи онон, ки муносибати одам на ба он дараҷаи талаботҳои биологӣ, балки бо , омилҳои иқтисодӣ (шарти зиндагӣ ва меҳнат ва инчунин пардохти ҳаққи меҳнат) ҳамон қадар талаботҳои боз ҳам баландтарро, ки тавассути пул танҳо қисман ва ё пурра қонё гардонда метавонанд роҳбарият доранд.

Ҳамин тарик, ба туфайли мактаби аз нав тавлидфтаи муносибатҳои марказинсонии то ҳол дар менечменти муносибатҳои биологӣ инсонӣ ҳукмронӣ дошта бо таҳлили фаъолияти рӯҳонии шахсиятӣ иваз карда шуда, инчунин талаб кардани "инсон дар маркази диққат" амалӣ менамояд. Ба мафҳуми "омилҳои инсонӣ" системаи муносибатҳои дар қоркун барои истеҳсолот мавҷуда дохил карда шуданд.

"Амалиёт барои муносибати инсонӣ" дар мактаби илми муносибатҳои инсонӣ (солҳои 50-уми қарни XX), ки таваҷҷуҳи худро ба усулҳои "ҷббаҷоғӯзори қори муносибатҳои байнишахсиятии қоркунон равона кардааст, рушду қамолоти худро ёфтааст. Намоёндагони барҷастаи он — Р.Лайкерт, Д.Мак-Грегор, Ф.Гертсберг — чунин қанбаҳои амалиети" байниҳамдигарии "иқтисодӣ қоркунонро ҳамчун ҳавасмандкунии, ҳислати ҳоқимият ва обрӯноқӣ, ба ҳам алоқамандӣ, инчунин, пешоҳангӣ омӯхтаанд. Муносибати рафторӣ (бихевиор чигӣ) имкон дод, то ки тасаввурот оиди салоҳиятдорӣ илми идоракунии дар қор бо мардум васеъ гашта, меҳанизмҳои таъсирот ба рафтори инсон ва рушди гуруҳҳои қорӣ ҷуқуртар ва ҳамагарафа қор карда баромада шавад. Мақсади чунин мактаб боло бардоштани

“самаранокни кори ташкилот аз хисоби болоравии самаранокни захираҳои меҳнати он мебошад”. Мохиятан мактаби илмҳои муносибати-рафторӣ, ҳамчун захираи тамомнашаванда бо назардошти он, ки истифодаи дурусти илмҳои муносибати (равоншиносӣ ва иҷтимоӣ) дар мардум мебошад, дар роҳбарият имконияти халли ҳама гуна масъалаҳои кори истеҳсолотро фароҳам меорад ва бовари инчунин эътиқоти асосии худро ба инсон равона кардааст.

Аммо, чунончи тадқиқотҳои минбаъда нишон додаанд, тафовутан дар баъзе мавридҳое, ки онҳо таҷриба гузарондаанд, дар баъзе вазъиятҳои ҳаёти рӯзмарра хулосаҳои бихевиористон иҷро нашуда мемонанд. Гайр аз қонуниятҳои умумии муносибати инсонӣ дар идоракунии муваффақ бояд он хусусиятҳои вазъи идоракуниро ба назар гирифт, ки дар он одами аниқ амал менамояд. Дар менечемент ҳолатҳои тағирёбандагӣ мувофиқи назарияи мувофиқати муносибатҳо дар идоракунии номдошта амал менамоянд. Чунин муносибат роҳбариятро ба зарурияти “идоракунии мувофиқи вазъият”, яъне дар шароити муайян ба инobat гирифтани муносибати шахс хидоят менамояд. Гояи ба ин монанд инчунин дар тадқиқотчиёни Россия низ дар соҳаи ташкили илмии меҳнат равшан ифода ёфтааст. Дар Россия хануз дар нимаи аввали солҳои 20-уми қарни XX тамоюли омилҳои инсонии идора, ки аз ҷониби пешоҳанги наменг ҳаракати ТИМ (Ташкили Илмии Меҳнат ташкил ёфта буд ба дараҷаи васеъ паҳн гаштааст. Чунончи ӯ дар қорҳои тадқиқотии худ қайд менамояд, дар тахти идоракунии на танҳо ҳуҷҷатгузорӣ, архив, системаи баҳисобгирӣ, маълумотнома, яъне анбӯхи ҷихозотро, балки кабл аз ҳама “системаи муайяни муносибатҳои меҳнатӣ- иҷтимоиро бояд ба инobat гирифт. Бо чунин мавқеъҳо, маъмури замон муосир ин, пеш аз ҳама, техникҳои иҷтимоӣ ва ё муҳандисии муносибатҳои мардумӣ” мебошад. Афсӯс, чунин хулосаҳои Н.А. Витке бо мурури замон ба гушаи фаромӯшӣ партов шуданд. Ҳамин тариқ, тадқиқоти равшаншиносон дар маркази диққати илми идоракунии инсонӣ шуда монданд. Оиди мазмуни муносибатҳои маркази инсонӣ боз ҳам ба таври муфассалтар дида мебароем. Ҷй тавре, ки аллакай гуфта шуда буд, чунончи тадқиқотҳои Э. Мэйо ва баъдан

А. Маслоу нишон додаанд, дар қатори ҳавасмандкунии моддӣ дар таъмини босифати меҳнати инсон омилҳои рӯҳно иҷтимоӣ: муттаҳидии ҷомеа дар раванди қорӣ, муносибати байнихамдигарӣ бо роҳбарият, фазои кулаи қорӣ, қаноатмандӣ аз меҳнат ва аҳамияти қалонро соҳибанд. Аҳмияти чунин омилҳо дар мардум бо мавҷудияти ҷомеаи ба талабот муваффақшуда алоқаманд аст. Маслоу ба он талаботҳои иҷтимоиро, ки талаботҳо бо даҳолати ягон ҷиз ва ё ягон шахсият (ба қори умум ва ё ҷомеа- коллектив) номидашаванда мебошад пешниҳод намулдааст. Онҳо ифодагари талаботҳои инсонӣ дар фаҳмиши ӯ аз ҷониби мардум, амалиёти байни ҳамдигарии иҷтимоӣ бо онҳо, дастгирӣ намудани ӯ, ифодаи хиссиёти ҳамдигарӣ, ширкат, ҳамқорӣ ва ғ. мебошанд.

Талаботи иҷтимоӣ, дар навбати худ инкишоф ёфта, инчунин талаботи инсонии эҳтиромнокӣ аз ҷониби одамони бообрӯ, бо иқрори онҳо оид ба арзишнокии инсон ва бар замми ин худқурматкунии мубаддал мегарданд. Ниҳоят, кулаи ба худ ҳоси рӯҳияи талаботи инсонӣ талаботҳо дар ҳулифада намоии имкониятҳои мавҷудан худ, ба андозаи рушди инсонӣ ҳамчун шахсият васеъ мегарданд ва бинобар ҳамин ҳам ҳеч гоҳ ба таври пурра қаноатбахш шуда наметавонанд. Қаноатмандӣ аз талаботҳои чунин гуруҳҳо имкон мебахшад, то ки хисси муваффақияти шахсӣ дар фаъолияти меҳнатӣ дар инсон бедор гардад. Доктори илмҳои педагогӣ А.С. Белкин муносибат оид ба соҳтори вазъи муваффақият дар таълими мактаббачагонро дида баромада, чунин менависад, ки муваффақият - мафҳуми якмаъногӣ набула, маънидоди гуногунро дорост. Аз рӯи нуқтаи назари иҷтимоӣ-рӯҳӣ ин таносуби мувофиқат дар байни умедвории гирдуиш, шахсият ва натиҷаҳои фаъолияти ӯ мебошад. Дар он мавридҳое, ки умедвории шахс бо умедвории гирдуиш пеш мувофиқоянд мегарданд ва ё боз ҳам зиёдтар мегарданд ва барои шахсият арзишноканд чунин ҳолатро муваффақият номидан мумкин аст.

Ҷй ба умедвории худ аз натиҷаҳои ба даст овардаш расидааст, ё ин ки ба натиҷаҳои аз он умедворияш ҳам зиёдтар ноил гаштааст. Дар асоси ақидаи А.С. Белкин дар асоси чунин ҳолат, хиссиёти қаноатмандии устувор

ташакул ёфта, фаъолиятҳо боз ҳам пурқувваттар мегарданд, нисбат ба худ эҳтиромнокӣ зухур меёбад. Муваффақияти доимӣ ва пойдор имкониятҳои инсонро дар иҷрои вазифаҳо боз ҳам қавитар мегардонад. Муваффақиятро А.С.Белкин аз нуқтаи назари педагогӣ маънидод карда, онро қабл аз ҳама бо барпо кардани вазъи муваффақ алоқаманд гардонидоаст. Дар тахти ҷунин ҳолат, вазъият, баҳампайвастагии шароитҳое, ки дар онҳо имконияти ба даст овардани натиҷаҳои зиёди дилхоҳ чи аз ҷониби шахсият ва чи аз ҷониби кулли коллектив ба вуқӯъ мепазиранд, фаҳмида мешавад. Дар педагогика муваффақият аз ҷониби хонанда натиҷаи тактика ва стратегияи фикр карда баромадашудаи омӯзгор ва оила мебошад.

Менеҷмент муваффақиятро дар ҷодаи дар коркун қаноатманд кунонидани талаботи сатҳи олиро: дар эҳтиромнокии барои шахсияти инсон арзишманд (роҳбарият ва ҳамкорон) инчунин дар худифоданамой тавассути фаъолияти касбии эҷодӣ дида мебарояд.

Р.Х.Шакуров дар тадқиқотҳои худ хуёсиятҳои муҳими фаъолияти педагогиро дида баромадааст. Дар баробари бо моҳиятан эҷодӣ будани худ, вай ҳадафан дар инсон ҳавасмандкунии олии талаботро, маҳсӯсан, худифода куниро тавассути эҷодиёт бедор менамояд. Ин касби педагогиро нисбат ба касбҳои дигар, ки дорои анбӯхи зиёди якрағиҳо, қорҳои дарҳамбурҳами ҳислати ғайри-эҷодидошта мебошанд фарқ мекунонад. Қаноатмандкунонии талабот дар худифодакунӣ бо роҳи ба мақсадҳои аҳамияти касбидошта ва инчунин майли педагог ба амал пазируфта шуда, дар худ зухуроти муваффақияти шахсро пеш меорад. Бехуда В.А.Сухомлинский аҳамияти калон доштан оиди бо ҳамроҳии тарбиятгирандагони худ ба машғулиятҳои қори дӯстдоштаи худ пардохтан дар омӯзгорони мактаби Павлиш таваҷҷӯҳ зоҳир накарда аст.

Боз як маҳсӯсияти фаъолияти педагогӣ аз он иборат аст, ки вай дар системаи “инсон-инсон” амал мепазирад. Омӯзгор ҳамеша дар мадди назар аст, натиҷаҳои фаъолияти ӯ ҳамеша дар муҳокимаи мардумон: хонандагон, волидайнӣ онҳо, ҳамкорон, роҳбарони мактаб қарор доранд. Талабот дар ҳисси муваффақият дар ҳар бобат аксар

накҳо дар педагог хушёрӣ катъиро талқин менамояд ва ин дар омилӣ пешрафти қори ӯ барои вай аз мукофотпулӣ ҳам манфиатноктар аст.

Ҳамин тариқ, ҳисси муваффақият дар худ ва ихотакунандагон дар омӯзгор алоқамандии рӯзарраро тавлид менамояд. Саъю кӯшиш ба ҷунин мувофиқ созии табиӣ дар ибтидо ба ҳар як инсон хос буда, инчунин талаботи доимии ӯро дар бар мегирад. Қалби ҳар як коллетив ва коркунон дар муваффақият тавассути усулҳои маҳсӯси қаноатмандкунонии талаботи олии инсонӣ ба амал оварда мешавад.

УСУЛУҲОИ ҚАНОАТМАНДКУНОНИИ ТАЛАБОТ ДАР САТҲИ ОЛӢ

Талаботи иҷтимоӣ

Ба коркунон ҷунон қореро супоред, ки бо онҳо ҳамкорӣ кардан муяссар гардад.

Рӯҳияи ягонагиро дар даста барпо созед.

Бо қоргарон ба таври даврӣ ҷаласаҳо барпо намуда, бо қорҳои рӯзарраи мактаб онҳоро шинос намоед.

Ба амалпазирии гуруҳҳои ғайришарғӣ, дар сурати ҳалалнопазирӣ ва аҳамиятнок будани онҳо монез нагардед.

Ба омӯзгор дар фаъолияти иҷтимоии берун аз мактаби он шароит барпо намоед.

Талаботҳо оиди эҳтиромнокӣ ва боварӣ

Ба коркунон қори оиди иҷро эътимоднокро пешниҳод намоед.

Бо онҳо ба таври мусбӣ алоқа барпо намоед.

Ба натиҷаҳои ноилгардида баҳои баланд дода мукофотҳо пешниҳод намоед.

Қоркунонро оиди ба амал пазируфтани мақсадҳо, инчунин ҳалли онҳо ҷалб созед.

Ҳуқуқҳои иловагӣ ва қомилҳуқуқиро дар қоркунон вақолат диҳед.

Ҳизмати қоркунонро ба таври зина ба зина пеш баред.

Таълим ва тақомулотӣ онҳоро, ки бойси баланд шудани қобилияти онҳо мегардад таъмин намоед.

Талабот оиди худифодакунӣ

Дар коркунон имконият барои таълим ва рушду камолоти онро фароҳам оред ва ин ба онҳо имконияти коршоямии онҳоро боло мебардорал.

Ба коркунон корҳои мураккаб ва муҳимро во гузоред, то ки онҳо бо қамолати ҷидду ҷаҳд барои ҳалли он кӯшанд.

Дар коркунон қобилияти эҷодиро ҳавасманд гардонед ва инкишоф диҳед.

Муддати дурудароз дар назарияи иҷтимоии идоракунӣ ватанӣ аҳамияти муваффақият ҳамчун талаботи инсонӣ ва кадрӣ қимати тамоюли шахсият дар назди ба даст овардани муваффақияти коллективӣ ташкилот паст гардида ва муқобил буд, яъне принсипи марказинсонӣ ҳам дар амал ва ҳам аз ҷиҳати назария ба принсипи марказинҷимой тобеият дошт. Талабот дар ба даст овардани муваффақиятҳои шахсӣ бо системаи тақсимоии бамувозинадорандаи ҳавасмандкунӣ моддӣ ва ахлоқӣ, ҳукмрон: бо маҳкум кардани зуҳуроти, шӯҳратпарастӣ, фухратпадаст. Д. соҳибкорӣ дар қор ҳамчун сифатҳои инсонӣ, ки бамеъёри ахлоқи мақбули умум муқобил буданд, дар зерӣ таълиқ фишор монда буд. Муваффақият дар шахсияти муайян танҳо дар мавриди мақбул гардида аз ҷониби қисми эҷодӣ инстансияи хизбию давлатӣ ба иқроори ҷомеа ноил мешафт. Ҳамаи ин боиси шаклбозӣ ва инчунин сарпарастӣ гардида, боиси фишораварӣ ба талаботҳои муқаммалӣ ба даст овардани муваффақияти шахсӣ ва аз ин рӯ, ташаббускорӣ, мустақилиятнокӣ ва эҷодкорӣ ҳардида буданд. Дар роҳбарияти замони муосир ҳавасманд гардонидани онҳо ба масъалаи муҳими идоракунӣ маҳсуб аст. Шартӣ зарурии ба муваффақият хидоят намудани коркунон аз ҷониби роҳбарият ҳубтар донишмандони имкониятҳои коршоямӣ ва талаботҳои онҳо, инчунин қобилияти интихоби ҳадафҳои воқеӣ барои ташкилот ва тобеии он мебошад. Дар фаъолияти идоракунӣ хусусиятҳои шахсияти муайян, яъне принсипҳои тамоюли шахсидошта қисми ҷудонашавандаи муносибати марказинсониро бахисоб гирифта зарур аст. Зарурияти ба назар гирифтани шахсияти инсонӣ дар менечмент яке аз мавқеъҳои идоракунӣ вақтӣ мебошад. Мавзӯи тадқиқоти он, вақти муайян инчунин тағиротҳои дохилӣ ва берунӣ ба он

ҳалалпазир мебошанд. Микдори тағирбандҳои ба ташкилот ҳалалпазир бағоят зиёданд. Аммо аксар муаллифони соҳаи менечмент ба микдори муҳимтарини барои ҳалли масъалаҳо мусоиднок 10 тағирбандаро нисбат медонанд. Мавқеи асосиро дар байни онҳо тағирбандҳои инсонӣ ишғол менамояд ва маҳз бо он инчунин мазмуни принсипи таҳтулинсонии идоракунӣ алоқаманд аст.

Дар таҳти ҳулуқи сипвори инсонӣ дар менечмент мавҷудияти гуногунҷабҳагӣ дар ҳислатҳои шахсии инсон ва муносибати шахсият бо муҳити беруна дар назар аст. Дар олам дуто инсон мавҷуд нестанд, ки дар онҳо ҳислати ягона ҷой дошта бошад ва аз ин рӯ, дар вазъиятҳои яхелаи идора муносибати як ҳел зоҳир намояд. Ҷунончи маълум аст ҳислатҳои инсонӣ ба беохирӣ майл дошта, аз ин рӯ қори идоракунӣ низ масъалаи на ҷандон осон ҳисоб мебад. Ба ҳислатҳои фарқкунандаи муайянкунии тафовутнокӣ дар муносибати шахсонӣ ҷудоғона (ҷадв 2.1.) дохиланд:

қобилият;
майл;
талаботнокӣ;
умедворӣ;
идрок;
муносибат (нуктаи назар);
арзишҳои инсонӣ.

Ҳусӯсиятҳои идора бо назардошти ҳислатҳои ҳулуқи атвори инсонӣ
Ҷадвали 2.1.

Ҳислатҳои инфиродии шахсият	Ҳусӯсиятҳои идора
1. Қобилиятнокӣ	Қобилиятҳои дар тақсимои вазифа
хусусиятҳои инфиродии муҳим доранд. Интихоби шахсият	— дар китъаҳои қорбарӣ аҳмияти
руҳия гни шахсият, қидар фаъолияти қори муайян	шарти бому ваффақият мувофиқи қобилияти вай бо
ба субот расо нидани назардошти он. ки ӯ нисбат ба	фаъолияти муайян бақигарон беҳтар қорро ба анҷом
шумор меавад	расонида метавонад, ба амал
	пазируфта мешавад.

хавасмандкуниро барқарор намояд, то ки захмати босифат кулайтар гардад.	хавасмандкуниро барқарор намояд, то ки захмати босифат кулайтар гардад.
Арзишҳои инсонӣ тавасути таълим ба даст оварда шуда ва бо фарҳанги ҷомеи аниқ зич алоқаманданд..Илова бар арзишҳои умумӣ, низоми арзишҳои ташкилот вучуд дорад, ки дар анъанаҳои «кредой педагогӣ» -и Ғояҳои ҷомеагиро Арзишҳои ташкилот на танҳо бо таҷассум дода ва ҳамчун роҳбарии он ба таври намунаворӣ мавҷудаташақкул меёбанд, балки ба таври амал менамоянд.	Арзишҳои инсонӣ тавасути таълим ба даст оварда шуда ва бо фарҳанги ҷомеи аниқ зич алоқаманданд..Илова бар арзишҳои умумӣ, низоми арзишҳои ташкилот вучуд дорад, ки дар анъанаҳои «кредой педагогӣ» -и Ғояҳои ҷомеагиро Арзишҳои ташкилот на танҳо бо таҷассум дода ва ҳамчун роҳбарии он ба таври намунаворӣ мавҷудаташақкул меёбанд, балки ба таври амал менамоянд.

Хислатҳои нобаршуда фардияти инсонро муайян месозад. Хар як инсон дорои хислатҳои устувори ба ҳам мувофиқоянди ботинӣ мебошад, бинобар ин метавон феълӣ атвори ўро пай бурд. Ҷамъулҷамъ хислатҳои устувор муайянкунандаи шахсияти инсон мебошанд. Дар он хислати ноҳии муносибати шахси додашуда ба тағирпазирӣ гирду атроф муайян мегардад. То нимаи солҳои 70-уми қарни XX равоишносон ва назарияҷиёни соҳаи менеҷмент чунон меҳисобиданд, ки қиёфаҳои асосии шахсият доимӣ буда ва дар ҳама гуна вазъият як хел зуҳур меёбанд. Чунончи тадқиқотҳои солҳои минбаъда тасдиқ менамоянд, рафтори инсонӣ аз вазъият вобастагӣ дорад. Бо тағиротҳо ҳагто он хислатҳои асосии инсониянд, ки бовичдонӣ ва қобилиятҳои боварио тавлид намунаанд. Дар ин маврид вазъият нисбатан ба хислати шахсӣ дида бештар ба муносибати инсонӣ таъсир мерасонад. Мувофиқоварӣ (маили шахсият) дар идорақунӣ барои фаҳмиши аҳамияти дар қор барпо намудани чунон шароите, ки дар он аз ҷониби мардум

зуҳурёбии сифатҳои бехтарини хислати онҳо (меҳ нагдўстӣ, бовичдонӣ, ташаббусқорӣ, қушодарўй ва ғ.) кулай аст ва хислатҳои бад нокулай мегарданд, басо муҳим аст. Барпо намудани муҳити қорӣ, ки шартӣ мустаҳкамнамоӣ дар муносибати мусбати сифатҳои инсонӣ мебошад, талаботи ҳавсмандкунии моддӣ ва ахлоқии зуҳуроти онҳоро дар худ дар бар мегирад.

Назарияҷиёни менеҷмент алҳол аз ба таври пурра маънидод ва таҳлили таъсири муҳити қорӣ ба инсон бағоят дуранд, дар воқеъ дар он ду ҷиҳати муҳимтарини зеринро пеш овардаанд:

гурўхҳо;
пешоҳангӣ.

Муттаҳидият дар гурўхҳо дар асоси қиматҳои аз ҷониби аъзоёни гурўх тақсимшуда, умедворихо ва ғ., дар меъёрҳои муайяни муносибат зоҳир ме гарданд. Меъёрҳо стандартҳои муносибатини дар шароити мавҷуда мақбулро талқин менамоянд. Хар қадар инсон лозимӣ будани худро дар гурўх пурзўргтар қадр намояд, ҳамой>қ^ қар ҳамон қадар муносибати вай бо меъёрҳои гурўхӣ дар мувофиқат меояд. Чунон меъёрҳо ба мақсади ташкилот чи тавре, ки дар мувофиқат мебошанд, ҳамон тавр муқобил шуда ҳам метавонанд. Ба муносибатҳои бадӣ рафтори гурўхҳо саркардаи ташкилот таъсир расонида метавонад. Барои менеҷери самаранок будан, пешоҳанги самаранок мебояд буд. Сарварӣ (аз англисии 1easleг -пешоҳанг) -ин чунон воститаест, ки тавасути он роҳбар ба муносибати қорқунон таъсир мерасонад. Хар як гурўх метавонад дар худ сардор дошта бошад.

Инак, муносибати инсон бо хуёсиятҳои инфиродии ў ва таъсири муҳити қорӣ: муҳимият дар гурўх ва сардор муайян мегардад.

Барои ба амал овардани идорақун^ рамаранок зарур аст, то ки роҳбар муносибати шахси қорқунонро омўзад, онҳоро маънидод намояд ва ба онҳо таъсир расонида тавонад, то ки қор ба манфиати ташкилот сурат бигирад. Моҳияти принсипи тамоюлотӣ шахсӣ дар идора дар асоси назарияи менеҷментӣ низ дар ҳамин аст. Дар иҷрои амалиётҳои идора аз ҷониби роҳ барият, принсипҳо ба

тарзҳои гуногун зухур меёбанд. Феълу атвори инсонӣ, махсусан, дар раванди ба амал овардани алоқаҳои байниҷидгарӣ (асосҳои ахбороти идора) ҳангоми ғайрӣ ва ба ягон қарор омадани идоракуни, инчунин фаъолияти амалию ташкилӣ хис карда мешавад.

Дар фаъолияти идоракуни аз ҷониби рохбар гуфтугузори ва ё ба тарзи да хонӣ мубодилаи ахбор нақши муҳим мебозад. Бар зарари тарзи самаранок сурат пазируфтани мубодилаи афкор он воситаҳое, ки дар ҷабҳаҳои хислати рохбар ва коркун ҷой доранд: эҳсосот, семантика, ноҳақӣ, муомилоти дағал, шунавоии бад доштан, метавонанд амалпазир гарданд. Дуто садди роҳи хисси самаранокӣ ахбороти зеринро номбар кардан ҷои аз аст:

супориш ба он, ки таҷриба надорад равона шудааст ва бинобар ин иҷрона шаванда аст;

супориш комилан аз худ карда нашудааст (дар натиҷаи муносибати манфӣ доштан дар байни коркунон).

Барои бартараф кардани ҷунин садди зарур меояд, то ки:

таъинот ва супоришро бояд ҷои дониш, то ки дар ҷодаи мақбули аъзои ташкилот бошад;

қушиши ба амал овардани фазои қушодарӯй ва ҳамдигарфаҳмӣ ба роҳ монда шуда, инчунин боварӣ дар байни коркунони мактаб таъмин карда шавад.

Саддиҳои семантикӣ дар гуфтугузори ба нофаҳмиҳо ва ё ба ин маъноҳои гуфташудаи мухталиф, аз он ки ҳамаи ин аз вазъиятҳои алоқаманд мебошанд алоқамандӣ доранд. Ҷуноне ки таҷкилотҳои нишон медиҳанд, рохбарият ва коркунон дар мафҳуми ҳавасмандӣ ва ҳамкорӣ маъноҳои гуногунро нисбат медиҳанд. Барои мубодилаи самаранокӣ гуфтугузори дар байни коркунон, рохбар бояд қушиш намояд он қалима ва ибораҳои синтаксисиро мавриди истифода қарор бидиҳад, ки иҷрокунандагон супоришро дақиқона иҷро намуна тавонанд. Масалан, бар ивази он, ки Ҷунин корро вақт ёбед иҷро намоед супоришоти ба монанди: Ҷунин корро то рӯзи чоршанбе ба суботи расонида натиҷаашро дар ҷаласаи навбатӣ баён намоед пешниҳод намудан ҷои аз аст.

Боз ҳам на он қадар ба таври пурра ба иҷро нарасидани таъинотҳои аз он ҷиҳат мебошад, ки тавассути

гуфтани хушқу ҳолӣ танҳо 7% таъинотҳои иҷро шуданаш мумкин аст. Ба он роҳ надодан лозим аст, то ки маънои супориш ва мақсади таъинот ба дасти беоқубатҳои во гузошта шаванд. Ба он қушиш ба харҷ додан зарур меояд, то ки таъинот ва супоришҳои бо вазифаи аз ҷониби рохбар пешниҳодгардида ба таври бояду шояд қуллан мувофиқат намоянд.

Дар тағтиши иҷрошӯх бояд рохбар бо коркун дар алоқаи муштарақ қарор бигиранд. Яке аз тарзҳои барқарор кардани ҷунин алоқа гузориши савол ҳисоб меёбад. Барои мисол, дар сурати он, ки рохбар меҳодад донанд, то ки иҷро нанда корро аз ҷӣ ибтидо менамояд ва ё моҳияти гуфтугузори зухурпазирфторо аз ӯ пурсон шавад, метавонад, инчунин натиҷаҳои ибтидоиро дида барояд ва ё сиёсати дарсҳои қушод-ро ба кор барад.

Муомилот танҳо дар он сурат ҷой дошта метавонад, ки рохбар таъинот ва супоришҳоро ба таври баробар ба коркунон роҳӣ кунад ва дар як вақт аз назорати иҷрошӯх онҳо боҳабар шуда истад. Ба ин намуд ҷунин даъви коркунро ба эътибор гирифтани ҷои аз аст. Ман аз сарварамон бо он розиям, ки бо ӯ муомила кардан мумкин аст ва ӯ маро мешунавад.

Дар тақомулоти муомилоти байниҷидгарӣ тавсияҳои (қонуниятҳои) зерин ҷой дошта метавонанд:

қабл аз супоришоти худ, муҳимтараш онро ба коркун равшан созед;

қалима ва тасдиқоти норавшанро дар маълумотҳои соқит созед;

тарзи муомила ва гуфтугузори дар вазъи худ ба даст гирид ва қушиш намоед, то ки ба ҷои ҳамсӯҳбатагон, худатонро дар муомила дар назар доред;

аз худ қушодарӯй ва боаҳмиятиро инъикос намоед;

қушиш намоед, дар байни шумо ва коркун муносибати муштарақ ба амал оред.

Хушқу атвори инсонӣ дар бобати ба ягон қарор омадан бағоят таъсироти худро мерасонад. Қулли қарордодҳои идоракуни дар асоси ягон арзишҳо: рохбарият, коркунон, иҷрокунандагон, онҳое, ки ба ягон қарор меоянд, сохтор меёбанд. Роҳбари мактаб бояд ҷунин арзишҳоро равшан

сохта, дар навбати худ, он, ки чунин қарордод қадом вазъи иҷтимоиро инъикос менамояд; ба қадом дараҷа онҳо ба вай, ба арзишҳои таълимгирандагон мутобиқанд муайян сохта, дар идоракунии мактаб оиди арзишҳои инсонпарварӣ, умуминсонӣ дар муқоисаи арзишҳои гурӯҳҳои алоҳида ба назар гирад.

Дар фаъолияти ташкилию иҷроӣ қорҳо ба даст даровардани муносибати тахтулинсонӣ дар самаранокӣ ба амал овардани ҳайатикунонӣ аҳамиятнок мебошад. Аз як тараф, ҳаҷми ҳайатикунонӣ қобилият, ӯҳдабароӣ қорқун, муносибати онро ба меҳнат, муносибатҳои байнинсонӣ, инчунин ҳамчун пешсаф лозим будани ўро дар гурӯҳ ба ҳисоб гирифтани мумкин гардад, аз қониби дигар - дар хотир доштан лозим аст, ки дар сурати руҳ додани супориши таъинотҳои асосӣ пас қомилхуқуқӣ ба унвондор дахл дорад, на ин ки ба шахсият. Ба хусусиятҳои шахсият метавонанд сабабҳои ки раванди ҳайатикуноиро, чӣ тавре ки аз қониби қорқунон рад намулдаанд ҳамон тавр аз қониби роҳбарон низ рад қарда шавандаанд алоқаманд мебошанд. Масалан, метавонад ба худ на он қадар боварӣ дошта бошад ва аз танқид ҳаросад. Роҳбарӣ мактаб ба қорқунон боварӣ надорад, аз таваққал қардан худроӣ менамояд, ба иҷроқунондагон таъсири худро расонида наметавонад ва ғ. аз ҳама муҳимаш, омӯхтани фаш намулдани садҳҳои инфиродӣ дар ҳайатикунонӣ ва онҳоро бо роҳи рушд дар сифатҳои пешоҳангӣ равонасозӣ, барло намулдани системаи самара ноки назорат, фазои боварӣ дар қоллектив мебошад.

Назариячиёни менеҷмент ба қори муайяннамоеи меъёри амалии идора диққати қалон додаанд. Қунончи тадқиқотҳои муосир нишон медиҳанд, меъёри қорқунон ба як роҳбар аз сатҳи идораи масъалаҳои иҷрошаванда, ҳислати қорқунон ва қобилияти роҳбарият вобастагӣ дорад. Ҳамин тариқ, тадқиқот дар мактаби бихевиористӣ ки диққати худро ба муносибати инсонӣ қалб сохтааст, назарияи идораи дохилимактабро бо хулосаҳои зерин бой намулдааст:

роҳи муваффақият дар ташкилот тавассути муваффақияти инфиродии қорқунони он, ки дар асоси он талаботҳои олии инсонӣ меҳобанд ва онҳо бо ёрии усулҳои

маҳсус қаноатмандқунонда сурат мепазиранд; имконпазиранд;

барло сохтани вазъи муваффақиятнокӣ танҳо дар асоси ошқор ва маънидод намулдани ҳислатҳои инфиродӣ ва муносибатҳои шахсӣ дар вазъияти муайян имкон дорад;

чунин ҳислатҳои шахсият: қобилият, истеъдоднокӣ, талабот, умедворӣ, эҳсосот, муносибатнокӣ, арзиш ба қенак на таъсирот дода мешаванд;

ошқори шахсияти инсон вазъи мебошад; ба муносибати инсон муҳити қорӣ таъсирбахш аст; гурӯҳҳо ва қардорон; хулқ атвори инсон, маҳсусан равшан аст ва бинобар ҳамин ҳам бояд дар раванди муомилот, дар қабули қарордодҳо ва вақолатноқунии қомилхуқуқӣ ба ҳисоб гирифта шавад.

Унсурҳои овардашуда мазмуни муносибати тахтулинсониро дар идора дар бар хоҳанд гирифт.

АСОСҲОИ РҶҲИИИ СИЁСАТИ КАДРИ МАВЗҶИ РҶҲИИИ ИДОРА

Дар илми рус истилоҳи рӯҳияи идора нахуст аз солҳои 20-уми асри XX зухур пазируфтааст. Вай бо номи олимони А. К. Гастев, В. В. Доброщин, П. М. Керженсе, Махотин, ки қорқошон оид ба масъалаҳои муҳталифи истифодаи дониши равоншиносӣ дар амалии идорақунон баҳшида шудаанд алоқаманд аст. Дар он замон олимонро қалб аз ҳама қалли масъалаи интиҳоби дурусти қадрҳо ва ҳавасманд гардонидани меҳнатӣ бо мақсади ноил гардидан ба самаранокӣ истифосолот ба худ қалб қарда буд. Фаҳмиши рӯҳияи идора ба сифати насли қомилхуқуқӣ илми равоншиносӣ дар ин мамлакат ба туфайли қорқои Е. Е. Вендров ва В. И. Уманский ба вуқӯ омадааст. Муаллифон панҷ қихати рӯҳияи идорақунонии зеринро дар истифосолот муқаррар намулдаанд:

масъалаҳои иҷтимоию рӯҳии гурӯҳҳои истифосолӣ ва қомеа;

рӯҳияи фаъолияти роҳбарият;

рӯҳияи шахсияти роҳбарият, масъалаҳои равоншиносии интиҳоби қадрҳои "роҳбарикӯнонда";

масъалаҳои раваншиносию педагогии тарбияи кадрҳои роҳбарикунанда; рӯҳияи муҳандисии идора.

Тадқиқотчи дигар А.Г.Ковалев дар доираи рӯҳияи идоракунӣ танҳо масъалагузориҳои иҷтимоию раваншиносиро ҷои доништааст. Ба ӯ ҳосияти бехдошти рӯҳию ахлоқӣ дар шахсияти роҳбар, ки гавари самаранокии ба таври бояду шояд дар идоракунӣ аз ҷиҳати истеҳсолот мебошад, таъсир бахш будани намуҳои табиӣ роҳбарият ба фазои умумии рӯҳияи ҷомеа, қонуниятҳои рушди ҷомеа инчунин динамикаи рӯҳбарият, бар замми ин маҳсулиятҳои муносибати роҳбар ба гурӯҳҳои дар дохили ҷомеа ба ҳузур мепаруфта ҷолиби диққат мебошад.

Яке аз мутахассисони соҳаи рӯҳияи идора А.И.Китов дар соҳаи рӯҳияи идора се ҷиҳати асосии донишхоро, ки таҳкурсии ҷунин илм мебошанд пешниҳод менамояд:

Донише, ки роҳбар дар давоми кори худ дар асоси таҷрибаҳои аз худ намуштааст;

натيجاҳои аз маводҳои ба тарзи омехта мавҷуда - иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқшиносӣ ва биология бармеоянд онҳо имконияти дар рӯҳияи идоракунӣ қудодани сарҳадҳои навро фароҳам оварда, инчунин мувофиқати ҷунин илмро бо бо фанҳои омехтаи идора таъмин менамоянд;

масъалаи фароҳи донишҳо, ки дар рӯҳияи идора аз шоҳҳои дигари дониш бармеоянд. Инак, рӯҳияи муҳандисона дараҷаҳои маҳсули рӯҳияи идоракуниро, ки дар ҳислати раванди амалиёти байниҳамдигарӣ, дар системаи одам-машина истифодашавандааст, инчунин бо тадқиқи қулли системаи одам-одам бой гардондааст. Бештар аз ҳама, албатта, рӯҳияи идора ба рӯҳияи иҷтимоӣ, ки дар шоҳи он дар ибтидо рушд ёфтааст мӯҳтоҷ мекашад.

Ҷунончи А.И.Китов қайд менамояд, маҳз ҷиҳатҳои дар боло номбаршудаба олимони имконияти ба амал овардани қонуниятҳои ниҳони илми навро фароҳам оварданд. Яке аз шоҳҳои асосии илми раваншиносӣ буда истодани рӯҳияи идора ба ҳайати идоракунии ҷомеа дохил гардида, бинобар он ошкор гаштани мавзӯи он таҳлили системаи идоракунии

иҷтимоиро, ки ҳадафи асосии қулли фанҳои идоракунӣ мебошад талаб менамояд.

Дар системаҳои иҷтимоӣ, одаган, ҳадафи идора, идоракунандагон инчунин тарзи алоқаи фаъолияти байни онҳоро муайян сохтаанд. Ҳадафи идора ҷамъияти одамонест, ки дар ҷодаи ташкилоти муайян муттаҳид гардидаанд, доништа шудааст. Ҳамин тариқ ҳадафи идораи маълум мавзӯи тадқиқоти иҷтимоии раваншиносиро ташкил медеҳад. Ҳайати идора шахсони иерхияи вазифадори ба ҳам мутобик -роҳбарият дар назар дошта шудааст. Ҳайати идора бо ҳадафи идоракунӣ аз ҳамдигар қудонашаванда мебошанд ва системаи ягонаи идора ҳисоб меёбанд. Мавзӯи рӯҳияи идора, мувофиқи ақидаи А.И.Китов, қабл аз ҳама фаъолияти ашхоси вазифадорро, ки ҷомеаи қудогонаи мардуми муҳталифро (қоркунони истеҳсолот, ҳарбӣ ва ғ.) саварӣ менамоянд дар худ дорад.

Фаъолият, ҳамчун як ҷузъи системаи идора, дар асоси талаботи аз қонуниятҳои муайяни амалиёти ҷомеа ва ташкилоти муайян ҳосилгардида барпо карда мешавад. Вале, аз он ки худӣ ҳамон як маҷмӯаи тафсилотро одамони гуногун ба тарзи гуногун мавриди иҷро қарор медиҳанд, аз ин рӯ фаъолияти роҳбар метавонад ҳамчун мавзӯи асосии рӯҳияи иҷтимоии идора гардад. Вай низ инчунин ҳадаф ва идоракунандаро дар идора -шахсият ва гурӯҳхоро дар системаи иҷтимоии идора ҳадафи тадқиқ қарор додааст.

Тадқиқотчи Булгария Ф.Генов омӯзиши хусусиятҳои равандҳои рӯҳӣ ва ҳолатҳои инсониро дар рафти ба зухурпазирии фаъолияти роҳбарӣ аз ҷиҳати онҳо, барқароркунии соҳтҳои бемайлони сифатӣ, ки он бояд дар худ дошта бошад, инчунин тартиб додани ҳислатҳои рӯҳии шаклҳои муҳталифи фаъолияти роҳбарикунро масъалаи асосӣ дар рӯҳияи идора ҳисоб менамояд. Мувофиқи ақидаи ӯ, мавзӯи рӯҳияи идора омӯзиши хусусиятҳои равандҳои раваншиносӣ, ҳолатҳо ва сифатҳои роҳбар, хусусиятҳои рӯҳии фаъолияти идоракунӣ дар он ва муносибати байниҳамдигарии он бо коллектив, хусусиятҳои рӯҳии иҷрокунандагон, муносибати байниҳамдигарӣ дар онҳо ва муносибати онҳо бо сардор, рӯҳияи асосии ҷамъиятчиӣ дар

онҳо, инчунин равандҳои иҷтимоӣ рӯӣ, ки дар онҳо, дар ҳолати идоракунии иҷтимоӣ амал мепазиранд, мебошад.

Ф.Генов чунин се ҷиҳати асосии рӯҳияи идоракуниро пешниҳод намудааст:

масъалаҳои методологӣ;

самтҳои асосии он дар вобастагӣ дар ҳадафи тадқиқот; масъалаҳои тақлили рӯҳияи идора;

Масъалаҳои рӯҳиявӣ, ки бо тақомули системаи идораи иҷтимоӣ алоқаманд мебошанд, дар тадқиқоти ӯ, дар гуруҳҳои зерин муттаҳид шудаанд:

масъалаҳои идоракунии дар равандҳои иҷтимоӣ рӯӣ дар ҳома.

Чунин масъалаҳо дар вазоҳати қонуниятҳои куллии рӯҳии фаъолияти идоракунии зухуроти ба худ хосро доранд ва ин имкон медиҳад, то ки онд ба чунин самтҳои шоханоки идора: иқтисодӣ (сохтмон, саноат, ҳаҷи киш лоқ, молия ва ғ.) инчунин рӯӣ (илм, маориф, воситаи ахбори умум ва ғ.) суҳан ронем.

Чунончи хусусияти ба худ хоси мавзӯи рӯҳии идора нишон медиҳад, барои ҳалли бомувафакияти масъалаи дар назди он истода ба ӯ лозим меояд, то ки бо рӯҳияи умумии шоханоки дигари илмҳои равшанӣ инчунин илми идора алоқаи доимӣ дошта бошад. Коркарди асосии назарияи эмпирики тадқиқоти рӯҳии идора дастгоҳи методологӣ равшанӣносии умумӣ мебошад. Рӯҳияи идора, ҳамчун яке аз шоханоки равшанӣносӣ, рӯҳияи инсонро дар шароитҳои хусусӣ омӯхта истода, ба қомеъҳои куллан муҳталифи равшанӣносӣ (ҳарбӣ, сиёсӣ, тичоратӣ, транспорт ва ғ.) таъя меамоёнд. Ҷӣ тавре, ки қайд карда шудааст, барои ҳалли масъалаҳои бо таъмини коллективҳо аз ҷиҳати амалиёти навоҳарона, идоракунии равандҳои рӯҳию иҷтимоӣ дар ҳома вобаста буда, рӯҳияи идораро донишҳои дар рӯҳияи иҷтимоӣ буда ҷалб менамоёнд.

Муносибатҳои ба қадри кофӣ мушқилрӯ бо умумияти муайяни мавзӯи тадқиқонаванд алоқаманда ошта дар рӯҳияи идора дар рӯҳияи педагогӣ илова мегарданд. Ҷанҳои додшуда амалан барои ҳалли як таъиноти қалон - боиси рафтори ба ҷамъият фойданоки одамон гаштан пешбинӣ гардидаанд. А.И.Китов чунин бобати ҳадаҳои миёни

фанҳои рӯҳияҳои педагогӣ ва рӯҳияи идоракуниро пешниҳод намудааст: дар сурати он, ки нахустин ба таъйи барои ягон масъалаи дар лаҳзаи додшуда ҳаллашаванда мебошад, машғул гардад, пас, рӯҳияи дуюмин, яъне рӯҳияи идора, дар қитъаи дар байн ҷараёнгирифтаи ҳамоҳангӣ, ҳарчанд бо назардошти пешравӣ аст, дида мебарояд. Таълиму тарбия бо ҳама ҷуғуртар ба рӯҳияи инсонӣ таъсирбахш мебошад, аз ин рӯ асосан дар он усулҳои таъдиқот ва пешниҳодҳои мавриди истифода қарор медиҳанд. Дар идора усулҳои бедоркунии ва барномаи бештар мутобиқанд.

Рӯҳияи идора, бо омӯхтани хусусиятҳои, ки дар онҳо дар лаҳзаҳои муҳталифи фаъолияти идоракунии дар инсон сурат мелазираанд, дар навбати худ, назария ва амалияи шоханоки дигари илмҳои равшанӣносиро (равшанӣносии умумӣ, рӯҳияи меҳнат, рӯҳияи муҳандисӣ ва ғ.) бой ҳоҳад гардонд.

Ҷамчун илми ба омӯзиши фаъолияти идораи инсонӣ равона буда амал намуда, рӯҳияи идоракунии бо дигар илмҳои, ки ҳадафи омӯзиш дар онҳо инсон аст низ алоқамандии зиҷ дорад. Алоқамандии рӯҳияи идоракуниро бо фанҳои зайл, масалан. педагогика, философия, зебоипарастӣ (этика), ҳуштаромули (эстетика), тиб мисол овардан баҷост. Бе назардошти дастовардҳои дар ҷунин илмҳои оиди тағироти дар рӯҳияи роҳба; дар қори намулҳои муҳталифи фаъолияти идора амалпазир, инчунин вобастагии- байни тағирот дар рӯҳияи инсон дар системаи идора ва самаранокии фаъолияти он баҳо додан мумкин нест.

ПРИНЦИПҶО ВА ҚОНУНҶОИ СИЁСАТИ ҚАДРИ

Принципҳои асосии сиёсати қадри ҷунинанд: ҳамаҷонибагӣ - ба қадри имкон тавонистани гузоришҷ мақсад бо баҳисоб гирифтани ҳалҳои муътамад ва перспектив:

Ҷамқорӣ ва таҳсимоти меҳнати идора; муносибати амалӣ навунонӣ, саҳеҳ инҷунм амиккунонии амалиёти иҷроқунандагон (нишондодҳо: вазирагӣ, қонуниятии тартиботи доҳили ва ғ.);

мукаммалият омезиши ҳадаф идоракунии амалӣ вг дастури хат.

Ба қонуниятҳои сиёсати кадрӣ интиҳоб, интиҳоби кадр моликанд.

Интиҳоби касбии кадрҳо -мувофиқи сифатҳои шахсият номзадҳо, ошқори фаъолияти беҳтар ва қоршоимитари касб Г (қадамаш муҳимтар -инсонӣ ҳуб будан ва ё инсонӣ дорои касб ҳуб будан?) дар назар дошта мешавад. Қобилиятҳои маҳсус дағ фаъолият аз худ кардани муваффақиятҳои касбро таъми- менамоянд (дорои маълумот будан ҳам онро намефаҳмонад. мо дар қор муваффақиятҳои касб). Аксари мутахассиссон маълумотнок дар қор муваффақият пайдо карда намегавонанд. барои ба муваффақият ноил гаштан, боз соҳиби истеъдоди маҳсуси қорӣ будан, оиди иҷрои бомуваффақӣ ин ё он қор дар болои худ қор қардан инчунин қувва ва матонати зиёдро сарф қардан мебошад.

Интиҳоби касбии кадрҳо дар худ давраҳои зерини ғибӣ, таълимӣ, анкетӣ ва равоношиносиро дар бар мегирад.

Сифатҳои муҳими касбӣ чунинанд:

ба ӯҳдагирӣ, касбият;

бо мардум қор қарда тавонистан, муомиланокӣ;

сифатҳои ташиқлотғӣ (масъалагузор будан, ба ҳалли он ноил гашта тавонистан, боқувватӣ, серғалабӣ, бо саъю қушиш будан ва ғ.);

вазъият, ҳалли эҷодқоронаи масъалаҳо;

сифатҳои шахсӣ (вазифадорӣ, боинтизомӣ, поквичдонӣ, неқхох будан);

аз ҷиҳати ҳуқуқно эҳсосотӣ устуворӣ зоҳир намудан, худниғаҳдорӣ, тобовар будан;

Намунаи сифатҳои касбро метавон бо роҳи баҳодиҳии ҳамаҷониба қор қарда баромада, инчунин дар он доғталаби мувофиқтарро интиҳоб намудан зарур аст.

Ҷобаҷогузори кадрҳо дар он сурат самараноктар анҷом мепазирад, ки мутахассис аз рӯи сифатҳои қорӣ ба он мувофиқ аст, ба вазифа мутобиқат аст инчунин дар қор пешравӣ пайдо менамояд. Барои ин зарур меояд, то ки имконияти баландқунии дараҷаи касбият инчунин

тақомулоти ихтисоси қорқун ба ҳисоб гирифта шавад ва албатта ин бо ҳошии ӯ ба даст меояд.

Дар рағти сӯҳбат мавҷудияти таҷрибанокӣ ва ҷиғунагии вазъияти доғталабро бояд ошқор намуд. Тариқи сӯҳбат дар се зина ба амал мепазирад:

барқарорқунии тамос (ҳамдигарфаҳмӣ);

мубодилаи афқор (маълумот аз ҷониби доғталаб);

ҷамъбааст ва фаҳмонидадиҳии тартиби ба қор қабул фармудан. Сӯҳбатро бо ҳалли манфии масъала ба охир нарасонида, ба тариқи телефонӣ ва ё ба таври хаттӣ аз нағҷаи манфии сӯҳбат ҳабар додан ҳубтар мебошад.

Ғайр аз ин синну сол ва ҷинсияти номзадро низ ба ҳисоб гирифта зарур аст. На ҳама вақт таҷрибаи қорӣ имқон медиҳад, то ки роҳбари ҳуб, идорақу нандан ҳуб ё ин ки мутахассиси ҳуб бошӣ.

Ҳар як синну сол ҳусусиятҳои худро дорост:

16-22 сола -мушиқилиҳои наврай, намоиши новобастагӣ дар ҳеш, қушиши исботи худ ва дигарон оиди дар ҳаёти мустақилона ба ҷӣ қодир будан;

23-28 сола -ғасдиқоти худӣ ба худӣ, ҳонадоршавӣ, тасаввуроти устувори оиди мақоми худ дар зиндагӣ, мақсадҳои саҳеҳи ҳаёти, ақсар ба таври ноғаҳонӣ ивазшавӣ дар масъалаҳои ҳаёти. Мӯҳтоҷи қашидан ба устод, рафӣқ, таҷрибаи ҳирадмандонаи ҳаёти, инсонӣ қордида;

29-32 сола -давраи гузарии, тағирёбии ҷаҳонбинӣ, ноустувории эҳсосотӣ, тез тез иваз шудани қайфият, вайрон шудани муносибат;

33-39 сола -давраи ҷушу ҳуруш, дар ҳаёти оилавӣ, ақсар ҳама қувва ба амалиёт ва қор, қуллаи қомёбиҳои касбӣ равона мебошад;

40-42 сола -давраи гузарии, муваффақиятҳо, ки аз ҷониби инсон ба даст оварда мешаванд, қунон менамоянд, ки гӯё ба қадри қифоя нестанд, ҳис қарда мешавад, ки гӯё ҳаёт беқор мегузарад, бад шудани саломатӣ, аломатҳои пири ва ғ.;

43-50 сола -ба эътидол омадан, яқрангӣ, баланд шудани эҷодқорӣ, фаъолияти самаранок;

50 ва аз он ҳам боло -пӯхта расидан, ба худ тан додан, тафаккурот оид ба маънои ҳаёт, қушиши аз ҷанқолҳо

халос гаштан намудан, самаранокӣ дар кор баъзан ба қуллаи худ расиданаш мумкин аст.

Дар ҷамоати занон ба роҳбарият ҷалб намудани занон, аз он ки ҳислати занро зан сарфаҳм ҳоҳад рафт, мувофиқи мақсад аст. Аз ҳама хубаш он, ки зан танҳо ҳамагӣ дар давоми ҳафта якчанд соат дар кор бошад ва боқимондаи вақти худро ба кори хона мусарраф намояд. Ин ба кори давлат фойданоктар ва самараноктар мусоидат менамояд. Аммо агар занонро ба таври пурра аз истеҳсолот дур намоем, кор ба солҳои минбаъда ҳоҳад монд.

Бо занон кор бурдан на он қадар осон мебошад, аз о ки онҳо на аз рӯи мантиқ, балки аз рӯи вазъият, бо эҳсосот, қулли муносибатҳои худро бо ақидаҳои худ нисбат дода, амал менамоянд. Аксар вақтҳо онҳо вазъиятро мувофиқи эҳсосоти худ мебинанд. Аз ҳама бештар онҳо бо тарзи эҳсосоти худ рафтор менамоянд ва исрор менамоянд, ки маҳз бо тарзе, ки онҳо меҳоханд ҳамон тавр бояд амал намуд. Аксар дар миёни фаъолияти касбӣ ва нақши иҷтимоӣ ихтилоф бармеояд. Иқлими муносибатҳои байни шахсиятҳо дар занон на бо зебонарастиҳои касбӣ мутобиқ шуда метавонад. Бар ивази он дар ҷунин ҷомеа, чӣ тавре, ки дар хона ин муқаррарист, дар ҷои кор ва либос ҳисси эстетикӣ эҳсос мегардад. Нописандиҳои миллий (агар он ҳам мавҷуд бошад) дар ҷомеаи занон бештар зоҳир мегардад, занон дар ин масъала аксар қушодарӯна изҳор менамоянд.

Ҷомеаи мардон дар ақидаҳои худ устувортар мебошанд, ақидаҳои онҳоро тағир додан ва ба ин бовар қунондан нисбатан душвортар аст, аксар вақт онҳо ба таври пурра ба кор, дар шугҳои ба худ ҳос, футбол, мутолиаи китоб, майхонаҳо, клубҳо дода мешаванд. Дар услуби нисбат ба занон фарқ қунонда дар онҳо иҷрои масъалаҳои афзалиятнок мебошад. Мардон бештар бомулоҳиза ва бодобанд, кам вижагиҳои вазъи тобеонро ба назар мегиранд.

УСУЛҲОИ ИДОРАИ КАДРИ

Усулҳои идораи кадрӣ - ин маҷмӯи усулҳои расмӣ ва тарзи амали кори менеҷер дар бобати шахсият мебошанд, ки

барои намудҳои мухталиф ва сатҳҳои инкишоф бефарқанд ва ба ташаққули ҳайати ташкилот, дастгирии қобилияти кори шахс мусоидат менамоянд. Усулҳои муайяни идораи кадрӣ, ки дар як қатор ташкилотҳои ватанӣ исбот карда шуда, инчунин ба фаъолияти хизмати кадрӣ дуруст карда шудаанд дар ҷор гуруҳи зерин ҷамъбаст мегарданд:

усулҳои ташаққули ҳайати кадрӣ дар ташкилот;

усулҳои дастгирии қобилияти корӣ дар шахс;

усулҳои ташкили захираи кадрӣ;

усулҳои мувофиқкунонии кормандон.

Гуруҳи нахустин усулҳои ташаққули ҳайати кормандони ташкилот. Ба ҷунин гуруҳ усулҳои лоиҳакунонии сохтори ташкилотӣ дахл дошта, дар шароитҳои тағирёбанда онҳо ба кадрӣ кифоя ба фаъолияти доимии роҳбарияти ташкилот мубаддал мегарданд. Қабл аз ҳама, дар сурати барт: намудани лоиҳаи сохтори ташкилӣ усули таҳлилиро маврида истифода қарор медиҳанд, ки дар таҳлили ҳамаҷонибаи муҳш ва инфрасохтори ташкилот иборат мебошад. Дар баъзе маврид: хангоми дар ташкилоти муайян лоиҳаи сохтори ташкилӣ дағ ташкилотҳои ба он монанд самаранокии худро нишон доданг аст, усули прототипӣ бағоят самаранок мебошад.

Ҷунончи таҷриба нишон медиҳад, дар ҳалли масъалаи лоиҳакунонӣ имко ниятҳои пешниҳодмешафтаи хар як усулре оиди принсипи пурқуннии байниҳам дигарӣ пузӯр намудан зарур аст. Ҷунин имконият метавонад дар мисоли мантим! лоиҳакунонии зина ба зинаи ташкилотӣ нишон дода шавад, пас аз он, ки мақсад ва тавсифи натиҷаҳои пешбинимешудақ фаъолият муайян гашта, -самараи меҳнат, ҳаҷми он инчунин: даврахон асосии технологияи он пешниҳод ёфтаанд, усули технологияи ба лоиҳа даровардан самаранок мегардад. Минбаъд алоқамандии ташкилотро бо муҳити беруна муайян намуда, қулли имкониятҳои имконбахши байниқдигари, ки бояд ташкилот ба амал пайвандад, ба кайд мегиранд. Баъдан ба муҳити дохилии ташкилот диққати маҳсӯс дода, муқаррар намудан оиди ҷиғунагии дифференсатсияи равандҳои асосӣ ва ёридиҳанда (аз рӯи зина ва сатҳ), чӣ гуна ба гуруҳҳо даровардани амалиёт (дар гирди натиҷаҳо ва ё захираҳо), интиҳоби қадом намуни

алокамандии дохилӣ (амудӣ ва ё уфукӣ), асосӣ ва ё ғайриасосӣ, сохторӣ ва ё амалиётӣ, ҷиғунагии ҳадди назорат (миқдорӣ ва ё сифатӣ), ҷӣ гунагии тақсимооти ҳуқуқ ва вазифа (якрангӣ, тобеияти дутарафа), вобастагии амалиётӣ ва ё баҳам вобаста будани лоиҳавӣ) муҳим аст. Мукаррарист, ки ба масъалаҳои номбаршударо бе истифодаи усули ташкилӣ- фарҳангии лоиҳакунонӣ ҳал кардан имкон надорад.

Дар ҳислати усулҳои интиҳоби шахсият зарур аст, то ки имкониятҳои мнабаъҳои дохилии ташаққули ҳайати кормандон дар ташкилот ошкор карда шавад. Дар ташкили ба таври самаранок истифодаи чунин усулҳои, ба монанди ҷойгиркунии мувофиқи нақша суратгирифтаи кормандон (ротатсия), озмуни дохилӣ, барпо наудани гуруҳҳои корӣ (мувофиқи мақсад аст. Озмуни дохилӣ бо роҳи дар ҳамаи қитъаҳо оиди норасониҳои мавҷуда ҳабаб додан баргузор мегардад.

Рафту низоми мувофиқкунони шахсият барои дар ҳаёти ташкилот ворид намудани коркунони нав сабуқӣ меорад. Чунончи, амалия нишон медиҳад, 90 дар сади кормандони аз кор хоричшуда дар давоми соли нахуст, ба чунин қарор аллакай дар рӯзи аввали ба ташкилоти нав ба кор дохил шудани худ омадаанд. Ғайр аз ин, тарзҳои дохил намудани кормандони нав дар қори ташкилот метавонанд захираи эҷодии кормандони то ҳол ба кор қабулшударо ғаёол намоянд. Ба ҳам мутобиқкунонӣ бояд, ҷӣ тавре, ки дар таъмини коркунони нав оиди шиносӣ бо хусусиятҳои истеҳсолӣ дар ташкилот ҳисса гузоштааст, ҳамон тавр онди ба кор дохил кардани онон низ, дорон муомилоти қори байни ҳамдигарӣ будани онҳо ва бояд ғаёол бошад.

Ба ҳам мувофиқоварӣ бо тарзҳои гуногуни рафту низоми қори зерин ба даст оварда мешавад:

Ориетатсия (равонакунӣ) - амалан шиносони корманд бо вазифа масъулият ҳои худ, ки аз ҷониби ташкилот ба ӯ равона карда мешавад;

Амалиётӣ мувофиқаткунони ба қор омадани шахси навқор бо дараҷаи вазифадории худ ва мудоҳилати он бо муносибатҳои байнихамдигарӣ ба ҷо оварда мешавад;

Баамалиётдигарорӣ - тадричан баргараф намудани ҳалли масъалаҳои байни ҳамдигарӣ ва гузарии ба қори мӯътадил.

Дар рушди стихияии раванди мувофиқаткунонӣ чунин дара, мувофиқи қоида, пас аз 1-1,5 соли қорӣ ва дар истифодаи рафту низомиҳои номбаршуда чунин муддат аз 7 то 9 моҳ кам мегардад.

Гуруҳи дуйом усулҳои дастгирии қобилияти қори шахсият. Ба чунин гуруҳи усулҳо қабл аз ҳама чунин рафту низоми зерини ба меъёр даровардани меҳнат дохиланд:

хронометраж, дар он ҳангом, ки бо роҳи миқдори зиёди чен кардани ҳисобу китоби вақт дар истеҳсолот бо воҳиди маҳсулот ба амал оварда мешавад;

баҳои арзиши меҳнат. Арзиши меҳнат дар давоми як соати қорӣ бо заро намудани як ҳол ба як соат (аз ҷониби роҳбарият тасдиқ меёбад) ба суммаи ҳолҳои омилӣ сатҳи таҳассус,

шароити меҳнат дар қои қор, вусъатнокии меҳнат, масъулиятнокиӣ) муайян карда мешавад;

муайянкунии тарифи шиноқунанда. Қушш рафту низоми чунон дар назар дорад, ки тарифҳо бетағир монда, музди қор аз ҳисоби даромади ташкилот зиёд карда мешавад.

Дар баҳодиҳии меҳнат, инчунин усули инфиродӣ ва гуруҳӣ, баҳодиҳии ҳолатҳои ҳалқунанда, таснифотӣ мавриди истифода мегарданд. Усули тавсифии баҳодиҳии инфиродӣ чунин аст, ки бо арзиши истеҳсолии қорманд норасоииҳо дар муносибати истеҳсолии қорманд муайян карда мешаванд. Аксар чунин усул дар меъёри дастгоҳи муносибати ба расмият дароварда мешавад. Истифодаи усули баҳодиҳии мувофиқи ҳолатҳои ҳалқунанда мавҷудияти интиҳоб қардани тавсифоти ба таври маҳсус тайёри дар муносибати дуруст ва нодурусти қорманд дар ҳолатҳои қудогона ва тақсимоги он мувофиқи рубрикаи ҳислати қоридошта пешбини менамояд. Усули долашуда, дар сурати баҳодиҳии бевосита аз ҷониби роҳбар сурат гирифтаи, на балки аз ҷониби қормандани дигар, аз ҳар ҷиҳат самараноктар аст. Усулҳои баҳодиҳии гуруҳӣ имкон медиҳанд, то ки самаранокии қори қормандон дар дохили гуруҳ ба муқоиса дароварда шавад. Усули тасниф дар он маврид ба қор меояд, ки дар он миқдори баҳогирандагон на зиёда аз 20 нафар аст. Дар чунин маврид

шаҳси баҳогузоранда аз рӯи шугли корӣ кормандонро ба корманди хуб ва бад ҷудо менамояд. Дар сурати аз 20 нафар зиёд шудани микдони баҳогирандагон усули таснифоти алтернативиро мавриди истифода қарор додан бехтар аст. Барои ин шаҳси баҳогузоранда, дар ибтидо, бояд корманди бехтарин ва корманди кафомондтаринро ва минбаъд боқимондаҳоро интихоб намоянд. Муқоисаи ҷуфт-ҷуфт кори таснифро осон ва боварибахш мегардонад — муқоисанамой дар ҷуфтҳои ба гурӯҳҳо тақсимишудаи маҳсус ба ҷо оварда мешавад. Минбаъд ба микдори як маротиба, ҳангоме ки корманд дар ҷуфти худ аввалин аст ва дар асоси ин рейтингӣ умумӣ гузаронида мешавад. Дар истифодаи усули тақсими додашуда шаҳси баҳогузор бояд кормандонро дар ҷодаи меъёри додашуда баҳогузорӣ намояд. Усулҳои бо мақсади аттестатсия истифодашаванда дар шахсият имкон медиҳанд, то ки баҳоиди мутобики сифат ва бардошти талаботҳои фаъолияти иҷроии корҳо сурат пазирад. Бо ба ҳисоб гирифтани мақсадҳои аттестатсия метавон ду қисми ташкилдиҳандаро ҷудо намуд: баҳоиди аз рӯи меҳнат ва баҳогузорӣ аз рӯи шахсият. Баҳоиди аз рӯи меҳнат имкон фароҳам меоварад, то ки микдор, сифат ва суботкорӣ дар меҳнат сурат пазирад. Дар баргузори аттестатсияи кормандон дар ҷомеаи идора истифодабарии рафту низоми баҳогузорӣ дар кори китъаи худ мувофиқи мақсад аст. Баҳогузори шахсият ба ошкори дараҷаи тайёрии корманд ба иҷрои маҳз ҳамон намуни қоре, ки ӯ шугл меварзад ва инчунин сатҳи имкониятҳои захиравии ӯ барои пешрафт равона карда мешавад.

Гурӯҳи савум -усулҳои ташаққули захираи кадрӣ Усулҳои додашударо вобаста аз намуни захиравӣ (аз рӯи намуни фаъолият, суръати ивази вазифаҳо сатҳи тайёрӣ) мавриди истифода мегардад. Захираҳои рушди -ин гурӯҳи мутахассисон ва роҳбарият ки ба самтҳои стратегӣ фаъолияти ташкилот равона карда шудаанд мебошанд. Захираҳои амалкунанда гурӯҳи мутахассисон ва роҳбарияти барои таъмини бемайлони самаранокӣ амалиётҳои ташкилот масъулро ба ҳам муттаҳид месозанд. Дар ташкили номгӯи захиравӣ усулҳои зерин мавриди истифода мегарданд:

таҳлили нишондиҳандаҳои ҳуҷҷатӣ (ҳисоботҳо, тарҷимаи ҳол, ҳислатномаҳо, натиҷаҳои аттестатсияи кормандон);

интервью (сӯҳбати радиою телевизионӣ бо журналист) бо мақсади муайян намудани кӯшишҳои касбӣ, талабот, муносибати ҳавасмандкунӣ ва ғ.;

аз назар гузаронидани муносибати корманд дар вазиятҳои мухталиф;

баҳогузори натиҷаҳои меҳнат ва нишондиҳандаҳои иҷрои вазифаҳо аз ҷониби китъаи роҳбарияшаванда дар даврае, ки барои баҳогузори фаъолияти роҳбар ҳислатнок аст (на камтар аз як сол);

гурӯҳбандии таъйиноти кормандон. Муқоисанамойи сифатҳои доғалабон бо талаботи масъулиятҳои дар ин ӯ бобат дар фаъолияти қорӣ.

Усулҳои ба нақша даровадани мансаб ба муайян намудани давраҳои рушди касбӣ, пешрафти мутахассисон равона карда шудаанд. Дар раванди ҷобаҷогузори имкониятҳои захиравии мутахассисон бо талаботи ташкилот, стратегияи рушди он усулҳои ба нақша даровардани мансабиро бо тарзи ташкил додани барномаи рушди касби ва масъулиятҳои кормандон ба натиҷа дароварда мешавад. Номгӯи мавқеҳои касбӣ ва вазифаӣ, ки дар ташкилот рушди бояду шояди кабиятро дар ишғол қардани вазифаи муайян ба қайд мегирад, кариерограммаест, тасаввуроти он, ки бо кадом роҳ мутахассис оиди ба даст овардани дониш ва малакаи зарурӣ дар самаранок қорбарӣ, дар мавқеи ишғол намунаи худ мебарад ба шакл медиҳад.

Гурӯҳи ҷорум-усулҳои мувофиқ қардани ҳайати кормандон ва ба шакл даровардани сохтор аст. Ҷунин усулҳо ба ташкили тимҳои идорақунӣ ба амал овардани муҳити қорбарӣ барои кормандон дохил намудани усулҳои ҳамаҷонибаи ихтисоси кадрӣ таъа менамоянд. Усулҳои аз нав ташкили кормандон дар шароити бӯҳрон равона қарда мешавад.

Усулҳои ташаққули тимҳои идора вобаста аз давраҳои рушди ҷомеа (мувофиққунонӣ, гурӯҳбандӣ, муомилот ва

амалиётнокунӣ инчунин ба меёр даровардани фаъолият) ҷобачогузорӣ карда мешаванд.

Мухити ташкилӣ-кормандӣ, ва ё бахогузорӣ мутобиқи имкониятҳои сохторӣ ва кадрӣ ташкилот оиди мақсад ва стратегияи рушди он бо мақсади тайёр намудани ҳалли стратегияи рушди ташкилот мебошад. Дар он се ҷиҳатҳои асосии табиӣ зерини ташкилот бахогузорӣ меёбад:

равандҳои кадрӣ ва ё самтҳои фаъолияти ташкилот нисбатан ба шахсият;

сохти ташкилот (сохтори он) ва ё таносуб ё тобеият дар ҷиҳатҳои асосӣ, дараҷаи маҳкамии бандубасти ташкилот; ҳислатҳои сифатӣ ва микдории шахсият.

Бо баргузории мухитикунони кадрӣ-ташкилӣ менечер оиди шахсият бояд дар худ доштани имконияти кофӣ оиди рушд ва амалиёти ташкилот, ӯ шахсият дар самти стратегияи интихобӣ дорои қобилияти ба таври самаранок кор бурдан мебошад ё не ва ғ.. муайян намуда тавонад. Бахогузории ҳайати кормандон дар худ дорои ҷиҳатҳои зерин мебошад:

ба таври пурра ва инчунин мувофиқи сатҳи идора бо таъмин будани шахсияти раванди технологӣ бахогузории сарчамъи ҳайати кормандон;

бахогузории мутобикат дар сатҳи тайёр будани шах ба талаботи амалиёт;

таҳлили сохтори ҳайати кормандон мутобиқи талаботи технология ва таснифоти вазифа;

таҳлили сохтори ҳайати кормандон мувофиқи ҳислатҳои иқтимоӣ-демографӣ; бахогузории ивазшавии кадрӣ.

Бахогузории захираи кормандон дар ташхиси тамоюлоти асосии шахи идорашаванда дар вазифа ва ё муносибат мебошад. Дар тамоюлоти роҳбар ба вазифа дар сурати дар он барпо кардани иқлими мувофиқи иқтимоӣ-руҳӣ, дар сурати мавҷудияти мақсади саҳеҳ ва ягона бо ақида дар бораи он, ки ҷиро гуруҳ ба таври самаранок ба амал овардааст, муносибати боваринок ва ҳисси ҳамкорӣ ҷой дорад. Дар бахогузории имкониятҳои кадрӣ донишмандон ба қадри кофӣ кадом нақши касбӣ будани идора ва ё набудани он басо муҳим аст. Инчунин донишмандони дараҷаи нақши зарурии сохтор дар сатҳи олий, миёна ва поёни идора

ҷӣ гуна аст низ муҳим мебошад. Кори ташкилот ба таври самаранок сурат хоҳад гирифт дар сурати он, ки дар сатҳи болоӣ роҳбарият бо пешбарандаҳо ва роҳбарон, сатҳи миёнаи идора бошад ва бо ташкилкунандагон ва маъмурият ва идора аз ҷониби сатҳи поёни идора муҳим аст, ки асосан бо шавад. Тақсимоги нақши идора муҳим аст, ки асосан бо равандҳои иловагӣ ва самтҳои амалиёти ташкилот таҳлил карда шавад.

Раванди ташкил намудани имкониятҳои кадрӣ муассисоти бўҳронӣ барои солимгардонии молиявӣ метавонад ба намуди пайдарҳамии ҷиҳатҳои асосии зерини фаъолияти идоракунӣ муқобилибурҳонӣ намудор гардад:

ташвику тарғиб:

-дар шахсият ба амал овардани ҳиссиёти ноқулаи стратегиро бо иқрори он, ки тақдирӣ шахс аз тақдирӣ муассиса (ташкилот, хоҷагӣ) тағйироти кулӣ дар дар стратегияи идора, вобаста аст, ба амал овардан зарур аст, -ташаққули боварӣ дар роҳбари мўтамад ва коршоям, -барқарор сохтани пайроҳаи дутарафаи гуфтугузори ташкилӣ дар байни идораи муқобилибурҳонӣ ва ҷомеаи муассиса;

ҷиҳати рушди касбӣ,

-барпо кардани шароит барои баланд бардоштани таҳассуси шахсият,

-ташаққули механизмҳои дастгирибаши раванди омӯзиш дар ташкилот,

-таъмин кардани сатҳи баланди ҳавасмандкунӣ дар худинкишофиди дар кормандони муассиса двр шарони бўҳрон,

-ташаққули миссияи нави муассиса ва рўёи ояндаи вай,

-дар муомилоти ташкилӣ истифодаи воситаҳо, ишоратҳо инчунин метафори маҳсули забонӣ барои ҳамдигарфаҳмии самаранок ва дастгирии ҳиссии кормандони муассиса,

-аз худ намудани механизмҳои иқтисодиёти бозорӣ, фарҳанги соҳибкорӣ аз ҷониби кормандони муассиса;

- дар фарҳанги муассисаи бўҳронӣ барпо кардани намунаҳое, ки оид ба мустаҳкам кардани намунасосии нави фаъолият ва рафтор нақши муҳим мебозанд,

-рушди эҷодӣ ва тақомулот дар ҷунин намунасосиҳо, дар асоси муттасил фаҳмиши амалия,

-интиҳоб ва ба даст овардани як қатор лоиҳаҳо, ки дар онҳо ғояҳои пешбаранда оиди муттаҳидсозии қувваи кормандони муассисаи бӯхронӣ имконбахш мебошанд.

Дар баргузори аз нав ташкилкунҷо усулҳои зайл мавриди истифодаанд. Усули маҷбӯрнамой истифодаи қувваҳо барои бартараф сохтани муқовиматҳо ба феълӣ атвори шахсиятро дар назар дорад. Ҷунин раванди ғайриихтиёрӣ ва арзишманд аз ҷиҳати иҷдмӣ ногувор аст, вале ба ҳар ҳол аз ҷиҳати стратегӣ ногузир аст. Вай дар шароитҳои ба таври ғавқуллода нарасидани вақт мавриди истифода қарор мегирад. Дар иҷрои ҷунин усул мушқилиҳои беш инҳоянд:

то ибтидои раванд, бо он, ки мавҷудияти онро таъмин намоёнд, мавҷуд набудани тағиротҳои таъягоҳӣ (ҳавфи ноқомии дар навоариҳо бениҳоят баланд аст);

муқовиматӣ (нофаҳмиҳо ба миён меоянд, ҳарочот меафзоёнд, мавқуфгузориҳо ба амал меоянд; тағирот дар ибтидо ба ноқомӣ маҳкум мешавад);

нахустин дар муқовимат;

тағиротҳои бармаҳали сохторӣ (суғт шудани суръати дигаргунӣ);

нодидтағирӣ фармоишҳо оиди ба амалпазирӣ дигаргунӣ (дигаргунӣҳо ба таҳрибкорӣ дучор меоянд);

нофаҳмӣ дар баланд қардани салоҳият ва ба ҷо овардани қобилияти идора, (пастшавӣ дар ҳалли стратегӣ).

Барои баланд бардоштани самаранокӣ ҷунин ҳайати қармондонро таҳлил намуда, манбаъҳои таъсирбахши муқовиматӣ ва ё дастгирикунандаро ошкор намуд.

Дар ҷорҷӯбаҳои усули феълӣ атвори мувофиқкунонӣ азнавсозӣҳо таваассути дигаргунсозӣҳои хурди бомурур дар муддати дурудароз ба амал пайваста мешавад. Ҷунин раванд на аз ҷониби роҳбарияти олий, балки аз ҷониби гурӯҳи лоиҳавии ба таври маҳсус барпо гардида сарварӣ хоҳад шуд. Муқовиматҳо ҳарчанд кам ҳам бошанд, вале дар ҳар гуна ҳолат ба вуқӯъ пайваста метавонанд. Мунозираҳо бо

роҳи гуфтушунид ва муросон байниҳам дигарӣ, қорбукдунӣҳо инҷунин ҷобачогузориҳо дар роҳбарият ҳалли хурро меёбанд. Ҷунин усул имкон медиҳад, то ки тағиротро дар он шароите, ки дар тарафдорони ҷунин тағирот ҳокимияти маъмурӣ мавҷуд нест, вале ҳавасмандку нӣи пурзӯри навоарибахш мавҷуд аст ба вуҷуд ояд. Дар мавриди руҳ додани ҳодисаҳои ғавқуллода дар муҳити тирду атроф ҷунин усул метавонад самарабахш набошад.

Усули идора дар ҳолатҳои бӯхронӣ дар он ҳолатҳо метавонад мавриди истифода қарор гирад, ки тағирот дар муҳити беруна ба мавҷудияти худӣ муассиса (ташқилот) таҳдид менамоёнд. Дар ҷунин мавридҳо одатан муқовиматҳо бо дастгирӣ иваз меёбанд. Масъалаи аввалиндараҷа дар роҳбарияти олий – на ин ки мубориза бо муқовиматҳо, балки ба даст овардани қорабинӣҳо барои барҳам додани вайронқорӣҳо мебошад.

Агар усулҳои маҷбӯркунӣ ва мутобиқкунонӣ баргузори ҳалдалимқон қорабинӣҳо дар тағиротҳо бошанд, пас усули идораи дар муқовиматҳо усули мутаваасситӣ буда, дар он муддате, ки вақти рушди ҳаводис дар муҳити беруна дар бар гирифтааст ба амал мепазиранд. Бо муайян намудани давомнокии раванди тағирот вақти мавҷударо низ ба ҳисоб гирифтаан мебоёнд. Бо дараҷаи кампазии давомокиҳо ҷунин усул ба усули маҷбӯрсозӣ наздик шуда, вале бо афзоиши давомнок дар ҷунин усул – усули адаптивии тағирот вусъатпазир мегардад.

Дар баҳогузори сатҳи тайёрии ташқилот дар аз худ қардани технологияҳои нави идора баргузори ташқиси муҳити иҷтимоии рӯҳии ҷомеаро таъмин намуда, инҷунин сатҳи тайёрии қасбияти шахсро муайян намудан лозим меоянд. Барои ин метавон усулҳои ҳамаҷонибаи на он қадар меоянд. Барои ихтисори шахсиятро ба қор бурд. Онҳо оиди ба ҳар як сатҳи ихтисори шахсиятро ба қор бурд. Онҳо оиди ба ҳар як қорманд расонидани ғояи зарурати муайян намудани ҷои худ дар сохтори азнавсозӣҳои ташқилотро таъмин менамоёнд. Вобаста ба ҷунин ҳолатҳо дар ташқилот ҷунин усулҳо метавонанд шакли шартнома бастанӣ роҳбариятро бо иҷроқунандагон, аттестатсияи ҷойҳои қорӣ, муташаққилонии давра ба давра, ва ё ташаққули гурӯҳҳои лоиҳавиро дар худ дошта бошанд.

МАСЪАЛАҲОИ НАВОВАРӢ ДАР СОҲТОРҲОИ ТАШКИЛОТ

Бе навоариҳо ҳеч як ташкилот ба рушд ноил намешавад. Аз тақомулот боз монда, фаъолияти он бо мурури замон паст мегардад. Навовариҳо сохтори ташкилот, системаи меҳнат усули корро бехтар мегардонанд. Афёс, ки аксари қонунҳо, фармон, қарордодҳои нав на ин ки мувофиқат менамоянд, балки ба ҳам дар муҳолифат ҳам мебошанд. Ҳолатҳои ҳам руҳ медиҳанд, ки шахс дар шароитҳои ба тағйир доимӣ тағйирпазир зиста, инчунин нисбатан ба тағйирот дар он ба он сусти одаг мекунад. Аксари одамон ба ин бо сард муносибат менамоянд.

Навовариҳо бисёр вақтҳо дар худ ба таври ҳар чи бодод сурат пазируфта ва ин қобилияти навоарӣ доштанро дар кас тақозо менамояд. Одаган, чунин ҳолатҳо инсонро ба ҳарос меандозад, ва аз ҷиҳати саъю кӯшиш шахсиятро фаъолиятнок месозад ва шояд бисёр мавридҳо кӯшишҳо бар абас ва бенатиҷа ҳам бошанд. Навоварӣ малакаҳои ба дараҷаи олӣ инкишофёфтаи ҳалли масъалаҳои тақозо менамояд. Барои ин бо дигарон ҳамчун кор карда тавоништан, қувваи одамони мухталифро муттаҳид намудан, мақсади корро равшан сохтан, таҳлили афкор намудан ва нақшаи кориро дида баромадан лозим аст. Бисёр вақтҳо навовариҳо дар паси худ як қатор ҳодисаҳои манфиро, ба монанди баландшавии нархҳо, бекорӣ, ҷинояткорӣ, ихтисори вазифа ва ғайраро ҷалб менамоянд.

Дар навоариҳо ҷиҳатҳои зеринро бояд ба ҳисоб гирифт:

- хислати қорӣ ва ташкили меҳнат;
- шадидияти меҳнат;
- имконияти иҷрои вазифа;
- ба меъёр даровардани меҳнат ва микдори-музди меҳнат;
- микдори кормандон;
- муносибат бо ҳамкорон ва роҳбарият;
- имконияти ба рафти раванди истеҳсоли таъсир расондан;
- тағйирёбии муносибат дар иҷрои фаъолият;

имконияти пешрафт дар касб.

Дар навоариҳо ду ҷиҳати рушди ҳодисаҳо имкон дорад:

тағйирот дар баҳбудии қорҳо (баландшавии музди меҳнат, васеъ шудани имкониятҳои таъсир расонидан ба рафти истеҳсолот, ҳавасмандкунии эҷодӣ);

тағйиротҳои, ки боиси пастравии истеҳсоли мегарданд (ихтисори микдори кормандон, шиддат гирифтани меҳнат. Бад сурат гирифтани муомилаи байни якдигарӣ ва ғ.).

Бағоят тез-тез дар навоариҳо дар қулли мутахассисон маҷмӯи тарсу ҳаросҳо ба қор медароянд ва дар он вақт онҳо дар қулли сатҳҳои навоариҳо ба он муқовимат зохир менамоянд. Ҳамин тавр рӯҳияи муқобилиятнокӣ - рӯҳияҳои ақсултабадлулоти зерин ошкоро амал менамоянд:

дарки нав ҳамчун кӯҳнаи фаромӯшшуда;

ба амал пазируфтани умедворӣ ба тағйироти муёбат, ки на ҳама вақт имконпазир аст;

нобаҳангомҳои маҳсул, ки кам гаштани гуфтугузор, бад шудани муомилаҳо ҳангоми ба ягон қарор омадан, ба амал наомадани як қатор қорҳо бо баҳонаи баъдтар мекунам;

ба таври гуногун дарки навоарӣ. Занон ба навоғониҳо нисбатан ба мардон кам дода мешаванд, ҷавонон нисбатан ба кӯҳансолон бе мушқилӣ ба навоарӣ ҷалб мегарданд;

зиққинафасӣ, ки дар тағйироти фавқуллодда дар мардум руҳ медиҳад;

барқароргардонии рӯҳӣ, ки ташаккулдиҳандаи муносибат ба ҷизи нав мебошад (муборақбодӣ ва ё раднамоӣ);

ҷиҳати бемасъулиятӣ - нобовар будан ба қувваи худ. тарсу ҳароси аз ӯҳдан қор набаромадан (ичро мешавад ё намешавад - гуфтан). Инсон боваришро гум. менамояд, худро гум мекунад, нобовариҳо қобилияти қории ӯро сусти гардониданд;

сусти гардонидани малака, одаг, расму русум. Тақайюди инсонӣ ба он ки он ҷӣ, ки буд ҳамон ҳел монад ва ин раванди меҳнатро оддитар медорад ва шиддати вайро паст месозад;

сусти гардонидани серталабӣ - қаноатпешагии мардум аз таъминоти моддӣ, мавқеъ ва вазифаи худ. Ҷизи нав боиси

нохинчорй мегардад ва бино бар ҳамин ҳам қобили кабул нест;

садест боиси вазниниҳо дар кор мегардад. Аксари навоғониҳо боиси шид даг гирифтани кор ва ба меёр даровардани тагирот, афзоиши ҳаҷми кор ва ғайра мегарданд. Барои ба навоварихо ноил гаштан корро ҷуброн кардан мебояд;

саддиат аз ҷониби тагироти ҷои кор. Тагиротҳои сохторӣ боиси ивазшавии ҷои кор, аз як ҷо ба ҷои дигар ҷӯчидаи гашта, мардум аз иқоният, алоқамандиҳо, вазифа баъзан маҳрум гашта, инчунин дар кор худро ноқулай ҳис менамояд ва ғ.;

-саддиат аз ҷониби "шефигарӣ" - нобоварӣ ба он, ки ӯ рохбар ба навоварӣ мувофиқ аст ё не;

-саддиат аз ҷониби ноқулаи иҷтимоӣ. Шахси дурудароз дар як ҷо, бо ҷомеаи ба худ шинос зиндагӣ ва кор карда, даг сурати навоварихо дар ҳарос аст, ки ӯ коллектив ба он мувофиқ аст ё не;

-саддиатҳо дар замони муосир. Дар мамлакат беш аз ҳама мубодилаи меҳнат, бонкҳо, аммо дар натиҷанокӣ камоқибат мебошанд, мардум ба онҳо нобоварона муносибат менамоянд ва баъзан аз харидани қоғазҳои қиматнок худдорӣ менамоянд ва ғ.;

-Чунин эҳсосот дар маблағгузорӣ - пул гузаронида шудааст, пагоҳ баргاردонида хоҳад шуд. Ба таври дурудароз гузаронидани пул дар мамлакат пешрафт намедихад;

-масъалаи ҷавобгарӣ дар ноқулаи қори оқубати навоварӣ. Дар сурати бой додани аксари мардум, кӣ ба он ҷавоб медиҳад ва ғ.

ШАХСИЯТ ҲАМЧУН ҲАДАФ ВА СУБЪЕКТИ ИДРА ШАХСИЯТ ВА ДАРКИ ОН

Масъалаи шахс беҳудуд буда, вай соҳаи калони тадқиқотро дар бар гирифтааст. Қисман бо маънои фароҳиаш, мафҳуми "шахсият" ба монанди калима ва ибораҳои "хислат", "фeyлу атвор", "қобилият", "талабот", "афкор" на танҳо ба системаи мафҳумҳои илмӣ, раваншпирони шахсият мансубанд, балки дар гуфтугузори

харрӯзаи мо низ ҷой доранд, дар гирди масъалаҳои шахсият баҳсу мунозираҳо ва муҳокимарониҳои зиёд мавҷуданд: қариб, ки аксар то ба қадом дараҷае аз ҷиҳати масъалаи шахсият худро мутахассис меҳисобад. Дар ин мавзӯ натиҷаҳои мӯътамад, ибботгардида ва таҷрибаҳои таҳқиқшаванда бағоят кам ба назар мерасанд, ки дар ҳақиқат ҷӣ будани шахсият боварӣ ҳосил карда шавад, дар чунин бобат ҳар яке фикр ва нуқтаи назари худро дорад.

Калимаи "одамгарӣ" аксар вақт дар гуфтугузори розиғӣ ва норозиёна сурат мегирад ва ҳагто баъзан дар адабиёти илмӣ низ на ба ҳар як шахс, балки ба он шахсияте равона карда шудааст, ки дорои иззату иқдоми маҳсу мебошад, ба монанди: мана ин аст шахсият, мана ин аст одамгарӣ ё худ Магар ҳамин ҳам одамгарист ва ғ. Қобили рӯҳбаландист, ки дар замони мо маънои ҳақиқии инсонгарӣ на ба маънои танг ва бебурангаш, балки, ба маънои ҷиҳатҳои инсонгарияш маънидод шудааст. Ва ҳарчанд бо он розӣ нашудан мумкин нест, ки инсонгарӣ ин ҳуб аст, доништан даркор аст, ки инсон на ба маънои баҳо додан, балки он ба ҳар як инсон дахл дорад ва дар доираи ягон синну соли муайян гӯем ҳам мешавад. Танҳо ҳамин тавр ба таври ҷиддӣ оиди инсонгарӣ, ҳамчун мавзӯи категорияи илмӣ инсон муҳокимаронӣ намуდან метавон.

Дар сурати бо роҳи дигар ва танҳо дар интиҳоби номи фаҳрии инсонгарӣ қадам гузоштани мо, калимаи "инсонгарӣ чист?" маънои худро гум мекунад. Вай бо ибораи дигари "Инсон кист?" бояд иваз карда шавад.

Дар сурати он ки мо оиди инсонгарӣ арзишҳои инсониро муайян менамояд, иқрор шавем, дар пеши мо имконияти таҳлили илмӣ моҳияти инсонгарӣ қушода хоҳад шуд. Ҳарчанд чунин масъала то ҳол аз ҳалли худ дур мондааст, дар ҳаёти имрӯза, дар илми ҷомеашиносӣ оиди инсон, шахсият бисёр андешаҳо баён шудааст.

Бо ҷор аксиомаҳои оддии зерин ҳулосабарорӣ менамоем:

-Инсонгарӣ ба қулли одам ҳос аст;

-шахсият(инсонгарӣ), онест, ки бо он инсонро аз ҳайвон фарқ кардан мумкин аст, яъне дар ҳайвон инсонгарӣ вуҷуд надорад;

-инсонгарӣ самараи рушди ҷомеа мебошад, яъне дар зинаи муайяни тамаддуни ҷомеаи инсонӣ ба амал омадааст; -шахсият (инсоният) хислати фарқкунандаи инфиродии инсон аст, яъне онест, ки як инсонро бо инсонии дигар дар муқоиса мегузорад.

-Дар муомилаи худ мо бо одамон, мо қабл аз ҳама, ба хиссаи онҳо дар инсонгарӣ таъя мебароем.

-Дар сатҳи философия тафовути асосии инсон аз ҳайвонот бо он муайян мегардад, ки инсон -мавҷудоти ҷомеа, яъне вай бо олам на якка, ба якка, ки танҳо бо таҷрибаи инфиродии худ, балки таҷрибаеро мавриди истифода қарор медиҳад, ки аз ҷониби инсоният гирифта шуда ва аз ҷониби он тавассути механизмҳои иҷтимоии ҷунин таҷрибаҳо (муомила, нутқ, механизмҳои фарҳангии аломатӣ) аз худ карда шудааст. Дар якҷоягӣ бо инҳо дар давраҳои аввали барқарор гаштани ҷамъияти инсонӣ банду бастҳои иҷтимоӣ ҷунон мустаҳкам буданд, ки инсоният худро аз ҷунин гурӯҳҳои иҷтимоӣ берун ҳис карда наметавонист. Вай худро на ҳамчун шахсияти ҷудогонаи берун аз ҷомеа ҳисоб карда метавонад ва на ягон рафторе карда метавонад, то ки аз рафтори умумиинсонии ҷомеа берун аст. Инсонӣ бо ҷомеа зиндагӣ ба сар мебурада бомурур ба ҷомеаи инсонӣ одаг карда. беихтиёр худро аз ҷомеаи ҳайвонӣ канора ҳоҳад гирифт. Инсоният аз таҷрибаи иҷтимоии худ дур нашуда, ба механизмҳои бағартӣбарории муносибати иҷтимоӣ дода мешавад ва дар асоси ин олами ботинии худро бино месозад. Вай олами ботинии худро дар худ барпо намуда, дар навбати худ ӯ баҷорандаи шаклҳои қор карда баровардашудаи муносибат ва таҷрибаи бои ба даст овардаи худ мегардад. Аллакай ба вай шарт нест, ки дар муҳити иҷтимоӣ ҳаёт ба сар барад, аз он ки вай дар худ дорой иҷтимоӣёт мебошад. Ин, албатта, ҷунон маъно дорад, ки инсон дар худ шахсият пайдо намудааст. Ҳамин тариқ, шахсият қобилияти инсонист (ва ё инсонест, ки дорой ҷунин қобилиятҳои мебошад) ва ҳамчун дорандаи худмуҳторӣ таҷриба ва шаклҳои муносибат инчунин ғаёлияти таърихан қор карда баромадашудаи умумиинсонӣ амал менамояд. Албатта, суҳан дар бобати на ҳама таҷрибаи инсонӣ меравад. Ҳар як инсонӣ ҷудогона танҳо дар қори

амал мекардаи худ метавонад таҷриба гун намояд. Дар ҷунин маврид ҳар як ҷизи нави аз берун аз худ карда шуда аллакай тавассути сохтори дар лаҳзаи додашуда ба вуқӯъ пайвастаи олами ботинӣ шикаста мегардад, аммо он, ки дар оянда аз худ карда ҳоҳад шуд дар давоми ҳаёти инсон мувофиқи қонунҳои ба худ ҳоси сабабиятҳои олами ботинии то ҳол кам омӯхташуда тағир ҳоҳад пазируфт. Ҳар як инсон аз лаҳзаҳои таваллуд то ба воярасӣ дар инкишофи инфиродии худ худӣ ҳамон роҳро -аз ба ҳам омезиши пуррагиро ва вобаста аз он то бадастории мустақилиятро тай менамояд. Дар воқеъ, дар ин ҷо ба сифати ҷиҳатҳои иҷтимоӣётӣ нахустин дидаи "қўдак-модар" амал менамояд, ки муносибати он аз ҷониби як қатор муаллифон ҳамчун симбиози рӯҳӣ-равоншиносӣ тавсиф дода мешавад. Ҷунончи, мафҳуми симбиоз аз биология бармеояд ва он шакли ҳаёти ду намуи ҳайвонот ва ё набототро мефаҳмонад, яъне онҳо яке аз якдигар ҳаётан вобаста буда, яке бе дигаре зиста наметавонад ё худ ҳаёти онҳо яке бе дигаре беҳад мушқил мегардад. Бо ҷунин мафҳум дар равоншиносӣ муносибати модару қўдакро тавсиф намудан метавон: қўдак бе модар ғаёлияти ҳаётии худро ба амал оварда наметавонад, бо олам дар танҳой муносибати ҳаёӣ надорад. Модар барои қўдак дар як вақт як қисми олами ўст ва воситаи ҳаёти ў дар олам аст.

Инкишофи қўдак ўро бо мурур ба мустақилият ҳидоят мекунад ва дар ин роҳ вай як қатор давраҳо, инчунин, нуқтаҳои критикиро аз сар мегузаронад.

Масалан бӯҳроне, ки қўдакдар сесолгаӣ мегузаронад, бӯҳрони се солгаӣ меноманд ва дар ин муддат қўдак "Ман" гӯён худро тасдиқ менамояд ва қалимаи дўст доштаи вай "Ман худам" аст бисёр вақтҳо аз суғоришҳои волидайн сар метобад. Ин як давраи бӯҳронии синну солиест, ки қўдак дар ин давра саркаш буда, талаботҳои инчунин мустақилият дар баъзе мавридҳо ба ҳадди олии худ мерасанд ва ба инобат нағрифтани нақши волидайн аз ҷониби қўдак метавонад ба оқибати вазнин, ҳатто ба ҷанҷолу харшана орад. Ҳудуди расмӣи тақомулоти солҳои аз 16 солгаӣ то 18 солгаиро дар бар ҳоҳад гирифт ва дар ин давра давраи ба охир расидани он механизмҳои шахсият аст, ки имкон медиҳад то ки инсон

бо табиат якка ба якка, яъне ба таври мустақилона муносибат намояд. Албатта ин на ҳама вақт ҷой дорад. Баъзан вобастагинокиҳо бо модар метавонанд ба намуҳон дигари вобасташавӣ иваз шаванд, ки ин низ ба таври мустақилона дар ҳаёт амал кардан ҳалалпазир аст.

Дар ин маврид ба инobat гирифтани ду шарт муҳим мебошад. Якум ин ки гуфтаҳо на ба маънои то ба даст овардани сарҳади худмухторӣ дар шахсият ханӯз мавҷуд намебошад. Ибтидон шахсияти ҳатто 3-4 солаҳо ҳам ҳеҷ гоҳ дорой сарҳади муайян буда наметавонад, ҷӣ тавре, ки баъзе муаллифон даъво мекунанд. Зухуроти ҷудогонаи шахсиятро метавон, инчунин дар синну соли як солагӣ ва ҳатто барвақттар ҳам пайҳас намуд. Гап дар он аст, ки шахсият - ин тавсифи сохтори намебошад, ки дар он дар мавриди муайян гуфтан мумкин гардад, ки он ҳаст ё нест. Инак, шахсият - ин як шакли мавҷудияти инсонӣ аст, ки дар ибтидо дар байни мардум дар инсон базӯр намудор мегардад ва охира охира зиёд гашта шахсият ҷои худро мегирад. Аммо дар баъзе вазъиятҳо ҳатто калонсолон ҳам аз инсонгарӣ ва ҷун инсон амал намудан рӯй мегардонанд. Инҳо вачоҳатҳои рӯҳии аз ҷониби равоншиносон нағз омӯхташудаи тӯдагӣ ва воҳимаангез мебошанд дар он сурате, ки ибораи инфиродии "Ман" худ аз худ ба анбӯҳи ягонаи мардум ҳал шуда меравад.

Дуюм ин, ки рушд дар шахсият бо ба даст овардани худмухторӣ ва мустақилият ба охир нарасида, балки ханӯз роҳи дурудиарозро, ки яке аз давраҳои он ноил гардида ба худмуайянкунӣ, худидоракунӣ ва инчунин новобаста будан аз равондидҳои берунӣ мебошад, дигар - ба даст овардани шахсияти ба он қудрат ва қобилияти сарфгардида, саввум - баргараф кардани "ман"-и дар худ маҳдудбуда ва бо арзишҳои ба ин монанди умумӣ ҳамроҳшударо тай менамояд. Механизмҳои равоншиносии инкишоф ва пӯхтарасии шахсият нисбат ба механизмҳои инкишофи шахсият дар қӯдакӣ ханӯз суст омӯхта шудаанд, ва хангоми майлонҳои рӯҳӣ боз ҳам бадтар сурат мегиранд.

Дар қатори мафҳумҳои "инсон", "шахсият" дар илм аксар ибораи "фардият", "инфиродинат" мавриди истифода мегарданд. Тафовут дар миёни инҳо ва "шахсият" ҷунин аст.

Дар сурати он, ки мафҳуми "инсон" маҷмӯи кулли сифатҳои шахсро, ки ба одамон хос буда ва новобаста аз дар доираи шахсияти муайян будани онҳост, дар бар гирифта бошад, пас мафҳуми фардият маҳз тавсифдиҳандаи вай, хосиятҳои биологӣ ва равоншиносии вай, ки дар қатори шахсият ба вай хос аст мебошад. Ғайр аз ин дар мафҳуми фардият сифатҳои фарқкунандаи инсонӣ, ки шахсиятро аз ҳамдигар фарқунанда тавсиф менамоянд дохиланд.

Инак, шахсият - ин маҷмӯи сифатҳои устувори рӯҳӣ дар инсон мебошад, ки фардияти вайро ташкил медиҳад. Фардият-хосияти шахсият аст, ки шартӣ хусусиятҳои муносибагии вай ва мутобикатин он ба амалиёт ва фаъолияти муайяни инсон мебошад. Фардият - инсон ба таври алоҳида гирифташуда дар маҷмӯи кулли сифоти дар ӯ мавҷудан биологӣ, физикӣ, иҷтимоӣ, равоншиносӣ ва ғ., мебошад.

Сохтори шахсиятро, ки дар он, одатан, қобилиятҳо, феълу ағвор, ҳислат, сифатҳои ҳулқӣ, эҳсосот, ҳавасмандӣ муқаррароти иҷтимоӣ, дохиланд ба таври муфассал дида мебароем.

ХУСУСИЯТҲОИ ИНФИРОДИИ ШАХСИЯТ

Зери мафҳуми фардият хосияти шахсият дар назар дошта шудааст, ки шартҳои асосин муносибати вайро, мутобикати он бо намуҳҳои фаъолият дар он фаҳмида мешавад. Раванди инкишофи шахсият ҳамеша ҷиҳати фардиятро дорост ва ногакрор аст. Равоншиносии намоён А.Ф. Лазурский дар китоби "Таснифи шахсият" ҷунин навиштааст: "Инфиродин будани инсон на танҳо бо хусусиятҳои ба худ хоси амалиётҳои рӯҳии ботинии вай, ба маънои хусусияти хотираи вай, тасаввурот ва ғ., ба монанди инҳо, балки инчунин на ба дараҷаи камтар аз муносибати ӯ ба ҳодисаҳои муҳити гирду атроф - бо он ки ҳар як инсон ин ё он ҳадафро, аз он ки вайро дуст медорад ва ё онро ҷашми дидан надорад, ба вай шавқ зохир менамояд ё ки бепарвоёна рафтор менамояд, муайян месозад.

Аз ҳама сохтори динамикиатар сохтори умумии шахсият дар ҷамъбасти кулли имкониятҳои хусусиятҳои

инфиродини вай мебошад, ки дар ду гуруҳ меҳобад ва ду ҷиҳати асосии шахсиятро муайян месозад:

- хусусиятҳои инфиродинӣ- рӯҳии шахс;
- хусусиятҳои ҷамъиятӣ- рӯҳии шахс.

Хусусиятҳои инфиродинӣ-рӯҳии шахс. Муносибати қонунии хусусиятҳои устувори фардият, ки тарафҳои мухталифи тавсифи динамикаи ғаёлияти рӯҳии дар худ дорад ва феълӣ атвор ном дорад. Мувофиқи ақидаи И.П. Павлов феълӣ атвор "ҷиҳати асосӣ" дар хусусиятҳои инфиродинии муносибати инсон мебошад. Асоси феълӣ атворро ғаёлиятнокӣ ва эҳсосот ташкил медиҳанд. Алҳол намудҳои феълӣ атвори сангвиникӣ, флегматикӣ, холирикӣ ва меланхоликӣро аз ҳамдигар фарқ мекунонанд. Донистани намудҳои феълӣ атвор барои дуруст ба кор бурдани муомила бо корманд, интихоби шаклҳои гуногуни муомилоти корӣ, самаранок истифода бурдани ғаёлияти кории ҷомеа муҳим аст.

Сангвиник бо мардум тез ба муомила медарояд, шоду хушам мезияд, аз як ғаёлият ба ғаёлияти кории дигар бо осонӣ дода мешавад, вале кори яқрангро дӯст намедорад. Эҳсосоти худро ба хубӣ идора менамояд, ба шароити нав тез одат мекунад. Бо мардум ба таври ғаёлона муносибат менамояд. Нутқи баланд, тез, сахт, ифоданок ва қатъист. Дар муомила ва равонии фикру бикр, дар худ ҳасисӣ ва дамдудиро пеша медорад.

Флегматик дорои муносибати бомаром, ба вай зуд ба қарор омаданҳо ва зуд ба ягон ҳулоса омаданҳо бегонаанд, вай аз ягон қарордод ба қарордоди дигар бо мурур саъй менамояд. Дар иҷрои ақсарияти корҳо ғаёлияти суғ зохир менамояд. Барои ғаёлияти вайро дар иҷрои корҳо ҷоннок қардан аз берун ба ӯ тақони пурзӯр додан мебошад. Ҷунин сифатҳо ба монанди сабру то қат, худнигаҳдорӣ ба вай ҳос мебошанд. Нутқи ӯ ботамкин, бе ягон эҳсосоти барзиёдӣ сурат мегирад.

Холирик бо қобилияти калони корӣ, ғаёлиятнокӣ, ба таври бояду шояди энергия қор қарданро меписандад. Метавонад сурухонон, бо ғаёлияти баланди корӣ, бо баргараф қардани мушкилиҳо қорро ба сомон мерасонад. Ақсар вақтҳо дар пайи баланд шудани

ғаёлиятнокиҳо давраи фишоровариҳо, маҳсӯсан ҳангоми дуруст наомадани муваффақиятҳои қорӣ, суғ шудани мегиранд. Қайфияти холирик ноустувор аст. Ҳагто ҷуйдаҳои ягон асос надошта низ ба вай метавонанд ҳалалпазир гарданд. Холирик оташмиқоз, яқтарафа, худписанд, ӯ соҳиби нутқи тез мебошад ва бо интонатсия суҳан меронад.

Меланхолик ба дараҷаи баланди таассурот молик аст, ҷавобгар ва озурдахотириро дорост. Бо дигаргунҳои ҳаёӣ суғ амал менамояд ва оҳиста оҳиста ба онҳо одат мекунад. Дар ҳолатҳои ба қадри ҳол ноғузир дар меланхолик нисбат ба мардуми дорои феълӣ атвори намути дигар дошта ҳолатҳои воҳимаангез, ба дарду ғам наздик тавассут мепазирад, тобу тоқат ба бемуваффақиятӣ тамоман дарднок аст. Дар вай рефлексӣ эҳтиётқорӣ табиӣ рушд ёфтааст, бинобар ин вай шармгин, тарсонҷак ва дудилагиро дар худ зохир менамояд. Мувофиқи қонда, ба шӯҳиҳо ва ё суҳанҳои шӯҳиомез ба тарзи шубҳаовар муносибат менамояд.

Ҷаёлияти ақлонӣ. Ҳаёти одамиро бе сарғаҳм рафтани маънои он, гузориши мақсад ва маъсалаҳо, қоғуқоби натиҷавии тарзҳои ҳалли он ғайримқон аст. Ҳамаи ин ба туғайли мавҷудияти идрок имқон дорад. Дар яққояӣ бо равандҳои ҳиссиёт, идрок дар олами тирӯ пеш ба таври бевосита таъминқунандаи тамоюлотӣ эҳсосот буда ва минбаъд ба туғайли тафакқур, хотира ва тасаввурот, шуур ва худшуурноқиҳои мо муайян меғарданд. Ҷунин қобилиятҳои ақлонӣ ва рушди бемайлнии онҳо ба монанди:

бодикқатӣ, дастҷамъӣ, тайёр будан ба қорҳои тезутунд, моилӣ ба меҳнати рӯзмарра, тарсу ҳарос аз зикӣ (мувофиқи Г. Селе);

тези равандҳои тафакқурӣ, системаноқии ақлонӣ, имқониятҳои баланд бардошташудаи таҳдил ва ҳулосақуниҳо, самараноқии баланди ғаёлияти ақлонӣ.

Зухуроти равшани ғаёлияти тафакқур тасаввурот мебошад. В.М. Бехтерев дар соли 1913, дар баромади худ оид ба Ф.М. Достоевский ҷунин иброс доштааст, ки Достоевский бо тарзи олиҷанобона, инқунин ғояти бадени ҳассоси худ ба таври равшан ва нишонрас ҳислатҳои муҳимтарини ҳодисаҳои дардовари қонии ҳаётро муайян сохтааст. ва

бинобар ҳамин ҳам ҳақиқати дардовар ҳамеша дар аксари мавридҳо бо натиҷаҳои эҷодиёти бадеии он дар мувофиқат аст.

Дар сурати ба муҳимтарин лавозимоти фаъолияти тафаккурӣ камшавии номуайяниҳост, пас *чӣ тавре, ки шахсиятшиноси амрикоӣ Д.Келли ба тарзи ҳаққонӣ тасдиқ менамояд, мардум, асосан майл ба оянда доранд ва дар кӯшиши пешбинӣ намудан инчунин назорати ҳодисаҳои минбаъда онҳо муносибати худро ба тарзи доимӣ тафтиш менамоянд. "Маҳз оянда инсонро дар тахлуқа водор месозад, на балки гузашта. Вай доимо тавассути дариҷаи ҳозира ба оянда кӯшиш ба ҳарч медихад".

Ихтиёр. Дар тахти ихтиёр раванди мураккаби рӯҳӣ, ки инсонро ба фаъолият водор сохта, уро дар амалиёти бемайлон бедор месозад, фаҳмида хоҳад шуд. Ихтиёр қобилияти инсонист, ки онди баргараф сохтани муқобилиятҳо, дар ба даст овардани мақсади гузошташуда амал менамояд. Вай дар хислатҳои ҳамчун хислати кӯшиши ҳамаҷониба доштан, ба ягон ҳулосаи даркорӣ омадан, қотёона амал кардан, мардонагӣ ва ғ., зохир мегардад. Барои ин муҳим аст, ки мавзӯи муносибати инсон ошкор карда шавад. Амалиёти ҷасуруна, ки тақайюти он дар одам ба олами гирду атроф аст ва амалиёти ҷасурунае, ки мақсади он дар ёри додан дар қори умум аст ба таври кулӣ дорои сифоти мухталифи рӯҳӣ мебошад. Мувофиқи фаъолияти ихтиёрӣ хислатҳо ба хислати суст ва пурқувват ҷудо мешаванд. Мардуми дорон хислати пурқувват хислати устуворро молиқанд, ташаббускор буда, боғайратона ба ягон қарор меоянд дорои мардонагӣ ва ҷасорат мебошанд, инчунин бе таваққуф мақсади худро ба иҷро мерасонанд, дар ҳар қор пуртоқати зохир менамоянд.

Ба эҳсосот додашавӣ ва ҳиссиёт. Ба эҳсосот дода шудан ин тарзи рӯҳии муносибати инсон бо муҳити беруна, ба одами дигар ва худӣ ба худӣ мебошад, ки дар шакли батахлуқаи бевосита зохир мегардад. Дар инсон хислати кӯшиш намудан ба дастовардҳои барои мақсадҳои вай аҳамиятнок аст ҳос мебошад. Фрейд диққати худро ба он равона намудааст, ки ҳар як барномаи амалиёти инсонӣ дар ба даст овардани қаноатмандӣ равона карда мешавад.

Чунин мавҷудот ва ё номавҷудияти дар вай қабл аз ҳама ба тарзи эмотсионалӣ (ба эҳсосот додашавӣ) ба қайд гирифта мешавад.

Гуногуншаклии вазъиятҳои ҳаётӣ бо зухуроти эмотсионалӣ инсонӣ дар шаклҳои мухталиф: мусбату манфӣ чуқур ва рӯякӣ ва ғ., пайвастагӣ зохир менамояд. Эмотсияҳои дорои амалиётҳои устуворро, ки муносибати инсонро бо ягон мавҷудот ё ягон ҳодисот инъикос менамоянд, метавон ҳамчун ҳиссиёт қабул фармуд. Пас, чунончи дар гуфтаҳои мо аён мегардад, эмотсияро ҳамчун ҳиссиёти инсонии ягон таъсири берунаро инъикоску нанда номидан мумкин аст.

Дар равоншиносӣ гуруҳи ба ҳиссиётҳои инсонӣ дахлдори зайлро ҷудо намудаанд: ахлоқӣ, зийӣ ва зебоиофарӣ.

Ҳиссиёти ахлоқӣ тавассути таҷрибаи ахлоқии инсон оиди амалиёти ӯ ва амалиёти одамони дигар зухур менамояд. Чунин ҳиссиётҳои ахлоқӣ, ба монанди қасами давлатӣ, вичдон, гурур, муҳаббат, шарм рафтори инсониро ба маром дароварда, зухурот и муносибати эҳтиромнокиро дар мардум метезонанд.

Чунин гуфтаҳои академик П.К.Анохин ба кулӣ мароқовар мебошад: "Асосҳои эмотсионалӣ дар ҳар гуна амалиёти инсонӣ ва дар хусусиятҳои оиди ба даст овардани мақсад, инчунин ниятҳо ҳамчун "сӯзишворӣ"-санд, ки бе мавҷудияти он кулӣ тарадудҳои инсонӣ аллакай дар душвории нахустин пора-пора мегарданд".

Ҳиссиётҳои зийӣ бо қаноатмандӣ оид ба талаботи идрокӣ-эҷодӣ ва манфиатҳои шахсӣ алоқаманд сурат менамояд. Шодмонӣ дар қори навгонӣ, ки ҳалли техникӣ худро дарёфтааст барои навоар ва ё ноумедии олим оиди натиҷаи таҷрибаҳои ҳамаи ин дар вазъиятҳои муайян зухуроти ҳиссиёти идрокӣ роғода менамояд. Ба гуфайи инҳо энергияи ақлонӣ гун гашта, қобилияти ақлонии мардум ба таври ғайолтар зохир мегардад.

Ҳиссиётҳои зебоиофарӣ таҷрибаи зебоии шахсро дар воқеият ва дар санъат баён мекунад. Онҳо бо ҳиссиёти зехнии ахлоқӣ робитаи зич доранд ва ҳамаи онҳо омилҳои тавоно, субъективӣ мебошанд, ки шахсро аз

стандартгикунонии эхтимолии психика, аз дарки якрагнии воқеият эмин медоранд.

Қобилият ҳолати ташаккулёфтаи майлҳои табиӣ, омилҳои мусоиди объективӣ барои худшиносии муваффақонаи шахс мебошад. Истифодаи бариҳои мохиронаи қулли қобилиятҳо имкон медиҳад, то ки масъалаҳои зиёд онди ҷалби мардум ба фаъолияти пурзӯри меҳнати ҳалли худро ёбанд. Қобилиятҳо дар раванди таълим ва тарбияи инсон, дар фаъолияти фаъоли ҷамъиятии ӯ рушд мекунаанд.

Чунончи, ҷунин қобилиятҳои умумӣ ва махсуси аз ҳам фарҳунанда мавҷуданд. Ба қобилияти нахустин ҷунин хусусиятҳои рӯҳии инсонӣ, ба монанди диққат, мушоҳидакорӣ, дар хотир гирифтани, тасаввуроти эҷодӣ, оқилона ва ғ., дохиланд. Ба гурӯҳи дуюм -хосият, ки дар маънои намуҳои муайяни фаъолият, яъне қобилияти эҷодкорӣ доштан, дорои зеҳни математикӣ будан, оидӣ ба таҳлил инчунин синтез, қобилияти таҳлилотиҷгӣ доштан ва ё ба монанди инҳо амал менамояд. Қобилиятҳои умумӣ ва махсус бо ҳам алоқаманд сурат меназиранд. Онҳо ҷузъҳо як система -рӯҳии инсонӣ ҳисоб меёбанд. Қобилиятҳои махсус зудтар ва бо осонӣ хангоми рушди қобилиятҳои умумӣ ташаккул меназиранд.

Хислат (аз калимаи юнонии скага Чгг -хислат, хусусият) - ин маҷмӯи хосиятҳои раваншиносӣ-инфиродин ба худ хос мебошад ва дар шахсият дар шароитҳои мавҷуда зохир гашта, дар навбати аввал дар роҳи рафтори муносибатҳои ба ӯ хос дар шароитҳои ба он монанд ифода мегардад. Инсоният дар хислатҳои дар ӯ мавҷуда таваллуд наёфтааст. Хислат дар равандҳои тезугунд ва мухталифи фаъолияти ҳаётии инсон ташаккул ёфтааст?

инбаъд инкишоф меёбад.

Қиҳатҳои умумии хислат дар муносибати шахсият бо ба ӯ ҳадагириҳои фардӣ, қасам бо мардум, худӣ ба худӣ зуҳур меёбад. Таснифи Д.Перси, ки дар он ҷунин намуҳои хислат фарҳунанда мебошанд, мароқовар аст:

Прометей, ва ё назовари гувоҳиноқ бо шиори "Дар қулли тараддуҳо бемислу монанд бояд буд";
Апшолон ва ё интуитивӣ эмотсионӣ бо шиори "Бигзор ту худ дар назди худ ҳақ бошӣ";

* Днионис ва ё маишатгӣ бозҳос бо шиори "Нӯшоки пайдо мешавад, дӯст доштани занон ҳамчунин";
Эпиметей ё баҳогузори бозҳос бо шиори "Барвактгар ба хоб раӣ, барвактгар аз хоб меҳезӣ".

Муносибат бо одамоне инсон ҷҳамраӣ,, хушмуомилагӣ, хайрхоӣ ва хусуеиятҳои дигари инсонӣ ҳос аст. Ба сифати муқобилмаъноӣ ҷунин хислатҳо дамдзӯдӣ, беаҳмиягӣ, хайрхо набудан ва ғ., мебошанд. Чунончи В.Гюго тасдиқ намудааст, ҳар як инсон дорои се хислат мебошад:

оне, ки ба ӯ нисбат медиҳанд;

оне, ки ӯ ба худ нисбат додааст;

оне, ки дар ҳақиқат ҳаст.

Муносибати худӣ ба худӣ -баҳодиҳӣ ба амалигӣ худ, яке аз шартҳои тақомулоти шахсият, ки оиди кор қарда баромадани ҷунин хислатҳои ба монанди ҳоскорӣ, принсипноқӣ, ботарбия будан ёрӣ мерасонанд.

Тарафҳои мафнии хислат худшиносидии бағоят зиёд, ҳавобаландӣ, худгав рифқунӣ ва ғ., ба шумор мераванд. Инсонӣ дорои ҷунин хислатҳо буда, одатан дар байни ҷомеа рӯзи хуш надорад ва дар он ба таври ғайри ихтиёрӣ норозигиҳо барпо менамояд.

Хусусиятҳои рӯҳӣ -ҷамъиягӣ шахсият. Хусусиятҳои рӯҳии-инфиродинӣ шахсият қисми таркибии соҳтори раваншиносиро ташкил медиҳанд. Онҳо дар он гӯё, ки амалигӣ "пӯсти биологӣ"-ро ба ҷо меоранд. Хусусиятҳои додашуда бо имкониятҳои мухталифи рушди ҳаётии амалпазир ба таври ирсӣ аз насл ба насл вогузор мегарданд. Хусусиятҳои рӯҳӣ-ҷамъиягӣ механизми ба таври иҷтимоӣ дарёбарлашуае мебошанд, ки ташаккули онҳо саҳми ҳаётии ҷомеа, ҳаҳмати вай оиди худӣ мардуми дар гиру атрофи инсон хузуз пазир мебошад.

Дар байни шароитҳои ба таври фаъолиятнок иҷтимоқунанда ва инчунин тарбияқунандаи таъсироти онди барқароршавӣ муайянқунии ҷунин сифатҳо маҳсусан аҳмияти вазъияти муносибатҳои иҷтимоӣю иқтисодӣ, ки дар онҳо шахсият, тавонистан ба худташаққулияти он, бе фишороварӣ ба арзишҳои шахсии худ, инчунин бе ба назаргирифтани арзишҳои афзалиятноқи тамаддуни барпо

карда шудааст, аҳамияти калон дорад. Сохтори ҷунун хусусиятҳои шахсиятро дида мебароем.

Ҳиссиёти иҷтимоӣ дар натиҷаи қонё кардани (норозигии) нисёҳои моддӣ ва маънавии одамон, нисёҳои онҳо ба муоширати иҷтимоӣ, ки ба доираи муайяни одамон мансубанд, ба вучуд меоянд. Эҳсосоти иҷтимоӣ ҳамчун таҷрибаҳои устувори барангехташуда, масалан, эҳсосоти миллӣ ё марбут ба он зохир мешаванд. Ҳиссиёти вағандустӣ аҳамияти басо калонро дорост. Дар замони муосир ҳиссиёти динӣ шиддат гирифта истодааст.

Ҳар қадар инсон дорои тасуроти ҳаёӣ мегардад. Ҳамон қадар вай оиди иҷтимоӣ дар тахлука аст. Ҳиссиёти иҷтимоӣ ба вазъи рӯҳӣ ахлоқии мардум таъсири бағоят калон дорад. Онҳо ба ҳам муттаҳид равона мекунад, метавонад ба ҳам ҳамраҳӣ ва ё конфронтистсияи оштинопазиро бедор намояд.

Самтҳои арзишҳои, ки муносибатҳои инсониро ба тартиб мебарорад, дар механизмҳои равшанӣҳои нақши муҳим мегузаранд. Ин нисбатан муносибатҳои интиҳобии устувори шахсият ба мақсади моддӣ ва рӯҳӣ мебошанд, ки дар он ба сифати мақсад ва ё воситаҳои қаноатмандии талаботҳои худ амал менамояд. Вай ҷиҳатҳои кайфияти рӯҳии шахеро, ки на танҳо аз суръатбахшии талаботи ӯро ба ягон чиз, балки аз ақидаҳои ҷомеаи вобастагӣ дорад, инъикос менамояд.

Қайд кардан зарур аст, ки дар ташаккули самтҳои арзишӣ аксар мавридҳо, ақидаи гуруҳҳои аввалиндараҷа, муҳити иҷтимоии гирду атроф, қабатҳои демографӣ, нақши ҳалқунанда дорад. Дар синну соли муайян, масалан, дар ҷавонӣ ва навраӣ, вақт аз он, ки ханӯз вазъи ҷаҳонбинӣ ба ҳам наомадааст, самтҳои арзишӣ ба ҳавасмандкунии рафторӣ, муайянкунии лаззат, ҳислати зухуроти моил будан таъсири фаъолона зохир менамояд. Инчунин нақши вай дар ҳаёти одамони калонсол, ҷе аксар мавридҳо дар ҳислатҳои моили онҳо, дар шугл. ҳиссиёт олами зохир мегардад, бузург аст.

Муносибати иҷтимоӣ ҳолати рӯҳиро ифода мекунад, ҷе ба он моил будани шахс дар асоси таҷрибаи зиндагии ӯ дар сатҳи импулсивӣ дарк кардани ашёи мавзӯ ва нишон

додант муносибати шифохӣ ва ғайришифохӣ нисбат ба онҳо ҳос аст. Д.Н.Узнадзе доимӣ будани ба таври импулсивӣ сурат гирифтани муқаррароти иҷтимоиро ба қайд гирифта, бо ин инчунин зухуроти эмотсионалии бевосита доштани онро низ дар муносибати одамон гуфта гузаштааст. Муқаррароти иҷтимоӣ омилест, ки дар аксар ҷиҳатҳо ҳамчун муайянкунандаи ҳислати қабули ахбор аз ҷониби шахсият, муносибати вай бо он амал менамояд. Дар сурати ба таври нақшавӣ, ба намуни ҷунун таркибидиҳандаҳои он ба монанди шуурнокӣ ва шуур пешниҳоди фаъолияти рӯҳиямон, дар он сурат муқаррароти иҷтимоӣ ҷи тавре, ки дар сатҳи инфиродӣ зухурот ёфтааст, ҳамон тавр дағ сатҳи аксариятӣ, гуруҳи низ зохир ҳоҳад гашта, аз хушёрӣ ба бошууроға ба кӯпрӯки рӯҳие мубаддал мегардад, ки дар худ мазмуни ҳастигиро дорост.

Даъвоҳои умедвориҳо метавонанд дар инсон ягон манфиатҳои инфиродиро, масалан, ба даст овардани маълумот: махсус, ҳалли масъалаҳои ҳаётии худ ва ғайраро дар бар гиранд даъвоҳои интизорихи метавонанд ҳислатан наздик бошанд: ба вазъи. иҷтимоӣ ва касбии инсон дахлнопазир буда, вале дар ое аҳамияти замонавии шахс, ба монанди ҳосил кардани аломатҳои таваҷҷуҳпазирро (сарзаниш ва ё ташаккур баён кардан) аз ҷониби роҳбарият дошта, зухуроти таваҷҷуҳ ба ҷиҳатҳои пешрафти касбии кормандро ифода намоянд. Умуман доништанк орзуҳо ва интизорихи дар қори инфиродӣ бо кадрҳо, дар сохтани сиёсати иҷтимоӣ дар ҷомеаи мушаххаси тичоратӣ аҳамияти калон дорад.

“Фонди рӯҳиявии шахсият”. “Инкишофи шахсият дар ҳислат, - навиштааст, Г.В.Плеханов, - ба рушди мушаккилат дар вай, яъне бо қобилияти ба пой худ рост истода тавониста: - мутаносибан меафзояд”. Ҷунин мушаккамӣ дар шахсият метавонад ҳангоми мавҷудияти ҷаҳонбинии илмӣ, дар арзишҳои ахлоқӣ асосёфта зухурот пазирад. Ҷаҳонбинӣ, ядро: рӯҳияи шуури шахсият буда, аз он таъсири худифодакунии қулли ҷузъҳои сохтори рӯҳияи инсонӣ ба ин ё он андоза вобастагӣ дорад. Қадру қимати рӯҳияи ҷаҳонбинӣ бо ғуҳта расидан ва устувории бовариҳои шахсият муайян мегардад. Аз он, ки ҷи гуна онҳо дар матои

шуур ба тарзи органикӣ бофта шудаанд ҳамон тавр равонҳои муносибати дар вазъи шаҳрвандӣ ҷойдошта вобастагӣ доранд. Боварии дуруст - компаси муътамади тамоюлот, бағартиборандаи бехтарини рафтори иҷтимоии мардум дар баҳри бекарони ҳаёти мебошад.

Таъсири амалқунандаи боваринокиҳо дар он сурате, ки онҳо ба ягон идеалҳо равонаанд, борҳо аҳамиятнок мегарданд. Мувофиқи навиштаҷоти М.Е. Салтиков Шедрин, идеалҳо-нуқтаи шарорадиҳандае мебошанд, ки барои пешрафти минбаъда чашмакзанӣ менамоянд, онҳо на радди гузаштаро ва на ҳозираро дар худ доранд, балки натиҷаи кулли бехтаринҳо, инчунин одамиатҳоро, ки нахуст ваъда додаанду дар ниҳояти кор қоркард ёфтаанд дар худ доранд. Идеалҳо барои мусоидат ба дастовардҳои манфиати шахсӣ ва ҷомегии инсон пешбинӣ шудаанд. Идеалҳо барои ҳавасманд кардани шахс, барои ба даст овардани манфиати шахсӣ ва ҷамъиятӣ пешбинӣ шудаанд. Дар ҳамин аср зарурати ба пеш ҳаракатдиҳандагии онҳо дар ҳар як инсон.

Яке аз масъалаҳои муҳими дар пеш истодае, ки роҳбар бояд ба таври доимӣ ҳал намояд ошкор кардани мутобикоти касбӣ дар қорманд мебошад. Дар ҷунин мақсадҳо бо истифодаи дастаи сифоти шахсии дар боло қайдгардида, ҷунин усулҳои омӯзишро дар онҳо метавон мавриди истифода кард:

интиҳоби тавсиянок (тавсия, аттестатсия ва ғ.);
интиҳоби шахсӣ (дониши шахсӣ, мушоҳида ва ғ.);
интиҳоби тестӣ (тестикунонии компютерӣ-дастӣ);
интиҳоби вазъӣ (тафтиш бо вазъиятҳои мухталиф).

ҚОБИЛИЯТҲО ВА НАҚШИ ШАХСИЯТ

Қадрӣ қимати инсон на танҳо бо ҷигуна будани он дар лаҳзаҳои додашуда, балки бо пешниҳоди имкониятҳои дар вай ҷойдоштаи рушд ва тақсмулоти минбаъда муайян мегардад. Ҳама гуна қабилитҳои инсонӣ дар вай доро будан ба ғифатҳои ба худ хосро, ки ӯҳдабарои онро дар иҷрои қорҳои муваффақиятнок таъмин менамояд тақозо дорад. Дар равоишноӣ ҷунин хусусиятҳои инфиродии рӯҳиявиро қабилитҳои шахсият номида ва танҳо он

қабилитнокиро интиҳоб менамоянд, ки дар аввал дорои табиати рӯҳиявӣ мебошанд ва сонӣ ба таври инфиродӣ тафривутпазиранд.

Оиди қабилитнокии муҳокимарониҳои бағоят зиёди ба ҳам мухталиф мавҷуданд, мо бошам қўиш менамоем, то ки мавқен онҳоро дар соҳтори шахсият дида бароем ва инчунин оиди мавҷудияти ҳар гуна мулоҳизаҳои оиди онҳо баҳс хоҳем кард. Оиди қабилитнокиҳои мулоҳизаҳои ба ҳам мухталифи нисбатан аз ҳар гуна хислатҳои дигари инсонӣ зиёдтар ба амал пайваста истодаанд. Инак, асоситарини онҳо инҳоянд:

қабилитнокии модарзодии инсонӣ;

ҳар гуна қабилити ташаккулёбандаанд;

одамон дар ибтидо аз ҷиҳати қабилитнокии яхелаанд.

Бо назардошти ба ҳам алоқаманд будани қабилитнокиҳои ва қабилити бомуваффақиятона, бояд доираи хусусиятҳои инфиродидоштаро танҳо бо онҳое, ки натиҷаҳои самараноки қабилитро таъмин менамоянд маҳдуд кунем. Одами қабилитнокиро аз он, ки қабилит надорад бо он фарқ менамоянд, ки вай самараноки дар қори вай афзалитаро дорост. Ҳарчанд зоҳиран қабилит дар қабилит (дар малака. ӯҳдабарой ва дониш) зуҳур меёбад, қабилит ва қабилит ба ҳам монандӣ надоранд. Инак, инсон метавонад аз ҷиҳати техникӣ бағоят хуб тайёр ва маълумотнок бошад, вале ба ягон қабилити дигар қабилит надорад. Масалан, ҳисобкунакҳои феномали - шахсоне ҳам ҳастанд, ки ҳаргуна ҳисобкуноҳои мушқилтаринро бачо меоранд, вале дар математика дониши миёна доранд.

Қабилитнокии - маҳз имконияти аз худ намулдани дониш, ӯҳдабарой ва малакаи муайяне буда, минбаъд аз шароитҳои мухталиф вобастагӣ дорад. Бе мавҷудияти шароитҳои мутобик(таълимоти маҳсус, педагогҳои эҷодқорона қорбаранда, таъсири оилавӣ ва ғ.) қабилит қабилит рушд ёфта наметавонад.

Аммо дониш, малака ва ӯҳдабарой дар муносибат бо қабилитнокии то он даме берун ҳастанд, ки онҳо аз худнашавада бошанд. Дар қабилит ба андозаи аз худ қардан аз ҷониби шахсият ошқор гашта, қабилитнокиҳо

сохтор, инчунин, ташаккули хоссаи худро ба амал меоранд ва рушди худро давом медиҳанд.

Қобилиятнокӣ на дар дониш, ӯҳдабарой ва малакаҳо, балки дар динамикаи ба даст даровардани онҳо, дар он ки ба кадом андоза инсон тез ва бо осонӣ дорои фаъолияти муайян гардидааст, зохир мегарданд. Сифати иҷро кардани фаъолият, бомувафаккияти вай ва дар кадом сатҳ ноил гаштан ба он ва чӣ гуна ин ё он фаъолият ба иҷро мерасад аз қобилиятнокӣ вобастагӣ дорад.

Рушди қобилиятнокӣ на бо он миклори самараи фарҳанги миклорӣ муайян мегардад, ки дар фаъолияти инсон дар аз худ кардани он ба вуқӯъ пайвастааст. Қобилияти инсон дар фаъолият рушд меёбад.

Фаъолиятнокии инсонро бо чунин таснифот муайян кардан мумкин аст:

табӣӣ (дақиқӣ) - бо шартҳои биологӣ (восприятие, хотира, тафаккур ва ғ.) асос ёфтааст;

умумӣ (аклонӣ, бориқбинӣ, инчунин ҷобукдастӣ, рушди хотира, нутқи тақомулфто ва ғ.);

таҳассусӣ (мусиқӣ, математикӣ, забонӣ, техникӣ, варзишӣ ва ғ.);

назариявӣ ва амалӣ;

таълимӣ ва эҷодӣ;

қобилияти муроҷи мадуро муомила бо одамон, фаъолиятҳои моддӣ, фаъолиятҳои идрок (дар сурати акс фаъолият фаъолияти иҷтимоиро дорро мегардад);

қобилиятҳои ба шахсият мутавасситӣ амалгирифта (ба боварии мардум даромадан, ба дигарон таъсири худро расонида тавонистан, ба ҳамдигарфаҳмӣ ноил гаштан ва ғ.).

Ба ҳам вобастагии қобилиятнокии ва фаъолиятнокиро дида баромада, чунин қайд кардан мумкин аст, ки: ба талаботҳои фаъолиятнокии ҷавоб дода натавонистани шахсият, ин ҷунон маъно надорад, ки вай тамоман ба ин қобилиятнок намебошад. Эҳтимоллияти калон мавҷуд аст, ки чунин шахсро дар он аз худ намулдани дониш, малака ва ӯҳдабароҳои дар мадди аввал меистад, инчунин омӯзгоронро зарур аст, то ки чунин намулди фаъолиятҳоро дар вай тарбия намоянд. Ғайр аз ин, қобилиятнокиҳо дар

инсон метавонанд дар ягон муддати муайян ва ё ба намулҳои фаъолиятнокии дигар қобили рушд гарданд.

На ҳама фаъолиятнокиҳо дорон рушд дар қобилияти шахсият шуда метавонанд. Сохтори умумӣ дар фаъолияти ҳаётии одамонро дида баромада бо осонӣ мавҷудлиги он намулҳои фаъолиятро қайд кардан мумкин аст, ки ба рушди қобилиятнокии инсон на ин ки имконбахш, балки ҳалалпазир мегарданд. Масалан, дар сурати он, ки инсон ба мусиқӣ шугл бастааст, дар он мавриди ба меҳнати вазнини ҷисмонӣ машғул шудани ӯ чунин фаъолият ба гумон аст, ки боиси рушди қобилиятҳо дар вай гардад.

Бо масъулиятҳои истеҳсолӣ ва ё вазифадорӣ потенсиали эҷодӣ ва сарвати зиндагии инсон аз эҳтимол дур аст.

Табиати қобилиятҳои инсонӣ дар байни олимон дорон бӯҳрони баҳсу мунозираҳои ҳалталаб гаштааст. Мувофиқи яке нуктаҳои назари то ҳол дар байни мо ҳукмрон, ки таърихи худро ханӯз то Афлотун дар бар дошт, қобилиятнокии асоси биологиро дорад ва зухуроти вай ба таври пурра ирсӣ мебошад. Таълиму тарбия маҳз суръати зухуроти онро тағир дода метавонад, ҳол он ки вай ба ҳар намул зухурот дорад. Ҳамчун далели ғайримуқаррарии қобилият, дар он замоне, ки таъсири таълим ва тарбия ҳалқунанда нест, онҳо одатан ба далелҳои фарқиятҳои инфиродӣ, ки дар қудайи зохир мешаванд, ишора мекунанд.

Доир ба ирсӣ будани қобилиятнокиҳо сулолаи ҳунармандон, расомон баҳрнавардон, духтурон ва ғ., шаходат медиҳанд. Аммо аз ҳама хубтараш дар аксари мавридоҳ на оиди ирсияти биологӣ доштан балки оиди мавҷудлиги ирсияти иҷтимоӣ будан суҳан ронем ҷоиз аст. Қудак ба тарафи волидайн на танҳо бо қувваи ирсият, балки дар натиҷаи дӯст доштан ва ё дониستاني касби онҳо рафта метавонад.

Намояндагони нуктаи назари дигар чунин мешуморанд, ки хусусиятҳои психика комилан бо сифати тарбия ва таълим муайян карда мешаванд. Дар тарафдорони ин самт чунин ҳолатҳое ҷустуҷӯ карда мешаванд, ки фарзандони қабилҳои боқимонда ва ибтидоӣ, ки тахсилоти мувофиқ гирифтаанд, аз ҳар ҷиҳат аз аврупоиҳо фарқ

мекунанд. Инчунин далелҳо бо далелҳои рушди омма вии баъзе қобилиятҳои махсус дар шароити фарҳангҳои алоҳида оварда меша ванд. Хулосаи ниҳони ин мафҳум муқаррароте буд, ки ҳар як шахс метавонад ҳар гуна қобилиятро ташаққул диҳад.

Мушоҳидаҳои ҳаёӣ ва таҳқиқоти махсус нишон медиҳанд, ки заминаҳои табиӣ қобилиятро инкор кардан ғайриммкон аст. Хусусияти модарзодии қобилиятро эътироф накардан, психология хусусиятҳои модарзодии сохтори мағзро инкор намекунад, ки ин метавонад шароити иҷроӣ бомуваффақияти фаъолияти муайян гардад. Ин хусусиятҳои модарзодии анотомо- физиологӣ сохти мағзи сар, узвҳои ҳиссиёт ва ҳаракат мебошанд, ки заминаи табиӣ рушди қобилиятро ташкил медиҳанд ва майл номида мешаванд.

Майлҳо - асоси биологӣ қобилиятҳо. Ду намуни майлҳо мавҷуданд: модарзодӣ (ё табиӣ) ва бадастомада (ё иҷтимоӣ). Ҳар як инсон аз таваллуд майлҳои муайяне дорад. Аммо майлҳо дар робита ба қобилиятҳо хос нестанд, яъне дар асоси майлҳо пешгӯӣ кардан ғайриммкон аст, ки кадом қобилиятҳо дар асоси онҳо ташаққулёбанданд ва ё ва ташаққул меёбанд. Майлҳо дорои табиатан ҳеле бештар умумӣ мебошанд, дар заминаи ҳамон майлҳо, дар як вақт қобилиятҳои тамоман гуногун ё якҷанд қобилиятҳо ба вуҷуд омада метавонанд.

Нуктаи асосӣ дар ин ҷо амалияи омӯзиш, вуруди воқеӣ ба фаъолияти дахлдор мебошад, ки дар он қобилиятҳои мувофиқ инкишоф меёбанд. Амалияи таълим метавонад майлҳо ва қобилиятҳои на он қадар мусоидро ҷуброн кунад ва аз ҳисоби ташаққули услуби инфиродӣ ба муваффақият оварда расонад, яъне ҷунин ташкили инфиродии фаъолиятҳое, ки дар он қувваҳои инсон ба ҳадди ақсар истифода мешуданд ва сустиҳои ӯ ҷуброн карда мешуданд.

Дар асл, фарқиятҳои табиӣ байни одамон фарқияти қобилиятҳои тайёр нест, балки дар майлҳост. Азбаски майлҳо танҳо як шартӣ рушди қобилиятҳо мебошанд, тамоми роҳи ташаққули шахсият дар байни онҳост.

Қобилиятҳои умумие, ки сабуқӣ ва ҳосилнокии нисбатан аз ҳудудҳои донишро дар намуҳҳои гуногун таъмин мекунанд, ақсар вақт қобилиятҳои номида мешаванд.

Қобилиятҳои дар соҳаҳои гуногуни фаъолият: зеҳнӣ, таълимӣ, эҷодӣ, бадеӣ, дар соҳаи муошират, зохир гашта метавонад.

Одамони боистеъдод пеш аз ҳама бо диққат, оромиш, омодагии доимӣ ба амал фарқ карда мешаванд; ба онҳо суботқорӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳо, ниёзмандии бебаҳо ба қор, инчунин ақли аз сатҳи миёна баландтар хосанд.

На танҳо онҳое, ки қобилияти фаъолиятро надоранд, балки онҳое низ медонанд, ки аз чӣ сабаб намедонанд, бояд ба фаъолият машғул шаванд. Агар шахс маҷбур шавад ба ин қор машғул шавад, ӯ бошуурона ё бешуурона камбудихоро ҷуброн мекунад. Ҷубронро тавассути дониш ё малакаи бадастомада ё тавассути ташаққули услуби маъмули фаъолият ва ё тавассути қобилияти дигари бештар инкишофёфта метавон бачо овард. Имконияти ҷуброни васеи баъзе ҳосиятҳо аз ҷониби дигарон ба он оварда мерасонад, ки сустии нисбии ҳар як қобилият, имконияти иҷроӣ бомуваффақияти фаъолиятро, ки бо ин қобилият алоқамандӣ дорад, ҳеч гоҳ истисно намекунад. Маҳдудиятҳои ҳеле васеъ бо дигар қобилиятҳои ба дараҷаи баланд инкишофёфтаи ин шахс, набудани қобилиятро дар доираи ҳеле васеъ қобилиятҳои дигари ҳеле инкишофёфтаи ин шахс ҷуброн карда метавонанд.

Қобилиятҳо мустақилона ба вуқӯъ пазируфта, аз якдигар вобастагӣ надоранд. Ҳар як қобилият вобаста ба дараҷаи инкишофи қобилиятҳои дигар тағир меёбад, хусусияти сифатан мухталиф пайдо мекунад. Хусусияти сифатии қобилиятҳо муайян кардани фарқиятҳо байни одамонро дар соҳаҳои гуногуни фаъолият дар бар мегирад. Илова бар ин, ҳар як қобилият хусусияти микдорӣ, нишон медиҳад, ки то чӣ андоза дар ин шахс нисбат ба одамони дигар таҳия шудааст.

Хусусияти микдории қобилиятҳо як тартиби зарурии ҳалли масъалаҳои мухталиф мебошад. Ҳамин тариқ, аллакай дар амалияи мактаб зарурати фарии ба гуруҳбандии қӯдакон мувофиқи қобилиятшон пеш меояд ва мутобиқи он намуҳҳои гуногуни омӯзиш (муайян кардани ақл аз як тараф ақибмонӣ ва аз тарафи дигар қобилият; машваратҳои

таълимӣ ва касбӣ, интиҳоб ба мактабҳои махсус ва касбӣ ва ғ.татбиқ карда мешаванд. Ҳамаи ин муайян кардани зухуроти микдории индикативии қобилияти мушаххас ва муқоисаи онҳоро бо ҳам талаб мекунад.

Барои чен кардани қобилиятҳои озмоншӯи гуногун истифода мешаванд. Камбудии асосии ҳама гуна санҷишҳо, аз ҷумла санҷиши муайян кардани сатҳи қобилиятҳо, дар он аст, ки маълумоти гирифташуда танҳо сатҳи омодагӣ, ташаккули сифатҳои аз ҷиҳати касбӣ муҳимро нишон медиҳад. Дарачаи муайяни эҳтимолият асоси пешгуни муваффақият дар фаъолият, моҳияти қобилият номуайян боқӣ мемонад.

Қобилиятҳои метавонанд на танҳо бо самтнокии худ, бо хуеусиятҳои сифатӣ ва микдорӣ, балки аз рӯи сатҳ ва микёси худ фарқ кунанд.

Маҳрратноқӣ, яъне тақомул дар фаъолияти мушаххас, меҳнати зиёдеро талаб мекунад. Ин асосан бо фаъолияти истеҳсолӣ алоқаманд аст. Маҳорат дар ҳама гуна касб омодагии психологиро барои ҳалли эҷодии мушкилоти ба миён омада пешбинӣ мекунад. Савияи маҳорат дар раванди фаъолият тағир меёбад, сохтори қобилиятҳои инсон рушд мекунад ва шахсияти ӯ ташаккул меёбад.

Истеъдод ҳамчун сатҳи баланди инкишофи қобилиятҳои махсус, ба монанди қобилиятҳо, истеъдод дарк карда шуда, дар фаъолият зохир ва инкишоф меёбад. Фаъолияти шахси боистеъдод бо навиғарии бунёдӣ, асолати равиш фарқ мекунад. Бедорӣи истеъдодҳо аз ҷиҳати иҷтимоӣ шартӣ аст. Он чизе ки истеъдодҳо барои инкишофи ҳамаҷониба шароити мусоидтар ба даст нахоҳанд овард, аз талаботи замон ва хусусиятҳои вазифаҳои мушаххасе, ки ҷомеаи муайян дар назди онҳост, вобастагӣ дорад.

Сатҳи баландтарини рушди қобилиятҳо, дар онсурат, ки дастовардҳои эҷодии шахс боиси рушд ва пешравии нишондиҳандаҳои фарҳангӣ ва маънавӣ мегардад ин гуна шахсиятро дар шахсият дохӣ меноманд. Дар бораи дохӣ вақте мегӯянд, ки дастовардҳои эҷодии шахс як давраи ҳаёти ҷомеа, дар рушди фарҳангро ташкил медиҳанд. Дарачаи баланди қобилияте, ки дохиро тавсиф мекунад, ногузир бо

асолати гуногун дар алоқамандӣ бо соҳаҳои фаъолият дорад.

Ташаккул ва рушди қобилиятҳои инсон бидуни аз худ кардани маҳсулоти фарҳанги инсонӣ, бидуни аз худ кардани қобилиятҳои наслҳои зиёде ғайримикрон аст. Азҳудкунии дастовардҳои рушди иҷтимоӣ тавассути одамони дигар ба амал меояд.

Мушкилоти муайян кардани қобилиятҳои хангоми интиҳоби касб махсусан шадидтар аст. Таърихан ду мафҳуми роҳнамоеи касб ба вуҷуд омадаанд:

Ташхисӣ. Ин интиҳоби касби шахсро барои муайян кардани мутобикати касбии ӯ хоҳиш медиҳад. Мушовир бо истифода аз санҷишҳои қобилиятҳои шахсро муайян мекунад ва бо муқоисаи онҳо бо талабот дар бораи мувофиқ ё номувофиқ будани ӯ ба ин касб ҳулоса мебарорад;

Таълимӣ. Консепсия ба тайёр кардани шахс барои ҳаёти касбӣ равона карда шудааст. Дар он аҳамияти асосӣ ба омӯзиши ташаккули шахсият дар раванди азҳудкунии фаъолияти гуногун дода мешавад.

Шарти асосии рушди бомуваффақияти қобилиятҳо дар фаъолият огози барвақт аст. Майлҳои аввалини рушди қобилиятҳо аз рушди ҳеле барвақти ҷисмонӣ огоз меёбанд.

Шарти муҳими рушди қобилиятҳо бояд ташаккули истодагарӣ, қобилияти ҳарчи бештар фишор овардан ба ҳадаф ҳисобида шавад, қобилият ҳар қадар муваффақтар инкишоф ёбад, ҳамаи қадар инсон дар фаъолияти худ ба ҳадди қобилияти худ мерасад ва тадричан ин сатҳро баландтар ва баландтар мекунад.

Шароитҳои номусоиди рушди қобилият метавонанд табиати гуногун дошта бошанд. Бо фаъолияти баланди стихиявии кӯдак, ин метавонад набудани таассуроти мувофиқ бошад. Дар шароити номусоиди тарбия, масалан, хангоми осеби равонии зиёд, нерӯи кӯдак метавонад барои таҷрибаҳои ғайриконтруктивӣ сарф шавад. Маҷбуркунии аз ҳад зиёд метавонад фаъолияти стихиявии кӯдакро бедор намояд ва қобилияти ӯро "хушк" ва хомӯш кунад.

Боз як ҷузъи муҳими «ниҳони беруни»-и шахсият нақш мебошад. Биед мафҳум ва маънои нақшро дар сохтори психологӣи шахс дида мебароем.

Накш -тарзи рафтори одамон аз рӯи меъёрҳои қабулшуда, вобаста аз мақом ё мавқеи худ дар ҷомеа мебошад.

Одам, одатан, барандаи нақшҳои марбут ба меъёрҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ мебошад, ки ба он мансуб аст. Баъзан ин меъёрҳо дар назди шахс интизориҳои ба ҳам истисноиро пешкаш мекунанд, ки ба ном муноқишаи нақширо ба вучуд меорад. Ба қасе намунае лозим нест, ки барои мисол дурӣ ҷӯед. Дар ҷомеаи мо ва на танҳо дар он, низои нақши занони коргар, дар байни масъулиятҳои, ки ба ӯ вогуздор мекунанд, нақши зан ва модар ва умедворӣҳои, ки ба ӯ ҳамчун узви ҷомилхукуки коллективи меҳнатӣ дода мешаванд, ҳеле баланд шудааст.

Бояд ду ҷиҳати нақшҳоро фарқ кард:

нақшҳои маъмулӣ - қолибҳои, ки бояд ҳар як шахсе, ки худро дар вазъияти муайян қарор медиҳад, пайравӣ кунад: нақшҳои касбӣ (муаллим, фурушанда, полис), нақши мусофир, харидор, интиҳобкунанда, нақши оила (падар, модар, бародари калонӣ, ва дигарон);

нақшҳои ғайрирасмӣ - баъзе намунаҳои устувор, ки бо интизори рафтори муайян аз шахс алоқаманданд. Онҳо талаботи умумӣ барои ҳама нестанд, онҳо тағирёбандатаранд ва ба он вобастаанд, ки ин нақшро қадом шахс иҷро мекунад. Масалан, нақши ғайрирасмӣи модари ғамхор, модари меҳнатӣ метавонад нақши анъанавии модар, нақши анъанавии узви коллективи меҳнатӣ - нақшҳои ғайрирасмӣи роҳбар, қоршинос ва ғайра гардад.

Дар асл, нақши ғайрирасмӣ (шахсӣ) нақши худӣ шахс аст. Интизор меравад, ки шахс тавре рафтор кунад, ки мисли пештара дар ҷунин ҳолат ба амал ояд. Агар ӯ гуногун рафтор кунад, ҳатто тавре ки бояд бошад ва дигарон ҷӣ гуна рафтор мекунанд, аммо на ба тарзе, ки аз ӯ интизор меравад, нороҳатӣ ба амал меояд, дар муносибатҳои байнишахсӣ ва, ба эҳтимоли зӣёд, муноқиша, ба маънои муайян, одам ғуломи симои худаш мегардад.

Бисёр вақт дар гурӯҳҳои иҷтимоӣ сохтори (иерархияи) ҷунин нақшҳои ғайрирасмӣ қомилан возеҳ муайян карда шудааст, ки он маҳсусан дар ҷомеаҳои ҷиноӣ саҳт аст. Ба ин Василиа нақшҳо дар худ як низомии муайянеро ташаккул

медиханд. Ин нақшҳо дар бозӣҳои кӯдакон ва қалонсолон аз худ карда мешаванд, машқ мекунанд ва сайқал меёбанд.

Инсон дар тӯли тамоми ҳаёти худ ба таҳияи нақшҳои нав: аввал дар оила нақши писар ё духтар, баъд нақши як марди ҷавон ё духтари бешавҳар, баъд нақши зан ва ғ. машғул аст. Инсон бояд аввалан ҳар як нақшро аз ҷиҳати техникӣ аз худ кунад, яъне, ки барои худ дарк кунад ва мундариҷаи онро аз худ намояд - ӯ бояд дар ин сифат ҷӣ қор кунад, ҷӣ гуна рафтор кунад ва сониян, онро барои худ бипазирад. Ҳамин тарик, ҷанбаи техникӣ ва ҷанбаи маъноӣ (муносибат ба нақши шахс) мавҷуд аст ва дар ҳолати дигар, мушқилот ва бархӯрдҳои дохилӣ ба амал омада метавонанд. Масъалаи аввалини маъмулӣ азхудкунии нақшҳо, аз худ накардани фарҳанги муайяни рафтор дар муҳити мушаххаси иҷтимоӣ, вазъи иҷтимоӣ мебошад.

Мушқилоти дувуми маъмулӣ рад қардани нақшҳо мебошад. Одам метавонад тамоми системаи пешомадҳи ба ӯ пешниҳодшударо хуб донад ва тасаввур кунад, аммо усулан наметавонад ба онҳо пайравӣ кунад. Дар ин ҳолат мо метавонем дар бораи нақш ё оиди рафтори муҳолифати нақширо пеш орем.. Дар айни замон, аксар вақт, алаҳусус дар наврасӣ, инсое наметавонад нақшро танҳо аз рӯи принцип иҷро кунад, то худро тасдиқ кунад, нишон диҳад, ки ҷизе бештар аз нақш вучуд дорад. Дар наврасон ниёз ба ин ҳеле зӣёд аст; вай нерӯи пешбарандаи бисёрҳои, аз ҷумла баъзан зоҳиран зуҳурот; рафтори ҳеле аҷиб аст.

Дар бораи нозуқиҳои муносибати дохилӣ ба нақшҳои худ суҳан ронда, ба қабули дохилии нақшҳои гирифташуда лозим аст, вақте ки шахс пурра бо нақши худ омезиш меёбад ва онр: ба таври худ амал менамояд, ё танҳо нақш мебозад, яъне вайро тасвир мекунад. Дар ҳолати аввал, нақш соҳиби шахсш мегардад. Ва дар дувум, шахс нақшро ҳамчун як обзор, восита! таҷлиди рафтори худ дар ҳолатҳои муҳталиф истифода қарде, соҳиби нақш мешавад. Масалан, нақши ҳамсари меҳробонр: бигиред; инсон метавонад онро ҳамчун як ҷизи бо ӯ омезиш ёф-2 иҷро кунад ё ӯ метавонад худӣ ҳамин тавр рафтор кунад, ам? : ботинан онро ҳамчун як нақш бозӣ мекунад. Одамон, ки дағ солҳои репрессияҳои оммавӣ нақши иҷрокунандагони репрессияҳоро доштанд, ба

онҳое тақсим карда шуданд, ки ин нақш комилан омезиш ёфтанд ("нақши шахс"), яъне, ба камолоти устодаш, онро барои расидан ба мансаб ё ҳадафҳои дигар истифода мебард ва онҳое, ки худро аз ин нақш канор гирифтани мешуданд, ӯро аз шахсияти худ ҷудо мекарданд. Тафовутҳо дар муносибатҳо мавҷуданд. Аммо як дилсардӣ вучуд дорад ва ин муносибати дохилӣ на танҳо ба нақшҳои шумо, ба персонаж ва дар маҷмӯъ ба худатон, балки ба ҳама аз он чизе ки мо дар зиндагӣ дучор меем? Мард наштаманд аст. Ҳагто дар ҳаёти «одами нисбатан ба худ бепарво ва ҳаматарафа дар банд буда» кофӣ нест, ки ӯ бетафовут набошад, он чӣ ба дил мегирад, чӣ гуна аст дар ин ҷо он ҳол. Донишманди он чизе, ки инсон дӯст медорад ва ба кӣ нафрат дорад., он чиро, ки ӯ ҷиддӣ мегирад ва бо чӣ бадбинӣ, барои ӯ муҳим ва нисбати чӣ бепарво, шояд бештар аз ҳама дар робита бо шинохти ҷониби мухтасари шахсият - ҳам худӣ ӯ ва ҳам шахси дигар маълум ояд.

ШАХСИЯТИ РОҲБАР ДАР СОҲТОРИ ТАШКИЛОТ

Ҳалли масъалаи мутобикати роҳбарӣ дар ҷанбаҳои назариявӣ ва амалӣ бояд аз омӯзиши функсияи роҳбар оғоз карда шавад. Дар ин ҳолат, функсияро маҷмӯи вазифаҳои тақроршавандаи яхела, ки бояд барои таъмини фаъолияти ӯтадили системаи додашуда, интиқоли он аз як ҳолат ба ӯзлати дигар, ки ба талабот пурра ҷавобгу бошад, ҳал кардан лозим аст.

Роҳбар эътирофи расмӣ хидматҳои касбӣ ва ташкилии паҳе мебошад.

Барои таснифи вазифаи сарвар аз меъёрҳои гуногун шфода мешаванд. Бисёре аз муҳаққиқон пай дар пай ҳхилаҳои давраи идоракуниро баррасӣ мекунанд. Оғози ин дар асарҳои яке аз асосгузори ташкили илмӣ меҳнат иенечмент дар Ғарб А.Файол гузошта шуда буд, ки унсурҳои «амалиёти маъмуриро»: дурандешӣ, ташкил, идоракунии хангсозӣ, назорат ва ғ., муайян кард.

Дар як қатор асарҳои муаллифони рус вазифаҳои субъективикунӣ мувофиқи марҳилаҳои давраи идоракунии

баррасӣ мшавад. Ҳамин тавр, яке аз номгӯйҳои мукаммали ин сияҳо ҷунинанд:

таҳия ва қабули қарорҳои идоракунии;

ташкилот;

танзим ва ислоҳ;

баҳисобгирӣ ва назорат;

ташкيلي системаи назорат;

интиҳоби мақсадҳо;

пешгӯӣ;

банақшагирӣ;

маълумот;

қарор;

фаъолияти ташкилӣ ва оммавӣ;

назорат;

баҳодиҳии самаранокии идоракунии.

Бар хилофи мутахассисони менечмент, равоншиносон ва сотсиологҳо бо назардошти функсияҳои роҳбар на ҳамчун давраи идоракунии, балки тамоми сохтори фаъолияти роҳбарро дар коллективи меҳнатӣ асоснок мекунанд. Аён аст, ки дар ин ҳолат, роҳбар бояд на танҳо дар доираи нақши маъмури, балки бо назардошти тамоми гуногунии вазифаҳои иҷтимоӣ, сиеӣ ва тарбиявӣ ӯ баррасӣ карда шавад.

Аз ҷумлаи корҳои аввал дар ин самт таҳқиқоти Л.И.Уманский мебошанд, ки фаъолияти ташкилотиро ҳамчун пайванди ниҳони системаи идоракунии одамон меҳисобиданд ва таъкид мекарданд, ки дар коллективҳои ибтидоӣ фаъолияти идоракунии бо фаъолияти ташкилӣ ҳамроҳ мешавад. Вай чор масъулияти фаъолияти ташкилиро муайян кард:

ҳамгирии шахсони алоҳида тавассути шиносоии онҳо бо вазифаи умумӣ, муайян кардани воситаҳо ва шароити расидан ба ҳадаф, банақшагирӣ, ҳамоҳангсозии кори муштарақ, назорати баҳисобгирӣ ва ғайра;

муомила. Ин маънои алоқаҳои ҳамаҷонибаи дохилӣ ва берунӣ бо воситаҳои болоии ташкилиро дорад, ки дар дохили ташкилот ба вуқӯъ мепайванданд;

омӯзиш;

таълим.

Е.С.Кузмин, И.П.Волков, Ю.Н.Емелянов чунин функсияхоро пешниҳод намудаанд:

маъмури (тартиботи корӣ, таъиноти амалиёти кормандон ва назорат дар болои кор);

стратегӣ (гузоштани ҳадафҳо ва интиҳоби усулҳо ва дастовардҳо, банақшагири ва пешгӯӣ);

коршинос ва машваратӣ;

коммуникативӣ ва танзим;

намояндагии гуруҳ дар муҳити беруна;

интизомӣ ва тарбиявӣ;

психотерапевтӣ.

Тибқи гуфтаи Л.С.Бляхман, мундариҷаи фаъолияти роҳбар дар вазифаҳои зерин ошкор карда мешавад:

дар таъини ҳадаф (муайян кардани ҳадафҳои даста ва вазитаҳои расидан ба онҳо);

маъмури ва ташкилӣ (ташкили мақомоти идоракунии тақсироти вазифаҳо дар байни тобеон, ҷамъоварии амалҳои онҳо ва назорати иҷрои қарорҳо);

коршинос (машварати кормандон);

интизомӣ ва ҷавабсандагидонӣ (баҳодиҳии сифати қори тобеон, муайян кардани муқофотҳо ва ҷазоҳо);

намояндагӣ (дар назди ташкилотҳои хориҷӣ);

тарбиявӣ ва табиигӣ (фароҳам овардани фазои мусоиди иҷтимоию психологӣ дар даста, ташаккули қобилият ва ташаббуси зертобеон, ҳоса гирифтани ва ҷой додани кадрҳо, иштирок дар омӯзиши захираи пешбарӣ).

Дар он ҷо, шумо метавонед дар адабиёт рӯйхатеро пайдо кунед, ки аз ин ё он дараҷа аз сифатҳои дар боло номбаршуда фарқ мекунад.

Воситаи хуби баланд бардоштани самаранокӣ менеҷмент ин танзими оптималии қори менеҷер дар ҳама марҳилаҳо мебошад, дар ҳолате ки муносибати ин ё он роҳбар бо масъулияти вазифавии худ нишондиҳандаи сатҳи муайяни фарҳанги касбии қори ҳам қоранд ва ҳам. дар маҷмӯъ ташкилоти истеҳсоли мебошад, ки тавсиф ёфтааст.

Дониш ва фаҳмиши тамоми соҳаҳои вазифаҳои менеҷер бояд ҳатман бо омодагии маънавии ӯ барои иҷрои онҳо омезиш ёбад ва он ғоҳ талаботи расмин ҷомеа ба

менеҷери истеҳсолот бо талаботи дахлдори ӯ нисбати худ дастгирӣ карда мешавад.

Дар адабиёти онд ба раваншиносӣ тасмимгирӣ яке аз марҳилаҳои амали иродавӣ доништа мешавад, ки натиҷаи он ташаккули ҳадафи мушаххас ва василаи расидан ба он мебошад. Қабули қарорҳо ҷузъи ҷудонашавандаи ҳама гуна фаъолият аст. "Инсон бояд ҳангоми муайян кардани ҳадафи фаъолият, инчунин зермақсадҳо (вазифаҳои мушаххас), ҳангоми банақшагири ва сохтани симои амалиётӣ ва ҳангоми иҷрои қарорҳо қарор қабул кунад як амал "қайд мекунад Б.Ф. Ломов. Мухимтарин звенои фаъолияти менеҷери ҳар дараҷа қабули қарорҳои идоракунии мебошад. Натиҷаҳои қори тамоми дастаи истеҳсоли аз бисёр ҷиҳат ба дараҷаи дурустии ин қарорҳо вобаста аст.

Натиҷаи қарори идоракунии бояд мутобиқ кардани системаи идорашаванда ба ҳадафҳои пешбинишуда бошад. Дар мафҳумҳои умумӣ, қарори идоракунии ҳамчун раванди дарёфти робитаи мавҷуда ва мағлуб, ки бо ҳадафи идоракунии ҳолати система муайян карда мешавад, муайян кардан мумкин аст.

Дар натиҷа, ҳар гуна қарори идоракунии ба ин ё он интиҳоби байни якчанд вариантҳои имконпазир меояд. Марҳилаҳои зерини пайдарпайи менеҷер дар раванди қабули қарорҳо фарқ карда мешаванд:

муайян ва рӯшан кардани мушкилот. Дар ин марҳила менеҷер бо ҷамъоварии маълумоти зарурӣ, таҳия ва таҳлили мувофиқи он банд аст. Натиҷаи ин марҳила формулаи возеҳи мушкилоти ба миён омада мебошад;

баррасии ҳамаҷонибаи алтернативаҳо, бо назардошти меъёрҳои муайяни самаранокӣи ҳал;

интиҳоби ниҳони ҷунин вариант, ки дар асоси ҳадафҳои ташкилот баҳои баландтарин гирифтааст.

Ин аст, ки схемаи умумии фаъолият онд ба қарорҳои қабулшуда ном дорад. Албатта, ҳар яке аз ин марҳилаҳоро муфассал баён хоҳем намуд.

Афзоиши ташкилотҳои саноатӣ аз ҳисоби пешрафти илмӣ-техникӣ, мураккаб шудани сохтори функсияҳои онҳо барои баланд бардоштани самаранокӣи қарорҳои идоракунии талаботҳои дахлдори пеш меоранд. Вактҳои охир бо ин

мақсад дониш ва таҷрибаи мушовирон (мутахассисони менеҷмент ва маркетинг, психологияи менеҷмент), ки альтернативаҳоро бо истифода аз усулҳои маҳсус таҳлил мекунанд, ба ин мақсад торафт бештар истифода мешаванд, ки ин амал ба ҳеҷ ваҷҳ масъулияти менеҷерро сабук намекунад, тасмими ниҳой салохияти ӯст.

Дар илми идоракунӣ ба муносибати қабули қарорҳо дар тақсиротҳо ду равиш мавҷуд аст.

Яке аз онҳо, ки "назарияи қабули қарорҳои меъёрӣ" ном дорад, ба таҳлили математикӣ ва мулоҳизаҳои мантиқӣ асос ёфтааст. Аксар вақт ин назария дастурӣ (дастур) номида мешавад, зеро барои қабули қарор маҳз кадом тартиботро риоя кардан лозим аст, муайян менамояд. Тарафдорони ин равиш аз муқаррароти зерин сарчашма мегиранд:

узви маъмули ташкилот "шахси иқтисодӣ" мебошад, ки меҳодад фоида, даромад ё қаноатмандии маҳсууро ба ҳадди аксар расонад;

тасмимгиранда дорои тамоми маълумоти зарурӣ аст ва на танҳо интиҳоби имконпазир, балки оқибатҳои онҳоро медонад;

тасмимгиранда дорои тартиби муайяни афзалият барои интиҳоб аст, ки ба ӯ имкон медиҳад, то ки сатҳи маълуми нисбӣ оқибатҳои эҳтимолиро дараҷабандӣ кунад.

Дар 30 соли охир муҳаққиқон ба равиши тавсифӣ (тавсифот) ба тасмим бештар тавачҷӯх зоҳир мекунанд. Назарияи ҳамзамон таҳияшуда ба мақсади фаҳмонидани рафтори воқеӣ, на меъёрии тасмимгиранда хизмат мекунанд, ки ба таҳия ва қабули қарорҳои оқилона ҳалал мерасонанд, роҳҳои пешгирии таъсири манфӣ дар ҷунин омилҳо таҳлил карда мешаванд.

Ин равиш ба фарзияҳои зерин асос ёфтааст:

тасмимгиранда шахси маъмуриест, ки барои ба даст овардани натиҷаҳо барои ҳар як гуруҳ, бештар созиш (ҳамоҳангсозии ҳадафҳои ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор) -ро меҷӯяд;

одамон наметавонанд дониши мукаммалро дар бораи ҳама альтернативаҳо ва оқибатҳои онҳо ба даст оранд, зеро онҳо дар ҳолатҳои «оқилонаи маҳдуд» амал мекунанд;

дар қараёни ҷустуҷӯ, як альтернатива бо варианти дигар иваз карда мешавад, аз ин рӯ пайдарпаии онҳо дар натиҷаи интиҳоб аксар вақт таъсир мерасонад.

Тадиқоти иқтимоноӣ психологияи равандҳои қабули қарорҳо ба муайян кардани он, ки одамон воқеан интиҳоб мекунанд, равона карда шудааст. Маълумотҳои мавҷуда нишон медиҳанд, ки интиҳоби мушаххасе, ки шахс ҳамчун субъекти қабули қарор қабул кардааст, натиҷаи ҳамкории омилҳои беруна ва дохилӣ мебошад.

Шароити муҳити ҷисмонӣ ва иқтимоии фаъолияти роҳбар ҳамчун муайянкунандаи берунии қарорҳои қабулкардаи ӯ ба вуҷуд меояд. Ин шартҳо хусусияти вазифаҳои дар назди сардор қарордошта, ҳаҷм ва сифати иттилооти ба ӯ дастрас, сатҳи таҷриботи техникаи ин воҳиди ташкилӣ, дараҷаи кудрати ҳайатг: шахсӣ, микдори вақти омода ва тадбиқкӯфта, ҳалли масъала. хусусиятҳои фазои иқтимоноӣ психологияи даста ва дигаронро дар бар мегиранд.

Услуби фаъолияти роҳбар - авторитарӣ, демократӣ ё ҳамоҳанг - сиёсати кадрӣ ӯро муайян мекунанд.

Услуби авторитарӣ бо тичорат, фармонҳои кӯтоҳ, манъкунӣ бидуни таъриф тафовутнок аст, ки аксар вақт бо таҳдид, суҳаш: возеҳ ва оҳанги ғайридӯстона ҳамроҳӣ ёфтааст. Таърифх маломатҳои қорманд бениҳоят субъективӣ мебошанд, эҳсосоти тобеон ба назар гирифта намешаванд. пешакӣ барои ҳар як аъзон гуруҳ ҳадафҳои ғайримеънагӣ муайян карда мешаванд. Овози роҳбар ҳалқунанда, мавқеъ берун аз гуруҳ аст. Дар қор возеҳӣ, тартибот, устувории ҳама намудҳои фаъолият ҳукмфармоист.

Услуби демократӣ - фармонҳо дар шакли пешниҳодҳо. суҳанронии эҳсосӣ, оҳанги рафикаона, таъриф ва маломат бс назардошти андешаҳои зердастон, роҳбар аксар вақт машварат мекунанд, ҳама чиз бо муҳокимаи яқоя ба нақша гирифта мешавад, дар асоси муҳокима фармоиш ва манъкунӣҳо ба ама.- оварда мешаванд. тамоми вазифаҳои дохили гуруҳ барог натиҷаҳо масъуланд. Дар қор возеҳият қамтар аст, аммс вазифаҳо бо назардошти таъбики имкониятҳои ҳар як қорқун эҷодқорона иҷро карда мешаванд.

Иҷозат ё либералӣ, услуби расмӣ аст, таърифу маломат нест, ҳамкорӣ вучуд надорад, чизҳо дар даста худ аз худ мегузаранд, роҳбар танҳо дар ҳолатҳои фавқулодда даҳолат мекунад, амалан фармон намедихад, ҳама масъулият ба дӯши дигарон вогузур мешавад, қорро худӣ қормандон ва роҳбари ғайрирасмӣ тақсим мекунад. Вазифа - дур аз гуруҳ. Дар қор возеҳӣ вучуд надорад, мудир наредонад, ки ҳар як қорманд чӣ қор қарда истодааст, масъулият танҳо ба иҷроқунанда вогузур мешавад.

Дар амал қам ёфт мешавад, ки танҳо ин ё он услуби роҳбарӣ дар шакли ҳолис пайдо шавад. Одатан, сабқҳо омехта мебошанд. Аммо бартарии яке дар сифати фаъолияти коллектив эҳсос мешавад ва инъикос меёбад:

Таҳлили ҳамаҷонибаи ин масъала баррасии ҳатмии детерминантҳои дохилии ҳоси шахси қабули қарорро пешбинӣ мекунад. Дар айни замон, бояд аз мавқеи С.Л.Рубинштейн дар бораи «шикастани беруна тавассути дохилӣ» бармегашт, доираи васеи падидаҳо дохил қарда шудаанд ва на танҳо онҳое, ки ҳолати қунунии мавзӯро муайян мекунад. Инҳо ҳусусиятҳои фардии фаъолияти олии асаб, талабот ва муносибати инсон, ҳиссиёт ва қобилият, тамоми системаи малака, одатҳо мебошанд ва дониш, ки таҷрибаи инфиродии инсон ва таҷрибаи азхудқардаи инсониятро инъикос мекунад.

Маҷмӯи шаронти дохилӣ ҳусусиятҳои психологичи шахсиятро ташил медихад.

Муҳаққиқон як қатор ҳислатҳои шахсиятро номбар мекунад, ки ба раванди қабули қарорҳо таъсир мерасонанд, алаҳуус нақши омилҳо, аз қабили эҷодқории шахс, устувории эмотсионалӣ, майли ба таваққал гирифтани, орзуҳо, қадриносии, экстраверсия ё мудохилат. Консепсияи «профили шахсии қарор» низ истифода мешавад, ки маҷмӯи ҳусусиятҳои инфиродии роҳбарро ифода мекунад.

Қунончи таҳқиқотҳо нишон медиханд, вазъи қабули қарор ҳар қадар мураккаб ва масъулиятнок бошад, таъсири профили шахс ҳамоно қадар равшантар мешавад. Дар ҳолатҳои нисбатан содда қабули қарорро субъектҳо аз рӯи як алгоритми ягона анҷом медиханд, то профили тасмиими шахсӣ ҳамвор қарда шудааст. Ҳангоми қабули қарорҳо дар

ҳолатҳои маҳсусан душвор, ки ҳисси баландро талаб мекунад, сағхи баланди ақл, қотегият, қобилиятҳои барҷаста, нақши профили шахсият қомилан аён аст. Ниҳоят, хангоми қабули қарорҳо дар шароити шадид қасбияти шахсият ба дараҷаи муҳимтарин зохир мешавад. Қунончи таҷрибаҳо нишон доданд, дар як қатор ҳолатҳо сағхи маълумот, собиқаи қорӣ ва собиқаи қорӣ нисбат ба ҳусусиятҳои шахсии шахси қарор қабулқарда қамтар аҳамият доранд.

Ҳама гуна қарорҳои идорақуниро бо ин ё он тарз тасниф қардан қумкин аст, ки ба қатегорияҳои дахлдор мансубанд.

Таснифоти муфассали қарорҳои идорақуниро О.В.Козлова пешниҳод қардааст, ки тақсимоги онҳоро тибқи нӯҳ меъёр пешниҳод мекунад:

мундариҷаи функционалӣ (амалӣ);
самтҳои фаъолият;
иерархияи системаҳои идорақуний;
ташқилотҳои рушд;
саволҳо дар бораи мушқилот;
сохтори ташқилӣ;
давомнокии иҷро;
сабабҳои зухурпазирӣ;
усулҳои рушд.

Дар баробари ин таснифот, қарорҳои идорақуниро ба барномарезиишаванда ва ғайримуқаррарӣ тақсим қардан қумкин аст. Қарорҳои барномарезиишаванда мо қарорҳои мунтазам тақроршавандаро дар назар дорем, ки барои таҳияи онҳо расмиёт. муайян истифода мешаванд. Қарорҳои ғайримударраршаванда бо навғониҳо, беназирӣ, аҳамияти қанбаи субъективӣ сурут мепазиранд. Ҳамин тариқ, стратегияи оптималии менечер бояд иборат аз он бошад, ки доираи истифодаи қарорҳои барномарезиишавандаро ба ҳадди ақсар расонад, ин ба роҳбар имқон медихад, то ки ба ҳалли ғайри барномарезиишаванде таваққуҳи бештар диҳад ва ҳар яке аз онҳо мушаххас аст.

Вактҳои охир таҷрибаи қаҳонии қабули қарорҳои идора дағ ташқилотҳои гуногун бо равишҳои наве, ки дар маҷмӯъ ба баланд бардоштани самаранокии менечерон

равона карда шудаанд, ғанӣ гардидааст. Аз ҷумлаи ин навоариҳо ташкили системаҳои иттилоотии идоракунӣ мебошад, ки асоси онро технологияи компютерии электронӣ ташкил медиҳад. Ин имкон медиҳад.

усулҳои алгоритмӣ дар ҳалли масъалаҳои интиҳоб дар ҳолатҳои мушкӣ истифода шаванд. Мо инчунин истифодаи моделҳои математикиро қайд менамоем, ки маҷмӯи муайяни хусусиятҳои ташқилиро такрор мекунанд ва ин имкон медиҳад, то ки тавассути таҷрибаи намунавӣ дараҷаи эътибори қарори мушаххаси идоракуниро тағйир карда шавад. Ин гуна амалиётҳо инчунин бо истифодаи афзояндаи технологияҳои компютерӣ тавсиф карда мешаванд. Истифодаи технологияи компютери электронӣ ва моделсозии математикӣ на танҳо ба қарорҳои барномарезиишаванда, ки дар шароити яқин қабул шудаанд, балки ба андозаи муайян ба қарорҳои ғайри барномарезиишаванда, ки дар шароити хавф таҳия шудаанд, дахл дорад.

Маҳусан амалиёти системавӣ васеъ пахн шудааст. Тибқи ин равиш, созмони иҷтимоӣ як системаст, ки як қатор зерсистемаҳои ба ҳам вобаста ба ҳам аноқамандбударо дар бар мегирад ва фаъолияти онро ҳамчун як системаи ҷудонашаванда таъмин менамояд, дарк карда мешавад. Ҳар яке аз ин зерсистемаҳоро дар навбати худ ҳамчун як низомии муайян ва ғайра метавон баррасӣ кард. Бояд қайд кард, ки ҳар як созмони иҷтимоӣ системаи кушод мебошад, ки бо мухити атроф ба таври динамикии ҳамкории мекунад.

Умуман, ҷунончи макбули умум гаштааст, шахсияти рохбар, хусусиятҳои характерологии ӯ дар ғазолияти идоракуни нақши муҳим доранд.

Аён аст, ки дар бораи сифатҳои шахсияти роҳбар дар маҷмӯъ, дар алоҳидагӣ аз мундариҷаи мушаххаси фаъолияти ӯ ва як қатор омилҳои ҳамроҳкунанда муфассал суҳанрондан ғайримкон аст. Чунон ки дар асарҳои солҳои охир қайд карда шуд, муқотибаи мутақобилаи фаъолият ва шахсияти роҳбар бо динамикаи муайян тавсиф карда мешавад. "Маъънаи зуҳур ва ташаккули сифатҳои шахсияти сарвар дар фаъолияти ӯ, - менависад А.Л. Журавлев, - бояд

дар робита бо он бевосита баррасӣ карда шавад, ки худӣ фаъолияти роҳбар дар натиҷаи ба даст овардани ӯ оиди сифатҳои нав ва тағирот дар сифатҳои мавҷуда низ ба таври назаррас тағир ёфтааст”.

Аммо, ин имкон ва зарурати муайян кардани талаботро дар шақли умумӣ истисно намекунад ва роҳбари дастаи муосири ҳар як рутбаи роҳбарикунанда бояд онҳоро иҷро кунад.

Самаранокий менечери истеҳсолот бештар аз дониши махсуси ӯ муайян карда мешавад. Ӯ бояд ин донишро дар ҳолатҳои гуногуне, ки доимо дар раванди қор ба миён меоянд, эҷодқорона истифода барад. Ин малака ба малакаҳои ташқилогчӣ асос ёфтааст.

Дар адабиёти психологии рус масъалаҳои қобилияти таъкилотчиғиро аввал А.Г.Ковалев ва В.Н.Мясищев баррасӣ карданд. Дар ин мушқилот сахми аз ҳама калонро гуруҳи бо сарвари Л.И.Уманский амалкунанда гузоштааст. Онҳо чунин масъалаҳоро, ба монанди заминаҳои табиӣи қобилиятҳои таъкилотчиғӣ, сохтори сифатҳои таъкилотчиғӣи шахсии таъкилотчиғӣ, ҳосиятҳои мушаххас ва фарқиятҳои инфиродии шахсияти таъкилотчиғӣи қобил, сохтори динамикии шахсият аз нуқтаи назари қобилияти таъкилотчиғӣи вай дар мадди омӯзиш қарор додаанд. Дар натиҷа, ҳусусиятҳои зерини психологии шахсият, ки дӯрои қобилиятҳои таъкилотчиғӣи мебошад, муайян карда шуданд:

интиҳобии психологӣ - қобилияти шахс дар бо ғурағии қофӣ инъикос кардани психологияи гуруҳе, ки дар ҷараёни ҳалли вазифаи гуруҳӣ аз ҷониби он таъкилотчиғӣи карда мешавад;

самти амалӣ ва равонии акд - азхуд кардани дониш ва малакаҳо дар соҳаи психологияи амалӣ, омодагӣ ба татбиқи онҳо дар амалияи ҳалли масъалаҳои ташкилӣ;

тактикаи психологи - мавҷудияти ҳисси таносуб
дармуносибагбодамон;
нерӯи иҷтимоӣ - қобилияти шаҳс оиди
барангезонидани одамони мутааққил бо нерӯи худ;
серталабӣ - қобилият ба талаботҳои мувофиқ вобаста
ба ҳусусиятҳои вазъият;

танкидӣ - қобилияти ошкор кардан ва ифода кардани қавравиҳо аз шароити барои фаъолияти муайян муҳим; Майлнокии фаъолияти ташкилотчиғӣ —ғалаботноки ба чунин фаъолият ва ҳисси майлноки дар иҷрои он.

Л.И.Уманский се хусусияти аввалини шахсиятро дар ваҳдат баррасӣ намуда, барои номи ин сегона истилоҳи «қобилияти ташкилӣ»-ро истифода мебарад.

Вай инчунин се ҳосияти навбатиро дар ташаққули кулӣ, ки таъсири эмотсионалӣ-иродай номида мешавад, муттаҳид мекунад.

Л.И.Уманский кайд мекунад, ки ҳамаи ҳосиятҳои дар боло овардашуда иерархия шудаанд.Дар ин иерархия малакаи ташкилӣ ҳукмфармоист, ки таъсири эмотсионалӣ-иродай ба он асос ёфтааст. Тамоюли фаъолияти ташкилотиро ҳамчун «ҳоки ҳосилхез» баррасӣ мекунамд, ки «оҳанги баланд» -и гаризаи ташкилӣ ва таъсири эмотсионалӣ-иродавиرو фароҳам меорад.

Муносибати пурсамарро оиди омӯзиши қобилиятҳои ташкилӣ Ю.Н.Емельянов таҳия кардааст ва мувофиқи он мафҳуми потенсиали ташкилӣ ҳамчун сифати системавии на танҳо инсон буда, балки параметрҳои муҳити иҷтимоӣ дар он фаъолияти ташкилотчиғӣ доштаи ҳар як шахси мушаххас сурат мегирад ин чунин ин сифати системавӣ ҳангоми ба ҳам пайвастанӣ ҳома, фарди коллективӣ ва объекти фаъолияти ӯ ба вучуд меояд, дар назар дошта шудааст.

Ҳангоми омӯзиши нерӯи ташкилӣ, Ю.Н.Емельянов аз як тараф, пешниҳод менамояд, ки шароити иҷтимоӣю иқтисодӣ, вазъияти мушаххаси таърихӣ ва мушаххасии натиҷаи сохторҳои ташкилӣ ва вақолатҳои расмӣ таҳлил карда шавад, аз тарафи дигар, ӯ нишон медиҳад, ки тарафи шахсии нерӯи ташкилӣ дар муносибати шахс ба муҳити зист ва ба худ зоҳир мешавад.Тадқиқоте, ки мутобиқи ин равиш гузаронида мешаванд, ба манфиати ташхис ва пешгуии мутобикати касбӣ ва кории роҳбарони гурӯҳ хизмат мекунамд.

Як самти дигари таҳқиқот, ки ба арзёбии ҳайати роҳбарикунанда баҳида шудааст, дар асарҳои Л.Д.Кудряшова оварда шудааст.Замини ибтидоии ин

асарҳо зарурати истифодаи чунин арзёбӣ аз равиши системавӣ равоӣ мебошад, ки омӯзиши хислатҳои шахсияти инфиродиро дар қобилияти умумии роҳбарии ӯ дар бар мегирад. Дар ин ҷо диққати тадқиқот ба падидаи беайбии шахсияти роҳбар ҷалб карда мешавад (маънои он дорони қобилиятҳои умумие мебошад, ки онҳоро то ҷамъи қобилиятҳо ва сифатҳои хусусӣ, махсус кам кардан мумкин нест). Дар ҳақиқат, дар сурати фаъолияти як сарвари муосир дар шароити пешрафти илмӣ-техникӣ хусусияти барҷастаи системавӣ доштани худ, сифатҳо ва қобилиятҳои ӯ бояд (барои иҷрои самаранок)хусусияти шабех дошта бошанд.

ГУРҶҲҲО ҲАМЧУН ҲАДАФИ ПЕШРАВИ ИНЧУНИН ВОСИТАИ ПЕШБАРАНДАИ ИДОРА ГУРҶҲҲО ВА СОХТОРИ ТАШКИЛИ ОНҲО

Проблемаи гурӯҳ ҳамчун шакли муҳимтарини муттаҳидозии иҷтимоии одамон дар раванди фаъолияти муштарак ва муоширатбуда, яке аз масъалаҳои марказӣ мебошад. Таваҷҷӯ ба гурӯҳ аз як қатор нуқтаҳои бунёдӣ вобаста аст, аз як тараф, шахсият, худшиносии он, арзишҳо ва меъёрҳои қабулкардаи он, системаи ғояҳо дар олам дар раванди дохил шудани шахсият дар тӯли ҳаёти худ дар фаъолияти гурӯҳҳои гуногун ташаққул меёбанд.Сохтори равонӣ, мундариҷаи шахсии ӯ дар қорроҳаи таъсири гуногуни гурӯҳӣ дар ташаққулёбист.Бинобар ин, бе таҳлили он гурӯҳҳо, ки ӯ узви он мебошад, раванди инкишофи ӯро тафтиш накарда, одамро фаҳмидан ғайримумкин аст.Аз тарафи дигар, гурӯҳ худ аз худ як микдори одамони оддие иборат намебошад, ки ба он дохил карда шудаанд, балки одамон аз лаҳзаи пайдоиши худ як ҳомаи мустақил бо хусусиятҳои худ буда, бо хусусиятҳои инфиродии аъзои худ, таърихи рушд ва қонунҳои зиндагӣ аз якдигар тафовутноканд.

Ҳамин тариқ, гурӯҳ - ин як ҳомаи одамоне мебошад, ки аз ҷиҳати микдорашон маҳлуд буда, дар асоси хусусиятҳои муайян ва маҷмӯи иҷтимоӣ аз ҳамдигар ҷудо карда шудаанд.

Биед чанбаъҳои асосиро, ки бо ёрии онҳо таҳлили иҷтимоию психологӣи гурӯҳ имконпазир аст, баррасӣ намоём. Маҷмӯи ин параметрҳоро ба таври зерин тақсим кардан мумкин аст:

дар бораи хусусиятҳои шахсии гурӯҳ;
хусусиятҳое, ки мавқеи шахсро дар гурӯҳ муайян мекунанд.

Хусусиятҳои дохилии гурӯҳ таркиби гурӯҳӣ, сохтор ва равандҳои гурӯҳиро дар бар мегиранд.

Таркиб гурӯҳ маҷмӯи хусусиятҳои аъзои гурӯҳ мебошад, ки аз нуқтаи назари таҳлили гурӯҳ дар маҷмӯъ муҳиманд (андозаи гурӯҳ, таркиби синну сол ё ҷинси он, миллат ё вазъи иҷтимоии аъзоёни гурӯҳ ва ғ.).

Чунин хусусиятҳо ҳеле зиданд, интиҳоби ҳосиятҳои муҳимтарашон бо назардошти вазифаҳои мушаххасе, ки муваққит дар назди онҳо меғузорад, сурат мегирад, аз ин рӯ, агар ҳадафи ӯ таҳлили як гурӯҳи донишҷӯён ҳамчун як гурӯҳи хурд бошад, муҳити хусусиятҳо дар ҷамъбаст бояд таносуби донишҷӯёни ҷинси гуногун, фарқиятҳои иҷтимоии байни донишҷӯён, муваффақияти омӯзиши аъзоёни гурӯҳҳо ва ғ. дар бар гирад.

Сохтори гурӯҳ аз нуқтаи назари он функсияҳое баррасӣ карда мешавад, ки аъзоёни алоҳидаи гурӯҳ иҷро мекунанд, инчунин аз нуқтаи назари муносибатҳои шахсӣ дар он, инчунин муошират фарқ мекунанд.

Раванди гурӯҳӣ пеш аз ҳама чунин нишондиҳандахоро, ба монанди раванди рушд ва муттаҳидшавии гурӯҳ, раванди фишори гурӯҳӣ, кабули қарор ва ғ., дар бар мегирад.

Хусусиятҳое, ки мавқеи шахсро дар гурӯҳ муайян мекунанд, системаи пешомадҳои гурӯҳиро бо системаи ҳолатҳо ва нақши аъзои гурӯҳ дар бар мегиранд. Мавқеи шахс дар системаи муносибатҳои гурӯҳӣ пеш аз ҳама бо мақом ва нақшҳои иҷрошаванда тавсиф карда мешавад.

Статус - мавқеи субъект дар системаи муносибатҳои байни шахсон, ки ҳуқуқ, вазифа ва имтиёзҳои ӯро муайян мекунанд. Мақом тавассути системаи нақшҳо, яъне вазифаҳои гуногун, ки шахс бояд мувофиқи мавқеи худ дар гурӯҳ иҷро кунад амалӣ мешавад.

Дар робита ба ҳар як узв, гурӯҳ дорои системаи пешомад онди рафтори ӯ мебошад. Рафтори мувофиқ ва намунавӣ ҳавасманд карда шуда, дар сурати номувофиқ сурат гирифтани тафтор, ҷазо дода мешавад. Яъне, системаи пешомадҳо дар 1-соси меёрҳои гурӯҳӣ ва қоидаҳо дорад ва тавассути таҳримоти гурӯҳӣ назорат карда мешавад.

Гурӯҳбандии гурӯҳҳо. Гурӯҳҳои воқеии аз ҷониби тлехологияи иҷтимоӣ омӯхташудаҳо дар шакли умумӣ ба пурӯҳҳои калон ва хурд ҷудо кардан мумкин аст.

Ба гурӯҳҳори калон ҷамоатҳои стихиявӣ, гурӯҳи кӯтоҳмуддат, ба таври тасодуфӣ пайдошаванда, аз қабили злиҳом, гурӯҳҳои ҷамъиятӣ, гурӯҳҳои системавӣ ва ~лакулефтай дерианаи таърихан муайяншудаи устувор, ба монанди гурӯҳҳои этникӣ, касбӣ ё иҷтимоӣ дохил шуда метавонанд.

Таҳлили гурӯҳҳои калон, хусусан нави дуюм, барои фаҳмидани маъно ва шаклҳои зиди равандҳои иҷтимоӣ зарур аст. Файр аз он, тахти таъсири он гурӯҳҳои калон меёрҳо, арзишҳо ва самти гурӯҳҳои гуногуни хурд ташаккул меёбанд, яъне гурӯҳҳои калон бавосита, тавассути формацияҳои хурди иҷтимоӣ ба ташаккули микросоциумҳо сурат мегиранд, аммо ин соҳаи психологияи иҷтимоӣ дар аини замон, дар муқоиса бо психологияи гурӯҳҳои хурд, ки мавзӯи анъанавии таҳқиқот дар бисёр соҳаҳо ва мактабҳои психологияи иҷтимоӣ мебошад, ҳеле суст рушд кардааст.

Гурӯҳи хурди иҷтимоӣ ҳамчун гурӯҳе дарк карда мешавад, ки аз ҷиҳати таркиб сершумор нест ва аъзоёнаш бо ҳадафи умумии фаъолияти худ муттаҳид шуда, дар тамоси мустақим (муошират) -и шахсӣ қарор доранд ва ин барои пайдоиш ва рушди гурӯҳ ҳамчун як мукаммалиятро дар худ дорад.

Таҳлили иҷтимоию психологӣи гурӯҳи хурд. Пеш аз ҳама, дар бораи таърифи гурӯҳи хурд, ки дар боло пешниҳод шуда буд, тавзеҳот додан лозим аст. Дар психологияи муосири иҷтимоӣ ягон нуқтаи назар вучуд надорад, ки кадом гурӯҳҳои хурдро хурд ҳисоб кардан мумкин аст. Гурӯҳи хурди иҷтимоӣ ҳамчун як гурӯҳи хурд дарк карда мешавад, ки аъзои он бо ҳадафи умумии фаъолияти худ муттаҳид шуда, дар тамоси мустақими шахсӣ мебошанд.

(муошираг), ки барои пайдоиш ва рушди гуруҳ дар маҷмӯъ асосист.

Дар гуруҳҳои иҷтимоӣ рӯҳии муосир шумораи одамон мӯайян карда мешавад, ки метавонанд бо фаъолияти муштарак муттаҳид шаванд.

Параметри муҳимтарини ба раванди гирдиҳамоии гуруҳи хурд таъсиркунанда инҳоянд:

чалби эҳсосии аъзои гуруҳ

монандии аъзои гуруҳ бо ҳам;

тарзи бартарии ҳамкорӣ аз ҷониби гуруҳ ва ангезаи пешбарандаи иҷтимоии аъзои он;

хусусиятҳои ҳадафҳои гуруҳ;

қаноатмандии гуруҳ ва ҳар як аъзои он аз фаъолияти гуруҳӣ ва мавқеи онҳо дар гуруҳ;

қаноатмандии гуруҳ, ва ҳар як аъзои он аз фаъолияти гуруҳӣ ва мавқеи онҳо дар гуруҳ;

хусусияти роҳбарӣ ва тарзи қабули қарорҳо дар гуруҳ.

Чалби эҳсосии аъзоёни гуруҳ худ аз худ на маҳсули фаъолияти муштарак ва на муттаҳидии бояду шоядро таъмин карда метавонад. Аммо бе таъмини ҷолибият дар гуруҳ муттаҳидии онро ба субут расондан мушкул аст.

Муросон байкиҳамдигарии аъзоёни гуруҳ. Суҳан дар бораи ҷанбаҳои гуногуни шабоҳат (синну сол, ҷиҳати иҷтимоӣ қавмӣ) меравад, аммо чизи асосӣ ба ҳам мутобиқати арзишӣ, яъне суҳан оиди наздикии дидгоҳҳо ва самтҳои иҷтимоии аъзои гуруҳ меравад. Дар ин ҳолат, механизми дарки одамон нисбати якдигар ба қор медарояд: фикри каси дигар бо андешаи шахс наздиктар бошад, ҳамаи қадар шахси баёнкунандаи ин нуқтаи назар ҷолибтар аст, баръақс, одамон одатан ихтилофҳо ва зиддиятҳо бо мавқеи шахси ҷолиб ("ситорааш гарм") нодида мегиранд. Худи ҳамаин падида дар гуруҳ амал менамояд: инсон бештар ба сӯи гуруҳе майл менамояд, ки назардошт ва арзишҳои роҳбарик медонад ва диди шахсии онҳоро пуштибонӣ мекунад.

Тарзи бартарии ҳамкорӣ аз ҷониби гуруҳ ва ангезаи пешбарандаи иҷтимоии аъзоҳои он. Он барои мардум бешак ҷолибтар аст, ки онҳо имконияти ба як гуруҳи наздик наздик шуданро доранд ва фаъолиятҳои онро бар рақобат, балки ба

ҳамкорӣ асос ёфтааст инчунин дар онҳо ангезаи ҳамкорӣ бартарӣ дорад. Кооперация муттаҳидии гуруҳиро аз ҳисоби пайдоиши як қатор падидаҳои барои аъзои гуруҳ муҳим ва ҷолиб мусоид мегардонад.

Якум, бо ҳамкорӣ ва ангезаи ҳамкорӣ, муноқишаҳои дохили гуруҳӣ камтар ба амал меоянд ва барои ҳалли бомуваффақияти зиддиятҳои объективӣ, ки ба амал меоянд, доимо шароити амалӣ мавҷуд аст.

Дувум, ҳамкорӣ муоширати озод ва ошкоро байни мардумро тақвият медиҳад, ба наздикшавии афкор мусоидат мекунад, имкониятҳои мубодилаи иттилоотро дар байни шарикон васеъ менамояд (дар муқойса бо рақобат, ки ба аъзоёни гуруҳ имконият медиҳад, ки маълумоти муҳими аз шарикон пинҳон кунанд, зеро ин метавонад дар ба даст овардани ҳадафҳои шахсӣ кӯмак кунад).

Нихоят, сеюм, ҳамкорӣ дастгирии тарафайнро барои амалиёт таъмин менамояд, зеро танҳо кӯшишҳои муштарак ҳар як аъзои гуруҳро ба муваффақиятҳои шахсӣ расонида метавонанд.

Ҳамин тариқ, ҳамкорӣ байни аъзоёни гуруҳ ба муттаҳидии он мусоидат мекунад. Дар хусуси алокаи гуруҳ бо дигар ҷомеаҳои иҷтимоӣ рақобат метавонад нақши мусбат дошта бошад. Маълум аст, ки рақобат байни гуруҳҳо дар намуҳои мӯайян ба муттаҳидии дохилии гуруҳҳои иштирокӣ мусоидат мекунад. Ин усул аксар вақт, масалан, дар таҷрибаи муассисаҳои таълимӣ, ташкили мусобиқаҳои гуруҳҳои омӯзишӣ дар намуҳои гуногуни фаъолияти таълимӣ ё ғайри таълимӣ истифода мешавад. Дар бартарии ин, як ҳағарро ба ёд овардан муҳим аст: рақобати байни гуруҳҳо метавонад боиси пайдоиши таҷовузи байни гуруҳҳо ва инқори якдигар аз ҷониби наврашон гардад, ки ба ҳеҷ ваҷҳ набояд роҳ дод.

Хусусиятҳои ҳадафии гуруҳҳо. Ҳадафҳо, ки роҳбари он дар назди гуруҳ гузоштааст, дар якҷоягӣ бо даста кӯмак мекунанд, агар онҳо ба талаботи аъзоёни гуруҳ ҷавобгу бошанд. Онҳо метавонанд онҳоро ҳамчун ҳадафҳои шахсии худ қабул кунанд.

Хусусияти дигари ҳеле муҳими ҳадафи гуруҳ бояд возеҳӣ ва яқинии изҳороти он бошад. Мутаассифона,

хадафхон гуруҳи на ҳамеша ба ин шарт мувофиқат мекунанд. Масалан, дар раванди таълим аксар вақт хадафҳо нодуруст иҷро карда мешаванд ва ба донишҷӯён ё хадафҳои ҷаҳонии абстрактӣ додз мешаванд (одамони ҳаматарафа инкишофёфта, дӯстона ва муттаҳид шудан ва ғ.), ки дар вазифаҳои мушаххас тарғиббанд нашудаанд. Ё хадаф ба воситаи он иваз карда мешавад аз хангоме ки маънои омӯзиш ба даст овардани натиҷаг ниҳой, яъне ки ба натиҷаи возеҳ муайяншуда равона карда шудааст, ки ба даст овардани он аз лаҳзаи қабули хадаф саривақт ба таъхир намеафтад (ҳар қадаре ки курс поёнтар сурат гирад, ин фосила хурдтар мешавад).

барои ҳар як иштирокчӣ равшан, муайян ва фаҳмо мебошад. Бояд сағид, ки оё ҳамаи донишҷӯён воқеан маъно ва ҳадафи рӯйдодҳоро яхела дарк мекунанд ё не; технологӣ, яъне дорони воситаҳои барои донишҷӯён мавҷудбуда мебошад. Хуб аст, агар донишҷӯён чунин воситаҳоро дар марҳилаҳои қаблӣ амали муштарак таҳия кунанд;

шахсан барои ҳар як донишҷӯ ҷолиб, яъне бояд дорон баъзе ҳадафҳо ва воситаҳои мушаххас бошад, ки барояш ҷолиб ва дастрас бошанд. Фаъолиятҳое, ки дар гуруҳи омӯзишӣ ташаққул меёбанд, бояд аз ҳама малакаҳои талаб кунанд, ки ӯ махсусан инкишоф ёфтааст ё мебохад дар худ инкишоф диҳад.

Қаноатманди гуруҳ ва ҳар як аъзои он аз фаъолияти гуруҳӣ ва мақои онҳо дар гуруҳ. Қаноатманди ширкаткунандагон аз фаъолияти гуруҳ ва ҳуди онҳо ҳар қадар қаноатманд бошад, ҳамон қадар гуруҳ бо ҳам муттаҳидтар мегаряд.

Хусўсияти роҳбарӣ ва тарзи кабули қарорҳо дар гуруҳ ба муттаҳидии гуруҳ таъсир мерасонад. Маълум аст, ки услуби роҳбарикунандаи кооперативӣ ва қобилияти иштироки ҳар як аъзои гуруҳ дар таҳияи қарори умумӣ ба муттаҳидшавии гуруҳ мусондад мекунад.

Барои дарк кардани гуруҳи хурд дар маҷмӯъ, таҳлили сохтори гуруҳи хурд: сохтори соғсиометрӣ, коммуникативӣ ва кудратӣ муҳим аст.

Сохтори сотсиометрии гуруҳ маҷмӯи мавқеи тобеи аъзон тугуҳ дар системаи афзалиятҳои байни гуруҳӣ дар дохили гуруҳ <ебошад. Ба иборати дигар, ин як системаи афзалиятҳо ва заднияҳо, маъкул ва номакбулии эҳсоси байни як узви гуруҳ ва гуруҳ дар назар дошта шудааст..

Сохтор номашро мутабоки усулҳои асосии таҳлили он - сотсиометрӣ ва автосотсиометрӣ гирифтааст.

Бӣёд муҳимтарин хусусиятҳои тавсифкунандаи системаи афзалиятҳои дохили гуруҳиро дида бароем, ки пеш аз ҳама, инҳо мақоми социометрии аъзои гуруҳ мебошанд. Мувофиқи натиҷаҳои сотсиометрия мақом ҳамачун ҷамъбасти раддия ва афзалиятҳои аъзои гуруҳи ҳисобида мешавад. Статусҳо вобаста ба ҳиссаи интиҳоби мусбӣ дар онҳо "вазнҳо" -и гуногун доранд ва маҷмӯи ҳолатҳои ҳамаи аъзоёни гуруҳи иерархияи мақомро муқаррар мекунанд, ки чунин фарқ карда мешаванд:

"ситораҳо" -и сотсиометрӣ — аъзои афзалиятноки
гуруҳ дар болои зинализм;

макоми баланд, макоми миёна ва паст, ки аз рӯи шумораи мусбат муайян карда мешаванд ва раддияҳои зиёд надоранд;

чудокардашуда — аъзои гуруҳе, ки интихоби мусбат ва манфӣ надоранд;

назарногир - аъзои гурӯҳе, ки шумораи зиёди манфӣ
доранд ва шумораи камтари афзалиятҳо доранд;

хориҷшудагон - аъзои гуруҳе мебошанд, ки мувофиқи натиҷаҳои сотсиометрия интихоби мусбӣ надоранд, балки танҳо интихоби манфӣ мебошанд.

Дар воқеъ, дониши бузургии макоми сотсиомиетрӣ барои дарки дақиқи низоми муносибатҳои эҳсосӣ дар гуруҳ кофӣ нест. Хусусияти дуҷоми система ин баргардонидани афзалиятҳои эҳсосии аъзои гуруҳ мебошад. Ҳамин тариқ, донишчӯ дар гуруҳ метавонад танҳо як интихоби мусбат дошта бошад, аммо агар он тарафайн бошад, ин донишчӯ дар гуруҳ эҳсос мекунад, ки нисбат ба он ки якҷанд ҳамкурсо ба ӯ бартарӣ медиҳанд, нисбатан эътимодноктар аст, аммо худӣ ӯ ба сӯи қасоне равона шудааст, ки пай набурдаанд ва ҳатто бадтаринаш ин, ки ӯро рад кардаанд.

Инчунин барои "ситора" на танҳо интихоби зиёд, балки шумораи назарраси интихоби тарафайн, таъмини устувории мавқеи ӯ дар гуруҳ ва ҳолати бароҳат муҳим аст.

Хусусияти сеюми сохтори сотсиометрӣ ин мавҷудияти гуруҳҳои устувори афзалиятҳои байнишахсӣ мебошад. Таҳлили на танҳо хузури (хузури набоштан) чунин гуруҳҳои хурд, балки таҳқиқи робитаи байни онҳо, фаҳмидани принципи ташкили гуруҳҳо, гуруҳхое, ки дар ин гуруҳҳо ҷи гуна мақомҳои гуногун доштани одамон дар онҳо муҳим аст.

Мини-ассотсиатсияхое, ки дар гуруҳ пайдо мешаванд, метавонанд аз ҷиҳати сохти дохилӣ, муттаҳидии худ ба кулӣ фарқ кунанд, дар дохили худ аъзо дошта бошанд ё надоранд, яқдигарро инкор кунанд, ки ин барои хусусиятҳои умумии гуруҳ низ муҳим аст.

Ниҳоят, хусусияти чоруми сохтор системаи радди гуруҳӣ мебошад. Магритсаи сотсиометрӣ имкон медиҳад фаҳмем, ки ҷи гуна раддия дар гуруҳ тақсим карда мешавад. Масалан, дар гуруҳи шояд "беамалиҳо" бошанд, ки қариб ба тамоми гуруҳ маъқул нестанд ё баръакс, қариб ҳама метавонанд раддияҳо дошта бошанд, аммо онҳо ин қорро мекунанд дар касе ба таври назаррас ғолиб намеояд, ё кулли раддияҳо аз ҷониби духтарон ба писарон ва ё баръакс сурат меназиранд.

Дар бораи сохтори сотсиометрӣ суҳан ронда, таъкид кардан зарур аст, ки мақоми сотсиометрии аъзои гуруҳ арзиши ба қадри кофӣ устувор аст. Вай на танҳо майл дорад, ки дар ин гуруҳ истодагарӣ кунад, балки аксар вақт бо як шахс ба гуруҳи дигар "ҳаракат мекунад". Шарҳи ин ҳеле содда аст. Гарчанде ки мақом категорияи гуруҳӣ аст ва берун аз гуруҳ мавҷуд нест, шахс ба иҷрои нақшҳое, ки аз ҷониби мавқеи статуси доимӣ ба ӯ дода шудааст, одат мекунад.

Шаклҳои муайяни таомулназир ба гуфтор ва амали дигарон дар рафтор собит шудаанд. Ифодаи чехра, ҳолатҳо ва дигар ақсуламалҳои ғайризабонӣ низ ба нақши муайян "мувофиқат мекунанд". Ҳангоми гузаштан ба гуруҳи дигар, шахс нақшҳои одатиро идома медиҳад ё ҳадди аққал, нақши он чун рафтори бешуурона сурат меназирад. Аъзоёни

гуруҳ симои пешниҳодкардаи худро ба даст меоранд ва ҳамроҳ бо навқор бозӣ карданро оғоз мекунанд.

Бо назардошти гуфтаҳои боло, маълум мешавад, ки чунин тадбири педагогӣ, ба монанди ба гуруҳи дигар гузаронидани донишҷӯи носозгор (қорманд ба шӯъбаи дигар, бригада) ғайримақсад сурат дорад. Агар бо ӯ ва атрофиёнаш қори ҷиддии психологӣ бурда нашавад, мақоми "ғусфандони сиёҳ" ё "бузӣ беамал" худ аз худ тағир нахоҳад ёфт. Қадом омилҳои равонӣ ва иҷтимоӣ ба мақоми донишҷӯ таъсир мерасонанд? Муҳити муҳимтарин бояд намууди зоҳирӣ (ҷолибияти равонӣ ва намууди зоҳирии умумӣ), муваффақият дар фаъолияти пешбар (таҳсил, муошират, сифатҳои касбии шахсӣ) номида шавад. Қобилият; руҳӣ гуфта, баъзе хусусиятҳои феълуатвор (муошират, изғироби паст, устуворӣ, устувории системаи асаб) дар назар дошта мешаванд.

Ғайр аз он, ҳар як гуруҳ дорони системаи ба худ хосе мебошад, ки барои ин сифатҳои ҷамъиятӣ арзишманд аст ва мақоми баландро касе, ки онҳоро ба андозаи зарурӣ соҳиб мешавад, ба даст меорад.

Қолиб аст, ки мақоми шахс дар гуруҳи мушаххас аксар вақт аз мавқеи ӯ дар гуруҳҳои дигар, муваффақияти ӯ дар фаъолияти ғайригуруҳӣ вобаста аст, бинобар ин, донишҷӯ, ки дар ҳама намууди варзиш, санъат худро фарқ карда метавонад ба ин васила мавқеи худро дар гуруҳ бехтар месозад. Аз нуқтаи назари бартариҳои қалон дар ноил шудан ба мақоми устувори баланд дар системаи афзалиятҳои гуруҳӣ, донишҷӯёне, ки таҷрибаи бойи муоширати иҷтимоӣ дар соҳаҳои гуногун, бо одамони гуногун доранд, бартариҳои қалон доранд.

Ҳамин тавр, мақом арзише мебошад, ки ба устуворӣ майл дорад. Дар айни замон, аз нуқтаи назари ташаққулиҳои шахсият, шахс мунтазам тағир додани мақоми худро мақсаднок медонад, зеро ин устувории бештари иҷтимоиро фароҳам меорад ва имкон медиҳад, ки кӯшишҳои гуногуни ниқобҳои иҷтимоӣ ва бозид аз нақшҳои гуногуни гуруҳӣ ба қор бурда шавад. Ҳамин тариқ, шахс стратегияҳои нисбатан фасеҳтар ва дурнамои рафтори иҷтимоии худро таҳия менамояд, одамон ва маънои амалҳои онҳоро

меомӯзад. Дар мавриди кутби манфии иерархияи мақом зарурати тағир додани мақом равшан ба назар мерасад, аммо ин барои он аъзои гуруҳҳое мебошад, ки бо боварӣ дар қуллаи пирамидаи мақоми гуруҳӣ хузури доранд.

Тайкарди доимӣ дар «ситораҳо», «фаворитҳо» шахсро сахтгир, аз ҷиҳати иҷтимоӣ бениҳоят осебнопазир ва дар муқобили тағйироти нозуғир муҳофизат мекунад. Илова бар ин, инсон «аз ҷиҳати иҷтимоӣ» ба воя мерасад. Одамони гуногун, инсон қадри аҳамият аҳамият ба ҷойгоҳи бебаҳошонро ишғол кунад. Тамоми ҳатари пайдо кардани устувори шахс дар нақши одами бераҳм ва ҷудошуда бешубҳа аст, ки таҷрибаи ҳамкорни ӯро бо одамон дар оҳангҳои ғамангез хира мекунад.

Саволи табиӣ ба миён меояд: чӣ гуна ба мақоми аъзои гуруҳ таъсир расонида, динамикаи мусбати онро таъмин кардан мумкин аст? Мо метавонем якҷанд роҳро пешниҳод намоем, бешубҳа, тамоми анбори асбобҳои педагогиро, ки роҳбар ва мураббӣ ботаҷриба барои ин мақсад истифода бурда метавонад, пурра нестем.

Шарти асосие, ки динамикаи мақоми аъзои гуруҳро таъмин мекунад, ташкили шаклҳои гуногуни фаъолияти гуруҳ мебошад, ки аз иҷрокунандагони онҳо тақсироти функсияҳо ва масъулиятҳо, шаклҳои идоракунии, ошкор ва татбиқи имконот ва захираҳои шахсиро талаб мекунад. Ин ба ҳамаи аъзоёни гуруҳ имкон медиҳад, ки фаъолиятро пайдо кунанд, ки нақши гуруҳии худро баланд бардоранд ва муносибати аъзои дигари гуруҳро нисбат ба онҳо тағир диҳанд.

Барои баланд бардоштани мақоми аъзои гуруҳ, усулро бо номи "нури ситора" истифода бурдан мумкин аст. Моҳияти он иборат аз он аст, ки аъзои мақоми баланд дар ҳамкорӣ бо аъзои мақоми паст ба иҷро расонидани корҳои муҳим барои гуруҳ, аммо ҳеҷ шакле нест, ки шукӯҳи шӯҳрати ӯ бар ассистент ҳоҳад афтод, ки нақши ӯ дар гуруҳ метавонад аз ин сабаб тағир ёбад. Баланд бардоштани мақоми аъзои гуруҳро муваффақияти ӯ дар ҳама гуна фаъолияти ғайрикасибӣ мусоидат карда метавонад. Масъулияти роҳбар иборат аз он аст, ки гуруҳро дар бораи муваффақияти аъзои худ фаъолона огоҳ созад.

Ниҳоят, фаҳмидани сабабҳои рад ва ҷудоии аъзои алоҳидаи гуруҳ таҳлили системавии психологиро талаб мекунад. Фаҳмидани он ки ин сабаб чӣ гуна аст: дар баъзе хусусиятҳои шахсии корманд, хусусан дар сохтори анъанавии онла, эътибори пастӣ онҳо таҷрибаҳои манфии муоширати қаблӣ ва ғайра.

Таваҷҷӯҳи амалӣ ин дарки аъзои гуруҳ дар бораи мақоми худ, яъне мавқеи объективии онҳо дар системаи афзалиятҳои гуруҳӣ мебошад. Мувофиқи қоида, на камтар аз ҳама ба дараҷаи қофӣ дарк ва арзёбии нақши гуруҳии онҳо категорияҳои шадиди мақомот мебошанд: «ситораҳо», аз як тараф, «бадарға» ва аз ҷониби дигар шахсони ҷудошуда. Ба саволҳои аутосиметрия дар бораи он ки қӣ, ба фикри онҳо, онҳоро интиҳоб мекунад ва қӣ рад мекунад, ҷавоб диҳед. Дарки номувофиқ, зоҳиран бо ҳимояи ин аъзои гуруҳ дар роҳи иттилооти манфӣ ва инчунин инъикоси пастии иҷтимоии онҳое, бемайлони ба категорияҳои шадид дохил мешаванд.

Дар баробари ин, муносибати инсон ба мақоми худ низ муҳим аст. Дар баъзе ҳолатҳо эътиқод дар бораи шахси дорони мақоми паст дар гуруҳ норозат аст ва меҳодад мақомашро бехтар кунад. Дар гуруҳҳои гуногун «ситораҳо» ҳастанд, ки мавқеи худро арзёбӣ мекунанд дар гуруҳ ҳамчун ғайриканоатбахш (чунин таваҷҷӯҳ барои онҳо қофӣ нест) ва "хориҷшудагон", ки аз мавқеи худ ҳеле қаноатманданд. Далели охир метавонад сабабҳои гуногун дошта бошад. Масалан, "хориҷшуда" метавонад ба гуруҳ манфиатдор набошад, Гуруҳи дигаре, ки ӯро қадр мекунанд ва мепазиранд, муносибати худро нақл мекунанд. Сабаби он метавонад одати ишғоли чунин ҷойгоҳ дар гуруҳ ва намехост, ки барои қатъи қаси дигар нерӯ сарф кунад. Дар ҳар сурат, ҳангоми қабули қарорҳо дар бораи зарурати таъсир расонидан ба мақоми узви мушаххаси гуруҳ дар ҳама самт шумо бояд ҳеле эҳтиёткор бошед.

Сохтори коммуникацисонии гуруҳ ин маҷмӯи мавқеи аъзои гуруҳ дар системаҳои қараёнҳои иттилоотӣ мебошад, ки аъзоёни гуруҳро бо ҳам ва муҳити беруна мепайвандад, инчунин дар онҳо консентратсияи ин ё он ҳаҷми иттилооти гуруҳиро дар бар мегирад. иттилоот нишондиҳандаи муҳими

мавқеи аъзои гуруҳ мебошад. Аз як тараф, дастрасӣ ба қабул ва нигоҳдории иттилоот шахсро дар гуруҳ нақши махсус, гуруҳи «имтиёзҳо» фароҳам меорад.

Дар як қатор ҳолатҳо, шахсе, ки маркази иттилоотии гуруҳ мебошад, "пешвои коммуникатсионӣ" номида мешавад, аз ин рӯ қобилияти худро ба роҳбарӣ наздик кунед. Аз тарафи дигар, иттилоот одаган ба аъзоёни баландпояи гуруҳ, яъне, қобилияти доштани маълумот аз мақоми шахс вобаста аст. Хусусияти иттилооти ирсолшаванда аз мавқеи гуруҳии шахс низ вобаста аст: мақоми шахс ҳар қадар баланд бошад, ҳамон қадар ба маълумоти ба ӯ фиристода хислати хайрхоҳона дода мешавад. Ҳангоми таҳлили пайвастҳои гуруҳии гайримутаракқӣ аксар вақт мафҳуми «шабакаи коммуникатсионӣ» бо ду намудк шабакаҳо: мутамарказ ва гайримутамарказ истифода мешавад.

Шабакаҳои коммуникатсионии мутамарказ бо он тавсиф карда мешавад, ки дар онҳо яке аз аъзои гуруҳ дар маркази чарбаҳои иттилоотӣ ҷойгир аст ва дар ташкили мубодилаи иттилоот ва ҳамкорӣ байни арақа нақши асосиро мебозад ва тавассути он иртибот барои боқимондаи дигар сурат мегирад. Иштирокчиёни ин фаъолият, ки мустақиман бо якдигар тамос гирифта наметавонанд. Барои шабакаи мутамарказ вариантҳои гуногун мавҷуданд: фронталӣ, радиалӣ ва иерархӣ.

5 Иштирокчиёни шабакаи фронталӣ бидуни робита бо ҳамдигар, ханӯз ҳам наздиканд, якдигарро мебинанд. Ин далел ба онҳо кӯмаки калон мерасонад, зеро он имкон медиҳад, ки реаксияҳо ва рафтори дигар иштирокчиёни ҳамкорӣ ба назар гирифта шаванд.

Шабакаи радиалӣ аз он ҷиҳат фарқ мекунад, ки тамоми маълумот дар он ба аъзои гуруҳ танҳо тавассути як шахси марказӣ интиқол дода мешавад, ки ин гирифтани шарҳро аз шариконе, ки дида намешаванд ва намешунаванд, душвор месозад, аммо ҳамзамон имконият медиҳад, то ки мавқеи худро пурра дарк намуда мустақилона кор кунанд. Дар шабакаи иерархӣ, ду ва ё зиёда сатҳи тобеъияти аъзои гуруҳ мавҷуд аст ва баъзе аъзои гуруҳ метавонанд дар раванди фаъолияти муштарак якдигарро бубинанд, ва

баъзеҳо надоранд. Имкониятҳои гуногун барои шабакаҳои гайримутамарказ мавҷуданд. Фарқи асосии онҳо аз шабакаҳои навъи мутамарказ "баробарии коммуникативӣ" - и ҳамаи иштирокчиёни мебошад. Ҳар як иштирокчиӣ ин шабака дорои ҳамон қобилиятҳои мебошад, ки ҳамаи аъзои гуруҳ барои қабул, интиқол ва коркарди иттилоот, вориди муоширати мустақим бо иштирокчиёни мебошанд. Дар фаъолияти муштарак.

Версияи занҷираи шабакаи гайримутамарказ муошират ва ҳамкорӣ байни аъзои гуруҳро дар тӯли занҷир пешбинӣ мекунад. Чунин системаи алоқа дар истеҳсоли конвейер кор мекунад. Системаи даврӣ таҳмин мезанад, ки иттилоот метавонад дар байни аъзои гуруҳ муддати тӯлонӣ гардиш карда, бо тавзеҳот ва илова бар ин, он тамос бо "рӯ ба рӯ" - и ҳамаи иштирокчиёни фаъолияти муштаракро дар назар дорад. Ҳангоми ташкили ҳамкорӣ дар гуруҳ, шабакаи алоқавӣ пурра ё номаҳдудро истифода бурдан мумкин аст. Масъалаи иртиботи ройғони байнисоҳавӣ вучуд надорад. Иштирокчиёни ва ҳар як аъзои гуруҳ метавонанд бо ҳар як дигар озодона муносибат кунанд. Дар амал, интиқоби шабакаи алоқавӣ мушаххас аз намуд ва ҳадафҳои ҳамкорӣ вобаста аст. Зарураги таҳлили шабакаҳои коммуникатсионӣ, ки дар гуруҳ мавҷуданд, дар ҳолатҳои ба миён меоянд, ки алоқа байни аъзои он дар партави вазифаҳои ҳалшаванда бесамар мегардад ё заминаи манфии муносибатҳо меафзояд.

Ҳангоми ҳалли вазифаҳои мушаххасе, ки ба зимми гуруҳ гузошта шудаанд, инчунин истифодаи шабакаҳои мутамаркази коммуникатсионӣ мувофиқи мақсад аст, инчунин дар ҳолати зарурӣ хавасмандгардонии рушди роҳбарӣ ва муттаҳидии ташкили гуруҳ. Қаноатмандӣ аз узвияти гуруҳ.

Истифодаи шабакаҳои гайримутамарказ хангоми ҳалли вазифаҳои мураккаби гайристандартӣ, ки бо вақт маҳдуд мебошанд, инчунин дар ҳолатҳои мувофиқанд, ки фаъолияти муташаккил бояд ба рушди муносибатҳои байнишахсӣ хидмат карда, қаноатмандии аъзои гуруҳро аз аъзогии гуруҳ зиёд кунанд.

Сохтори қудрат дар гуруҳ системаи ихтиёрдорин тарафҳои аъзои гуруҳ вобаста ба қобилияти таъсиррасонии

онҳо мебошад. Ҳокимиати иҷтимоӣ дар гуруҳ, ки тавассути ҳукуқи воқеӣ ё потенциалӣ таъсир аз ҷониби аъзои муайяни гуруҳ амалӣ мешавад, метавонад дар шаклҳои гуногун амалӣ карда шавад, муҳити он, ки падидаҳои роҳбарӣ ва роҳбарӣ мебошанд. Ҳарду падида дигар доранд: роҳбарӣ таъсири табиии расмӣ аз ҷиҳати иҷтимоӣ собит ва роҳбарӣ таъсири психологии як узви гуруҳ ба дигарон, ки ба таври стихиявӣ дар дохили гуруҳ ба вучуд меоянд. Зарурати идоракунии иҷтимоии гуруҳ тавассути падидаҳои гуногуни таъсири байнишахсӣ баръало ба назар мерасад. Гуруҳ як организм мебошад, ки фаъолиятҳои дар як вақт дар бисёр самтҳо ҷараён мегирад ва барои нигоҳ доштани ҳадафи сазйҳои гуруҳӣ, муттаҳидсозии шахс фаъолият ва як қулли ягона. Функцияи менеҷменти иҷтимоӣ тавассути роҳбарӣ ва роҳбарӣ амалӣ карда мешавад. Биёед дар бораи хусусиятҳои ҳар-яки онҳо муфассал истода гузарем.

Сарварӣ ба гуруҳ. Роҳбар шахсест, ки дигар аъзоёни гуруҳ ҳаққи қабули қарорҳои масъулиятнокро эътироф мекунад, шахси муҳимтарин (маълумотнома) дар гуруҳи муайяни одамон; доштани мавқеи ғайрирасмӣ "ситора" дар даст; шахсе, ки медонад, ки чӣ гуна ба гуруҳ дар системаи муносибатҳои байни одамон дар асоси ҳисси ҳамдигарӣ ё апирашӯ, қабул ё раддия ва ғайра таъсир расонад. Гуруҳи мушаххас. Ин системаи муносибатҳои байнишахсӣ ташаккул ва ҳадафҳои гуруҳ, арзишҳо ва меъёрҳои дар он ташаккулёфтаҳои муайян мекунад. Маҳз дар асоси ҳамин арзишҳо ва ҳадафҳо пешвои гуруҳ пешбарӣ карда мешавад, ки ӯ гӯё системаи ҳадафҳо ва арзишҳои барои гуруҳ баргаридоштаро бардорандаи онҳо, барандаи фаъоли ҳаёт мебошад. Пешво касе мешавад, ки муносибат ва самтҳои он истинод мебошанд, яъне стандартҳои ибтидоӣ барои ҳама ё аксарияти аъзоёни гуруҳ ҳангоми арзёбии ҷанбаҳои муҳими ҳаёти он. Ҳукуқи роҳбариро эътироф мекунад, ки ҷораи охири дар арзёбии вазъият ва ҳолатҳои гуруҳӣ бошад.

Дар амал, пешво аксар вақт тавассути системаи интиҳоби социометрии ҳамчун узви аз ҷиҳати эмотсионалӣ афзалиятноки гуруҳи муайян карда мешавад. Ин на ҳамаеша усули асоснок аст, зеро "ситора" -и социометрии на ҳамаеша

пешво мебошад. Ғайр аз ин, лидер дар баъзеҳо гуруҳҳо метавонанд ҳам "ситора" ва ҳам маркази коммуникатсионии гуруҳ бошанд. ... Мавқеи роҳбарӣ ва мақоми баланди сотсиометрии ба механизмҳои гуногун асос ёфтааст, ки ин рақамҳои гуруҳ барои ҳалли масъалаҳои мухталиф эҷод мекунад ё пешниҳод мекунад, табииати дигар дорад. Ҳамин тариқ, «ситора» -ро метавон ҳамчун «руҳи гуруҳ», маркази ҷалби эҳсосии он тавсиф кард, яъне ин шахсест, ки одамон меҳонад бо ӯ муошират кунанд ва дар паҳлӯи ӯ худро озод ҳис мекунанд. Роҳбар ин шахсест, ки қудрат дорад ва дорон салоҳият ва ҳукуқи таъсиррасонӣ ва арзёбӣ мебошад.

Азбаски роҳбарӣ бо ҳалли масъалаҳои гуногуни гуруҳӣ зич алоқаманд аст, онро мувофиқи намунаҳои фаъолияти гуруҳи типологӣ қардан мумкин аст. Фаъолиятҳои инструменталӣ ва экспрессивии гуруҳиро фарқ кунед. Фаъолиятҳои инструменталӣ ба иҷрои вазифаҳои мақсаднокӣ он, ки барои он сохта шудааст, равона карда шудаанд. Фаъолиятҳои экспрессивӣ ба нигоҳ доштани гуруҳ дар маҷмӯъ, инкишофи минбаъда ва муттаҳидии он равона карда шудаанд. Мутаносибан, роҳбарини инструменталӣ ба таъмини идоракунии гуруҳ дар раванди ҳалли вазифаҳои мақсаднок ва роҳбарии экспрессивӣ ба таъмини фазои мусбӣи дохилӣ барои гуруҳ ва устувории он равона карда шудааст.

Вобаста ба диққати худ ба соҳаи муайяни ҳаёти гуруҳ, ин ё он роҳбар ҳамаеша ё ба муқобили аъзои гуруҳ, ки ба муошират нигаронида шудаанд, ё ба вазифаҳо ва ҳадафҳои гуруҳи муҳолифат мекунад. Роҳбар, ки ба самаранокӣ ноил шудан ба ҳадафи гуруҳ равона шудааст, маҷбур мешавад муносибатҳои бо аъзои гуруҳ, ки ҳадафҳои гуруҳро пурра ё қисман қабул намекунанд, бад кунад. Роҳбарии нави экспрессивӣ, ки ба манфиати шахси алоҳида ва муносибатҳои онҳо нигаронида шудааст, бояд бо бехтар кардани муносибатҳои бар зарари ҳадафҳо ва вазифаҳои умумӣ мубориза барад. Масалан, муаллиме, ки ба муносибатҳои ҳуб бо донишҷӯён тамарқуз кардааст, бар хилофи талабот дар ҷараёни таълим меравад ва барои онҳо баҳои баланд мегузорад.

Дар ҳар гуруҳ, дар як вақт метавонанд якчанд роҳбарони гуногун бошанд, ки ҷойгоҳоро ишғол кунанд ва ба якдигар зиддиятҳои ҷиддӣ надиҳанд. Дар доираи ҳар ду минтақаи муайяншуда фарқияти амиқи нақшҳои роҳбарӣ ба амал омада метавонад — пешво, пешвои усто, пешвои шубҳаовар ва ғ.

Сатҳи рушди гуруҳ ҳар қадар баланд бошад, ҳамон қадар он метавонад зухуроти гуногуни таъсири роҳбариро дошта бошад.

Роҳбарият як шакли татбиқи менеҷменти иҷтимоӣ дар гуруҳи хурд мебошад. Роҳбариятро метавон ҳамчун раванди идоракунии гуруҳе муайян кард, ки онро роҳбар ба ҳайси миёнаравии назорати иҷтимоӣ ва қудрат дар асоси вақолатҳои қонунии ва меёрҳои васеълари ҷомеаи иҷтимоӣ, ки ин гуруҳи хурдро дар бар мегирад амал менамояд. Яъне, аз як тараф, роҳбарӣ ва роҳбарият вазифаҳои марбут ба яқтартибро ҳал кунанд (хавасманд кардани гуруҳ, ҳадафи он барои иҷроӣ баъзе вазифаҳо, дарёфти воситаҳои ҳалли самаранокӣ онҳо), аз тарафи дигар, роҳбарӣ хусусияти психологӣ рафтори баъзе аъзоёни гуруҳ ва роҳбарият дар хусусияти иҷтимоии муносибатҳо дар гуруҳ, пеш аз ҳама аз нуқтаи тақсироти нақшҳои идоракунии- тобеиро дар худ дорад.

Моҳияти психологӣ падидаи роҳбариятро набояд бағоят содда фаҳмид. Дар роҳбарии як гуруҳи хурд ҳамеша ду ҷанбаи қудрат мавҷуд аст:

хукукии расмӣ, ки онро "маъмурият" номида мумкин аст; психологӣ, ки аз бисёр ҷиҳатҳо пешоҳангро аз ҷиҳати роҳҳои таъсиррасонӣ ба аъзои гуруҳ ба пешвои ғайрӣрасмӣ наздик мекунад.

Аммо, бо вучуди он, ки дар моҳияти психологӣ онҳо падидаҳои роҳбарӣ ва роҳбарият ба ҳам наздиканд, тасаввуроти маъруфи пахншудаи маъмулро тасдиқ кардан нодуруст мебуд, ки дар ҳолати бехтарин, пешво ва роҳбарии гуруҳ бояд дар як шахсият мукамал шаванд.

Якчанд далелҳои муҳим бар зидди ҷунин ҳамроҳшавӣ мавҷуданд

Якум, аксар вақт роҳбар ва пешвои гуруҳ самтҳои мухталиф доранд: роҳбар пурра ба вазифаи нигаронида шудааст ва роҳбар бештар ба манфиатҳои дохилии гуруҳ, дар муҳолифат бо гуруҳ саъй менамояд, яъне ӯ ё аз пешоҳангӣ ва ё аз сарварӣ даст мекашад.

Сониян, танҳо як гуруҳҳои махсуси мушаххасро ҷудо кардан мумкин аст, ки муттаҳидшавӣ дар як шахси роҳбар ва пешвои дастгоҳӣ барои онҳо самаранок ҳоҳад буд. Сухан асосан дар бораи гуруҳҳои илмӣ меравад, ки самаранокӣ кори онҳо дар ҳолатҳои дар сурати дар фаролияти пешбарандаи гуруҳ қодир будани сарвар зиёд мешавад.

Саввум, навъҳои зиёди гуруҳҳои иҷтимоӣ мавҷуданд. ки дар он ҷо бо сабаби фарқияти назарраси синну сол ё мақоми байни роҳбар ва аъзои гуруҳ, ҷунин омезиш ба таври ғайриимкон аст. Ин ба гуруҳи донишҷӯён қомилиан дахл дорад. Муаллим новобаста аз он ки бо шоғирдонаш наздик аст, метавонад дар идоракунии гуруҳ таъя кунад, танҳо бо салоҳияти ӯ ҳамчун роҳбар гуруҳҳо аз сафи донишҷӯён пайдо мешаванд.

Ҳамин тариқ, воситаи асосии таъсири равонии роҳбар ба гуруҳ салоҳияти ӯ мебошад. Саволе ба миён меояд: андоза ва дараҷаи нуфузи роҳбар аз ҷиҳати вобаста аст? Ба омилҳои психологӣ, ки дараҷаи салоҳияти роҳбарро муайян мекунад, метавон баъзе хусусиятҳои шахсӣ, иқтисодӣ ташкилӣ ва хавасмандгардонӣ (қобилияти роҳбарӣ кардан ҳамчун роҳбар- ташкилотчи ва роҳбар-хавасмандкунанда), арзиши ҷолибияти шахсияти роҳбар барои аъзоёни гуруҳ (омодагӣ ба мубодилаи принсипҳо ва идеалҳои ӯ) ва омилҳои муҳимтарини услуби идоракунии аз ҷониби роҳбар татбиқшударо пеш овард.

ХУСҶСИЯТҲОИ РАВАНДҲОИ ГУРУҲИ

Маълум аст, ки дар ҷараёни ҳаёти гуруҳӣ меёрҳо ва арзишҳои муайяни гуруҳӣ таҳия ва мустаҳкам карда мешаванд, ки бояд ба ин ё он дараҷа ҳамаи иштирокчиён байни худ тақсим кунанд.

Меёрҳои гуруҳӣ - қоидаҳои муайяне мебошанд, ки гуруҳ таҳия намуда, бо аксарияти овоз қабул карда мешавад

ва муносибати байни аъзои гурӯҳро ба танзим медарорад. Барои таъмини риояи ин меъёрҳо аз ҷониби ҳамаи аъзоёни гурӯҳ, системаи амалиётҳо таҳия карда мешавад. Амалиётҳо метавонанд рӯҳбаландкунанда ё монеъӣ бошанд. Дар ҳолати аввал, гурӯҳ аъзои худро, ки талаботҳои гурӯҳро иҷро мекунад, ташвиқ мекунад, сатҳи пазироии эҳсоси онҳо меафзояд, мақомашон афзоиш меёбад ва дигар чораҳои мукофотпулии психологӣ татбиқ карда мешаванд; дар ҳолати дуюм аъзон техникаи гурӯҳ, ки рафторашон ба меъёрҳо мувофиқат намекунад, бо усулҳои психологии таъсир, ба монанди бойкот, паст шудани шиддатнокии муошират бо "гунаҳгор", паст кардани мақоми ӯ, хорич шудан аз сохтори робитаҳои коммуникасионӣ, ва ғайра гурӯҳ бештар ба ҷазодиҳӣ равона карда мешавад.

Хусусан проблемаи қабули системаи меъёрҳои гурӯҳӣ барои аъзои нави гурӯҳ, мутобикнави ба системаи ғайриоддӣи муносибатҳо барои ӯ бағоят тезутунд ба амал мепазирад. Оиди фаҳмидани он, ки аъзои гурӯҳ ҳангоми рафтор кадом қоидаҳоро ба роҳбарӣ мегиранд, кадом арзишҳои муносибатро эътироф мекунад, узви нави гурӯҳ бо мушқилоти қабул ё рад кардани ин меъёрҳо, қоидаҳо ва арзишҳо рӯ ба рӯ мешавад. Имконоти имконпазири муносибати ӯ ба ин масъала чунин аст:

қабули бошуурона ва озоди арзишҳои гурӯҳ аз рӯи меъёрҳо;

қабули маҷбурӣ дар зери таҳдиди таҳримоти гурӯҳ; нишон додани зиддияти ба гурӯҳ бо принсипи "ба ҳама якраг нест"); озодона, радди огоҳии меъёрҳои гуруҳи, гирифтани бо назардошти ҳама оқибатҳои имконпазири то баромадан аз гурӯҳ.

Вариантҳои дуюм ва сеюм, ки рафтори ба гурӯҳ вобастабударо нишон медиҳанд - ё бо фишор қабул кардани меъёрҳои он, ё худ ба ин гурӯҳи мушаххас, инчунин як варианти дигар ба инсон имкон медиҳад, ки дар гурӯҳ мавқеи худро ё дар сафи "қонуншиканон" ё дар қатори бӯзҳои каллоб, "шӯришгарони хурд" муайян кунад.

Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки варианти дуюми рафтори инсон нисбат ба гурӯҳ маъмултарин аст. Падидаи

қабули иҷбории шахс меъёрҳои арзишҳои гурӯҳро таҳдиди аз даст додани ин гурӯҳ ё мавқеи устувории ӯ дар он меомиданд. Конформизм ва имрӯз ҳамачун яке аз механизмҳои муҳими нигоҳ доштани якпорчагии гурӯҳ, ягонагии арзишҳо ва ҳадафҳои он ҳисобида мешавад.

Конформизм ин пешниҳоди ҳукм ё амали шахс барои фишори гурӯҳӣ мебошад, ки дар натиҷаи ихтилофи назари худӣ ӯ ва ақидаи гурӯҳ ба амал омадааст. Одам рафтори ғайримукаррариро дар вазъият, дар он ҳангом, ки ӯ бар зарари худ интиҳоби гурӯҳро афзалтар мешуморад нишон медиҳад.

Аз нуктаи назари иҷтимоию психологӣ танҳо он ҳолатҳо ҷолибанд, ки агар шахс чунин интиҳобро бешуурона кунад, воқеан худро ба зарурати интиҳоби нуктаи назари гурӯҳ боварӣ бахшад ва нишон додани рафтори бемаънӣ, фиребгариро ҷои назорат, таъкид кардан муҳим аст.

Барои он ки ин ду падида ба ҳам омехта нашавад, одатан дар бораи мувофиқат ҳамачун як ҳислати шахсӣ, тамоюли шахс барои ҳалли низоъ ба манфиати гурӯҳ ва конформизм ҳамачун мутобиксозии иҷтимоӣ одат шудааст. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки дар ҳолатҳои гуногун фозии одамон дар нишон додани ақсуламалҳои конформалӣ метавонанд аз 15 то 80%-ро ташкил диҳад. Ин ба мо имкон медиҳад, ки мутобикатро омилҳои муҳими рафтори иҷтимоии инсон ҳисоб кунем.

Сатҳи (дараҷаи) мутобикати шахс аз чунин ҷиҳатҳо вобаста аст:

аҳамияти андешаи изҳоршуда барои ӯ, барои шахс шахсан муҳимтар бошад, ҳамагон қадар сатҳи мутобикати ӯ камтар мешавад;

нуфузи одамон, ки дар гурӯҳ ақидаҳои муайяно баён мекунад, мақом ва нуфузи онҳо барои гурӯҳ ҳар қадар баландтар бошад, мутобикати аъзоёни гурӯҳ ҳамагон қадар баландтар аст;

миқдори аъзои гурӯҳ, ки мавқеи худро ва яқдилии худро баён мекунад. Падидаи конформизм махсусан дар ҳолате равшан зоҳир мешавад, ки шахс бо ақсарияти гурӯҳӣ, бо эътиқоди худ яқдиллона фишор оварда шавад;

синну сол ва чинсиат. Умуман, занон нисбат ба мардон ва кӯдакон нисбат ба калонсолон ба конформият мувофиқтаранд. Ҳамзамон, наврасон ва хонандагони синфҳои болоӣ тамоюл доранд, ки дар муошират бо гуруҳи ҳамсолонашон конформизм нишон диҳанд ва дар муошират бо калонсолон хислати негативиро дар худ раво бинанд. Инро ба назар гирифта, наврасонро дар ҳолати фишори гуруҳии калонсолон ё аз синф (гуруҳи омӯзишӣ) ба қадри имкон кам, агар ин объект барои ӯ манбаи меъёрҳо ва арзишҳо набояд ҷоиқ мебуд. Дар синни калони мактабӣ, экзистенциалӣ қабули қарорҳои мустақил зиёд мешавад, аммо мутобикат дар муошират бо як гуруҳи назарраси ҳамсолон ё калонсолон ҳанӯз ҳам ҳеле баланд аст (масалан, гуруҳҳои гуногуни ҷиноии ҷавонон).

Гуруҳи истинод ин як гуруҳи воқеӣ ё идеалӣ мебошад, ки шахсият ба он арзишҳо, идеалҳо ва меъёрҳои рафтореро, ки ӯ шарик аст равона карда шудааст.

Дар муқобилат бо гуруҳи истинод гуруҳи узвият меистад: шахс метавонад узви ин гуруҳ бошад, аммо дар дохили худ нисбат ба ҳадафҳо ва меъёрҳои он бетафовут боқӣ мемонад.

Ҳамин тавр, барои баъзе донишҷӯён гуруҳи таълимӣ як гуруҳи истинод мебошад, рафтори онҳо ба меъёрҳо ва арзишҳои ин ҷомеа нигаронида шудааст, дар ин ҳолат, нисбат ба гуруҳи таълимӣ онҳо мутобикати баланд нишон медиҳанд ва муаллимон бояд имконият пайдо намоянд, то ки тавассути рафтор бо гуруҳ ба рафтори онҳо таъсир расонанд.

Донишҷӯёне, ки ин гуруҳи омӯзишӣ барояшон танҳо як гуруҳи узвият аст, ба муоширати наздик бо ҳамсинфон манфиатдор нестанд ва меъёрҳо ва арзишҳои гуруҳи омӯзиширо роҳнамоӣ намеkunанд, балки мавқеи ҷудой ё зиддиятнокиро пеш мегиранд.

Ҳамин тарик, мувофиқат - механизмest, онди нигоҳ доштани якхелагӣ ва якпорчагии дохилии гуруҳ муҳим мебошад. Аҳамияти ин механизм бо он шарҳ дода мешавад, ки он барои нигоҳ доштани устувории гуруҳӣ дар сатҳи тағирот ва рушди гуруҳи хизмат мекунад. Таҳлили раванди рушди гуруҳҳо дида баромада, мо ба ҷиҳатҳои асосии

рушди муносибатҳои дохилигӯҳӣ, механизмҳои муттаҳидшавӣ ва марҳилаҳои рушди гуруҳҳо диққат медиҳем.

Муносибати асосии шахсӣ дар гуруҳ пеш аз ҳама ҷаззобияти эҳсосии шахсии аъзои гуруҳ мебошад. Ҷаззобият омилҳои муҳим дар муносибатҳои инсонӣ мебошад. Хусусияти муошират ва муваффақияти фаъолияти муштарак бештар ба дараҷаи ҷалбшавии ҳамкорон муайян карда мешавад. Умуман, ҷаззобияти мутақобилаи шарикон ҷи қадар баланд бошад, ҳамон қадар онҳо аз муносибатҳои дохилии гуруҳии байнишахсӣ қаноатманданд.

Дар айни замон, соҳаи муносибатҳои инсонӣ нисбат ба соҳаи ҷаззобияти эҳсосии одамон ҳеле васеътар аст. Фикр кардан нодуруст мебуд, ки муоширати муқаррарӣ ва фаъолияти бомуваффақияти одамон бидуни баланд бардоштани ҷаззобият дар сурати фаъолияти бомуваффақияти муштарак, ҳатто агар муносибатҳои наздики эмотсионалӣ дошта бошанд ҳам ғайримқон аст.

Умуман қабул шудааст, ки қаноатмандӣ аз муносибатҳои шахсии аъзои гуруҳ тавассути мутобикати шарикон, ки ҷаззобияти шахсиёро ба вучуд меорад ва ҳамохангӣ, ки аз натиҷаҳои фаъолияти муштарак тавлид мекунад, танзим карда мешавад.

Мутобикати байнишахсӣ - ин таъсири мураккаби психологӣ омезиш, таъсири мутақобилаи одамони муошират мебошад. Мутобикати сохторӣ ва функционалӣ-шифохӣ аз ҳамдигар тафовут доранд.

Мутобикати сохторӣ мутобикати температур, хислат ва сифатҳои шахсии шариконро пешбинӣ мекунад. Агар гипотезаи мукаммалӣ, мукаммалии сифатҳои шарикон нисбат ба ду нафари аввал тасдиқ карда шавад, пас дар робита бо хосиятҳои шахсӣ, гоӣ баръакси монандӣ ва наздикӣ тасдиқи таҷрибавиро ёфтааст: мутобикати шарикон вақте баланд аст, ки онҳо хусусиятҳои мукаммалии температур ва характер (сингвӣ - меланхоликӣ, холерик - флегматикӣ) ва самтҳо ва хусусиятҳои шабеҳи шахсӣ (муошират, изтироб, ҳаёл дар ҳо ва ғ.) дошта бошанд.

Мутобикати функционалӣ-нақшӣ - мувофиқати ақидаҳои шарикон дар бораи он нақшҳои байнишахсӣ, ки

онҳо худро дар амал татбиқ мекунанд ва аз дигарон дар раванди муошират ва ҳамкорӣ интизор мешаванд, дар сурати бо ҳамдигар мувофиқат кардани намоёндагӣ ва пешомадҳои иштирокчиён, онҳо дорои имконияти ба даст овардани муносибатҳои ҳамроҳанг дар асоси ҷаззобияти шахсӣ рухдиҳандаро дар худ пайдо менамоянд.

Коршоямӣ (ба субут пазируфтани қорҳо) ин як таъсири дигари ҳамбастагӣ ва ҳамкории одамоне буда, ба қас имкон медиҳад, ки дар қори дастаҷамъӣ ва қаноатмандӣ аз қори худ ва ҳамдигар муваффақиятҳои қалон ба даст орад.

Коршоямӣ, чун қоида, ба пайдоиши ҷунин падидаҳои муоширати байнишахсӣ, ба монанди наздикии эмотсионалӣ, муайянсозӣ, самтбахшӣ ба муоширати интимӣ-шахсӣ шарикон оварда намерасонад, баръакс, ин натиҷаи иҷрои бомуваффақияти вазифаи дастгоҳии он мебошад ва имкон медиҳад, то ки самаранокии баланди фаъолият, қаноатмандӣ аз қор аз ҷониби аъзои гурӯҳ ва узвияти он ба даст оварда шуда, ба ин васила сатҳи хуби ҳамдигарфаҳмӣ, инъикоси муносиби иштирокчиёни муошират аз ҳар он ҷизе, ки дар гурӯҳ рӯй медиҳад, таъмин ёбад.

Дар шароити ба даст оварда натавонишани сатҳи хуби масъулият аз ҷониби аъзоёни гурӯҳ ва ё дар хусусиятҳои нафариат, шахсӣ ва ё нақши онҳо номувофиқ баромадан. муноқишаҳои гуногуни байни гурӯҳӣ дар байни ҳамдигар инкишоф меёбад.

Муттаҳидсозии гурӯҳ раванDEST, ки онро дар ҳама марҳилаҳои рушд ҳамроҳӣ мекунанд. Мохияти муттаҳидшавӣ ташаққули намууди махсуси робитаҳо дар гурӯҳ мебошад, ки имкон медиҳанд сохтори расмӣ, ки аз берун дода шудааст, ба ҷомеаи психологӣ табдил ёбад. Муттаҳидшавӣ зухуроти гуногун дорад.

Он ҳам дар ҷаззобияти эҳсосотӣ ва меҳру муҳаббати аъзои гурӯҳ ва хоҳиши онҳо барои ҳифзи узвият дар гурӯҳ ва ҳам дар ягонагии арзишҳо ва ҳадафҳои аъзои гурӯҳ ифода меёбад.

Худи муттаҳидсозӣ ҳамчун як ҳадаф ва арзиши ҷаззоб барои аъзои ҳар гурӯҳ, як ҳолати гурӯҳ амал мекунанд ба он талош менамояд, хусусан дар гурӯҳҳои навраст сазӣ мекунанд, ки сатҳи баланди ҳамбастагӣ ва муттаҳидии

гурӯҳиро ба даст оранд, аммо ин на ҳамеша имконпазир аст, зеро ташаққули муносибатҳои муттаҳидӣ дар гурӯҳ аз бисёр омилҳои раванӣ вобаста аст.

Муттаҳидсозӣ хусусияти муҳими ҳолати гурӯҳ мебошад, зеро гурӯҳи муттаҳидшуда на танҳо як организмҳои муассиртар фаъолиятшавандаро ифода мекунад, балки барои ҳар як аъзои он ҷолибияти бештар дорад. Гурӯҳи наздик бо афзоиши муоширати мутақобилан қаноатбахши байни иштирокчиён, наздикии афкор ва самтҳои арзишӣ хос аст, ки шахсро қаноатманд месозад. Дар гурӯҳе, ки сатҳи баланди ҳамбастагӣ дорад, қадришиносӣ шахс меафзояд, сатҳи ташвишоти ӯ коҳиш меёбад ва илова бар ин, боиси баланд шудани самара нокии кулии фаъолияти ҷунин гурӯҳ мегардад.

КОЛЛЕКТИВИ ПЕДАГОГИ ДАР СИСТЕМАИ ИДРАИ МАКТАБ

Коллектив - ин як ҷомеаи иҷтимоии одамоне мебошад, ки дар асоси малақаҳои дорои аҳамияти иҷтимоӣ, самтҳои умумии арзиш, фаъолиятҳои муштарак ва муошират муттаҳид шудаанд. Дар он муҳимтарин ҷузъҳои гурӯҳ, оммаи мусбати фаъол, муносибатҳои хуби расмӣ ва ислохотӣ, рӯҳияи солим ва муттаҳидӣ зухур меназиранд.

Менечер ҳамеша бо як вазифа рӯ ба рӯ мешавад, ки бидуни ҳалли он ягон натиҷаи махсус ба даст овардан ғайриимкон аст - ин фароҳам овардани муносибатҳои дӯстона ва ошқоро дар гурӯҳҳо, фазои кӯмаки тарафайн ва дастгирии тарафайн чебошад. Танҳо дар ҷунин гурӯҳ метавонанд муаллимоне нерӯи эҷодии худро дарк намуда, барои тақмили ихтисоси худ сазӣ кунанд.

Дар системаи педагогӣ маъмурият ба яке аз ҷузъҳои муҳими менеҷмент табдил меёбад. Принсипҳои асосии амалия ва методологияи маъмурият инҳоянд:

шахсиятнопазирӣ ва муттаҳидшавии ҳам субъектҳо ва ҳам объектҳои идоракунии мебошанд. Масалан, муассисаҳои таълимӣ танҳо аз рӯи ҷинсият, яъне дар асоси мансубияти онҳс ба соҳаи таҳсилоти томактабӣ, миёнаи умумӣ, касбӣ ё аз афташ дар заминаи гимназия, литсей, коллеҷ ва ғайра

фарқ мекунанд, аммо на ба ҳеҷ ваҷҳ шахсият, «шахсӣ», яъне аз "чехра" ҳамчу:- як намууди экран, ки моҳияти ботинии муассисаи таълимиро инъикос мекунанд ва тамоми таърихи пешқадами беназир ва ояндаи онро дар бар гирифтааст мебошад;

сифр кардани сармоя (на танҳо молиявӣ, балки фарҳангӣ зехнӣ, ташкилӣ, кадрӣ, технологӣ, моддӣ ва техникӣ ва ғ. бинобар «нест кардан» сохторҳои номатлуб институтсионалӣ ва иҷтимоӣ, ихтисори ҳайати роҳбарикунанд барҳамдиҳӣ ва консолидацияи «ҳисоббарбаркунӣ» ва вазифаҳои иҷтимоии "кӯҳна" (воқеан анъанавӣ ва бениҳояд муҳим) ва ғайра дар назар дошта мешавад;

озмоишҳо, экстремизм ва мансабдорӣ муваққатӣ дар ташаббусҳои идоракуний. Ин принсипҳо дар он зоҳир мешаванд ки ба хотири гоҳҳои мӯд ва ё барои таърибаи ҷолиб онх: метавонанд тавассути "ҷарроҳӣ" кашаида шаванд ва дар асл ҳама анъанаҳои ташаккулдиҳандаи ҳаёт, сохторҳо, системах; муносибатҳо, ки муассисаи таълимӣ, ташкилот, инфрасохтор ё субъектро таҳия менамоянд инкишоф медиҳанд;

номаҳдудияти соҳаҳои масъулият дар ҳама сатҳҳо! идоракуний ки оқибати он «кӯрии менеҷерӣ мебошад (надоништан ё надидани мушкилоти ҷиддӣ кулайтар аст);

нофаҳмиҳои концептуалӣ, вақте ки иқтисодиёт бо иқтисод омехта карда мешавад (аз «Брежнев» иқтисодиёт бояд иқтисод' бошад»), таълим бо омӯзиш, тарбия бо кори тарбия, психолог: бо равоншиносон, ҳифзи иҷтимоӣ бо қафолат: иҷтимоӣ. Бинобар ин, мафҳумҳои омехта барои тасвиг муносиби воқеият ва қабули қарорҳои возеҳ ва масъулиятнок чандон мувофиқ нестанд;

Роҳбарии бешахс. Тибқи ин принсип, танҳо шахси аввал ба тасвир ҳуқуқ дорад ва дигарон метавонанд танҳо ба ӯ монанд бошанд, аммо азбаски дар "фазаи рӯҳии монархӣ муташаккил" -и шуури иҷтимоӣ (дар мамлақати мо то ҳол ҷизе ҳуқуқфармост) ҳамчун Аввалан, танҳо "подшоҳ" метавонад вучуд дошта бошад, зеро ҳама шахсият, аз ҷумла шахси аввал, ин парадокс бо он шарҳ дода мешавад, ки "чехраи" ӯ маҷбур аст аз худ бегона шавад ва бояд балки

никоб, тасвир бошад, бинобар ин, чанд нафар меҳоянд ўро озмоиш кунанд, бадном кунанд ё зебу оро диҳанд.

Дар муқоиса бо принсипҳои маъмурият, пешниҳод карда мешавад, ки системаи ҳамкории макрошахсии байни субъектҳои идоракунии фазои ягонаи таълимӣ, ки муносибат ба ҳар як муассисаи таълимиро ҳамчун нодирӣ мешу морад, дорон чехраи беназир ва захираҳои хоси рушди худ дар назар дошта бошад. Ин ба туфайли далелҳои зер имконпазир мегардад:

таҳия ва таъбиқи бомувафакияти методология ва концепсияи рефлексия гуманистии равандҳои ҳамҷоя дар гуруҳҳои хурд (то 15 нафар) ва миёна (то 150 нафар) дар амал, қуподашавии принсипи полилогӣи ташкили амалиёт байни ақдигарини шахсӣ иштирокчиёни гуруҳҳои эҷодӣ, дар сурати он, ки оянда бо баланд шудани сатҳи худ салоҳият дар соҳаи проблемавӣ, дар мавзӯи рушди эҷодӣ мебошад;

шабакаҳои телекоммуникатсионии ҷаҳонӣ дар асоси технологияҳои компютерӣ ё шабакавӣ. Ҷи тавре ки ён аст, онҳо ба зудӣ ҳатто васоити ахбори оммаро аз арсаи иттилоотӣ берун ҳоянд кард. Ҷунончи маълум аст, равандҳои параллелизатсия ва ҳамоҳангсозии ташаббусҳои идоракуний дар системаи уфуқӣ ва гетерархӣ (яъне тобё, вақте ки дар як ваъз як сатҳ роҳбар мешавад ва дар ҳолати дигар сатҳи боқимонда) дар пайвастагиҳо мебошад.

Ин ду шарт аҳамияти соҳтани ҷунин системаҳои менеҷментро муайян мекунанд, ки дар онҳо субъектҳои фаъолияти идоракуний на ҳамчун "қўбҳо" -и дар вазифаҳои худ муттаҳидшуда амал мекунанд, балки ҳамчун шахсони мукаммал амал мекунанд. Ҳамин тарик, дар принсипҳои зерини мутақобилан рушдбандаи микро ва макро-шахсӣ аини замон ҷунин идоракунии муштарак амалӣ карда мешавад:

афзоиш додани арзишҳои л/лвч<)а. Идоракуний бояд на бо ирода, қувваи бераҳмона ва ба даст овардани арзишҳои шубҳаноки аз берун дар асоси ҳама гуна сармоягузориҳои нав ва нави захиравӣ омада, балки тавассути тавлиди арзишҳо дар асоси захираҳои зухурдоштаи дохилӣ ва қарорҳои идоракунии арзон зухур пазирад. Ҳар як мавзӯ ва объектӣ идоракуний дар соҳаи

маориф таърих, мундариҷа ва моҳияти муҳими худро дорад, ки арзиши аслии он - иҷтимоӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ ва ғайра мебошанд. Чунин шуури идоракунӣ маъмури аллакай вайрон шудааст, пас дар сурате, ки онро ба тижорати воқеӣ сармоягузорӣ кардан зарур меояд ва ба муомилоти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ ворид кардан лозим аст ҳамон замон вай "сад баробар" пардохт мекунад;

на ба ҷои он ва на аз ҳисоби дигарон, балки дар якҷоягӣ оғоз кардан лозим аст. Бояд равандҳои оштинопазирро оғоз намуда, барои ҳамкории менечер муҳити эҷодиро фароҳам оварем, то ки дар он ҳама истеъдоди худро ба даст оранд ва ё ошкор созанд, битавонанд қобилияти пинҳонии худро дарк кунанд, иқтидори эҷодии истеъдодро, ки боиси бойгариӣ бойгاردонии на танҳо худ, балки бойгариӣ дигарон ва гирду пеш мегардад дар худ пайдо карда тавонад;

ивазнашаваандаи субъекти воқеии менечмент ва беҳатарии ташаббуси эҷодии ӯ, инчунин пешрафт ва пурмазмун будани касб, дар сурати он, ки ӯ барои дастовардҳои маъсулият дошта бошад ва амал намояд. Менечер, аммо, мисли ҳар як шахси дигар, ивазнашаваанда аст, зеро ӯ бояд барои низоми сохташуда ё назораткардааш маҳдуд бошад, дар акси ҳол, кори ӯ наметавонад самаранок бошад ва ин воқеист;

ҳар яке дар мавқуи худ аввалин ин аст. Бояд мусобиқотҳо - "рӯзҳои ҳафта" - и идона ташкил карда шаванд, вақте ки ҳама метавонанд бартарӣ, авлавиёт, авлавиёти худро нишон диҳанд, ба ҷои худ "ангуштнамои пешсафон", яъне пешрав шаванд;

ҳамоҳангии консентуалӣ. - Ба мафҳумҳои асосии назарияи менечмент баргарадонидани маъноӣ ҷиддӣ зарур аст, то ки онҳо шуур ва тафаккури менечерро тира накунанд ва ба иштибоҳ наандозанд, балки онро барои амалҳои неқ равона ва сафарбар кунанд. Масалан: "сардор" на он бачаи доное, ки аблаҳонро роҳбарӣ менамояд, балки он касест, ки ҳама гуна шароити кориро ба вучуд оварда метавонад; "итоаткор" онест, ки ҳукуки амал ва қарореро, ки қонун пешбинӣ кардааст, дорад; "директор" роҳқушоюнда ва равонакунаанда ба самти амалиётист;

матои тӯрӣ, на тӯрчаи моҳидорӣ. Идоракунӣ фазои ягонаи таълимӣ ҳамзамон ба принципҳои эстетикӣ ва илмӣ дар шакли як сохтори бисёрсатҳии шабакавӣ, ки тӯрро ба хотир меорад, асос ёфтааст, чунон ки дар тӯр ҳар як гирех ва дӯхташуда ҷиҳатҳои маҳсули худ, нақш ва ҷойгоҳи маҳсули худро дорад (бар ҳилофи муттаҳидсозии ҳама гирехҳо дар тури моҳидорӣ), бинобар ин инчунин дар системаи идоракунӣ маориф, низ ҳар як пайванд бояд бо рисолати беназир ва вазифаи мушаххаси худ таъмин карда шавад.

Дар чунин система зебӣ принципҳои эҳсосоти ниҳой (яъне энергияи ҳалди аксар) ва максималнокии ниҳойро (яъне ҳалди прагматизм ва оқилият) созор мекунад, чунончи дар назорати гетерогенӣ-полифоникӣ ("тӯрӣ"), чунон ки дар як асари воқеии бадеӣ, ҳеҷ ҷизро илова ва ё истисно кардан мумкин нест;

шаҳс ё идоракунӣ инфиродӣ ва инфиродият. Ба идоракунӣ на танҳо одамоне, ки ҳукуки аввалини шахс буданро доранд, балки ташкилотҳо, хонаҳо, деҳаҳо ва микрорайонҳо, ҳама гуна субъектҳои фаъолияти иқтисодӣ ва ҳукуқӣ низ ҷалб карда шудаанд (ғасодуфӣ нест, ки истифодаи васеи чунин мафҳумҳо ҳамчун "шаҳси воқеӣ" ва "шаҳсият фаҳмида мешавад".

Тамоюлҳои идоракунӣ дар мактабҳо. Дар гуногунии роҳҳои мушаххаси рушди ҳамкории эҷодии муассисаҳои гуногуни таълимӣ, умумияти муайяни тағироте, ки тавассути он менечмент ба вукӯъ мепазирад, ба ҳамкории эҷодӣ муайян карда мешавад.

Яке аз арзишҳои қалидӣ, ки барои он низоми менечмент ба қор шуруъ мекунад, арзиши бунёди як муассисаи беназири омӯзгорӣ мебошад, ки имкониятҳои эҷодии ҳайати омӯзгорон ва фазои иҷтимоӣ фарҳангии атрофро дар бар мегирад. Оиди оғози ҳаракат аз маъмулияти ҳисобимёнагӣ ба беназириятӣ, аз вазъи қунуӣ ба орзуҳо шаҳодати баҳзурпазирии як санади маҳсули идоракунӣ - консепсияи рушди инноватсионии мактаб, ки самтҳо ва формулаҳои пешниҳодшударо собит мекунад ва табaddулот мебошад.

Маъмурияти мактаб арзиши ҳайати омӯзгорони мавҷударо эътироф намуда, кӯшиш менамояд, то ки ҳарчи

бештар муаллимон ҳаммуаллифи гоёҳо оид ба рушди инноватсионии мактаб гарданд, Барои ин мактаб чорабиниҳои махсус гузаронида (шӯроҳои навораронаи муаллимон, шӯроҳои менеҷмент, давр ҷадвалҳо, таҷрибаҳои инъикосӣ ва ғ.), ҳалли масъалаҳои рушди стратегӣ дида баромада мешаванд.

Новобаста аз шуурноқӣ, стратегияи инноватсионии яққояи эҷодӣ қабул карда мешавад; дар он чунин тахмин меравад, ки дар ҳақиқат ягон педагоги бе имкониятҳои эҷодӣ дошта буда ҳузури надорад, аммо системаҳои идоракунии мавҷуданд, ки мавқуфияти чунин имкониятро пешгирӣ карда метавонанд, бинобар ин, тамаддуни менеҷмент боиси ошкор шудани нерӯи эҷодии онҳо аз ҷониби муаллимони мегардад. Муваффақиятҳои аввалин дар ин роҳ тавасути барномаҳои муаллифӣи муаллифони мактабҳои навбунёд тасдиқ шуда истодаанд, Барномаи муаллифӣи ин як чорабиниест, ки аз ҷониби муаллим андешида, амалӣ ва тавсиф карда мешавад, ва аз доираи амалҳои маъмулии касбии ӯ берун мебошад.

Шаклҳои гузаронидани чорабиниҳои асосии ҳаёти мактабӣ тағир ёфта, инчунин онҳо арзишҳои ҳамчояро таҷассум мекунанд. Агарчи дар оғози рушди инноватсионӣ чунин шаклҳо аз ҷониби равшаншиносон таъмин мегаштанд, пас аз баъзе лаҳзаҳо онҳо зиндагии худро мустақилона оғоз мекунанд. Ҷаласаҳои шӯроҳои педагогӣ ва ҷамъомадҳои методӣ, пардохтҳои маъмури, соатҳои дарсҳо ва ҷаласаҳои волидайн бо истифода аз принсипҳои ва шаклҳои ташкилии фарҳангии рефлексивӣ-ҳамкорӣ эҷод карда мешаванд, қушишҳои барои гузаронидани дарсҳои фарҳангии ҳамчоя, шаклҳои нави муоширати касбии муаллимони, аз қабилӣ «меҳмонхонаи педагогӣ» баргузор мегарданд.

Қадами муҳим дар тағиротҳои идоракунии баланд бардоштани шаффофияти менеҷмент мебошад: ҷалби муаллимони оддӣ, мактаббачагон ва волидони онҳо ба вазифаҳои идоракунии оғоз 'с'аасл. Системаҳои махсуси иштироки кӯдакон ва волидон дар идоракунии ҳаёти мактаб мактаб, ки самтҳо ва формулаҳои пешниҳодшударо собит мекунад ва табодулот мебошад.

Маъмурияти мактаб арзиши ҳаёти омӯзгорони мавҷударо эътироф намуда, қушиш менамояд, то ки ҳарчи бештар муаллимони ҳаммуаллифи гоёҳо оид ба рушди инноватсионии мактаб гарданд, Барои ин мактаб чорабиниҳои махсус гузаронида (шӯроҳои навораронаи муаллимони, шӯроҳои менеҷмент, давр ҷадвалҳо, таҷрибаҳои инъикосӣ ва ғ.), ҳалли масъалаҳои рушди стратегӣ дида баромада мешаванд.

Новобаста аз шуурноқӣ, стратегияи инноватсионии яққояи эҷодӣ қабул карда мешавад; дар он чунин тахмин меравад, ки дар ҳақиқат ягон педагоги бе имкониятҳои эҷодӣ дошта буда ҳузури надорад, аммо системаҳои идоракунии мавҷуданд, ки мавқуфияти чунин имкониятро пешгирӣ карда метавонанд, бинобар ин, тамаддуни менеҷмент боиси ошкор шудани нерӯи эҷодии онҳо аз ҷониби муаллимони мегардад. Муваффақиятҳои аввалин дар ин роҳ тавасути барномаҳои муаллифӣи муаллифони мактабҳои навбунёд тасдиқ шуда истодаанд, Барномаи муаллифӣи ин як чорабиниест, ки аз ҷониби муаллим андешида, амалӣ ва тавсиф карда мешавад, ва аз доираи амалҳои маъмулии касбии ӯ берун мебошад.

Шаклҳои гузаронидани чорабиниҳои асосии ҳаёти мактабӣ тағир ёфта, инчунин онҳо арзишҳои ҳамчояро таҷассум мекунанд. Агарчи дар оғози рушди инноватсионӣ чунин шаклҳо аз ҷониби равшаншиносон таъмин мегаштанд, пас аз баъзе лаҳзаҳо онҳо зиндагии худро мустақилона оғоз мекунанд. Ҷаласаҳои шӯроҳои педагогӣ ва ҷамъомадҳои методӣ, пардохтҳои маъмури, соатҳои дарсҳо ва ҷаласаҳои волидайн бо истифода аз принсипҳои ва шаклҳои ташкилии фарҳангии рефлексивӣ-ҳамкорӣ эҷод карда мешаванд, қушишҳои барои гузаронидани дарсҳои фарҳангии ҳамчоя, шаклҳои нави муоширати касбии муаллимони, аз қабилӣ «меҳмонхонаи педагогӣ» баргузор мегарданд.

Қадами муҳим дар тағиротҳои идоракунии баланд бардоштани шаффофияти менеҷмент мебошад: ҷалби муаллимони оддӣ, мактаббачагон ва волидони онҳо ба вазифаҳои идоракунии оғоз ёфтааст. Системаҳои махсуси иштироки кӯдакон ва волидон дар идоракунии ҳаёти мактаб ба вуҷуд меоянд. Арзиши мустақил, ки боиси ба идоракунии

муштарак табдил ёфтани менечмент мегардад, он на дар асоси маъмури, балки бар асоси бунёди ҳамкорӣ, шарик ва боэътимод сохта мешавад: мардумро арзишҳои умумӣ муттаҳид месозанд. Дар иштироки мардум дар тавлиди заминаи ботинии рушди мактаб гуруҳи нава ба вучуд меояд. Гуруҳи менечмент на танҳо тавассути пайдоиши ҳамфикрон васеъ мешавад; саркардаҳои эҷодии коллектив, ки худро расман нишон додаанд, мақоми баландтарро соҳиб мешаванд, сармуаллимон, роҳбарони лабораторияҳои эҷодӣ ё иттиҳодияҳои методӣ (шӯрои донишҷӯён ё самтҳои алоҳидаи он, шӯрои парасторон ва ғ.) ба қори менечмент омил мегарданд.

Принсипи бозгашти рушд принсипи назоратро иваз мекунад: гуруҳи менечмент хато ва камбудихоро ҳамчун ҳавасмандии асосии рушди устодон ва донишҷӯён баррасӣ накарда, баръакс, дастгирии кӯшишҳои эҷодии онҳо дар ҷои аввал меистад. Назорат ва таҳлили "ҷазо" дар дохили мактаб мутавозин аст ва баъзан ба ҷои он системаи расмӣ мукофотонидани муаллимон ва донишҷӯёни эҷодкортарин (масалан, дар давоми сол) ба амал гузошта мешавад.

Тағироти рефлексивӣ-гуманистӣ дар системаҳои таълимӣ ва маъмурии мактаб боиси аз нав дида баромадани тарзи мавҷудай таълими фанҳо гаштааст. Ҷустуҷӯҳои инноватсионӣ муаллимон самти асосӣ ва мушкилтарини ҳаёти мактабро барои тағиротҳо - дарсҳо фаро мегиранд.

Пушида нест, ки аксарияти мутлақи дарсҳо имрӯзо: вазифаи хонагӣ ва баҳодихии донишҷӯён, ташкили фазои таълимӣ, ҳамкориҳои донишҷӯён дар дарс бо ҳам ва бо муаллим ба арзишҳои ҳамкорӣ таъял менамоянд. Шакли олии фаъолияти эҷодии муаллимон навиштани барномаҳои таълимӣ муаллифӣ мебошад.

Мактаб ҳамчун як фанни фаъоли иҷтимоӣ амал менамояд: гоёҳо ва натиҷаҳои таҳияшуда гузаронидани семинарҳо, баромадҳои кормандон дар конференсҳо ва ғ. аз вазифае, ки онҳо ба зарурати дохилӣ мубаддал мешаванд аз ҳалли худ берун мераванд; фаъолияти ҷамъияни! як қисми муҳими фаъолияти аъзои дастаи менечмент мегардад. Мактаб аз ториқӣ берун меояд, роҳбарони намоёни он ба вазифаҳои баланд дар системаи таълимӣ даъватнома

мегиранд, ки он низ гардиши кадрҳоро дар ҳаёти роҳбарикунанда меафзояд.

Принсипи муҳимтарини рушди коллективи меҳнатӣ дар маҷмӯъ фаъолияти рақобатпазир мебошад.

Коллективи меҳнатӣ як наваъ ҷомеааст, ки сохтори ташкилиро дар ҳам нигоҳ медорад, тамоюли фарҳангии тичорат ва муносибатҳои байнишахсро ташкил медиҳад. Коллектив - соҳаи зуҳури фаъолонаи қобилиятҳои шахсӣ, ташаққули ҳислат ва тасдиқи арзишҳои маънавии қоркунонро таъассум менамояд. Аммо нақши коллективҳоро дар ҳаёти одамон набояд аз будаи зиёд қард, ки ин ба вайрон қардани мустақилиятҳои шахс оварда мерасонад. В.М.Бехтерев гуфтааст, ки мо дар назди гуруҳ бо ягон ташаббус ва ихтирооти шахсӣ қарздор ҳастем ва мо набояд фаромӯш кунем, ки нобигаи инфиродӣ маҳсули ҷомеа аст ва моро ҷомеа тарбия менамояд. Ҳамин тариқ, шахсият ва коллектив ба ҳамдигар ниёз доранд.

Дар раванди фаъолияти муштаракӣ меҳнатӣ, нахуст аъзоёни гуруҳ бояд барои ҳамроҳанг сохтани фаъолияти худ бо ҳам тамос гиранд. Самаранокии коллективи меҳнатӣ бештар аз сатҳи ҷунин ҳамроҳангӣ вобаста аст. Дар навбати худ, ин сатҳ аз дараҷаи мувофиқати психологӣ аъзои гуруҳ вобаста аст. Мувофиқати психологӣ чист? Ба таври мухтасар, ин мафҳумро ҳамчун қобилияти аъзоёни гуруҳ (коллектив), сифатҳои фардии психологӣ ҳар як шахс, инчунин таъсири имконпазирӣ вобаста ба ҳамбастагии ин одамон дар якҷоягии мутобикатҳои онҳо арзёбӣ қардан метавон. Мувофиқати психологӣ метавонад ҳам ба монандии ҳар гуна хусусиятҳои аъзои гуруҳ ва ҳам ба фарқияти онҳо вобаста бошад. Дар натиҷа, ин боиси пурра шудани одамон дар шароити фаъолияти муштарак мегардад ва ин муаммалӣ гурӯҳро ифода менамояд.

Нақши гурӯҳҳои аз ҷиҳати психологӣ мувофиқ дар тамоми соҳаҳои фаъолияти муштаракӣ инсон муҳим гардидааст. Мавҷудияти мутобикати психологӣ аъзои гуруҳ ба масъулиятҳои бештар ва самаранокии меҳнатии онҳо мусондад мекунад. Барои арзёбии мутобикат ва масъулиятҳои меъёрҳои зерин мавҷуданд:

натиҷаҳои фаъолият;

талафоти энергетикӣ-ҳиссии азёбӣни гуруҳ;
қаноатмандӣ дар ғайолияти азёбӣни гуруҳ.
Ду намудҳои асосии ҳамдастии руҳиро метавон ҷудо
намуд:

равонӣ-физиологӣ;

равонӣ-ичтимоӣ.

Мутобикати равонифизиологӣ шабоҳати муайяни
хусусиятҳои равонӣно физиологӣи одамнро ва дар ин
замина мутобикати реаксияҳои сенсомотории онҳоро,
ҳамоҳангсозии суръати ғайолияти муштаракро пешбинӣ
мекунанд. Мувофиқати иҷтимоӣ-психологӣ натиҷаи
омешиши мутобикати намудҳои рафтори одамн мебошад ва
дар гуруҳҳо, инчунин умумияти муносибатҳо, ниёзо ва
маънавиятҳои иҷтимоӣи онҳо, самтҳои арзишӣ ба назар
гирифта мешаванд. Ба назар гирифтани талаботҳои
мувофиқати психологӣ ба афзоиши самаранокӣ ва
қаноатмандии кормандон ва гуруҳҳои ибтидоӣ мусоидат
мекунанд.

Сатҳи баланди мувофиқати психологӣ ба фазои
ичтимоӣно психологӣи даста таъсири судманд мерасонад.
Аммо бояд дар назар дошт, ки на ҳар намуни ғайолияти
истеҳсолӣ мувофиқати равонӣно физиологӣи азёбӣни дастаи
ибтидоиро талаб мекунанд.

Ҳангоми ҳалли масъалаҳои гуногуни истеҳсолӣ одамн
ба тарзи гуногун муносибат зоҳир менамоянд.

Чор намуни рафтори муомилотӣ мавҷуданд:

саъй ба роҳбарӣ ва қобилияти ҳалли мушкилот танҳо
тавассути моил кардани азёби дигари гуруҳ;
қўшиши ҳалли мустиқилонаи мушкилот;
мутобикҳои ба гуруҳ, ба таъиноти азёбҳои дигари
он;

саъй ва қўшиши бо талошҳои муштарак ба таври
дастачамгӣ ҳал кардани мушкилот ва қўшиши қабули на
танҳо пешниҳоди азёби гуруҳ, балки дар ин роҳ ташаббус
нишон додан.

Иқлими руҳӣ-ичтимоӣ. Барои тавсифи
ҷудонашавандаи дастаи истеҳсолот, мафҳуми «иқлими
ичтимоӣно психологӣ» бештар ва бештар истифода мешавад.
Дар маҷмӯъ, ҷунин мафҳумҳо ба монанди «иқлими

ичтимоӣно психологӣ», «иқлими ахлоқӣ ва равонӣ», «иқлими
равонӣ», «иқлими азёбӣ», «иқлими ахлоқӣ», дар адабиёти
илмӣни ватанӣи васеъ истифода мешаванд. Дар мавриди
истеҳсолот баъзан онҳо дар бораи коллективи иқлими
истеҳсолӣ сухан меронанд. Дар аксари асарҳо ин мафҳумҳо
тақрибан ба ҳамон маъно истифода шуда, балки тағйирёбии
назаррасро дар таърифҳои мушаххас истисно намекунад.

Вактҳои иҷтимоӣ-мавзӯӣи диққат меравад.

Ба таври умумитарин, фазои иҷтимоӣно психологӣи
гуруҳҳо метавон ҳамчун як ҳолати психологӣ ба таври
интегралӣ инъикоскунандаи хусусиятҳои ғайолияти ҳаётии
он тавсиф кард, ки ин ҳолат ҷузъҳои маърифатӣ ва
эҳсосотиҳо дар бар мегирад ва бо дараҷаҳои гуногуни
огоҳикунанда тавсиф карда мешавад. Тибқи гуфтаи
равоншиносон Қ.Қ.Платонов ва Г.Г.Голубев, фазои
ичтимоӣно психологӣ ҷузъи муҳими иқлими психологӣи
гуруҳ дар маҷмӯъ мебошад, ки он инчунин иқлими рангро,
ки рангҳои атроф (аз ҷумла, биноҳо ва таҷхизот) ва иқлими
садо, на танҳо бо садои саноатӣ, балки бо мусиқии ба ном
функционалӣ низ муайян карда мешавад.

Масалан, дар зери фазои руҳонӣ ё психологӣ,
Б.Д.Паригин, ҳолати мушаххаси равонӣни ин ё он гуруҳи
одамонро дар назар дорад, ки дар муоширати онҳо бо
яқдигар ва услуби рафтори муштарак зоҳир мешаванд, дар
ин ҷо атмосфера ҳамчун ноустувор, ба самти бемайлони
шуури коллективӣ нигаронида шудааст. Ҳамин тариқ,
иқлими иҷтимоӣно психологӣ ин ё он тағироти вазъи таъби
ҳукмронии инсон нест, балки танҳо хусусиятҳои устувори он
мебошад.

Ҳамин тавр, Қ.Қ.Платонов иқлим ва атмосфера ро аз
ҳам фарқ мекунонад. Дар фаҳмиши худ, иқлими иҷтимоӣно
психологӣи гуруҳҳо таъби устувори гуруҳ муайян мекунад
ва фазои иҷтимоӣно равонӣни гуруҳ ба иқлим шабеҳ аст, аммо
аз он бо устувори камтар фарқ мекунад ва аз ин рӯ на ҳама
вақт ба таври возеҳ фаҳмида мешавад.

Омили муҳимтарини ба фазои ташкилӣ таъсиррасон
одаган услуби роҳбарӣи номиди мешавад.

Бояд унсурҳои иқлими иҷтимоӣ психологӣ ва омилҳои ба он таъсиррасонро ба хубӣ фарқ кард. Масалан, хусусиятҳои ташкили қор дар гуруҳ унсурҳои иқлими иҷтимоӣ психологӣ нестанд, гарчанде ки онҳо бешак ба ташаккули иқлим таъсир мерасонанд.

Пас, иқлими иҷтимоӣ психологӣ ин системаи ҳолатҳои эмотсионалӣ ва психологӣи коллектив мебошад, ки хусусияти муносибати байни аъзои онро дар раванди фаъолияти муштарак дар муошираг инъикос мекунад.

Мавҷудияти вобастагии наздики байни фазои иҷтимоӣ психологӣи даста ва рафтори аъзои он набояд боиси мушаххасшавии онҳо гардад, аммо хусусиятҳои ин вобастагиро сарфи назар кардан мумкин нест. Масалан, табиати муносибатҳо дар гуруҳ (инъикосмеефта) ҳамчун омил таъсиркунандаи иқлим амал мекунад. Дар айни замон, дарки ин муносибати аъзои он (инъикосшуда) унсурҳои иқлим аст.

Бо назардошти ташаккули фазои иҷтимоӣ психологӣи дастаи ибтидоӣ истеҳсолӣ, биед пеш аз ҳама омилҳои макромухит ва микромухити атрофро аз ҳам ҷудо мекунем.

Ҳамчун омилҳои муҳимтарини муҳити макросӣ форматсияи иҷтимоӣ иқтисодиро номбар кардан лозим аст, ки дар шароити он фаъолияти ҳаётан тамоми ҷомеа ва фаъолияти коллективҳои истеҳсолӣ ба амал бароварда мешавад. Ташкилотҳои идоракундани қорхона, мугобиқи талаботи ҷомеа, таъсири муайяни идоракуниро ба амал меоранд, ки ин омилҳои муҳими таъсири макро муҳити зист ба иқлими иҷтимоӣ психологӣи дастаи асосии истеҳсолӣ мебошад. Идоракуни ва мақомоти худидоракунии қорхона ба фаъолияти коллективҳои ибтидоӣ ва миёна равона ва мушаххас мегарданд.

Биед акнун ба омилҳои муҳити микроэлементҳои қорхона муроҷиат кунем, яъне ба муҳити моддӣ ва маънавии шахс ҳамчун узви коллективи ибтидоӣ истеҳсолӣ, ин муҳити микро низ «соҳа»-и фаъолияти муштаракҳои ин коллектив дар маҷмӯъ мебошад.

Гуруҳи муҳими омилҳои микроэкологӣ, ки ба фазои иҷтимоӣ психологӣи коллективи ибтидоӣ истеҳсолӣ

таъсир мерасонанд, соҳаи педагогӣ ва модии фаъолияти он мебошад, яъне он тамоми маҷмӯи унсурҳои техникӣ, технологӣ, санитарияи гигиенӣ ва ташкили, ки ба маҷмӯи «вазъи истеҳсолӣ (қорӣ)» дохил карда шудаанд дар бар мегирад.

Гуруҳи дигари на камтар аз омилҳои микроэлементҳо аз таъсирҳо иборатанд, ки падидаҳо ва равандҳои гуруҳӣ мебошанд ва дар коллективи ибтидоӣ истеҳсолӣ ба амал меоянд, зеро ин омилҳо бояд таваҷҷӯҳи ҷиддӣ дошта бошанд, чунончи инҳо натиҷаи инъикоси иҷтимоӣ психологӣи микро муҳити инсон мебошанд. Ба тарзи ҷӯтоҳ, мо ин омилҳоро иҷтимоӣ-равонӣ ном хоҳем дод.

Биед аз ҷунин омиле, ба монанди хусусияти робитаҳои расмӣи ташкили байни аъзои дастаи ибтидоӣ истеҳсолӣ оғоз кунем, ки дар сохтори расмӣи ин воҳид муқаррар карда шудааст. Фарқияти имконпазири намудҳои ҷунин сохторро дар асоси «моделҳо»-и фаъолияти муштарак», нишон додан мумкин аст ки Л.И. Уманский муайян кардааст. И. Уманский ҷунин мешуморад:

фаъолияти муштарак-инфироӣ (ҳар як аъзои гуруҳ вазифаҳои худро новобаста аз дигаронро иҷро мекунад);

фаъолияти муштарак-пайдарпай (вазифаи умумиро пай дар пай ҳар як аъзои гуруҳ иҷро мекунад (истеҳсолӣ конвейер));

фаъолияти якҷояи мутақобила (вазифа бо ҳамкорӣи муштарак ва ҳамзамони ҳар як аъзои гуруҳ бо тамоми аъзоёни дигари он иҷро карда мешавад).

Таҳқиқоти таҷрибавӣ, ки тахти роҳбарии Л.И. Уманский гузаронида шудааст, робитаи муштаракӣ байни ин модел ва сатҳи рушди гуруҳро ҳамчун гуруҳи нишон медиҳанд. Ҳамин тарик, «мутахидишавӣ дар самт» (ягонагии самтҳои арзишӣ, ҳадафҳо ва ангеҷаҳои фаъолият) дар доираи додашуда фаъолияти гуруҳӣ на танҳо бо модели сеюм нисбат ба модели дуюм, балки ҳатто нисбат ба модели аввал ҳам зудтар ба даст оварда мешавад.

Дар баробари системаи муомилаи расмӣ, ба фазои иҷтимоӣ ва психологӣи дастаи ибтидоӣ истеҳсолӣ сохтори гайрирасмӣи ташкили он низ таъсири қалон мерасонад. Албатта, робитаҳои дӯстона дар давоми қор ва пас аз он,

ҳамкорӣ ва кӯмаки тарафайн фазои гуногун нисбат ба муносибатҳои душманона, ки дар ҷанҷолҳо ва муноқишаҳо руҳ мелазиранд иқлими бартар доранд.

Дар бораи таъсири муҳими шаклбандандаи робитаҳои ғайрирасмӣ ба иқлими коллективи ибтидоии меҳнатӣ сухан ронда, ҳам теъдоди ин алоқаҳо ва ҳам тақсироти онҳоро ба назар гирифтагӣ лозим аст. Масалан, дар дохили як гурӯҳ метавонад ду ва ё зиёда гурӯҳҳои ғайрирасмӣ мавҷуд бошанд ва азъои ҳар кадоми онҳо (бо робитаҳои мустақкам ва дӯстонаи дохили гурӯҳӣ) ба азъоёни гурӯҳҳои "худӣ" муқобилат мекунанд.

Албатта, ҳангоми омӯзиши омилҳои ба иқлими даста таъсирбахш бояд на танҳо хусусиятҳои ҳар як сохтори ташкилию ғайрирасмӣи ташкилӣ, балки таносуби мушаххаси онҳоро низ ба назар гирифт, дараҷаи ягонагии сохторҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ баландтар мешавад, таъсири мусбате, ки иқлими дастаро ташаккул медиҳанд.

Табиати роҳбарӣ, ки дар услуби муайяни муносибати байни роҳбари расмӣ ва тобеон зоҳир мешавад, инчунин ба фазои иҷтимоию психологӣи дастаи ибтидоии истеҳсолӣ таъсир мерасонад. Бояд қайд кард, ки муносибатҳои идоракунии одатан бо шакли моликият ба воситаҳои истеҳсолот муайян карда мешаванд.

Омили дигаре, ки ба фазои иҷтимоию психологӣи дастаи ибтидоии истеҳсолӣ таъсир мерасонад, вобаста ба хусусиятҳои фардии психологӣи ҳар як азъои он мебошад. Тарикӣ призмаи ин хусусиятҳои шахсии инсон, тамоми таъсирот ба ӯ, чӣ истеҳсолӣ ва чӣ ғайриистеҳсолӣ, ақидаҳо ва қайфияти шахсӣ, инчунин дар рафтор, "саҳми" инфиродии ӯ дар ташаккули фазои иҷтимоӣ ва равонии даста аст.

Албатта, ҳар як падидаи психологӣи коллективӣ маҷмӯи оддии падидаҳои равонии ҳар як азъои алоҳидаи коллектив нест, балки ҳамчун формасияи нави сифатӣ амал мекунад. Ҳамин тарик, барои ташаккули ин ё он фазои иҷтимоию психологӣи коллектив, на он қадар сифатҳои психологӣи азъои он, балки омезиши онҳо муҳиманд. Сатҳи мутобиқати психологӣи азъоёни бригадаи истеҳсолӣ омилест, ки иқлими онро ба андозаи зиёд муайян мекунанд.

Он чиро, ки гуфта шуд, ҷамъбаст намуда, биед омилҳои асосии таъсиррасонандаи иқлими иҷтимоию психологӣи дастаи ибтидоии истеҳсолиро ҷудо кунем:

таъсир аз муҳити макро (хусусиятҳои ҳоси марҳилаи кунунии рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар; ғайриияти ташкилотӣ идоракунондаи ин корхонаи саноатӣ, идоракунии ва худидоракунии он, ташкилотҳои ҷамъиятӣ; робитаҳои корхона бо ташкилотҳои шахрӣ ва ноҳиявӣ);

таъсир аз муҳити хурд (соҳаи мавзӯи ғайриияти дастаи ибтидоӣ; омилҳои сирф иҷтимоӣ ва психологӣ (мушаххасии робитаҳои ташкилӣ ва ғайрирасмӣ дар гурӯҳ ва муносибати байни онҳо, услуби роҳбарии гурӯҳ, сатҳи мутобиқати психологӣи азъоёни гурӯҳ)).

Сатҳи баланди рушди коллективи меҳнатӣ барои зухуроти мукаммалтари рақобат ва кӯмаки тарафайн - ду хусусияти асосии иҷтимоию психологӣи рақобат, ки ягонагии диалектиқиро ташкил медиҳанд, замина фароҳам меорад. Рақобат дар ин ҷо ҳамчун хоҳиши шахс барои тасдиқи худ амал мекунад, дарк намудани дониш ва малакаи касбии онҳо.

Таҳлили маводи тадқиқотӣ ба мо имкон медиҳад, ки анғезаҳои зерини бартарии иштироки кормандонро дар рақобат ҷудо намоем:

идеологӣ - онҳо дар огоҳии кормандон аз арзиши иҷтимоии кӯшишҳои меҳнатии худ, дар шаҳодатдихии худ зоҳир мешаванд;

социогенӣ (яъне бо эҳтиёҷоти иҷтимоӣ таваллудшуда) - бо эътирофи омавии шаъну эътибори шахс алоқаманд аст; моддӣ - бо қонеъ кардани ниёзҳои муайяни моддӣ дар ҷараёни рақобат алоқаманд аст. Дар ғайриияти амалии шахс ин мотивҳо бо ҳам зич алоқаманданд ва ба қонеъ кардани талаботи шахс барои тасдиқи худ равона карда шудаанд.

Ғайриияти рақобатпазирии шахс танҳо дар сурате зоҳир мешавад, ки шахс ба раванди рақобати дохили (психологӣ) ҷалб карда шавад. Ҳангоми ташкили озмун аз ниёзҳои моддӣи одамон ва маъноии шахсии ин озмун бармеояд.

Дараҷаи иштироки шахс ва умуман гурӯҳ дар мусобиқаи гуногун буда метавонад. Барои баланд бардоштани

дараҷаи ҷалб, пешниҳод карда мешавад, ки баҳсҳои коллективӣ оид ба ташкили мусобиқа мунтазам гузаронида шаванд. Ин гуна муҳокимаҳо ба азхудкунии мусоидат мекунад. Иштирок дар қабули қарорҳои коллективӣ боиси он мегардад, ки ҳар як аъзои ғуруҳ барои иҷрои ин қарор масъулияти баландро дарк мекунад.

Инчунин тавсия дода мешавад, ки натиҷаҳои онро ба таври дастаҷамъӣ ҷамъбаст намуда, ғолибон (беҳтаринҳо), ғуруҳҳои миёнаҳол ва ақибмондари муайян кунанд.

Ҷанбаи муҳими рақобат таъсири он ба ҳислатҳои психологӣ шахс ва дар маҷмӯъ дар коллектив мебошад.

Рақобате, ки дар асоси илмӣ ташкил карда шудааст, имкониятҳои коллективҳои меҳнатиро дар татбиқи як қатор вазифаҳои муҳими идоракунӣ васеъ менамояд. Ҳамин тариқ, коллектив ба зимман худ ӯҳдадорӣҳои муайян ғирифта, дар банақшагирии фаъолияти меҳнатии худ иштирок мекунад.

Фаъолияти дастаи рақиб дар раванди ташкил ва ин фаъолият низ зохир мешавад. Дар ҷараёни озмун, даста ба таъсирҳои гуногуни хавасмандгардонӣ (мукофотпулӣ, супоридани тӯҳфаҳои арзанда, ваучерҳо ва ғайра) истироҳат мекунад, то ки аъзои худро ба фаъолияти боз ҳам муваффақтар роҳнамоӣ кунад, инчунин чунин вазифаи муҳими менеҷмент, ба монанди назорати фаъолияти меҳнатии кормандон аз берун, умуман коллектив, дар асоси меъёрҳои дахлдори коллективӣ

Маҷмуи оморӣ маориф соли 2022
Маълумот оид ба маълумоти миёнаи умумӣ

Намуни мактаб	Сатҳи таълим			Намуни тобеит		Маҷмуи муассиса	
	Ибти дой	Асос ӣ	Миен а	Маҳаллий	Ҷумҳурий	Оддӣ	Президентӣ
Ибтидоӣ	303	0	0	303	0	302	0
Асосӣ	0	419	0	419	0	419	0
Миёна (пурра)	0	0	2991	2979	12	2980	4
Гимназия	2	0	73	69	6	61	0
Литсей	0	0	75	61	14	50	1
Мактаб-интернати кудакони ҷиғм	1	1	17	10	9	19	0
Мактаб-интернати кудакони қар	0	1	1	1	1	2	0
Мактаб интернати санаторӣ	0	2	0	2	0	2	0
Мактаб-интернат барои бачагони шунавояшон сӯст	0	1	0	0	1	1	0
Мактаб-интернати кудакони нобино ва биниояшон сӯст	0	1	2	2	1	3	0
Мактаб-интернати низомаш маҳсус (полимиелит)	0	1	0	0	1	1	0
Мактаби маҳсус (душвортарбия)	0	0	1	0	1	1	0
Мактаб-интернати ерирасон (кудакони ақлан носолим)	0	4	0	4	0	4	0
Мактаб-кудакостон	0	0	4	4	0	4	0
Мактаб-интернати мусиқӣ	0	0	2	0	2	1	0
Мактаб-интернати варзишӣ	0	0	1	1	0	1	0
Мактаб интернати бачаҳои ласкатманд	0	0	4	1	3	1	2
Ҷамъагӣ:	312	430	3169	3858	53	3856	6
							49

Маълумот оид ба сатҳи тахсилот

Сол ҳо	Ҳамагӣ хонанда да ҷумҳурӣ		аз ҷумла дар зинаи тахсилот					
			1 - 4		5 - 9		10 - 11	
	Ҳама гӣ	духт р	Ҳама гӣ	духт ар	Ҳама гӣ	духт ар	Ҳама гӣ	духт ар
2015	17844 67	85118 3						
2016	18377 62	87795 2	77104 0	3722 68	80964 5	3884 72	25418 4	1158 39
2017	19063 04	91449 8	83662 6	4043 62	81602 5	3935 22	25061 8	1151 68
2018	19700 02	94872 2	88657 9	4296 55	83091 6	4016 26	24942 9	1160 16
2019	20339 00	98125 8	91683 2	4445 28	86843 7	4202 03	24549 3	1145 67
2020	21089 42	10164 31	94718 9	4595 95	91487 6	4430 11	24381 4	1123 44

Маълумот оид ба тахсилоти касбии ибтидоӣ

Номгӯй	Миклори муассисаҳо	Теъдоди хонандагон		Дар шӯъбаҳои:		Дар гуруҳҳои:		Яъини кул/бенапастор
		Ҳамагӣ	духтарон	Рӯзона	Ҷиҳона	Буҷавӣ	Шартнома	
ВМКБ	1	372	94	372	0	322	50	1
Сугд	22	7913	2011	7913	0	7402	511	37
Хатлон	18	5875	1337	5875	0	5163	712	31
ш. Душанбе	11	5345	888	5345	0	3763	1582	30
НТЧ	11	3461	595	3461	0	3239	222	17
Ҳамагӣ	63	22966	4925	22966	0	19889	3077	116

АДАБИЁТ:

1. Виханский О.С., Наумов-менеджмент-м МГУ 1995.
2. кохно П.А. Микрюкль В.А., Комаров С.Е. МЕНЕЧМЕНТ ФИНАНСЫ И СТАТИСТИКА 1993
3. Шахмалов Ф.И. американский менеджмент: теория и практика-М наука 1992
4. Ховард К. Коротков Э. принципы менеджмента: учебное пособие-м 1996
5. Насимова. Исмоилови И.И. матбааи ДДОТ- Душанбе 2008
6. Веснин В.Р. Менеджмент: Учебник. - М.: Проспект, 2007.
7. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс: Учебник. / М.: Изд-во МГУ, 2008.
8. Ганиев Т.Б. Менечмент. Қисми 1,2. - Душанбе: "Ирфон", 2004
9. Иктисодиёти Тоҷикистон, маҷалла №-1, 2, 3 солҳои 2002 - 2003.
10. Исмолов С. Таърихи назариёти иктисодӣ. - Душанбе: «Ирфон» 2001 - 336с.
11. Кабушкин Н.И. Основы менеджмента: Учебн. пособие - 5-е изд., стереотип. - М.: Новое знание, 2002
12. Казанцев А.К., Подлесных В.И., Серова Л.С. Практический менеджмент: В деловых играх, хозяйственных ситуациях, задачах и тестах: Учебное пособие. - М.: ИНФРА-М, 1998. - 367 с.
13. Казначевская Г.Б., Чуев И.Н., Матросова О.В. Менеджмент: учебное пособие для студентов вузов - изд. 2-е доп. И перераб. - Ростов н/Д: Феникс, 2006. - 384 с.
14. Кравченко А.И. История менеджмента: Учебное пособие. - М.: Академический проект, 2007.
15. Медведев В.П. Основы менеджмента учеб. мет. пособие I- II ч. М.: ДЕКА, 2002
16. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. / М.: "Дело", 2006.
17. Назаров А.А., Бойматов А.А., Аvezов М.М., Хоҷаев В.Ф. Менечменти мунсипалӣ: Дастури таълими (Зери тахрири). Арбоби шоистаи илм, д.и.и., профессор А.А. Назаров/ Хуҷанд, Нашриёти «СОМОН» 2004 - 200с.

18. Хабибов С.Х. Менечмент: Китоби дарсӣ – Душанбе, «Ирфон» 2005 с.
19. О' Шоннеси Д. Принципи организациони управления фирмой. М. 2001. – 296 с.
20. Огарков А.А. Управление организацией: Учебник. – М.: Эксмо, 2008.
21. Персональный менеджмент. Тесты и конкретные ситуации: Учеб. пособие/ под общ. Ред. д-ра экон. наук, проф. С.Д. Резника. – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2008. 256 с.
22. Поршнев А.Г. Управление организацией: Учебник / Поршнев А.Г., Румянцева З.П., Саломатин Н.А. – М.: ИНФРА-М, 2008.
23. Ричард Л. Дафт. Менеджмент (пер с англ. СПб.: «Питер» 2003 г.
24. Современный бизнес: Учеб. в 2 т. Т. 1: Пер. с англ. / Д. Дж. Речмен, М. Х. Мескон, К. Л. Боуви, Дж. В. Тилл. – М.: Республика, 2006.
25. Усмонов И.У. Асосҳои менеҷмент: Васоити таълимӣ - Хучанд, 2007 с.
26. Усмонов И.У. ва дигарон. Менеҷмент. Хучанд, Хурсон, 2005г.
27. Шамхалов Ф.И. Американский менеджмент: Теория и практика. – М.: 1993.
28. Э.Ш. Раҳмонов Дах соли ризоият ва пешрафтҳо: Маҷаллаи «Ҷумҳурият» санаи 11.04.2006 №43 (21099).
29. Э.Ш. Раҳмонов Дах соли ризоият ва пешрафтҳо: Маҷаллаи «Ҷумҳурият» санаи 11.04.2006 №43 (21099).

Суроғаи сомонӣ интернетӣ:

www.sid.ir

www.poonmags.com

www.ketabfarsi.com/org

<http://lib.tgu.tj/>

www.menagement.com

Ғафорода Ҷонона Ғафоро

Аз 13-феврари соли 2017 то ҳол дар вазифаи мудири кафедраи иқтисодиёт ва идоракунии факултети иқтисодиёт ва идоракунии маорифи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни кор мекунад.

Соли таваллуд 28-декабри 1988.

Ҷойи таваллуд ноҳияи И.Сомонӣ.

Миллат: тоҷик

Маълумот: Олӣ.

Хатм кардааст: Соли 2011 ДДОТ ба номи Садриддин Айни-ро рӯзона хатм кардааст.

Ихтисос аз руи маълумот: Иқтисодӣ., Хукукшинос.

Унвони илмӣ- номзади илмҳои иқтисодӣ (2018)., дотсент (2022)

Аълоҷии маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон (30.09.2019., №10425)

Узвият ба хизб: Аз соли 2013 узви Хизби Халқии Демократии Тоҷикистон

Қадам забонҳои хориҷиро медонад: русӣ

Вакили халқ хаст ё не: Аз соли 2020 Вакили Маҷлиси Вакилони Халқи ноҳияи Исмоили Сомонӣ

Вазъи оилавӣ: оиладор, соҳиби ду фарзанд

Бо мукофотҳои давлатӣ сарфароз гардонда шудааст ё не: Санаи 30.09.2019 бо Аълоҷии маориф ва илми ҚТ № 10425. Санаи 28.08.2020 бо Ҷоида ба номи Исмоили Сомонӣ барои олимони ҷавон дар соҳаи илм ва техника. Санаи 31.08.2021 бо дипломи “Вакили бехтарин” дар Фестивал озмун бахшида ба эълон гардидаи шаҳри Душанбе “Пойтахти фарҳангии Иттиҳоди давлатҳои мустақил” ва бо мақсади пойдоориҳо боло бурдани нуфузи хизб миёни кумитаи ташкилотҳои ибтидоии хизб сарфароз гардонда шуд. Санаи 25.12.2021 бо дипломи дараҷаи 3 барои голиб омадан дар даври шаҳрии Фестивал-озмун хизбӣ дар номинатсияи “Вакили бехтарин” дар соли 2021 бахшида ба 30-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 27-умини солгарди таъсиби Хизби Халқии Демократии Тоҷикистон сарфароз гардонда шуд. Санаи 20.12.2021 бо Ифтихорномаи Иттифоқи касбаи кормандони маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон сарфароз гардонда шуд. Санаи 13.12.2022 дар озмуни “Омӯзгори бехтарин-2022”, ки аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Қазоқистон ва ассосиатсияи “Ҳаракати умумихалқии Бобек” ташкил гардида буд, иштирок намуда сазовори дипломи дараҷаи 1 ва нишони сарисинагӣ гаштам.

Насимов А.

Гафорова Ч.Г.

МЕНЕЧМЕНТИ ПЕДАГОГӢ

Муҳаррири ороиш: Мардонов Сухроб Ҳасанович

Ба ҷолаш 22.12.2022 имзо шуд.
Андозаи қоғаз 60x84 1/16. Қоғази офсетӣ.
Ќузьи ҷопӣ 9,6. Адади нашр 300 нусаха.
Супориши № 262.

Матбааи ДДОТ ба номи С.Айнӣ,
хиёбони Ғӯдакӣ, 121.

ISBN 978-99985-9104-2

9 789998 591042

Комилов М. М.

**МЕТОДИКАИ
ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ
ДАР МУАССИСАҲОИ
ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАБӢ**

Kitob quyidagi ko'rsatilgan
muddatda topshirilishi shart

Oldingi foydalanishlar
miqdori

--	--

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЌЗОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНИ

Факултети забони англисӣ ва забонҳои Шарқ

Кафедраи методикаи таълими забони англисӣ

Комилов М. М.

МЕТОДИКАИ
ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР
МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАӢӢ

(Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни ихтисоси
«Таҳсилоти томактабӣ. Забони англисӣ»)

Душанбе
2023

ТДУ 372.8+373:802.0 (075.8)
ТКБ Я 73 74.261+74-100.5+81.2 Анг
К – 65

Бо қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.12.2023 № 18/7 барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба нашр тавсия шудааст.

Комилов М. М. Методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ. - Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С.Айнӣ, 2023. – 151 сах.

Мухаррир: Муборакиён С. М., омӯзгори кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

Мукарирзон: Ҷамшедов П., доктори илмҳои филологӣ, профессор кафедраи забонҳои хориҷии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Саидзода Х. А., доктори илмҳои филологӣ, профессор кафедраи умумидоншинохӣи забони англисии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Сатторова Н. Т., номзади илмҳои педагогӣ, и.в. дотсенти кафедраи назарияи тарҷума ва услубшиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

Китоби дарсии мазкур дар заминаи асарҳои илмии олимони рус, англис ва америкӣ таълиф гардида, дар он роҷеъ ба баъзе масоили мубрами методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ақони муаллиф манзур гардидааст. Китоби дарсӣ ба донраи васеи донишҷӯён, аспирантон, омӯзгорон ва мураббияҳои макотиби таҳсилоти томактабӣ ва шахсоне, ки ба таҳқиқи баррасии мушкилиҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ шавқу рағбат доранд, тавсия карда мешавад.

ISBN 978-99985-893-1-5

© Комилов М.М., 2023

ПЕШГУФТОР

Дар баробари рушди муносибатҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳама гуна бахшҳои соҳаи ҳаёти инсонӣ аз ҷумлаи илм, фарҳанг, маориф, иқтисодиёт, сиёсат, савдо ва ғайраҳо талабот нисбат ба доништани забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ рӯз то рӯз зиёд шуда истодааст.

Забони англисӣ дар миёни забонҳои муоширати байнал-милалӣ ҷойи аввалро ишғол менамояд. Аз ин рӯ, омӯзиши забони англисӣ ба нафъи ҳар як фарди тоҷик ва дар умум ба нафъи давлат мебошад.

Мавриди зикр аст, ки забони хориҷӣ имрӯз воситаи таъмини зиндагии ҷомеа мебошад. Сатҳи пасти забондонии аҳли ҷомеа рақобатпазирии давлатро аз байн мебарад, талафоти бешуморро дар иқтисодиёти мамлакат ба миён меорад, ба зиёд шудани даромад аз ҳисоби тичорати беруна ва сайёҳии байналхалқӣ, варзиш ва ҳамкории иқтисодӣ монеа эҷод мекунад. Бо дониши забони хориҷӣ метавон ба таври ҳамаҷониба санъати бозаргонӣ ва менечментро аз худ намуд, ташкил ва ба кор андохтани ширкатҳои муштаракро ба осонӣ ба роҳ монд. Инчунин, дониши забони хориҷӣ имконият фароҳам меорад, ки сатҳи иттилоотии ҷомеа боло равад, тавсеаи ҳамкориҳои судманд бо кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон имконпазир гардад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд кардаанд, ки омӯхтани забонҳои хориҷӣ ва махсусан забони англисӣ барои ояндаи пайдори ҳар фарди ҷомеа ва умуман давлат нақши асосиро мебозад. Аз гуфтаҳои сарвари давлат маълум мегардад, ки доништани як ё ду забони хориҷӣ барои ҳар мутахассиси соҳибқасб зарур аст.

Аз ин хотир, омӯзиши забони англисиро аз синни хурдсолӣ бояд сар кард. Дар ҳолати дуруст ба роҳ мондани машғулиятҳои забони англисӣ барои кӯдакони синни томактабӣ ҷаҳонбинии онҳо инкишоф меёбад ва савияи дониш, фарҳанг ва маданияти онҳо боло бардошта мешавад. Дар натиҷаи гузаронидани таҷриба дар мактабҳои Англия ва Уэлс, ки он 6000 кӯдакро дар бар мегирифт, муайян гардид, ки машғулиятҳои забони хориҷӣ ба омӯзи-

ши забони модарӣ таъсири мусбат мегузорад, бисёр кӯдакони до-
роӣ қобилияти заифӣ зехнӣ муваффақиятҳои хубро дар нутқи худ
бо забони хориҷӣ ба даст овардаанд. Таҳқиқотҳои донишгоҳҳои
пешкадами ИМА ва Канада нишон додаанд, ки малакаи маҳора-
ти маърифатӣ дар кӯдаконе, ки ду забонро аз худ менамоянд,
назар ба кӯдаконе, ки як забонро азхуд мекунаанд, хубтару бехтар
мебошад. Ҳар қадар кӯдакро ба муҳити забони англисӣ зудтар
шомил намоем, ҳамон қадар он хуб аст.

Агар дар давоми 4 соли аввали ҳаёти инсон 50%-и қобили-
яти ӯ ба маърифат (ё худ дарк қардан) банд гардад, дар синни 7-8
- солагӣ малакаву маҳорати асосӣ рушд мекунад ва шуруъ аз
синни 8-10 - солагӣ ҳама гуна қобилият тавассути машқ инкишоф
меёбад. Ҳар он қадаре ки синни шумо қалон аст, ҳамон қадар ба
шумо неру лозим мешавад, ки шумо барои омӯхтани ин ё он до-
ниш ва ё ҳосил қардани ин ё он малака сарф намоед.

Аз ин лиҳоз, чиҳати баланд бардоштани сатҳу сифати
таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ
тайёр қардани мураббиёни ихтисосманди забони англисӣ дар фа-
култетҳои педагогии донишгоҳҳои кишварамон ногузир аст. Дар
баробари тағйир ёфтани талабот нисбати забони англисӣ дар бо-
зори меҳнати имрӯза, албатта, талабот нисбати омӯзиши фанни
мазкур низ тағйир ёфтааст.

Бинобар ин, зарурати таҳияи китобҳои дарсӣ, барномаҳои
корӣ навад ва комплексҳои таълимии методии фанни методикаи
таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ мувофиқ ба
талаботи имрӯза нисбат ба омӯзиш ва таълими забони англисӣ
вучуд дорад. Китоби дарсии мазкур қадами аввалин дар роҳи
муваффақ шудан ба иҷрои супоришҳои Ҳукумати Ҷумҳурии
Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
дар ҷодаи тайёр қардани мураббӣ ва мураббияҳои забони англисӣ
дар макотиби таҳсилоти томактабӣ ба шумор меравад.

Муаллиф даъво надорад, ки ҳамаи масоили методикаи
таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабиро комилан
дар китоби дарсии мазкур мавриди баррасӣ қарор додааст. Аз ин
рӯ, ӯ бо мамнунӣ тамоми пешниҳодҳоеро, ки барои бехтар гар-
дидани мазмун ва муҳтавои он дар нашрҳои оянда мусоидат ме-
кунанд, қабул менамояд.

Муаллиф

НАҚШАИ ДАРС

Микдори кредит: 3

Аз он 16 соат лексия, 16 соат амалӣ ва

16 соат КМДРО

№	Номгуи мавзӯҳо	Микдори соат		
		лексия	амалӣ	КМДРО
	Методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ҳамчун фанни таълимӣ. Маълумоти мухтасар оид ба таърихи рушди фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ. Объект, предмет, мақсад ва вазифаҳои фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ.	1	1	1
	Имконият ва қобилияти лингвистии кӯдакони синни томактабӣ чиҳати аз худ намулдани забони англисӣ. Имконият ва қобилияти лингвистии кӯдакони синни томактабӣ. Мушкили қобилияти забоншиносии кӯдак. Қобилияти лингвистии мансуб ба кӯдакон.	1	1	1
	Шартҳои таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ. Мақсад ва вазифаҳои таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ. Пурра будани гуруҳҳо. Такрор ва давомнокии машғулиятҳо.			
	Асосҳои педагогии методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ. Принсипҳои таълимӣ дар педагогикаи томактабӣ. Принсипҳои пешбарандаи таълими муошарати ғайризабонӣ ба кӯдакони томактабӣ. Баъзе принсипҳои дигари таълими забони хориҷӣ ба кӯдакони томактабӣ.	1	1	1
	Асосҳои психологӣ методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ. Психологияи ғайризабонӣ. Фаъолиятҳои кӯдакон.	1	1	1
	Мундариҷаи дарсҳои забони англисӣ муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ. Муҳтавои мундариҷаи машғулиятҳои забони англисӣ муассисаҳои томактабӣ. Намуди машғулиятҳо.	1	1	1
	Бозӣ ҳамчун усули пешбарандаи таълими забони англисӣ барои кӯдакони синни томактабӣ. Аҳамияти бозӣ дар инкишофи малакаи забоншиносии кӯдакон. Навъҳои бозӣҳо ва истифодаи онҳо ҳангоми таълими забони англисӣ барои кӯдакони томактабӣ.	1	1	1

БОБИ 1. ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БАРОИ КӢДАКОНИ ТОМАКТАБӢ

1.1. Методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ ҳамчун фанни таълифӣ

Накша:

1. Маълумоти мухтасар оид ба таърихи рушди фанни методикаи забони англисӣ дар муассисаҳои таълимоти томактабӣ
2. Объект, предмет, мақсад ва вазифаҳои фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таълимоти томактабӣ
3. Хулоса

1. Дар солҳои охир талаботи бештар нисбат ба таълим ва омӯзиши забони хориҷӣ дар байни кӯдакони синни томактабӣ вучуд дорад, ки онро тамоюлҳои кунунии низоми таълиму тарбияи кӯдак муайян менамояд ва онҳо аз таъироти фарҳанги ҷомеа вобастагӣ доранд. Қаблан ҳангоми кор бо кӯдакони синни томактабӣ бевосита таъба аз худ кардани забони модарӣ карда мешуд, ҳоло бошад, диққати бештар ба аз худ кардани забони хориҷӣ равона карда мешавад.

Таҳияи назарияи методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ дар солҳои 50-60 ва 80-уми асри гузашта ҳамчун фанни таълифӣ оғоз шудааст. Махсусан, солҳои 1980-1990 давраи гузаронидани озмоишӣ оид ба таълимоти зудҳангоми забони хориҷӣ ба шумор меравад, аз ҷумла бо шумули барномаҳои муассисаҳои таълимоти томактабӣ ва ибтидоӣ.

Аз соли 1990 то имрӯз дар даврони муосир рушди фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ фанни таълифӣ мазкур якҷанд ҷанбаҳои муҳими дигарро касб намурад. Он, пеш аз ҳама, дар зудтар ба таҳсил фаро гирифтани кӯдакон дар оила ва дар ҷомеа ба таври возеҳ ба назар мерасад. Дар баробари он таълимоти бисёрзабонӣ дар шароити бисёрзабонӣ ва бисёрфарҳангии ҷамъи таълимот аҳамияти хоса пайдо намурад.

Ҳусусияти марҳилаи муосир аз он иборат мебошад, ки мушқили таълими зудҳангоми забони хориҷӣ дар доираи низоми

8.	Таълими талаффуз ба кӯдакони томактабӣ бо истифодаи усули бозӣ. Истифодаи бозӣ-саҳат ба кишвари афсонавӣ хангоми таълими талаффуз. Аҳамияти истифодаи бозӣ ба ангуштон (finger games). Машқи фонетикӣ дар кӯдакон бо истифода аз афсона.	1	1	1
9.	Таълими транскрипсия ба кӯдакони томактабӣ. Методикаи таълими транскрипсия мувофиқи нуктаи назари И.Л. Шолпо. Таълими транскрипсия бино ба ақидаи Ж. Б. Веренинова. Афсона ҳамчун усули самаранокӣ таълими транскрипсия.	1	1	1
10.	Таълими хониш ва хат ба кӯдакони томактабӣ. Истифодаи бозии «Кишвари харфҳо» ва дигар бозӣҳои хангоми таълими хониш. Таълими хат бо истифода аз усули олимпиади Бетти Крэгт Чонсон	1	1	1
11.	Таълими луғат ба кӯдакони томактабӣ бо истифодаи методи бозӣ. Маълумоти мухтасар оид ба баъзе қоидаҳои асосии таълими луғат. Накши мафҳумҳо дар инкишофи шахсияти кӯдаки синни томактабӣ. Намунаи як қатор машқҳо ва бозӣҳои барои шинохти қалимаҳо.	1	1	1
12.	Таълими истимӯъ ба кӯдакони томактабӣ. Машқҳои барои ташаккули малакаи истимӯъ. Бозӣҳои барои ташаккули малакаи истимӯъ.	1	1	1
13.	Таълими гуфтор ба кӯдакони томактабӣ. Машқҳои барои ташаккули гуфтор. Бозӣҳои барои ташаккули малакаи гуфтор.	1	1	1
14.	Афсона ҳамчун яке аз усулҳои афзалиятноки таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таълимоти томактабӣ. Ҳикояҳои проблемавӣ. Таълими забон тавассути афсона.			
15.	Маълумоти мухтасар оид ба якҷанд методҳои муосирӣ таълими забони англисӣ дар макотиби таълимоти томактабӣ. Методҳои аудиовизуалӣ ва аудиовизуалӣ. Усули омӯзиши забони англисӣ - усули Зайтсева. Усули коммуникативӣ (муносибати лексия). Усули лонга.	1	1	1
16.	Истифодаи ағният дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таълимоти томактабӣ. Таснифоти ағният. Истифодаи ағният хангоми таълими забони англисӣ ба кӯдакон. Истифодаи маводҳои намоишӣ ва тақсимоти	1	1	1
	Ҷамъ	16	16	16
	Ҷамағӣ	48		

ягонаи «кӯдакистон – мактаби ибтидоӣ» вобаста ба пайдарпайии таҳсилоти томактабӣ ва ибтидоии забонӣ бартараф карда мешавад. Дар ин маврид диққати бештар ба синни миёна (4-5 - сола) ва калони (5-6 - сола) томактабӣ дода мешавад. Қайд намудан зарур аст, ки дар рушди қонунии назария ва амалия таълими забони хориҷӣ бо дарназардошти инкишофи шавқу завқи педагогон нисбат ба таълими кӯдак дар синни томактабӣ тамоюли оғоз намудани таълими забони хориҷӣ дар синни хурдтар ба мушоҳида мерасад, аз ҷумла дар синни хурди томактабӣ ва калони томактабӣ. Чи аз лиҳози назариявӣ ва чи амалӣ масъалаҳои зерини таълими забони хориҷӣ ба кӯдакони синни томактабӣ, ба монанди таълим дар асоси якҷоякунии навъҳои гуногуни фаъолият, истифодаи сужети афсона, ҳолатҳои эҷодӣ, коркарди методи амалиасосии тасвирӣ, ташкили курси пропедевтикавӣ-тайёрӣ дар асоси мусикӣ, методикаи таълими босуръати забони хориҷӣ, таълими забони хориҷӣ ба кӯдакони синни хурди томактабӣ ва калони томактабӣ тибқи низоми талаботҳои ягона мавриди таҳқику омӯзиш қарор дода мешаванд.

Таҳлили таҳқиқотҳои назариявӣ, таҷрибаи амалии кормандони соҳа ва китобҳои дарсӣ нишон медиҳад, ки забони хориҷӣ дар ин давраи синнусолӣ ҳамчун воситаи ташаққули имкониятҳои фикрии кӯдак, инчунин ҳамчун воситаи инкишофи шахсияти кӯдак бо дарназардошти маромнокӣ, шавқу завқ, қобилиятҳо таваассути навъҳои асосии фаъолият баррасӣ карда мешавад. Таваассути муошират ва фаъолият бо забон кӯдак рушд мекунад, таълим мегирад, ҷаҳон ва ҳудро маърифат мекунад, яъне ҳамаи он боигарии маънавиеро аз худ мекунад, ки метавонад ба кӯдак дар раванди таҳсилоти ғайризабонӣ кӯмак расонад.

2. Объекти омӯзиши фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ қарағни таълими он ба шумор меравад. Предмети он бошад дар амал татбиқ намудани қонуниятҳои азхудкунии забони англисӣ чун воситаи муошират мебошад.

Мақсади асосии таълими фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ омӯзонидани ҳамаи қонуниятҳо ва усулҳои самарабахши таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ ба мураббияи ояндаи забони англисии муассисаи таҳсилоти томактабӣ мебошад. Дар асоси

мақсади асосии таълими фанни зикршуда вазифаҳои он чунин муайян карда шудаанд:

- муайян кардани мақсад, мундариҷа ва вазифаҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ;
- фаҳмонидани роҳу усулҳои самарабахши таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ;
- муайян кардани роҳҳои таълими чор намууди фаъолияти муоширатӣ: истимӯъ, гуфтор (яъне инкишоф додани нутқи шифохӣ-гуфтугӯӣ), хондан ва навиштан;
- таълими роҳҳои таълими талаффуз ва лугати забони англисӣ ба кӯдакон;
- пешниҳод намудани маълумот оид ба истифодаи усулҳои фаъоли таълим дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ ва нишон додани аҳамияти онҳо;
- додани тавсияҳои методӣ тибқи нишондоди пажӯҳишҳои мавҷуда ва таҷрибаи мураббияи пешкадам ва ғ.

3. Ҳулоса, талабот нисбат ба омӯзиши забони англисӣ рӯз то рӯз зиёд шуда истодааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки агар дар замони шурӯи кӯдакон аз синни 4-5-солагӣ ба омӯзиши забони англисӣ ҷалб карда мешуданд, ҳоло бошад дар бештари муассисаҳои томактабӣ кӯдакон аз синни 3-солагӣ омӯзиши забони англисиро шурӯъ мекунанд. Ҳамин тавр, фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ фанни муштакил буда, объект, предмет, мақсад ва вазифаҳои ҳудро дорад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Имрӯз кадом талаботҳо нисбат ба таълим ва омӯзиши забони хориҷӣ дар байни кӯдакони синни томактабӣ вучуд дорад?
2. Таҳияи назарияи методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ ҳамчун фанни таълимӣ аз кадом соҳа шурӯъ шудааст?
3. Хусусиятҳои марҳилаи муосири таълими забони хориҷӣ дар муассисаи томактабӣ аз чӣ иборат аст?
4. Аз лиҳози назариявӣ ва амалӣ дар замони имрӯза кадом масъалаҳои таълими забони хориҷӣ ба кӯдакони томактабӣ мавриди таҳқику омӯзиш қарор дода мешаванд?
5. Таваассути муошират ва фаъолият бо забон кӯдак ба чӣ ноил метарсад?

6. Объект, предмет ва мақсади асосии таълими фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ аз чӣ иборат аст?
7. Фанни методикаи таълими забони англисӣ кадом вазифаҳоро доро аст?

1.2. Имконият ва қобилияти лингвистии кӯдакони синни томактабӣ чӣхати аз худ намулдани забони англисӣ

Нақша:

1. Имконият ва қобилияти лингвистии кӯдакони синни томактабӣ
2. Мушкилии қобилияти забоншиносии кӯдак
3. Қобилияти лингвистии мансуб ба кӯдакон
4. Хулоса

1. Дар синну соли томактабӣ омӯхтани забони дуюм барои кӯдак баъзе мушкилихоро пеш меорад. Дар ҳақиқат, чунин мушоҳида мегардад, ки дар кӯдакон шавқу рағбат барои омӯхтани забони дуюм вучуд надорад. Мухити забонномӯӣ ба он оварда мерасонад, ки кӯдак танҳо барои омӯхтани забони модарии худ майл менамояд. Дар ин маврид омӯхтани забони хориҷӣ дар дораи нақшаи дуюм қарор мегирад, ки ин ҳолат ҷараёни омӯзиши забонҳои хориҷиро мушкул месозад.

Инкишофи кӯдак раванди мураккаб ва гуногунҷабха буда, дар ҷараёни он кӯдак чун фард таҷрибаи иҷтимоиро аз худ намунада, чун шахсият ташаккул меёбад ва чун фардиат дар доираи муносибатҳои иҷтимоӣ мавқеи худро ишғол менамояд, сифату хусусиятҳои фардии худро нишон медиҳад. Инкишофи кӯдак раванди ба вучуд омадани тағйиротҳои миқдорӣ (зиёд шудани вазн, дароз шудани қад, тақмил ёфтани ҳаракаткунӣ) ва сифатӣ (ба вучуд омадани дигаргунӣҳои аклюио зехнӣ, иродавӣ, ахлоқӣ, иҷтимоӣ, эмотсионалӣ) буда, он натиҷаи таъсири омилҳои табиӣ-биологӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Инкишоф дар заминаи зиддиятҳои дохилӣ (хусусиятҳои ҷисмониву равонӣ) ва берунӣ (таъсири муҳит) ба вучуд меояд. Дар ҷараёни он нав куҳнаро иваз менамояд, яъне сифатҳои ҷисмониву равонии кӯдак аз сода ба мураккаб гузашта, тақмилу ташаккул меёбанд.

Масъалаи муайян намудани таъсири омилҳои гуногун ба инкишофи кӯдак масъалаи баҳснок мебошад. Дар илми педагогикаи томактабӣ дар атрофи ду омил таъсиркунанда – омилҳои биологӣ ва омилҳои иҷтимоӣ баҳсу мунозираҳои зиёд вучуд доранд. Омил – ин замина, қувваи пешбаранда, сабаби ба вучуд омадани дигаргунӣ мебошад. Омилҳое, ки замина, қувваи пешбаранда, сабаби ба вучуд омадани дигаргунӣҳо дар шахсияти кӯдак шуда метавонад, ба се намуд ҷудо карда шудаанд: ирсият, муҳит ва тарбия. Онҳо ба ду ғуруҳ тақсим карда мешаванд: омилҳои биологӣ инкишоф ва омилҳои иҷтимоӣ инкишоф.

Мақсадҳое, ки аз ҷониби калонсолон дар назди кӯдакон гузашта мешаванд, барои онҳо дар баъзе ҳолат қобили қабул нестанд. Чунинчи ҳислатҳои асосии кӯдакона барои гузаронидани бозихо ва ташкили бозихои шавқовар равона карда шудааст. Дар бисёр мавридҳо талаботҳои калонсолон нисбати таълими забони хориҷӣ бо ҳошиш ва талаботҳои кӯдакон мувофиқ намеоянд. Дар ин асос мо бе муҳаббат гуфта метавонем, ки яке аз мушкилиҳои таълими забони хориҷӣ барои кӯдакони синни томактабӣ ин мувофиқ наомадани диду назари калонсолон ва кӯдакон мебошад.

Дар кӯдакон метавонанд монеаҳои психологӣ инфирудӣ ба вучуд оянд. Сабаби асосии ба миён омадани чунин ҳолат он аст, ки кӯдак дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ бо калима ва ибораҳои нав шинос мегардад, ки барои ӯ ногаҳонӣ мебошанд. Барои расидан ба муваффақиятҳои назаррас дар фаъолият бояд шахс принсипи инсондӯстӣ-шахсиятиро пеша намояд [47, 21].

Бояд тазаққур дод, ки аз ҳама масъалаи изтиробовар барои волидайн ва муҳим барои педагог қобилияти азхудкунии забони хориҷӣ аз ҷониби кӯдак ба шумор меравад.

Дар солҳои охир ҳадди синнусолии ибтидоӣ таълими забони хориҷӣ ба кӯдакони томактабӣ рӯз то рӯз поён рафта истодааст. Мувофиқи қоида, кӯдаки чорсола аллакай кӯдаки омода барои машғулиятҳои ҳисобида мешавад. Моил будан ба нутқ (минтақаи аз ҳама ёрӣ додан ба аз худ кардани забони хориҷӣ давраи синнусолии аз синни 4 то 8-9 -сола ба шумор меравад), равонии механизми табиӣ аз худ кардани нутқ, инчунин, ба мустақилияти муайяни механизми мазкур аз амалиёти омилҳои ирсӣ, ки ба ин ё он миллат тааллуқ дорад – ҳамаи ин ба кӯдак имконият медиҳад, ки

намудан ба қоидаҳои фонетикӣ, ритмӣ ва интонасионӣ шунда ва хонда мешавад. 2. Хотираи забонӣ, ки он имконият медиҳад захираи луғавӣ ғанӣ гардад ва кӯдак созмонҳо ва шаклҳои грамматикӣ навро аз худ намояд. 3. Дарки лексика, ки он имконият фароҳам меорад, мазмун ва сохти калима якҷоя карда шавад, мазмун пешванд ва пасвандҳои калимасоз фаҳмида шаванд, тобиҳои маъноии калимаҳо ҳангоми интиҳоби калимаи лозимӣ аз силсилаи синонимҳо, антонимҳо ва омонимҳо дарк карда шаванд ва ғ. 4. Дарки сохти грамматикӣ, имконият фароҳам меорад, ки аз ҷузъиётҳои (воҳидҳои) ҷудогона ибора ва ҷумла сохта шавад, умумияти созмонҳои грамматикӣ фаҳмида шавад. 5. Идроки эмотсионалӣ-образнокии забон, ки он баҳоғузори субъективии калима, хиссиёти «маза», ҳаловатбахшии шундан, хусусияти ба худ хос доштани забони мазкур, зебогии он, ки алоқаи калима, мафҳум ва мавҷудияти шифоҳии мафҳуми мучаррадро таъмин менамояд, дар бар мегирад. 6. Идроки функционалӣ – услубии забон, ки фарк кардани сохтори услубии он ва қобилияти аз нуктаи назари ҳолати мушаххаси нутқӣ баҳоғузурӣ карданиро пешниҳод мекунад.

3. Хосияти ғайрмаҳсуи асосии шахсият, ки барои бо-муваффақият аз худ кардани забони хориҷӣ зарур мебошад, мақсадҳои мусбат, шавқу завқ нисбат ба ҳаёт ва фарҳанги кишварҳои гуногун, ба монанди умуман зухур кардани шавқу завқу фаъол нисбат ба олам ва инчунин муошират кардани шахсият, яъне хоҳиш ва қобилияти муошират кардан бо дигар одамон ва қобилияти бо осонӣ мутобиқ шудан ба ҳолатҳои гуногуни муошират ба шумор мераванд.

Кӯдакон қобилияти хуби шундани нутқ ва хотираи хуби забонӣ доранд. Дар онҳо инчунин ба таври эмотсионалӣ-тавсирӣ идрок кардани забон саҳт инкишоф ёфтааст. Шакли калима ва сандои он, мавзунӣ ва равонии нутқ, зебогӣ ва буррогии овоз назар ба маънии лексикӣ ва сохти грамматикӣ муҳимтар мебошад. Калимаҳо, пеш аз ҳама, бо садо доданишон диққати онҳоро ҷалб мекунанд. Кӯдакони панҷ-шашсола алаҳхус ба қоидаҳои фоносемантикӣ таъсирпазир мебошанд. Мисол, таҷрибаҳои Е.И. Негневитская ва А.М. Шахнарович нишон медиҳанд, ки овози <и> дар шуури кӯдак ҷунон ингъикос мегардад, ки гуё он ба предмети хурд тааллуқ дошта бошад, вале овози <о> бошад, ба предмети калон. Ба гуруҳи кӯдакони русзабон, ки намедонанд, кит (наҳанг)

дар шароитҳои муносиб ба таври муваффақ забони хориҷиро аз худ намояд.

Ҳанӯз К.Д. Ушинский навишта буд: «Кӯдак дар якҷанҷ моҳ ҷунон забони хориҷиро аз худ мекунад, ки омӯзиши он дар якҷанҷ сол ғайримумкин аст» [34, 67].

Бо гузашти солҳо ин қобилияти суст мешавад. Бинобар ин, бо вучуди ҳама гуна кӯшиш ҳангоми ба кӯдакони синну солашон калонтар омӯзондани забони дуюм (хусусан ҳангоми дурӣ аз муҳити забонӣ) як қатор мушқилиҳо ба вучуд меоянд.

Муваффақияти азхудкунии забони хориҷӣ аз ҷониби кӯдакон (маҳсусан кӯдакони синни томақтабӣ) аз он вобаста аст, ки онҳо маводи додашударо тезтар аз ёд мекунанд; амсилаи амалку-нанда ва сабабҳои суҳбат вучуд дорад; монсаи забонӣ, яъне тарс аз хато, ки метавонад ҳангоми суҳбат бо забони хориҷӣ ба он роҳ диҳад, вучуд надорад; таҷрибаи нисбатан кам дар суҳбат бо забони модарӣ дорад ва ғ. Ба ғайр аз ин, бозӣ, ки намууди асосии фаъолияти кӯдаки синни томақтабӣ аст, метавонад воситаи ар-зишноки омӯзиши забон гардад.

Тавре ки дар боло зикр карда шуд, масъалаи хеле изтиробо-вар барои падару модар ва муҳим барои педагог – ин қобилияти кӯдак дар омӯзиши забони хориҷӣ ба шумор меравад. Оё қобили-яи маҳсус дар ин соҳа вучуд дорад, агар ҳа, пас чӣ гуна он бо ди-гар хусусиятҳои шахсият вобаста аст ва онро чӣ гуна ислоҳ кар-дан мумкин аст? Оё дар бораи истеъдоди забондонӣ ҷун дар бо-раи истеъдоди мусикӣ ва адабӣ суҳан кардан мумкин аст?

М.М. Гохлернер ва Г.В. Ёйгер ҷузъҳои зерини қобилияти забондониро ҷудо мекунанд:

- хотираи барҷаста ифодагардидаи забонӣ;
- зудамалӣ ва осонии ба вучуд омадаи таркиҳои вазоифӣ-забонӣ (лингвистӣ);
- қобилияти нутқи тақлидкорӣ дар сатҳи фонетикӣ, луғавӣ, грамматикӣ ва услубӣ;
- қобилияти азхудкунии нуктаи назари психоллингвистӣ ба фанҳои объективӣ ҳангоми гузариш аз як забон ба забони дигар;
- қобилияти ба вучуд овардани маводи забонӣ.

2. Бино ба ақидаи методистони рус А.А. Леонтев ва И.Л. Шолпо, ба мушқилооти қобилияти забондонӣ кӯдак метавон ҷу-нин душворихоро мансуб донист: 1. Шундани нутқе, ки бо таъя

чӣ аст, саволи «Кит ё кот (гурба) калон аст?» пешниҳод гаштааст. Воқеан бисёрии кӯдакон ҷавоб додаанд, ки кот (гурба) калон аст. Чунин ҳолат дар калонсолон руҳ медиҳад, вале онҳо ба монанди кӯдак бо тезӣ чунин ҷавоби нодуруст пешниҳод намекунанд.

Дигар қобилиятҳо, аз ҷумлаи қобилияти азҳудкунии фонди луғавӣ, сохти грамматикӣ ва идроки функционалӣ ва услубии забон дар кӯдакони томактабӣ дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор доранд ва ба таври кофӣ ханӯз рушд накардаанд. Чунин қобилият аз бисёр ҷиҳат аз дараҷаи таҷрибаи инсон вобаста аст. Хар он қадаре ки чунин таҷриба (аз ҷумла, донишмандии забони хориҷӣ) рушд кардааст, ҳамон қадар қобилияти даркунии луғат ва сохти грамматикӣ рушд мекунад ва ба инсон ба даст овардани малакаи минбаъдари осон месозад.

Барои муайян кардани савияи рушди қобилиятҳои лингвистӣ метавон санҷиши хурдакаро ба роҳ монд.

4. Бояд чунин ҳулоа намуд, ки қобилият нисбати забон ба монанди дигар малақаҳо танҳо зимни истифодаи фаъолияти мувофиқ ва муносиб рушд мекунад. А.А. Леонтев қайд мекунад, ки «ҳама гуна кӯдаки муқаррарӣ метавонад ва бояд забони хориҷиро аз худ кунад ва онро озодона дар муошират истифода барад». Амалишавии он бештар аз ташкили фаъолият аз ҷониби педагог вобастагӣ дорад.

Саволҳо барои санҷин:

1. Мувофиқи қоида кадом синну сол барои омодагии кӯдак ба омӯзиши забони хориҷӣ муайян гардидааст?
2. К.Д. Ушинский оид ба аз худ кардани забони хориҷӣ аз ҷониби кӯдак чӣ навишта буд?
3. Муваффақияти азҳудкунии забони хориҷӣ аз ҷониби кӯдакон аз ҷиҳи вобаста аст?
4. М.М. Гохлернер ва Г.В. Ейгер кадом ҷузъҳои қобилияти забондониро ҷудо мекунанд?
5. Бино ба ақидаи методистони рус А.А. Леонтев ва И.Л. Шолно кадом душворихоро метавон ба мушқилооти қобилияти забоншиносии кӯдак мансуб донист?
6. Кадом қобилиятҳои лингвистии мансуб ба кӯдакон вучуд доранд?

1.3. Шартҳои таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ

Накша:

1. Мақсад ва вазифаҳои таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ
2. Пурра будани гуруҳҳо
3. Такрор ва давомнокии машғулиятҳо
4. Ҳулоа

1. Методикаи фаъолияти педагогӣ бо мақсад ва вазифаҳо, ки педагог дар назди худ мегузорад, муайян карда мешавад.

Мақсади асосии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ ташаккул додани малақаи маҳорати аввалини муошират дар кӯдакон мебошад. Дар асоси мақсади асосии фанни мазкур вазифаҳои он чунин муайян гардидаанд:

- ташаккул додани малақаи маҳорати истифода бурда таълимӣ ва вонистани забони англисӣ барои ба даст овардани мақсадҳои худ;
- инкишоф додани малақаи маҳорати баён кардани ақидаҳо ва ҳиссиёти худ дар ҳолатҳои воқеии муошират;
- бунёди таҳкурсии мусбат барои минбаъд аз худ кардани забони англисӣ;
- бедор кардани шавқу завқи кӯдакон ба ҳаёт ва фарҳанги дигар давлатҳо;
- тарбияи муносибати эҷодкорона ва эмотсионалӣ-эстетикӣ доштан нисбати суҳан ва суҳанварӣ;
- рушди қобилиятҳои лингвистии кӯдакон бо дарназардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва фардии кӯдакон;
- рушди малақаи маҳорати дарки олам аз мавқеҳои гуногун.

2. Масъалаи муҳими дигар, ки педагогро ба изтироб овардааст – ин масъалаи пурра будани гуруҳҳои таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ мебошад. З.Я. Футерман дар бораи машғулиятҳои забони хориҷӣ суҳан ронда, исрор менамояд, ки машғулиятро бояд бо гуруҳи пурра (25-30 нафар) гузаронид. Ҷунин далел овардааст, ки кӯдакон ба ҳамдигар одад кардаанд ва ҳангоми омӯзиши якҷоя ин пайвастагӣ натиҷаи хуб медиҳад. Ва-

ле И.Л. Шолпо [76] акидаи мазкурро шубҳанок мешуморад ва менависад, ки дар гуруҳи 25-нафара машғулият натиҷаи хуб на-медихад ва ҳатто бо шумораи 15 нафар педагог метавонад ба мушкилиҳо дучор гардад. И.Л. Шолпо тавсия медиҳад, ки кӯда-конро ба гуруҳҳои на кам аз 5 нафар ва на зиёд аз 10 нафар бояд ҷудо кард. Ин ақидаи худро бо далели он, ки суҳбати умумӣ (бо исрори равоншиносон) дар гуруҳҳои 8-нафара ташқил кардан са-мараи хуб медиҳад, таҳқим бахшидааст. Вале бо назардошти он ки дар фасли зимистон кӯдакон бисёртар бемор мешаванд, ба машғулиятҳо намеоянд, гуруҳҳои аз 10 нафар кӯдак ташқил кардан мумкин аст.

3. Масъалаи дигари бахснок такрор ва давомнокии машғулиятҳо мебошад. З.Я. Футерман ақида дорад, ки машғулиятҳо барои кӯдакони синни томактабӣ бояд аз 20-25 дақиқа иборат бошанд. Ин ақида бо натиҷаҳои таҷрибавӣ асоснок карда шудааст, вале И.Л. Шолпо чунин мешуморад, ки натиҷаҳои он бо шартӣ дар боло омада вобаста аст: хангоми пуррагӣ бо шумораи 20-25 нафар на педагог ва на кӯдакон наметавонанд муҳлати омӯзишро зиёд намоянд. Таҷрибаи кори Е.И. Негневитская дар гуруҳҳои аз 5 то 15 нафар ва таҷрибаи И.Л. Шолпо дар гуруҳҳои 7-10 нафар нишон додаанд, ки давомнокии машғулият аз 35 то 45 (дар вобастагӣ аз синну сол) кӯдаконро хаста намекунад ва дар онҳо хоҳиши зуд тамом кардани машғулият ва рафтан аз он аз байн меравад ва З.Я. Футерман чунин мешуморад, ки ин барои самаранокии машғулиятҳо зарур аст. Ҳар панҷ дақиқа тағйир додани шакли фазолият зарур аст: аз бозии фазол гузаштан ба муошират дар мизи мударвар, баъд – ба ракс, варзиши бадан, баъд аз он ба сароидани суруд ва ғ.

4. Ҳамин тавр, тақрори муқаррари машғулиятҳо, ба ақидаи И.Л. Шолпо, ду-се маротиба дар як ҳафта аст. Машғулият дар ҳафта як маротиба камсамар аст, қўдакон метавонанд маводе, ки бе мустаҳкамкунӣ аз худ кардаанд, фаромӯш созанд.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Мақсади асосии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ аз чӣ иборат аст?
2. Дар асоси мақсади асосии фанни забони англисӣ дар муассисаи мактабӣ вазифаҳои он аз ҷиҳи иборат мебошад?

3. З.Я. Футерман оид ба масъалаи пурра будани гуруҳҳо чӣ гуфтааст?

4. И.Л. Шолпо роҷеъ ба масъалаи пура будани гуруҳҳо чӣ ақида пешниҳод кардааст?

5. Ба ақдаи шумо машғулияти забони англисиро ба гуруҳҳои чанднафара метавон ба таври самаранок ва натиҷабархш гузаронд?

6. Тиби таърибаи олимони соҳа машғулиятҳои забони англисиро дар як ҳафта чанд маротиба метавон гузаронд?

1.4. Асосҳои педагогии методикан таълимӣ забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ

Нақша:

1. Принсипҳои таълимӣ дар педагогикаи томактабӣ
2. Принсипҳои пешбарандаи таълими муоширати ғай-
ризабонӣ ба кӯдакони томактабӣ
3. Баъзе принсипҳои дигари таълими забони хориҷӣ ба
кӯдакони томактабӣ
4. Хулоса

1. Дар раванди таълими забони англисӣ мураббияи забони англисии муассисаҳои томактабӣ ба принсипҳои таълими педагогикаи томактабӣ таъқиқ мекунанд, ки онҳо дар заминаи принсипҳои умумии педагогика мутарраф гардидаанд: а) принсипи ҳусусияти инкишофдиҳандагӣ; б) принсипи илмий; в) принсипи аёният; г) принсипи системанокӣ ва пайдарҳамӣ (такрор); д) принсипи дастрас будани донишҳо; е) принсипи бошуурона ва ғайилона аз худ кардани донишҳо (фаҳмидан ва дарк кардани раванди таълим) ва ғ.

а) Принципи хусусияти инкишофдихандагӣ доштани таълим. Дар раванди таълим ба ҳисоб гирифтани имкониятҳои кӯдаконро дар назар дорад. Аввал, така намудан ба «минтақаи актуалии инкишоф»-ро, ки бо он кӯдак дар синну соли худ аллакай муваффақ гардидааст, талаб менамояд. Минтақаи актуалии инкишоф ба «минтақаи наздики инкишоф» замина мегузорад, ки он инкишофи минбаъдаи кӯдакро муайян менамояд. Минтақаи

наздики инкишоф дар таълим ва инкишофи кӯдак чунин аст: он амале, ки имрӯз кӯдак дар ҳамкорӣ бо мураббия иҷро мекунад, метавонад фардо мустақилона иҷро намояд, яъне боз ба сатҳи инкишофи баланд ворид гардад.

б) Принципи илмӣ дар таълим талаб менамояд, ки кӯдак бояд донишҳои реалӣ, инъикоскунандаи олами ихотакардари аз худ намояд. Ин донишу маълумотҳо минбаъд замина барои донишҳои илмӣ доир ба соҳаҳои гуногуни ҳаёт гардида, омӯхтани фанҳои таълимиро дар мактаб осон мегардонанд.

в) Принципи аёният ба шаклҳои асосии тафаккури кӯдакон (аёӣ-амалӣ, аёӣ-образнок) мувофиқат менамояд. Аёният ва тасвири онҳо имконият медиҳад, ки онҳо донишҳоро мустақам аз худ намоянд, дар хотир нигоҳ доранд, дар вақти зарурӣ аз онҳо истифода баранд.

г) Принципи системанокӣ ва пайдарҳамӣ имконият медиҳад, ки мазмуни донишҳо мантиқан бо ҳам алоқаманд бошанд. Пайдарҳамии маводи таълимӣ дар барномаи таълиму тарбиявии мурассисаи томақтабӣ таъмин карда шудааст. Мураббия хангоми банақшагирии кори таълимӣ вобаста ба мавзӯ пайдарҳамӣ ва алоқамандии донишҳои пештар аз худ кардаи кӯдаконро бо роҳи усулҳои гуногун таъмин менамояд. Дар раванди кори таълимӣ дар муассисаҳои томақтабӣ тақрор омадани мавзӯ мушоҳида мегардад.

д) Принципи дастрас будани донишҳо мувофиқат кардани мазмун, ҳаҷм ва хусусияти маводи таълимиро ба имкониятҳои донишомӯзии кӯдакон дар назар дорад.

е) Принципи бошуурона ва фаъолона аз худ кардани донишҳо, ки онро И. Я. Лернер принципи фаҳмидан ва дарк кардани раванди таълим номидаст. Он зарурияти дар кӯдак инкишоф додани хусусияти пешгӯикунандагиро дар назар дорад, ки ба таври зайл онро тасвир намудан мумкин аст:

- чӣ тавр доништа гирифтаам;
- чиро намедонам;
- чӣ тавр фикр мекардам;
- барои чӣ хаго кардам;
- донистан мецоҳам;
- Бояд чӣ тавр амал намоям ва ғайраҳо [46, 114-117].

2. Дар зер мо лозим донистем якчанд принципҳои таълими муоширати ғайризабонӣ, ки аз ҷониби методистони рус (А. А.

Леонтов, И. Р. Максимова, Р. П. Милруд ва дигарон) муайян гардидаанд, пешниҳод намоем:

а) Принципи аз худ кардани забони хориҷӣ тавассути муошират

Раванди таълими муоширати ғайризабонӣ намунаи муоширати воқеиро бо ҷанбаҳои зерин дар бар мегирад: далелнокӣ, максаднокӣ, раванди ахбороти муошират, навӣ, вазъиятӣ, функционалӣ будан, характери яқояамалкунии муошираткунандагон ва низоми воситаҳои нутқ. Ба шарофати он дар сенарияи машғулиятҳо шартҳои муошират ташкил карда мешаванд, ки он ба таври воқеӣ ва муносиб ба таври муваффақ аз худ кардани малакаю маҳорати нутқӣ ва истифодаи онҳоро аз ҷониби кӯдакон дар шароитҳои муоширати воқеӣ таъмин мекунад. Амалсозии бомуваффақияти принципи мазкур аз бисёр ҷиҳат аз мадакуву маҳсрати омӯзгор дар ташкил кардани муҳити мусоиди психологӣ ва дар мавриди шарикӣ нутқии воқеӣ будан вобастагӣ дорад.

б) Принципи фардикунонӣ

Ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ на танҳо раванди азхудкунӣ (дар ҳар як ҳонанда қобилиятҳои гуногун вучуд дорад, дар навбати худ ҳар як ҳонанда суръати пешравии худро доро мебошад), инчунин объекти азхудкунӣ фардӣ аст. Нутқи ҳар инсон новобаста аз синну сол аз рӯи се ҷиҳат фардӣ (ҷудогона) аст: меҳанизми оҳанги нутқ ҷудогона (фардӣ) аст (он чизе, ки як инсонро мушавваш мекунад, дигар инсонро ба шавқ намеоварад); мундариҷаи гуфтори нутқӣ ҷудогона аст (зеро инсон дар нутқ худро ифода мекунад); билохир, усули ба шакл даровардани нутқ ҷудогона аст (як фикр аз ҷониби инсонҳои гуногун бо воситаҳои мухталифи нутқӣ ифода мегардад). Барои он ки ҳонанда тавонад, ки фардияти (ҷудогона будани) худро нишон диҳад, дар машғулиятҳои (ҷудогона будани) кӯдаи пешниҳоди барзиёди мавод ятҳо ду қоида амал мекунанд: қоидаи пешниҳоди барзиёди мавод ва қоидаи натиҷаҳои батаъхиррандоштудани азхудкунии он. Ин чунин маънӣ дорад, ки дар доираи як машқ ба кӯдакон ҳамеша ҳукуқи интихоб пешниҳод мегардад, яъне имконияти интихоб кардани ин ё он воситаҳои нутқӣ мувофиқ ба талаботҳо, таъби, рӯҳияи худ ва ғайраҳо пешниҳод мегардад. Аз ин рӯ, аз кӯдак талаб кардани он, ки ӯ ҳама чизи навро, ки дар машғулият пешниҳод карда мешавад, аз худ кунад, мумкин нест. Барои таълими ҳарф задан ҳамагӣ тақрибан 300 воҳиди лексикӣ пешниҳод карда

мешавад. Бо назардошти барзиёдии фоиз ва вобаста ба қобилиятҳои кӯдак лугати ғазоли фардии (ҷудогонаи) ӯ метавонад аз 150 то 250 воҳиди лексикӣ пасту баланд шавад. Дар ин ҳолат андӯҳгин шудан лозим нест, зеро дар охири машғулият на ҳар як кӯдак ҳадди ақал маводи ҳатмиро аз худ мекунад. Ҳақиқат сӯҳбатчунон сохта шудааст, ки гӯрӯҳи воҳидҳои лексикӣ ё ин ки соҳтҳои грамматикӣ муайян дар вазъиятҳои нава ба таври қифоягӣ чандин маротиба тақрор мешавад. Тавре ки амалии таълим нишон медиҳад, аз ҳама кӯдакони ғазол метавонанд як маротиба баён карда, маводро аз худ кунанд, кӯдакони қобилиятшон аз ду – се маротиба қорқард намудан, кӯдакони қобилиятшон заиф – дар охири машғулият аз худ менамоянд. Дар ин маврид қоидаи натиҷаи батаъхирандохташуда ба назар мерасад, ки сӯҳбатчи ҷудогонаи пешрафти ҳар як кӯдакро таъмин менамояд.

в) Принципи навагонӣ

Таълими коммуникативӣ, ки хангоми таълими забони англисӣ барои кӯдакон истифода бурда мешавад, чунон бояд таъкил карда шавад, ки мундариҷаи машғулият тибқи он пур аз навагонӣ бошад. Принципи навагонӣ талаб менамояд, ки истифодаи матнҳо ва машқҳо, ки ҷизҳои навро барои кӯдакон пешниҳод мекунанд, ба роҳ монда шавад. Инчунин маводи пешниҳодшаванда бояд гуногунрангиро дар матнҳо, вазъиятҳо, шароитҳои таълим, гуногунрангии шаклҳои гуфторҳои нутқӣ, машқҳо ва мисолҳои иҷро кардани онҳо ва ғайраҳо дошта бошанд.

г) Принципи шуурноки

Давраи ҳискуни бошууро на аз худ кардани забонро истисно намекунад. Дар омӯзиши ҷудхангоми забони хориҷӣ бояд принципи шуурноки амалӣ карда шавад. А.А. Леонтев қайд мекунад, ки дар соли якум ва дуҷуми ҳаёт нутқ аз лиҳози психологӣ худсарона аст, дар он қисматҳои вучуд доранд, ки аз ҷониби кӯдак ба қисмҳои тақсим карда мешаванд ва маърифат карда мешаванд. Муносибати муайяни кӯдак ба нутқи худ ба шакл дароварда мешавад, амалиётҳои даркшаванда бо забон ҳосил мегарданд. Намунаи осон кардашудаи инкишофи забон дар синни томактабӣ дар шакли азхудкунии даркнашавандаи забон мебошад, ки ба таври нопурра ба воқеият мувофиқат мекунад.

д) Принципи ҳамгироӣ

Яке аз принципҳои пешбарандаи методологии таълими муоширати ғайризабонӣ барои томактабӣи принципи ҳамгироӣ ба

шумор меравад. Принципи ҳамгироӣ ба хусусиятҳои синнусолии томактабӣи дахл дорад, тавре ки ба кӯдакони синни мазкур идрок ки нобаробари олам ҳос аст. Қорӣ кардани принципи мазкур ҳамчун принципи асосӣ раванди таълимиро муносиб ва ҳубтару беҳтар мегардонад, тавре ки ҳамгироии забони хориҷӣ бо дигар предметҳои имконият фароҳам меорад, ки аз худ кардани маводи забони хориҷӣ осон гардад ва инчунин имконият медиҳад, ки ҳамзамон дошанишо оид ба дигар предметҳо ба даст оварда шаванд. Ирғибототи ҳамгироӣ таъягоҳ (ё ин ки мадад) барои ба таври ҳамачониба идрок ва фаҳмидани дошиҳои нава, ташаққул додани малақаю маҳорат мебошад ва инчунин, имконият фароҳам меорад, ки таърибаи забонӣ ва нутқии мавҷуда ба танзим дароварда шаванд ва пурра гардидани доши таъмин гардад [68, 23].

Ирғибототи ҳамгироӣ сермаҳсул шудани таълими забони хориҷиро таъмин мекунад, ки он ба таври зерин ифода карда мешавад:

- шавқу завқ нисбат ба омӯзиши фан афзун мегардад (сабаби коммуникативӣ баланд мегардад);
- ғазолияти нутқӣ-фикрронӣ ғазол мегардад;
- малақаю маҳорати нутқӣ беҳтар мегардад;
- мустақилияти даркунии кӯдакон ба шакли муайян мегардад;
- савияи дошии омӯзандагон боло меравад.

Маҳсулан, ба таври самаранок ирғибототи ҳамгироӣ бо фанҳои доираи кишваршиносӣ амалӣ карда мешавад. Ирғибототи мазкур бояд характери доимӣ дошта бошад, танҳо дар ин маврид амалишавии воқеии онҳо ба вуқӯъ мепазирад, ки он аз худ кардани малақаю маҳорати муайяно пешбинӣ мекунад.

Якҷоякунии забони хориҷӣ бо доираи фанҳои бадеӣ (расмикашӣ, сохтан, аппликасия), яъне забони хориҷӣ + инкишофи бадеӣ, бечунучаро, иқтидори бузургро соҳиб аст, тавре ки он имконият фароҳам меорад, ки забони хориҷӣ бо ғазолияти предметӣ якҷоя шавад, ки дар ҷараёни он муошират бо забон таваассути ғазолияти предметӣ ба вуқӯъ мепазирад ва инчунин, инкишофи қобилиятҳои бадеӣ таваассути забони хориҷӣ роҳандозӣ мегардад.

Дар синни панҷсолагӣ кӯдак ба таври ғазол қоидаҳои асосии муоширатро бо забони модарӣ аз худ мекунад, аз ин рӯ, якҷоякунии раванди азхудкунии асосҳои муошират бо забони хо-

ричӣ бо раванди минбаъд азхудкунии муошират бо забони модарӣ самаранок муаррифӣ мегардад, ки дар бораи он Л.В.Шерба чунин навиштааст: «Забони ин ё он халқро омӯхта, мо таърихи офарида шудани низоми мафҳумҳоро дар забони он меомӯзем, дар натиҷа воқеият аз худ мегардад, низоми забони хоричиро омӯхта ва онро бо забони модарӣ муқоиса карда, забони модариро хубтар аз худ мекунем».

Донишҳои ҳамгироишуда, ки дар асоси якҷояшавии иттилооти адабӣ, мусиқавӣ, бадеӣ, лингвистӣ, кишваршиносӣ ва ахлоқӣ ба даст оварда мешаванд, имконият медиҳанд, ки фаҳмиши бисёрҷанбаи воқеият ва нақши забон ҳамчун ҷузъи фарҳанг имконпазир гардад. Бо ибораи дигар, онҳо ба кӯдак имконият фароҳам меоранд, ки тасаввуроти пурраро оид ба олам, ки дар он зиндагӣ мекунад, оид ба ғуногунорангии иртибот, ки дар он вучуд дорад, ба даст орад.

Донишҳо, ки дар натиҷаи ҳамгироии забони хоричӣ бо дигар предметҳо ба даст оварда шудаанд, на танҳо характери бештар фундаменталӣ, балки характери инкишофдиҳанда низ доранд, ки таълими ҳамгироишударо дар давраи зудҳангоми омӯзиш махсусан арзишманд мегардонанд.

Ҳамин тавр, ҳамаи принципҳои таълими муоширати ғайризабонии баррасишуда бо яқдигар робита доранд ва аз яқдигар вобастаанд ва низоми қоидаҳо, ки стратегияи таълимиро муайян мекунанд, муаррифӣ намуда, яқдигарро пурра мекунанд. Аз ин рӯ, роияи ҳамаи принципҳои зикршуда ба натиҷаи дилхоҳ оварда мерасонад [42,17].

3. Қобили зикр аст, ки мо маълумот дар бораи принципҳои таълими педагогикаи томақтабӣ ва принципҳои таълими муоширати ғайризабониро пешниҳод намудем, ки донишҷуи онҳо ҳангоми таълими забони англисӣ барои кӯдакони томақтабӣ аҳамияти хоса доранд. Илова бар онҳо боз принципҳои вучуд доранд, ки онҳо низ бевосята ба таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томақтабӣ тааллуқ доранд: а) ғайримачбури будани машғулиятҳо; б) ҳавасмандкунии кӯдак ва шавқи ӯ ба машғулиятҳо; в) ҳаловати кӯдак ҳангоми омӯзиш; г) пайдарпайии (мунтазамии) таълим ва омӯзиш д) устуворӣ ва ғайраҳо.

Барои он ки машғулиятҳо шавқовар, самаранок шаванд ва бори гаранро барои кӯдак ба вучуд наоранд, бояд машғулиятҳо

ва пешниҳоди маводи таълимӣ боз тибқи принципҳои таълимии зерин ба роҳ монда шаванд:

а) Принципи ғайримачбури будани машғулиятҳо. Дар синни томақтабӣ ҳангоми омӯзиши забони англисӣ кӯдакро мачбури кардан мумкин нест. Агар машғулиятҳо ба иҷрои уҳдадорӣ (ё вазифа) мубаддал гарданд, онҳо метавонанд тез ба дили кӯдак зананд ва дар натиҷа омӯхтани забон барои кӯдак душвор гардад. Мақсади асосии волидайн бедор кардани шавқи кӯдак нисбати забон мебошад, ки ба он бозӣ ёрӣ мерасонад. Тавассути бозӣ кӯдакон оламо дарк мекунанд ва бо осонӣ ба раванди омӯзиш мароқ зоҳир мекунанд ва бидуни мушқилӣ малакаҳои забониро сайқал медиҳанд.

б) Принципи ҳавасмандкунии кӯдак ва шавқи ӯ ба машғулиятҳо. Дар кӯдак ҳавасмандӣ нисбати омӯзиши забони англисӣ ба монанди ҳавасмандие, ки дар калонсолон ҳаст, вучуд надорад. Онҳо дарк намекунанд, ки донишҷуи забони англисӣ дар оянда ба онҳо лозим мешавад. Аз ин рӯ, шавқу завқи кӯдакро нисбат ба ягон чизи дигар бедор кардан муҳим мебошад. Агар раванди таълим барои ӯ шавқовар, ҳаловатбахш, хурсандиовар ва ҳаста-накунанда бошад, кӯдак худ барои аз худ кардани дониш кӯшиш мекунад.

в) Принципи ҳаловати кӯдак ҳангоми омӯзиш. Ҳаловат яке аз лаҳзаҳои муҳими дигар ҳангоми таълим ба шумор меравад. Агар машғулиятҳо барои кӯдак табиӣ гузашта шаванд, ӯ метавонад бо осонӣ маводро аз худ намояд. Агар шумо бубинед, ки кӯдак нисбати омӯзиш муқобилият нишон медиҳад, ба он бепарвоӣ зоҳир кардан мумкин нест. Шояд барои ӯ методика мувофиқ нест, ба ӯ мураббия писанд нест ё ин ки барои ӯ омӯхтан душвор аст. Аз ин хотир, дар чунин маврид муносибат ё усули таълимиро тағйир додан зарур мебошад.

г) Принципи пайдарпайии (мунтазамии) таълим ва омӯзиш. То синни шашсолагӣ ба кӯдакон бор кардани қоидаҳои имло ва грамматика маънӣ надорад. Ба ҷои он таълими калимаҳои нав тавассути суруд, рақс ва бозиҳо ногузир мебошад. Муҳим он аст, ки маводи пешниҳодшаванда ва машғулиятҳои нав бо он чизҳое, ки кӯдак аллакай медонад, алоқаманд бошанд.

д) Принципи устуворӣ. Пеш аз ҳама, шумо дар хотир доред, ки шумо дар роҳи мушқилгузар қадам ниҳода истодаед ва тухфаи калон дар охири ин роҳ вучуд дорад. Лаҳзаҳои мешаванд, ки ягон

натичаи чашмрас ба даст оварда намешавад. Дар чунин лаҳзаҳо шумо бояд вазъиятро аз даст надода, кӯдаки худро дастгирӣ намоед ва бо ҳамроҳии ӯ мушкилоти баамаломадаро бартараф намоед. Инчунин методикае, ки шумо барои кӯдаки худ интихоб намудаед мувофиқи табъи ӯ нест, беҳтараш дигар методикаро интихоб кунед. Дар сурати дарёфт кардани методикаи шавқовар устуворӣ худ ба худ ба миён меояд.

3. Хулоса, ба ғайр аз принципҳои таълими педагогикаи томактабӣ дигар принципҳои таълимӣ, ки ба методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ тааллуқ доранд, вучуд доранд, ки истифода бурдани онҳо ҳангоми таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ аз аҳамият ҳолӣ нестанд.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Кадом принципҳои таълимӣ дар педагогикаи томактабӣ вучуд доранд?
2. Аҳамияти таъя намуდან ба ҳар як принципи таълимӣ дар педагогикаи томактабӣ ва таълими забони англисӣ аз чӣ иборат аст?
3. Ба ғайр аз принципҳои таълимӣ дар педагогикаи томактабӣ боз кадом принципҳои таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ вучуд доранд?
4. Шумо истифодабарии боз кадом принципҳои таълимиро зарур меҳисобед?

Супориш:

1. Аҳамияти таъя намуდან ба ҳар як принципи чи педагогикаи томактабӣ ва чи принципҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабиро бо мисолҳо ба таври хаттӣ дар дафтери кори мустақилона дар ҳаҷми на кам аз се ва рақ шарҳ диҳед.

1.5. Асосҳои психологии методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ

Нақша:

1. Психологияи ғайолияти таълимӣ
3. Ғайолиятҳои кӯдакон
4. Хулоса

1. Асосҳои психологии муносибатҳои коммуникативӣ-ғайолиятмандона ва шахсӣ-ғайолиятмандона нисбат ба таълими забони хориҷӣ, ки дар замони имрӯза бартарӣ доранд, дар қорҳои илмӣ олимони рус С.Л. Рубинштейн, А. Н. Леонтов ва И.А. Зимняя мавриди баррасӣ қарор ёфтаанд. Ин муносибат чунин маънӣ дорад, ки дар маркази таълим (омӯзиш) таълимгиранда ҳамчун субъекти ғайолияти таълимӣ қарор дорад, вале системаи таълим бошад, талаб менамояд, ки ба таври ҳадди аксар хусусиятҳои фардӣ-психологӣ, синнусолӣ ва миллии омӯзанда ба назар гирифта шавад. Нутқи инсон бевосита аз рӯйи ҳаҷм ва истифодаи лексика, сохторҳои грамматикӣ, талаффузи овозҳои ҷудогонаи забони омӯхташаванда, вобаста ба хосиятҳои суръатноқӣ, истифодаи воситаҳои ифоданок ва алоқаи онҳо бо воситаҳои забонӣ, аз рӯи муносибати нутқи шифохӣ ва хаттӣ, байни имкониятҳои истимоеӣ ва гуфтор (харфзанӣ) вобаста ба сатҳи инкишофи нутқи ситуатсионӣ ва контекстӣ ва характери нутқи дохилӣ индивидуалӣ мебошад. Ин хусусиятҳои индивидуалии инсон на танҳо ба азхудкунии нутқи модарӣ, балки ба нутқи хориҷӣ низ дахл дорад.

Тибқи муносибати шахсӣ-ғайолиятмандона дар маркази омӯзиш ҳудуди кӯдак ва ҳавасмандӣ, мақсадҳо, хосиятҳои ногарории психологии ӯ, яъне кӯдак-хонанда ҳамчун шахсият қарор дорад. Шахси калонсол бо дарназардошти чунин муносибат мақсади таълими машғулиятро муайян мекунад ва тамоми раванди таълимиро вобаста ба манфиатҳои кӯдак, сатҳи дониш ва малакаи маҳорати ӯ ташкил мекунад, онро идора мекунад ва ислоҳ менамояд. Мақсади машғулият ҳангоми амалӣ намудани муносибати шахсӣ-ғайолиятмандона аз мавқеи кӯдаки мушаххас, ҳамаи ғуруҳ ё зерғуруҳи забон омӯзон ташаккул меёбад.

Ташкили таълим дар асоси муносибати шахсӣ-ғайолиятмандона он маъно дорад, ки ҳамаи қарорҳои педагогии педагог, аз

чумла, ташкили маводи таълимӣ, истифодаи ин ё он равиш, усул, машқ ва ғайра бояд вобаста ба «шахсияти омӯзанда» сурат гирад. Муносибати шахф-фаъолиятмандона инчунин пешниҳод мекунад, ки дар раванди таълими забони хориҷӣ педагог бояд ҳадди аксар хусусиятҳои милли, синнусолӣ, фардӣ-психологӣ ва мизочи (вазъият дар гуруҳ ва синф) кӯдакро ба назар гирад.

Дар байни хусусиятҳои индивидуалии кӯдакон, ки ба раванди самаранокии аз худ кардани забони дуҷум таъсир мерасонад, стратегияҳои истифодашаванда махсусан ҷудо карда мешаванд, ки онҳо ба стратегияҳои омӯзиши забон (ба идрок, хифз кардан – ба хотир гирифтани ва ба даст овардани маълумот дахл доранд) ва стратегияҳои муоширатӣ тақсим мешаванд.

2. Таъя намудан ба фаъолияти бозӣ водор месозад, ки ҳавасмандии табиӣ нисбат ба забони хориҷӣ ҳангоми нутқронӣ таъмин гардад. Бозӣ инчунин роҳи асосии ҳалли вазифаи таълимӣ ба шумор меравад, вале он ҳамаи вақт воситаи иҷрои муошират шуда метавонад, ки агар ҳамаи вазифаҳои муошират дар забони модарии кӯдакон ҳалли худро ёбанд. Дар ин маврид бозӣ аз лиҳози равонӣ гузариш ба забони навро таъмин мекунад. Дар коллективи ҳамсолон на танҳо рафтори фард, балки таъби тамоми гуруҳ, инчунин алокаи аъзои гуруҳ ба ҳисоб гирифта мешавад. Шахси калонсол, ки ӯ дар робита бо кӯдакон қарор дорад, бояд салоҳиятнокии эмотсионалӣ дошта бошад, фаҳмад, ки дар гуруҳ шавқу ҳавас ва марому талаботҳои ҳар кӯдак чӣ гуна аст. Бо калонсолони суҳанашон пурмазмун ва бомаънӣ кӯдакон муошират намуда, худро хуб ҳис менамоянд, хуб мешиносанд, тавре ки онҳо худ кӯшиш мекунанд, донанд, ки онҳоро чӣ тавр баҳогузорӣ мекунанд. Педагог худ бо ҳар як кӯдак муошират намуда, оид ба ӯ ақидаи худро пешниҳод мекунад, баръакс бо ҳамаи гуруҳ муносибат намуда, педагог наметавонад баҳои (ё ин ки мулоҳизаи) худро оид ба ҳар кӯдаки ҷудогона манзур намояд. Маводи равшан (фаҳмо) ва пешниҳоди ғайриодӣ ва ба таври воқеии он метавонад диққати кӯдаконро ҷалб кунад, вале он бо ҳар хосияти худ ноустувор аст: кӯдакон метавонанд на зиёда аз 10 дақиқа диққаташонро ба он равона созанд. Кӯдакон наметавонанд ба таври дуру дароз фаҳмонидани педагогро (на зиёда 2-3 дақиқа) қабул кунанд; диққати онҳо ноустувор буда, тез пароканда мешавад, ба ҳассосият дода мешаванд, наметавонанд рафтори худро идора кунанд. Бозии аз ҳад зиёд серҳаракат дар аввали дарс мета-

нонад минбаъд ба аз худ кардани мавод ҳалал расонад. Кӯдакони томақтабӣ тез монда мешаванд, аз ин рӯ, дар машғулиятҳо ивазкунии навъҳои гуногуни фаъолият зарур аст.

Дар кӯдакони синни томақтабӣ аз ёд кардан ё ин ки дар ёд ингоҳдорӣ беихтиёрон ваҷуд дорад: ҳар он ҷизе, ки шавқовар аст ва таъсири эмотсионалӣ дорад, хуб ва тез аз ёд карда мешавад. Бо вучуди он, истифодаи усулҳои бозӣ имконият фароҳам меорад, ки шароитҳои беихтиёрон аз ёдкунӣ баргараф гарданд. Ҳаёли кӯдаки томақтабӣ ба таври кофӣ рушд кардааст, на танҳо характери аз нав бавучудоварӣ, балки эҷодӣ дорад. Рушди тафаккур аз аёни-амалӣ ба аёни-таъсирӣ сурат мегирад.

Кӯдакони синни калони томақтабӣ диққати бештарро нисбат ба кори калонсолон зоҳир мекунанд. Онҳо бо ҳавас супоришҳои мухталифро иҷро мекунанд, дар яқҷоягӣ бо калонсолон дар раванди меҳнат ширкат меварзанд. Фаъолияти онҳо назар ба фаъолияти кӯдакони синни поёни (хурдсол) мақсадноктар аст. Дар кӯдакони 5-7 - сола шавқу ҳавас ва талаботҳои маърифатӣ, ки онҳо омилӣ пешбарандаи фаъолияти таълимӣ мегарданд, зиёд мешаванд. Аз ҳисоби инкишофи ҳамаи функсияҳои равонӣ имкониятҳои аз худ кардани донишҳои аввалин ва рушди малакаву маҳорати аввалин афзун мегардад. Дар баъзе кӯдакон шавқи маҳус ба навъҳои муайяни фаъолиятҳо пайдо мешавад: сохтан, расмкашӣ, тартиб додан ва ғ.

Аз нуктаи назари равоншиносӣ чунин вариантҳои қор бо кӯдакон ба марҳила ба марҳила ташаккул додани амалиёти нутқӣ ё ин малакаю маҳорати нутқкунӣ равона карда шудааст.

Кӯдакро ба фаъолияти дахлдор ворид намуда, педагог марнокиро ташкил мекунад. Ҷиҳати ҳавасмандии фаъолиятро идора намуда, шахси калонсол тамоми фаъолиятро идора мекунад ва ба даст овардани натиҷаро қафолат медиҳад. Таълим дар чунин шароит роҳандозӣ карда мешавад, ки то ки амалкунӣ ба фаъолияти нутқронӣ алоқаманд гардад.

Талаботҳои кӯдакро дар маърифаткунӣ дар ҷараёни бозӣ ба ҳисоб гирифта, педагог ҳавасмандгардониро дар доираи намунаҳои муайяни фаъолият таъмин месозад. Илова бар он, ҳамаи он донишҳои, ки дар ҷараёни таълимдиҳӣ пешниҳод карда мешаванд, бояд ба ҳар як кӯдаки алоҳида, новобаста аз ҳама гуна ноустувории диққати ӯ, қобилияти ба шакли муайян надароварда шудаи ӯ ба низоми омӯзиш маънӣ дошта бошанд. Чунин зами-

наҳо ба ҷабҳаи маърифатии фаъолияти таълимӣ дахл доранд ва ба ҳеч ваҷҳ ҷониби муоширати онро дар бар намегиранд.

Фаъолияти нутқиро ба шакл дароварда, мутобиқати муштараки шавқу ҳавас, амалиёт ва ҳодисаҳои лингвистиро як ҳел метавон ба даст овард, бечунучаро, метавон дар қаблан аз худ намулдани мачмуи вохидҳои лингвистии муайян ва қондаҳои истифода бурдани онҳо дар ҳолатҳои муайян, ғайриҷашмдошт, эҷодӣ, ки онҳо раванди табиини муоширати нутқиро шарҳ медиҳанд, муваффақ шуд.

3. Ҳамин тавр, дар ташкили таълими забони дуюм барои томактабӣ таълим тибқи воситаи аёни – амалӣ, предметӣ-амалӣ ва таълими ба шахсият нигаронидашуда, коммуникативӣ-фаъолиятмандона ва эмотсионалӣ аҳамияти хоса дорад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Муносибатҳои коммуникативӣ-фаъолиятмандона ва шахсӣ-фаъолиятмандона нисбат ба таълими забони хориҷӣ чӣ маънӣ доранд?
2. Тибқи муносибати шахсӣ-фаъолиятмандона дар маркази омӯзиш чӣҳо қарор доранд?
3. Ташкили таълим дар асоси муносибати шахсӣ-фаъолиятмандона чӣ маънӣ дорад?
4. Муносибати шахсӣ-фаъолиятмандона боз ҷиро пешниҳод мекунад?
5. Фаъолияти асосии кӯдаконро чӣ ташкил медиҳад?
6. Барои он ки кӯдакон забонро омӯзанд, аз нигоҳи раван-шиносӣ мураббия чӣ тавр бояд раванди таълими забони хориҷиро ба роҳ монад?

1.6. Мундариҷаи машғулиятҳои забони англисии муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ

Нақша:

1. Мухтавои мундариҷаи машғулиятҳои забони англисии муассисаҳои томактабӣ
2. Намуди машғулиятҳо
3. Хулоса

1. Мундариҷаи таълими забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти томактабӣ бояд ташаққули мачмуи малакаву маҳорати

нутқронӣ, ки барои амалан истифода намулдани забони хориҷӣ лозим мебошанд ва ба шавқу завқи кӯдакони синни томактабии 3 ва 6 - сола мувофиқат мекунанд, ташкил намоёнд. Ба педагог майдони «васеъ» барои корҳои эҷодӣ пешниҳод мегардад – ӯ метавонад маводи мавзӯӣ ва забониро вобаста ба давраи синнусоӣ, соли таҳсил ва сатҳи инкишофи кӯдакон ва таъминоти методӣ интихоб намоёнд, пурра созад, тақмил диҳад ва иҷунин мушаххас намоёнд.

Мундариҷаи таълим маводи забонӣ (фонетикӣ, лексикӣ, грамматикӣ), мундариҷаи предметӣ-мавзӯӣ, ки соҳаҳо, тематика ва ҳолатҳои муоширати ғайризабониро фаро мегирад, дар бар мегирад.

Мундариҷаи таълими забони англисиро муайян намуда, тақроршавандагии мавод, арзиши семантикӣ ва грамматикӣ, одӣ будан ва дастрас будани онро ба кӯдакони синни томактабӣ ба назар гирифта зарур мебошад. Принсипи асосии интихоби маводи забонӣ мақсади коммуникативӣ доштани маводи инти-хобшаванда ба шумор меравад. Хосияти маводи забонӣ тавассу-ти марҳлаҳои синнусоии рушди психикӣ (равонӣ) ва нутқии кӯдакон муайян мегардад, яъне маводи барои таълим интихобша-ванда бояд мафҳумҳо, маъниҳо ва лексикаеро дар бар гирад, ки он ба ҳолатҳои хоси муоширати кӯдакон ва бозиҳои онҳо муво-фиқат кунанд.

Машғулиятҳо бояд ба самти малакаву маҳорати муоширати дар асоси омӯзиши маводи кишваршиносӣ ва иҷунин шиносӣ бо фонетика, лексика ва грамматика равона карда шаванд.

2. Яқинд намуди машғулиятҳо вучуд доранд. 1. Машғули-ятҳои ҳаррӯза – машғулиятҳои доимӣ тибқи нақшаи омӯзгор таҳия карда шудаанд, ки ба аз худ кардани мавод дар доираи дар-си одӣ нигаронида шудаанд. 2. Ид – машғулияти ҳамгироишуда. Хактери тематикӣ дорад. Ба иштироки қобилиятҳои эҷодӣ, ки дар раванди дарс ба даст оварда мешавад, равона карда шудааст. Ба қатори ҷунин идҳо метавон рӯзи 8-уми март – «Рӯзи модарон», Соли нав, Наврӯз ва ғайраҳоро мансуб донист. 3. Машғулияти эҷодӣ – ба сахна гузоштани песа, намоишҳои мусиқавӣ, ки ба самти аз худ кардани маводи гузашташуда дар шакли бозиҳо ва фаъолияти байниҳамдигарии на танҳо «кӯдак-мураббия», балки «кӯдак – кӯдак» мансубанд. Ба ҷунин машғулиятҳо методи интер-активӣ дахл дорад. Нақшаи ҳаррӯзаи машғулияти одатиро мета-вон ҷунин тарҳрезӣ кард: Салому алейк: машқи фонетикӣ ё гим-

настикӣ; қисмати асосӣ (шиносӣ бо мавзӯ «Мо имрӯз чӣ корро анҷом медиҳем? бозӣ марбут ба мавзӯи интиҳобшуда»); ҷамъбасти корҳои кӯдакон – ҳатман баҳогузории ҳатмӣ ва таърифу тавсиф барои кӯшиш; Хайру манзур. Қисмати асосии машғулият – бозиро ба таври муфассал мутолиа кардан зарур аст.

3. Дар ҳулоса метавон қайд намуд, ки машғулиятҳои мунтазам бо кӯдакон метавон ба шиносӣ бо кишварҳои забонашон англисӣ, бахшид, ки онро метавон бо воҳурии кӯдакон бо қаҳрамонҳои филмҳои тасвирӣ ва афсонаҳои англисӣ ва амрикоӣ гузаронид.

Тибқи ақидаи бархе аз методистон асоси тамоми курси таълимӣ дар кӯдакистон таълими луғат ба ҳисоб меравад, ки дар он мавзӯҳои зерин дохил мешаванд: «Хайвонҳо», «Бозичаҳо», «Рангҳои предметҳо», «Шумурдан аз 1 то 20», «Феълҳои ҳаракатро ифодакунанда», «Оила», «Варзиш», «Нақлиёт», «Узви ман», «Маҳсулотҳо», «Фаслҳои сол», «Хонаи ман».

Саволҳо барои санҷиш:

1. Мундариҷаи таълим чиро дар бар мегирад?
2. Кадом намудҳои машғулиятҳои забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти томактабӣ вучуд доранд?

Супориш:

1. План-конспекти яқсоатаи яке аз намудҳои машғулиятҳои ба таври муфассал омода намуда, дар дафтарии кори мустақилона нависед.

1.7. Бозӣ ҳамчун яке аз усулҳои пешбарандаи таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ

Накша:

1. Аҳамияти бозӣ дар инкишофи малакаи забонумӯзии кӯдакон
2. Навъҳои бозичаҳо ва истифодаи онҳо ҳангоми таълими забони англисӣ барои кӯдакони томактабӣ
3. Ҳулоса

1. Даврони кӯдакиро наметавон аз бозӣ ҷудо кард. Аз ҳама воситаи табиӣ ҷиҳати ворид шудан ба олами кӯдакӣ, дарки он ва

таъсир расонидан ба он бозӣ ба шумор меравад (Г.Л. Лендрет). Аҳамияти авалиндарача доштани бозӣ барои инкишофи табиӣ кӯдак аз он ҷалел шаҳодат медиҳад, ки СММ бозиро ҳукуки умумӣ ва ҷудонашавандаи кӯдак эълон намудааст. Бозӣ – фаъолияти ягонаи марказии кӯдак буда, мақоми хосаро дар ҳама гуна вақт ва ҳалқ ишғол менамояд. Ба кӯдакон бозӣ карданро омӯзонидан ва онҳоро ба бозӣ кардан маҷбур кардан лозим нест. Кӯдакон худ ба худ, бо майлу рағбат, бо қамолӣ майл, бидуни таъкиб кардани ин ё он мақсадҳои муайян бозӣ мекунаанд.

Бозӣ ҳамчун ҷузъиёти фарҳанг дар байни ҷомеа талаботҳои мухталифи одамонро ҳангоми вақтхуши, истироҳат кардан ва инкишоф додани нерӯи маънавӣ ва ҷисмонӣ қонеъ намуда, рушдунумӯш мекунад. Ҳар он қадаре ки давраи кӯдакӣ дар соҳаи фарҳанг ҷойи муҳимро ишғол мекунад, ҳамоно қадар бозӣ дар ҷомеа муҳим мебошад. Ҷузъиёти бозӣ амалан дар тамоми пайдидаҳои фарҳанг вучуд дорад, аз мӯди воло, ки қорҷомаҳои ғайридиоро намоиш медиҳад, сар карда, бо расомӣ ва адабиёт ба итмом мерасад. Фаъолияти бозӣ на танҳо ҷузъиёти фарҳанг, балки он воситаи амалии (муассири) тарбияи кӯдакон ва наврасон мебошад, чунки он ҳамеша мақсаднок аст. Бозӣ ва бозикунӣ механизми мухталифи мақсаднок ва амалиёти ҳавасмандкунанда шарҳ дода мешаванд.

Л.С. Виготский ва Д.Б. Элконин бозиро навъи фаъолияти пешбарандаи кӯдаки томактабӣ меноманд. Ин донишмандон онро дар назар надоранд, ки дар амалия он афзалият дорад, маҳз он дар як давраи муайян кӯдаки синни томактабиро инкишоф медиҳад [15, 10].

Мувофиқи ақидаи Стронин М.Ф., «бозӣ ин навъи фаъолияти мебошад, ки ба азнавсозӣ ва аз худ кардани таҷрибаи ҷамъияти равона карда шудааст, ки дар он худидоракунии рафтор сурат мегирад ва беҳтар мегардад» [67].

«Бозӣ фаъолияти мустақилона ва эҷодии кӯдакон буда, дар он ташаббускорӣ, хушёрӣ, ҷустуҷӯи ҷолоқӣ ва дигар сифатҳои иродавӣ – ахлоқии онҳо инкишоф меёбад» [46, 23].

Бозӣ фаъолиятест, ки дар тамоми умри инсон ва мавҷудияти инсоният арзи ҳастӣ намудааст. Аз ин рӯ, масъалаи омӯзиш ва тадқиқи он диққати олимони соҳаҳои гуногуни илми инсоншиносӣ-педагогӣ, равоншиносӣ, файласуфӣ, фарҳангшиносӣ, сиёсатмадорҳо, нависандаҳо, ҳунармандон ва дигаронро ба худ

чалб намудааст. Ин бесабаб нест, чунки хамаи онҳо ҷабҳаҳои гуногуни бозиро мувофиқи мақсаду вазифаҳои тадқиқоти худ мавриди таҳлилу баҳодиҳӣ қарор медиҳанд. Барои ҳамаи халқу миллатҳо бозӣ ифодагари фарҳанг ва арзиши маънавии миллат ва умумибашарӣ мебошад.

2. Навъҳои гуногуни бозиро вучуд доранд, ки ба синни кӯдакӣ хос мебошанд. В.А. Мижериков таснифоти зерини бозӣҳои кӯдаконро пешниҳод мекунад:

- ҳаракатӣ – манипулятивӣ, амалкунӣ бо ашёҳои атроф. Он шакли аввалини бозӣ бо предмет буда, дар асоси робитаи кӯдак бо калонсолоне, ки ӯро нигоҳубин мекунад, ба вучуд меояд;
- предметӣ – аз ҷониби кӯдак омӯхта шудани истифодаи ашёҳои ихотакардашуда бо усулҳои гуногун;
- нақшофарӣ – навиъи асосии фаъолияти кӯдакони синни томақтабӣ, ки дар онҳо кӯдак нақши калонсолро дар шароитҳои маҳсуси бозикунии барои ӯ ташкилкардашуда бар дӯш мегирад;
- серҳаракат ё ҷисмонӣ – одатан он дар шакли мусобиқаи иштирокиён гузаронида мешавад ва ҳамчун бозии дорои ҳаракатҳои бешумори мухталиф, ки бо роҳҳои гуногун бо шилдат ва суръати баланди фаъолияти мушаққо, бо риояи шартҳои мунтазам тағйирёбандаи бозӣ иҷро карда мешаванд, шарҳ дода мешавад. Инчунин чунин навиъи бозӣ аз кӯдакон талаб мекунад, ки ташаббускорӣ, ҷаққонӣ, ҳозирҷавобӣ, зиракӣ ҳангоми иҷрои вазифаҳое, ки дар ҷараёни бозӣ ба миён меоянд, нишон диҳанд ва илова бар он, фаъолияти якҷоя, ки ба манфиатҳои дастаҳо тааллуқ доранд, бо ҳисси баланди масъулиятшиносӣ иҷро карда мешаванд;
- фикрӣ (навиъи дидактикӣ-таълимӣ), мундариҷа, методика ва қоидаи он аз ҷониби педагогон барои рушди фаъолнокии маърифатии кӯдакон таҳия, коркард ва пешниҳод карда мешаванд.

Я.Л. Колосинский ва Е.А. Панко се фаъолияти мустақилонаи бозиро ҷудо мекунад: бозии сюжетӣ-нақшофарӣ, дидактикӣ ва серҳаракатӣ.

А.П. Усова ду навиъи бозӣҳоро фарқ мекунад: бозӣҳо бо қоидаҳои муқаррар ва ошқоро ва бозӣҳо бо қоидаҳои ниҳонӣ (ба навиъи охирини онҳо бозӣҳои сюжетӣ-нақшофарӣ тааллуқ доранд). Аз худ кардани бозӣҳои дорои қоидаҳо дар доираи бозӣҳои сужетӣ-нақшофарӣ омода карда мешаванд ва қатори марҳилаҳои зерин тай карда мешаванд:

- бозӣҳои тақлидӣ-протсессуалӣ;
- бозӣҳои ба шакли драма даровардашудаи серҳаракатии дорои сужети сода;
- бозӣҳои дорои қоидаҳои сода;
- бозӣҳои варзишӣ ва бозӣҳо-машқҳо.

Бозӣ ҳамчун усули иштироки кӯдак дар ҳаёти калонсолон баромад мекунад, бо шарофати он рушди талаботҳои нави иҷтимоӣ ва мақсадҳо, бавучудони шаклҳои нави муносибатҳои кӯдак ба воқеият имконпазир мегардад.

Бозӣҳои кӯдакони томақтабӣ бо хусусиятҳои зерини худ шарҳ дода мешаванд:

- Бозӣ ҳамчун шакли инъикоси фаъоли зиндагии одамон, ки ӯро ихота кардаанд.
- Хусусияти фарқкунандаи бозӣҳо усуле мебошад, ки дар ин фаъолият кӯдак истифода мебарад. Бозӣ бо амалиётҳои комплексӣ амалӣ карда мешавад, вале на бо ҳаракатҳои алоҳида (мисол, дар меҳнат, хат, расмкашӣ).
- Бозӣ ҳамчун дигар фаъолияти инсонӣ, характери ҷамъиятӣ дорад. Аз ин рӯ, он дар баробари шароитҳои тағйирҳои ҳаёти одамон тағйир меёбад.
- Бозӣ шакли инъикоси эҷодии (эҷодкоронаи) воқеият аз ҷониби кӯдак ба шумор меравад. Кӯдакон бозӣ карда, ба бозӣҳои худ афсонаҳо илова мекунад.
- Бозӣ истифодаи донишҳо, воситаи муайян кардани ҳаҷми дониш, маҳорату малакаҳо ва зиёд кардани онҳо, роҳи машқунӣ ва инкишоф додани қобилиятҳои маърифатӣ, ахлоқӣ ва нерӯи ақлиро зехнии кӯдак мебошад.
- Ба таври муфассал бозӣ фаъолияти коллективиро дар бар мегирад, ки ҷараёни он ҳамаи иштироккунандагони бозӣҳо ҳамкорӣ мекунад.

Ба таври ҳамаатарафа шахсияти кӯдаконро ташаккул дода, бозӣ худ низ тағйир меёбад ва рушд мекунад. Дар сурати

роҳбарии мунтазам аз ҷониби педагог бозӣ метавонад тағйир ёбад: аз ибтидо то ба охир; аз бозии аввал то ба бозии минбаъда бо ҳамон як гуруҳи кӯдакон; аз ҳама тағйиротҳои воқеӣ дар бозӣҳо вобаста ба сатҳи инкишофи кӯдакон аз синни хурдсол то ба калонсол шудан руҳ медиҳад.

Бозии сужетӣ-нақшофарӣ аз ҳама бештар ба кӯдаки томак-табӣ хос (Я.Л. Колуминский, Е. А. Панко, Л.С. Виготский) буда, фаъолияти пешбарандаи кӯдакони синни томактабӣ (Д.Б. Элкони, А.Н. Леонтев) эътироф гардидааст. Он ба инкишофи ҳавасмандии кӯдак ба инкишофи тафаккури аёӣ-тасвирии кӯдак таъсир расонида, ба ташаккули банақшагирии дохилии амалиёт ва озодона будани рафтор ва фаъолият, алаҳхусус ба ташаккули ҳамаи ҷизҳои навиҷдошудаи асосии психологӣ синни томак-табӣ мусоидат мекунад. Ҳини иҷрои бозӣҳои нақшофарӣ дар кӯдакон малакаю маҳорати идора кардани рафтори худ ташаккул меёбад, ихтиёрӣ (озодона) будани ҷараёнҳои психикӣ рушд мекунад, нақшаи амалиётӣ зехнӣ ба вучуд меояд ва рушд мекунад, ба рушди тасаввуроти кӯдакон, малакаю маҳорати тасаввур кардани объектҳо, ки ба таври воқеӣ пешниҳод карда нашудаанд, мусоидат мекунад.

И.Л. Шолпо варианти таснифоти бозӣҳои таълимӣ, ки онҳоро метавон дар машғулиятҳои забони хоричӣ истифода бурд, пешниҳод менамояд [76].

Муаллиф бозӣҳои таълимиро ба **лаҳзавӣ**, **мусобиқавай**, **ритмӣ-мусиқавӣ** ва **бадеӣ** тақсим мекунад, ки инҳо дар азхудкунии забон нақши муҳим мебозанд.

Ба **бозӣҳои лаҳзавӣ** бозӣҳои нақшофарӣ тааллуқ доранд, ки онҳо лаҳзаҳои муоширатиро дар бар мегиранд.

«Бозии нақшофарӣ усули одӣ ва табиӣи маърифат кардани воқеияти ихотакардашуда аз ҷониби инсон ва роҳи аз ҳама даст-раси аз худ кардани дониш ва малакаю маҳорат мебошад» [18, 87].

Дж. В. Оллер қайд менамояд, ки бозии нақшофарӣ инсонро бештар ухдабаро ва гиро мекунад, яъне, имконият медиҳад, шахс забонро хуб аз худ намояд ва бо осонӣ малакаю маҳорати азхуд-кардаашро дар амал татбиқ намояд [19, 79].

Бо иборати дигар, бозии нақшофарӣ фаъолиятест, ки дар ҷараёни он кӯдакон нақшҳои муайяно мебозанд, ҳолатҳои гуногуни ҳаётиро тасвир мекунанд, мисол: харидор-фурушанда, пизишк

– бемор, хунарианд ва муҳлиси ӯ ва ғайраҳо. Онҳо дар навбати худ ба бозӣҳои характери репродуктивӣ (тазаққурий) дошта тақсим мешаванд, вақте ки дар ҷараёни онҳо кӯдакон муколамаи намунавӣ, стандартӣ меофаранд, онро дар ин ё он ҳолат истифода менамоянд, малакаю маҳорати нутқрониро тақмил медиҳанд.

Ба намунаи муколамаҳои стандартӣ мисолҳои зеринро метавон дохил намуд:

- Show me (Ба ман нишон диҳед) – вақте ки мураббия предметро номбар мекунад, кӯдак бояд ба назди ашё ва ё варақа рафта, тасвири калимаи лозима ва ашёро нишон диҳад, номбар кунад.

- What's this? Мураббия ашё ва расмҳоро нишон медиҳад, кӯдакон калимаҳоро номбар мекунанд.

- «Оинаи сеҳрнок» – мақсад: инкишофи диққат. Ба назди оина кӯдакон бо ниқобҳои ҳайвонҳо меараванд. Дар оинаи сеҳрнок якчанд ҳайвонҳо инъикос мешаванд. Кӯдакон кадом ҳайвонҳоро диданашонро номбар мекунанд ва шумораи онҳоро мегуянд. Мисол: I see a dog. I see five dogs.

Ба **бозӣҳои мусобиқавай** он бозӣҳое тааллуқ доранд, ки ба аз худ кардани калимаҳо ва ҳаду савод мусоидат мекунанд. Дар он шахсе ғолиб меояд, ки бисёртар калимаҳо ё ин ки луғати забони англисиро медонад.

Онҳо метавонанд кроссвордҳо, бозӣҳои рӯймизӣ бо супоришҳои лингвистӣ ва ғайраҳо, ки аз ҷониби дастаҳо иҷро карда мешаванд, бошанд. Кроссвордҳо метавонанд оид ба ҳама гуна мавзӯҳо бошанд: ҳайвонот, сабзавот, мева, таҷхизот, бозичаҳо, либосҳо ва ғайраҳо. Дастаҳо метавонанд гуногун бошанд. Дар машғулиятҳои кӯдакон метавонанд бозии "Simon says" – ро бозӣ кунанд, мақсади он инкишофи шавқу рағбати маърифаткунӣ мебошад. Кӯдакон бо ҳамроҳии мураббия аз ҷояшон бармехезанд. Вазиған кӯдакон аз иҷро кардани фармонҳои мураббия иборат мебошад. Мисол: Hands up! Sit down! Jump! Run! ва ғайраҳо. Дар ҷараёни гузаронидани бозии мазкур маводи лексикӣи мавзӯҳои гуногун истифода бурда мешавад. Ин бозиро дар ташкилу гузаронидани лаҳзаҳои варзишӣ дар мобайни машғулият-дарсҳо бо мақсади пешгирӣ намудани мондашавии кӯдакон низ истифода бурдан мумкин аст.

Бозӣҳои ритмӣ-мусиқавай – ҳама гуна бозӣҳои анъанавӣи навъи хорӣ, сурудҳо ва рақсҳо бо интиҳоби шарикон, ки онҳо на

танҳо ба инкишофи малакаю маҳорати муоширатӣ, балки ба такмил додани малакаю маҳорати фонетикӣ ва ритмӣ-хушоҳангии нутқ мусоидат мекунамд, мисол: "Nuts and May", "What's your name", "I like my friends", "Heard, shoulders, knees and toes" ва ғайраҳо.

Бозӣҳои бадеӣ ё ин ки эҷодӣ – он намууди ғавҷияте мебошанд, ки онҳо дар байни бозӣҳо ва эҷодиёти бадеӣ ҷойгир мебошанд, ба кӯдак ҷиҳати роҳ ёфтани ба онҳо тавассути бозӣ имконияз мегардад. Онҳоро метавон дар навбати худ ба бозӣҳои зерин тақсим намуд:

а) **Бозӣҳои ба шакли драма даровардашуда** (яъне, гузоштани саҳнаҷаҳои хурд бо забони англисӣ) «Дар ҷангал» – мисол: дар ҷангал рӯбоҳак ва хирс вомехӯранд ва муколамаи хурдакае баён карда мешавад (Hello! I'm fox. I can run. I like fish); «Тоқисурхак» ва ғайраҳо.

б) **Бозӣҳои тасвирӣ**, ба монанди диктанти графӣ, рангубордиҳии расмҳо дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, оила ва ғайраҳо. **Рангубордиҳии расмҳо** – он машғулияти оромкунанда, на ҳамеша мазмуннок, вале хело паҳнғашта. Мисол, метавон расми тайёрро нишон дод. Дар ҳолате, ки кӯдак ба рангубордиҳӣ машғул аст, мураббия чанд маротиба калимаро такрор мекунад ва баъзе маълумотҳоро мегуяд. Ҳамин тариқ, мо бояи онро меузо-рем, ки дар забони нав он коре, ки кӯдак худ иҷро кардааст, ҷӣ номиида мешавад. **Диктанти графӣ** – мисол: дар машғулиятҳо ба кӯдакон ҷиро бо қадом ранг рангубор доданашон гуфта меша-вад, баъд аз он тасвири омодашударо бо он ҷизе, ки мураббия гуфтааст, муқонса карда мешавад.

в) **Шифохӣ-эҷодӣ (иншои яқҷояи афсонаҳои хурд, интиҳои шеърҳои қофиядор)**.

Дар марзи бозӣҳои лаҳзавӣ-бадеҳагӯй ва эҷодӣ он намууди ғавҷияти ҷойгир аст, ки он аллақай дар мавзуи афсонаи маълум бозӣ карда шудааст. Мисол, дар бисёр бозӣҳо вобаста ба шумо-раи бозингарон ва аз худ кардани калимаҳои нав қаҳрамонҳои нав ба вучуд меоянд.

Барои интиҳоб ва ё фикр карда баромадани бозӣ ҷиҳати ба машғулият ворид кардан он қоидаҳои зеринро риоя кардан зарур мебошад:

- Пеш аз он ки ба бозӣ шуруъ карда мешавад, мураббия худ ба саволҳои зерин бояд ҷавоб диҳад: Мақсади бозӣ аз ҷӣ иборат

аст? Тавассути он ба кӯдак ҷӣ бояд таълим дода шавад? Қадом амали нутқиро кӯдак бояд иҷро кунад? Оё бозии пешниҳод-шаванда ба кӯдак ин ё он мушкилии иловагиро ба бор меорад?

- Ба ин саволҳо ҷавоб дода, худро ба ҷои кӯдак гузореҷ ва фикр кунед, ки бозиро ҷӣ тавр бояд таъкил намуд, ки он барои кӯдакон шавқовар бошад.

- Ҷӣ тавр тасвир қардани ҳолати мазкурро барои кӯдак фикр кунед, то ки он аз ҷониби кӯдак тез қабул гардад...

- Худ бо кӯдак бо қамолӣ майл бозӣ кунед!

3. Дар ҳулоса метавон зикр намуд, ки бозӣ худ бояд таълими бошад ва он бояд бозӣ бошад. Аз ин рӯ, натиҷаи таълимии бозӣ барои мураббия муҳим мебошад. Ҳамчунин бозӣ худ усули роби-таи байниҳамдигарии кӯдакон ва мураббияро бояд таъгир диҳад, зеро кӯдак дар он сураҷ метавонад бозӣ кунад, ки онро хоҳад ва ба ӯ шавқовар бошад ва бо он шахсоне, ки ҷунин тавачҷуҳро дар ӯ ба миён меоранд.

Мураббия наметавонад худ танҳо таъкилкунандаи бозӣ бошад. ӯ бояд бо кӯдакон бозӣ кунад, ҷунки кӯдакон бо шавқу ҳаваси зӣёд бо қалонсолон бозӣ мекунамд. Муҳити бозӣ метаво-над таҳти нигоҳи шахси мушоҳидагар вайрон гардад.

Ҳамин тавр, асоси ҳама гуна бозиро нақшофарӣ таъкил медиҳад.

Кӯдак дар бозии нақшофарӣ метавонад дар нақши худ, кӯдаки англис ё шахси қалонсол, қаҳрамони афсонавӣ ё ҳайвонот, предмете зинда ва ғайраҳо бозад - имкониятҳо дар ин ҷо маҳдуд нестанд.

Шарикӣ ӯ метавонад дигар кӯдак, мураббия, бозичае, ки қаҳрамон, ёрдамҷӣ-хунарманд ё ин ки мураббияи дуҷомро тасвиркунанда, ки ҳамеша як ё ҳамон як нақш ва ғайраро бозӣ мекунад, бошад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Аҳамияти бозӣ дар инкишофи малакаи забонмӯзии кӯдакон аз чӣ иборат аст?
2. Чаро бозиро усули пешбарандаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ меноманд?
3. Бино ба ақидаи Л.С. Виготский ва Д.Б. Элконин, бозӣ чӣ гуна фаъолият аст?
4. Стронин М.Ф. бозиро чӣ тавр тавсиф кардааст?
5. Бозиҳои кӯдаконро В.А. Мижериков, Я.Л. Коломинский ва Е.А. Панко ва А.П. Усова чӣ гуна тасниф кардаанд?

Супориш:

1. Таснифоти бозиҳои кӯдаконро, ки аз ҷониби И.Л. Шол-по пешниҳод гардидаанд ва бевосита дар машғулиятҳои забони англисии муассисаҳои томактабӣ истифода бурда мешаванд, шарҳ диҳед.
2. Як намунаи машғулияти забони англисиро барои кӯдакони томактабӣ бо истифода аз бозиҳои нақшофарӣ ба ҳамсабоқони худ нишон диҳед.

БОБИ II. ТАВСИЯҲОИ МЕТОДИ ОИД БА ТАШКИЛИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БАРОИ КӯДАКони ТОМАКТАБӢ

2.1. Таълими талаффуз ба кӯдакони синни томактабӣ бо истифодаи усули бозӣ

Нақша:

1. Истифодаи бозӣ-саёҳат ба кишвари афсонавӣ Ҳангоми таълими талаффуз
2. Аҳамияти истифодаи бозиҳо бо ангуштон (*finger games*)
3. Машқи фонетикӣ дар кӯдакон бо истифода аз афсона
4. Ҳулоса

1. Микдори хеле зиёди усулҳои таълими талаффузи овозҳо ба кӯдакони синни томактабӣ бо истифодаи усули бозӣ вучуд доранд, ки яке аз онҳо – бозии саёҳат ба кишвари афсонавӣ мебошад. Ҳар як иштирокчӣ – сокини кишвари афсонавӣ аст, ки ягон овоз мебарорад ё бо ягон кори овозӣ машғул аст. Масалан, субҳгоҳон ҷаноби Забонак аз хоб бедор мешавад ва аз кати хоб бармехезад. Чӣ қадар хона хунук аст! Ин барои он, ки оташи оташдон хомӯш шудааст. Ҷаноби Забонак аз хунукӣ мелазад. Баландиро дар назди дандонҳои болоӣ меёбем. Вақте ки Забонак мелазад, бо нӯғаш ба ин баландӣ мерасад: [d], [d], [d]! Аммо ногаҳон ба гӯши вай аз ҳаммом чунин овозҳо мерасанд: [tt-tt]! Ин овози қатраҳои об, ки аз ҷумак мерезанд. Ӯ бегоҳӣ ҷумакро то охир маҳкам накардааст. Нӯги забон ба баландии дандонҳои болоӣ чун қатраҳои об ба дастшӯяк мезанад: [t], [t], [t]!

Кӯдакон аз паси педагог овозҳоро такрор мекунанд, бехабар аз он, ки онҳо талаффузи ин ё он овозро машқ карда истодаанд. Ҳар як машғулият ба афсона овозҳо-қаҳрамонҳои нав, саргузашти нави овозҳоро зам мекунад. Ҳамзамон шарте, ки бояд кӯдакон аз машғулият Ҳангоми нақл кардани ин ё он ҳикоя ҳаловат баранд, ба қоидаҳои рӯя карда мешавад: аз як ҷониб асоси афсона нигоҳ дошта мешавад, лаҳзаҳои асосӣ боқӣ мемонад ва пайдарпайии ҳодисаҳои онро кӯдакон зиракона бо ёдрас кардан, лӯқма додан, ислоҳи хатоии педагог пайгирӣ мекунанд; аз ҷониби ди-

гар, ба мазмуни ҳар як афсона чизи наво ворид мешавад, бинобар ин афсона дилгиркунанда намешавад ва завқи шунавандаро зиёд мекунад.

Афсона бо қаҳрамонон ва мазмуни нав зиёд мешавад. Вале афсона бояд на танҳо дароз шавад, балки кӯтоҳ низ карда шавад, чунки метавонад кӯдакро, ки тарзи фаъолиятро тағйир медиҳад, ҳаста намояд. Овозҳои сода ва талаффузшуда бо лаҳзаҳои мазмун ва алоҳида бо онҳо вобаста пайваста ва ё аз афсона берун карда мешаванд. Ин тадриҷан ба амал меояд: нахуст ин лаҳза кӯтоҳ карда мешавад, дар шакли ихтисоршуда, ба тафсилот баён карда мешавад ва баъд тамоман аз байн меравад. Вале барои мустаҳкам кардан баъзан бояд ба чунин афсонаҳо баргашт, чунки бе тақрори талаффузи овозҳои ташаккулёфта онҳо зуд фаромӯш мешаванд.

2. Ба ақидаи педагоги амрикоӣ Элизабет Клейр барои беҳтар аз худ кардани сохтори фонетикии забон ҳаракати дастон ва тамоми бадан низ мусоидат мекунад, чунки кӯдак дар ин синну сол бо тамоми ҳастаиш меомӯзад. Манфиати таъсири ҳаракатҳои ҳисмониро ба азхудкунии маводи забонӣ ҳеле пештар мушоҳида карда буданд, бинобар ин шумораи ҳеле зиёди “бозихон бо ангуст” дар анъанаи англисии – *finger games*, ё *tickle games* (аз калимаи *tickle* – хорида) вучуд доранд. Онҳо дар муносибатҳои забонӣ ҳеле сода мебошанд; ба ғайр аз ин, дар онҳо унсурҳои бозӣ бо калимаҳо вучуд доранд, агарчи баъзе калимаҳо, ба монанди «*jig - a jig - jig*» нобахмо ва маънӣ надошта бошанд ҳам талаффузи онҳо диққати шунавандаро ҷалб мекунад. Бозихо бо ангустон (*finger games*) тартиби эҳсосот, ки ҳоси нутқи англисӣ, тасаввурот, ҳаёлот, билохира завқ ба омӯзиши забонро рушд мебахшанд: гӯш кардани овозро, бо он “бозӣ кардан”-ро меомӯзонанд. Натиҷа: кӯдак дӯст доштани забон ва он имконияти эҷодиёти забонӣ ва бозии забонӣ, ки ба ӯ пешниҳод карда мешавад, меомӯзад.

Бозихо бо ангустон - ҳисобкунӣ (“*One potato, two potatoes...*”), чистонҳо, шеърҳо-муколамаҳо (*Where is Thumbkin?*) мебошанд. Яке аз шеърҳои машҳуртарин ин – “*This little piggy went to market*” мебошад. Аз мазмуни он кӯдак огоҳ мешавад, ки як хуҷча (*piggy*) ба бозор рафтаасту дигараш дар ҳона мондааст: боз якеи дигараш пораи гӯшти говро хӯрдаасту дигараш чизе нахӯрдааст. Хуҷча-ангуштчан аз ҳама хурд хангоми ба ҳона рафтан саҳт гиря карда истодааст (*wee-wee-wee*). Дар анъанаи тоҷикӣ низ чу-

нин бозихо вучуд доранд. Кӯдакон хангоми пурсиш якҷандтои онро номбар мекунанд.

Бозӣ бо забони англисӣ Бозӣ бо забони тоҷикӣ

This little piggy went to market.	Аккаи дузд шавла пухта, кӯдаконашро сер кард
This little piggy stayed home,	Ба ин ҳам дод, ба он ҳам дод.
This little piggy Had roastbeef,	Ба ӯ бошад, надод ту ҳезум нашикастӣ
This little piggy had none,	ту шавла напухтӣ Ана ба ту! Ана ба ту!
And this little piggy cried,	Ана ба ту!
Wee, wee, wee	
All the way home.	

Қабу аз огози бозӣ бо ангустон педагог дар бораи ангустон ҳикоя мекунад, ҳар як ангуст ном дорад; диққати шунавандаро ба он ҷалб менамояд, ки кӯдакон ба ин намууди бозӣ дар он кишваре машғул мешаванд, ки забони муошират англис аст: Англия, Амрико, Канада, Австралия (Агар машғулият дар гурӯҳи соли аввали хониш гузаронида шуда истода бошад, бо забони муоширати кӯдак афсона ҳикоя карда мешавад; дар гурӯҳи соли дуюми хониш бошад, ба забони англисӣ; дар ҳолатҳои зарурӣ калима ва ҷумлаҳои ҷудогона тарҷума карда мешаванд).

Аз нақли мураббия: Ба ангустонатон бо диққат назар кунед. Тасаввур кунед, ки ҳар як ангустатон - ин одамчаест, ки хандидан, гиря кардан, бозӣ кардан, раксидан метавонад ва ҳар яки онҳо ном доранд. Кӯдакони англис ва амрикоӣ онҳоро *Thumbkin* ном мебаранд. Ана ангусти калонӣ онро *Tommy Thumbs* меноманд. (Намоиш; кӯдакон амалро такрор мекунанд). Ангусти ишоратиро *Pointer* мегӯянд - ин аз калимаи англисии *Point* (ишора кардан) гирифта шудааст. Бо ангусти миёна шинос шавед - *Middleman*. *Middle* ба забони англисӣ - байн тарҷума мешавад, калимаи *Man* бошад, маънои «одам» - ро дорад. Одамча-ангушти навабӣ - *Ringman* мебошад. Ин он ангустест, ки падар ва модар ба он ангусттарини худро меандозанд. *Ring* - ба

забони англисӣ «ангуштарин» тарҷума мешавад. Ангушти аз хама хурдӣ – Wee Man мебошад, Wee – маънии хурдро дорад.

Акнун ба кафи дастони худ бо диққат нигоҳ кунед ва он ангуштоне, ки бо онҳо шинос гардиёед, ёбед. Усули кор чунин аст: Педагог ангуштонро бо забони англисӣ меғӯяд ва нишон медиҳад, кӯдакон амалҳоро такрор мекунанд. Хоҳиш мекунанд, ки номи ангуштонро бо забони тоҷикӣ ба ёд биёранд, зеро дар номгуи онҳо умумияти зиёд дида мешавад, аммо фарқиат ҳам вучуд дорад, диққат диҳанд. Ангуштони мо кӯмакрасони мо мебошанд. Онҳо ба мо дар омӯзиши бозиҳои павковар – Finger Games, яъне бозиҳо бо ангуштон ёрӣ мерасонанд. Ба чунин намуни бозиҳо дар мамлакатҳое, ки забони муоширати сокинонаш англисӣ аст, бозӣ мекунанд. Оё шумо медонед, ки одамон дар кадом кишварҳо бо забони англисӣ муошират мекунанд? (Агар кӯдакон мушқилӣ кашанд, педагог ба онҳо кӯмак мекунанд).

Он нукта, ки кӯдакон бояд ҳангоми шунидан ангуштонро шиносанд, дар шинохти онҳо хато накунанд ва он ангуште, ки педагог номбар мекунанд, шиносанд, хеле муҳим аст. Таҷрибаи корӣ дар ин самт чунин натиҷаҳоро додааст: кӯдакони синни то мактабӣ ҳам дар азхудкунии якчанд калима-ифодаҳо ва ҳам бязеи онҳо дар таркиби ҷумла мушқилӣ мекашанд. Бинобар ин, дар марҳалаи аввал педагог танҳо як калима – номгурӯ ифода мекунанд ва аз талаффузи дигар калимаҳо худдорӣ менамояд; танҳо он калимаҳоеро интихоб мекунанд, ки ба онҳо писанд аст ва дар оянда ин мафҳумро зиёдтар истифода мебарад (барои мисол, ангушти хурдиро аксар вақт *baby* меноманд); як мафҳуми мушқилро ба мафҳуми осонтар иваз мекунанд – *Thumbkin*-ро ба *Tommy Thumbs*; ба овозҳои калимаҳои *Ringman*, *Middle man*, *Pointer* диққат медиҳад.

Чуноне ки маълум аст, машқ бо ангуштон маркази нутқи мағзи сарро ғайл мекунанд, ба рушди нутқ, фикрронӣ, шунидани фаҳмидани нутқи атрофиён таъсири зиёд мерасонанд. Барои кӯмак ба тамаркузкунонӣ, онҳоро метавон дар оғози машғулият ё баъд аз шаклҳои ғайл ва эҳсосии кор истифода бурд. Хубтараш кӯдакон бояд ба паси миз нишинанд. Агар онҳо дар курсӣ ё дар рӯйи қолин нишаста бошанд, хуб дидани дастони педагог ва ба роҳат ҷойгир шудани онҳо муҳим аст. Сараввал педагог мефаҳмонад, ки бо ёрии дастон ӯ метавонад бисёр чизҳоро нишон диҳад ва ба кӯдакон пешниҳод кунад, то аз пасаш такрор кунанд.

Дар оянда онҳо аллакай бидуни ягон шарҳи иловагӣ ба бозӣ ҳамроҳ мешаванд. Бо ёрии ангуштон ва панҷаи дастон метавон хонача, ҳайвонот, меваҳо ва дигар ашёҳоро тасвир кард. Масалан, ангуштон баъзе харакатҳои асосиро тасвир мекунанд: “*My fingers run, my fingers hop, my fingers fly, my fingers stop, etc*” («Ангуштони ман медаванд, ангуштони ман мечаҳанд, ангуштони ман мепаранд, ангуштони ман меистанд ва ғ.»). Он имконият медиҳад, ки кӯдакон шаклҳои феълӣ, маъноӣ харакатҳоро аз худ намоянд. Ангуштони калон ва ишоратӣ бо ҳамдигар мепайванданд ва дар рӯйи миз так-так мекунанд, боқимонда ангуштон рост меистанд (ин «шона» мебошад): “*Knock, knock, knock. What is it? – A sock!*” («Тук-тук-тук. Ин чист? – Хурӯсак!»). Аввал ангуштони як даст, баъдан ҳар ду дастон зогҳои минқор кушодаро тасвир мекунанд: “*One grow, two crows. Pick up your nose!*” («Як зог, ду зог. Туро аз биният медоранд!»).

3. Маймунчаи мо лабу рӯй бурма карданро хело дӯст медорад. Биёед, бо ҳамроҳии ӯ бо лабоҳо бозӣ кунем.

Маймунча ба зӯр табассум мекунанд (лабоҳо охишта ба қафо майл мекунанд), ҳоло онҳо боз ҷиддӣ мебошанд (лабоҳо ба ҳолати муътадил мубаддал мегарданд). 5-6 маротиба такрор кунед.

Маймунча ба ғазаб меояд (лабоҳо пеш бароварда шуда, фишурда мешаванд ва баъд аз он ба ҳолати муътадил баргардонидида мешаванд).

Маймунча «оташин карда мешавад» (забон берун бароварда мешавад ва баъд аз он пинҳон карда мешавад).

Маймунча «частухез мекунанд» (нӯги забон дар аввал ба дандонҳои поён ва сипас ба дандонҳои боло пахш карда мешаванд).

Маймунчаи мо бисёр сайру гапшт намуд, аз рӯйи кӯлмакҳо давид ва гулӯи ӯ касал шуд. Ӯ ба назди духтур рафт. Ӯ кӯшиши номи худро гирифт ва талаффуз кардани овози [m]-ро дорад.

Духтур аз маймунча мепурсад, ки гулӯяшро нишон диҳад. Вале барои маймунча дахонро калон кушодан мушқил аст ва ӯ [ai] меғӯяд.

Баъд аз он маймунча оташин мешавад (ғазабаш меояд) ва эрқагӣ мекунанд: ӯ забонашро ба пеш бароварда найча месозад [w], [w], [w] ва ба таври васеъ табассум мекунанд [l], [l], [l].

Духтур ба маймунча иҷрои машқҳои махсусро барои забон меомӯзонад: барои он забон ба дунгичаҳои пушти дандонҳои бо-

лой (алвеолҳо) гузошта шаванд ва ба онҳо кӯфта (тиқ-тиқ) карда шаванд: [d], [d̪], [t], [t̪].

Маймунча бо тӯб бозӣ кардано хело дӯст медорад. Тасаввур кунед, ки лабҳои шумо ду тӯби зебоанд, ки бо якдигар бармехӯранд ва муддате ба тарафҳои гуногун ғелида мераванд. Акнун, овозро он тавр талаффуз кунед, ки гӯё ки парчаро (бол-чаро) гирифта пуф меғӯед [b], [b̪]. Парча парида рафт, ин он маъно дорад, ки шумо овози мазкурро дуруст талаффуз кардед.

Маймунчаи мо дар рӯзи боронӣ бозӣ кардано дӯст медорад. Вакте ки ба хона меояд, панҷаҳошро гарм мекунад, ба онҳо ҳавои гарм медиҳад [h]. Биёед, мо дастонамонро гарм мекунем [h], [h̪], [h̪].

Акнун маймунча зангӯлача мезанад ва ҳамаро барои сайру гашт кардан даъват мекунад [nin] - [nin]. Барои талаффуз кардани овоз забонро ба ақиб кашед ва бо бинӣ нафас гиред. Кӯшиш кунед пас аз ҳар як нафасгирӣ: «н» гӯед. Бо чунин тарз талаффузи овози [n], [n̪], [n̪] сураг мегирад.

Маймунча бедор шуд, ҳамёна кашид ва ба сайру гашт рафт. Ба истикболи ӯ хомӯшакҳо парвоз мекарданд [z], [z̪], [z̪].

Занбӯрҳои асал виззос мезаданд [d], [d̪], [d̪]. Дар атрофи маймунчаи мо занбӯрҳои асал ва хомӯшакҳо чарх мезананд [z-d̪], [z-d̪], [z-d̪].

Маймунча табассум мекард, вале на ба таври васеъ [qu], [qu], [qu].

Маймунча сурудани сурудохоро дӯст медорад. Ӯ [l] -ро ме-сарояд, забонро ба боло бардоред ва онҳоро ба дӯнгичаҳои назди дандонҳои боло гузоред [l], [l̪], [l̪].

Маймунча дар ҷангал сайр мекунад ва гӯш мекунад, ки чӣ тавр турнаҳо [au] наъра мекашанд. Овози мазкур ба калимаи тоҷикӣ «ау» монанд аст, вале каме бо дигар роҳ садо медиҳад, тавре ки овози якум васеъ аст [a]. Онро бо овози [u] ҳамроҳ кунед – лабҳо ёзанда шудаанд. Овози англисии [au] ба вучуд меояд.

Маймунчаи мо бо сагча дӯстӣ (рафиқӣ) мекунад, сагча дар ҳавли ӯ зиндагӣ мекунад. Сахаргоҳон ӯ гурӯс мезанад [r-r̪]. За-бонро ба боло бардоред ва онро ба коми боло пахш кунед. Дар чунин ҳолат «р-р-р» гӯед. Кушиш кунед, ки забон наларзад. Овоз набояд гусиста (канда-канда), балки равон (салис) [r-r̪] ҳосил шавад.

Ба назди маймунчаи мо мори обӣ зуд-зуд меояд. Он фашиос мезанад [s-s-s].

Маймунча дар сайру гашт бо хирсақ вомехӯрад. Ӯ бо маймунча ахволпурсӣ мекунад [eq], [eq], [eq].

Хулоса, истифодаи бозии саёҳат ба кишвари афсонавӣ ҳангоми таълими талаффуз, бозихо бо ангуштон (finger games), машқи фонетикӣ дар кӯдакон бо истифода аз афсонаи маймунча ба кӯдакон имконият фароҳам меорад, ки малакаи талаффузку-нии овозҳои забони англисиро дар худ сайқал дода, дуруст талаффуз кардани онҳоро аз худ намоянд.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Аз ҳама методи самаранокӣ таълими талаффуз кадом аст?
2. Бозии саёҳат ба кишвари афсонавӣ чӣ гуна бозӣ аст?
3. Аҳамияти истифодаи бозихо бо ангуштон (finger games) ва афсонаи маймунча ҳангоми талаффуз аз чӣ иборат аст?

Супориш:

1. Тарзи истифодаи бозихои саёҳат ба кишвари афсонавӣ, бозихо бо ангуштон (finger games) ва афсонаи маймунчаро ҳангоми таълими талаффуз ба таври дахонӣ дар машғулияти семинарӣ фаҳмонида диҳед.
2. Сенарияи ташкилу гузаронидани бозихои дар лексияи мазкур зикршударо таҳия ва муаррифӣ намоед.

2.2. Таълими транскрипсия ба кӯдакони томактабӣ

Нақша:

1. Методикаи таълими транскрипсияи мувофиқи нуқтаи назари И.Л. Шолно
2. Таълими транскрипсияи бино ба ақидаи Ж. Б. Веренинова
3. Афсона ҳамчун усули самаранокӣ таълими транскрипсия
4. Хулоса

1. Таълими транскрипсия яке аз масъалаҳои баҳсгалаб дар методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ба шумор меравад. Зеро баъзе методис-тон зикр ме-намоянд, ки таълими он барои кӯдакон зарур нест ва баъзеи ди-

гар бар он ақидаанд, ки таълими он аз манфиат ҳолӣ нест. Таълими транскрипсия ба кӯдакон имконият фароҳам меорад, ки онҳо аз хурдсолӣ истифода бурдани лугатро омӯзанд. Бояд таваккур дод, ки забон-одаган ба таври шифохӣ ба кӯдакон таълим дода мешавад. Аз ин рӯ, таълими транскрипсияро метавон дар он лаҳза ба роҳ монд, ки кӯдак дар он вақт асосҳои фонетикаро дар нуқти худ мустақкам намуда бошад.

И.Л. Шолпо методикаи аслии таълими транскрипсияро бо ёрии воситаи рангубордиҳии нақшу нигор таҳти унвони "Hello, Mr. Tongue!" пешниҳод мекунад. Кор бо рангу бори расмҳо аз лиҳози мантиқӣ идомаи дурусти тавассути бозӣ аз худ кардани фонетика ба шумор рафта, аз худ кардани транскрипсияро осон, шавқовар ва хурсандибахш месозад.

Принсипе, ки дар ин восита гузошта шудааст, ҳело одӣ мебошад. Ҳар як овоз дар он бо се расм пешниҳод гардидааст. Дар расми якум предмете тасвир карда шудааст, ки мураббия онро бо овози мазкур васл менамояд. Дар расми дуюм тасвири тақлидӣ ва схемавии предмети зикршуда (ҳамон як предмет) дода шудааст. Он шакли гузарандаи предмет, ки дар он баъзе аломатҳои ҳам расми якум (расми мушаххас) ва ҳам рамзи мучарради фонетикӣ аён аст. Дар охир, дар расми сеюм худӣ аломати (нишонаи) транскрипсионӣ пешниҳод карда шудааст.

Ин ақида ба омӯзиши раванди гузариш аз иероглифи Мисри қадим ба зуднависи иератикӣ ва демотикӣ таъя мекунад. Маса-лан, иероглифи 89 «кӯза» дар аввал чун расми муфассали кӯза буд, ки аз нақшҳои дар зарф тасвирифта иборат буд; баъдан чун тарҳи он; сипас чун нақша ва биллоҳира ба чангаки печубдори зуднавис, ки дар он бо ашӯ монандӣ ёфтагн ҳеле мушқил буд, табдил меёфт.

Чунин ҳолат бо нақшу нигори пешниҳодшаванда низ ба амал меояд. Ҳамин тариқ, кӯдак робитаи байни афсона дар бораи овозҳо, ки муаллим нақл мекунад, расми мнематикӣ ва аломати транскрипсионӣ ба амал меояд, ки ба ӯ имкон медиҳад охириро бо осонӣ ва зуд дар хотир нигоҳ дорад.

Акнун мухтасар баъзе суҷетҳоро меорем, ки онҳоро метавон Ҳангоми таълими транскрипсия ва овозҳои забони англисӣ ба таври васеъ истифода бурд.

Овози [ʌ] Чаноби Забонак дар фарш дароз кашида, дилтанг шуда буд. Аз дилтангӣ қарор дод, ки ба варзиш машғул шавад. "Ur!" – ва ӯ ба кунҷи болоӣ чамъ мешавад. "Down!" – ва боз дар қолин дароз мекашад.

Овози [a:] Дар хавли чаноби Забонак Мурғобияк зиндагӣ мекард. Ӯ ҳеле майда буд, вале аллакай ҳудаш хомӯшақхоро медошт. Дахонаширо кушода, онҳоро фуру мебурд. Хомӯшақхо барои ӯ ҳеле қалон буданд, бинобар ин онҳоро фуру бурдан ҳеле мушқил буд. [a:] – ин овози амиқ аст, ӯ дар ҳалқ зиндагӣ мекунад.

Овози [i] Ҳангоми ба варзиш машғул шудан, тугмаи чаноби Забонак қанда шуд. Ӯ қарор дод, ки онро дӯзад. Сӯзанро гирифт... Вале Забонак дӯхта наметавонист, бинобар ин тез-тез ба дасташ сӯзан медаромад ва фарёд мекард: [i]! Риштаи ҳеле дарозро гирифт. Ниҳоят ришта ба сӯзан печиду он гафс шуд. Ана, ӯ чӣ қалар фарбех шуд!

Овози [i:] Ниҳоят, чаноби Забонак тугмаро дӯхт ва теле-визорро ба қор даровард. Телевизор сирқро намоиш медод. Чаноби Забонак зуд зикиширо фаромӯш кард. Масҳарабозе баромад мекард, ки асоби гармошқаро менавохт. Гоҳ онро мекашад, гоҳ чамъ мекунад. Дахонаш то беҳи гӯшаш кушода буд.

Овози [e] Аммо на ҳама вақт бояд дахон то беҳи гӯш кушода бошад. Вақте мо [e]-ро талаффуз мекунем, дахон нимкушод аст ва овоз дар назди лабҳо меистад. Чун сагча хонаи чаноби Забонакро посбонӣ мекунад.

Овози [ə] Дар машқи пештара мо бо аломати [e] шинос шудем. Ӯ медавид, медавид, ба меҳмонӣ шитоб дошт... ва пешпо хӯрд. Пешпо хӯрд, чапта шуд, пояш дар боло монд. Меҳост [e]-и маъмулиро талаффуз намояд..., вале бо сар истода, онро гуфтан мумкин аст? Ҳамин тавр, овози нофаҳмо – кӯтоҳ ва норавшан ба вуҷуд омад.

Овози [æ] Чаноби Забонак ва дӯсти ӯ Оинасоз ба ҷангал рафтанд. Онҳо дар ҷангал гашту гузор намуда, ба марғзор баромаданд. Дар он ҷо қурбоққай сабзи қалон менишаст ва хомӯшақхоро медошт. Забони мо чун қурбоққа аст ва меҳост аз дахон берун шуда, хомӯшақхоро дорад. Вале қурбоққа аз уҳдааш намебаромад. Пойҳои қафои ӯ ҳама вақт ба дӯнгӣ андармон шуда буданд, бинобар ин то хомӯшақхо ҷаҳида наметавонист. [æ]! [æ]! [æ]!

Овози [ɒ] Хомӯшакҳо аз қурбӯкка наметарсанд. Мепариданд, ғингос мезаданд, боз қурбӯккаро ба ғазаб меоварданд, ба ӯ забон нишон медоданд: «[ɒ-ɒ], дошта наметавонӣ, дошта наметавонӣ!»

Овози [θ] Рӯзи дароз хомӯшакҳо ончунон қурбӯккаро ба ғазаб меоранд, ки бегоҳ ғингос зада наметавонанд, овозашон мегирад. Меҳоҳанд "з-з-з" гуянд, аммо "с-с-с" мебарояд. Вале забон ҳамоно [θ], [θ], [θ]-ро иншон медиҳад.

Овози [ʌ] Ин дам ғазабӣ қурбӯкка меояд ва бо тамоми қуввааш мечаҳад. Пойҳояш андармон нашуда бошанд ҳам, то хомӯшакҳо чаҳида нагавонист ва бо як пахлу афтид. Бо як пахлуяш дароз кашидааст, хеле ғазаболуд аст ва чунин талаффуз мекунад: [ʌ-ʌ-ʌ]!

Дониستاني мақсади омӯзиши транскрипсия ва замони истифодаи он дар бозӣ муҳим аст: масалан, мактуби махфӣ омадааст ва бояд навиштаҳоро дар «харитаи роҳзанҳо» ошкор кард. Албатта, дафтари лугат ташкил кардан лозим аст, ки дар он ашӯ ва хайвонҳоро кашида, онҳоро бо аломатҳо ишора кардан лозим аст.

2. Усули дигари бунёд кардани тасаввуроти бадеӣ дар бораи овозҳо дар мақолаи Веренинова Ж.Б. пешниҳод карда шудааст: «Ҳангоми тасвир ва талаффузи овози садонӣ ба ӯ зиёдтар баҳои эҳсосӣ дода мешавад, ғӯ ӯ ашӯи ҷондор бошад. Ин баҳоҳо метавонанд ҳам сифатан бошанд ва ҳам муқоисавӣ. Дар навбати худ аввалинҳо метавонанд баҳои садонӣро тавсифкунанда («тез», «мағрур, бошукӯҳ» ва ғайраҳо), инчунин тасаввуроти гуногуни рангӣ («сабз», «гулобӣ» ва ғайраҳо) дошта бошанд. Баҳоҳои муқоисавӣ дар муқоиса бо ашӯҳо, ҳодисаҳо, хайвонҳои гуногун ва ғайраҳо дода мешаванд (ба монанди «чун аскарчаи қалъагӣ», «чун замбурӯғак ва ғайраҳо»)».

3. Усули омӯзиши талаффуз ба воситаи афсона бомуваффақият аст. Ҳангоми иншо кардани афсонаи хеш қоидаҳои зеринро риоя кардан зарур аст:

Овозҳоро охира-охира аз сода ба мураккаб гузашта, ворид кардан лозим аст.

Корро бо ҳар овоз дар се давра анҷом додан лозим аст: а) пешниҳоди овоз бо тасвири муфассали амали забонак, кори узвҳои нутқ; б) тақвият, коркарди овоз, ки дар раванди он ҳудудӣ қудакон ба саволҳои мураббӣ ҷавоб дода, дар бораи кори узвҳои

нутқ суҳан меоранд; в) тақрор, вақте танҳо ҳудуди овоз талаффуз мешавад ва ҳолати бозӣ шарҳ дода мешавад, вале дар бораи кори узвҳои нутқ суҳан намеравад.

Овозро бо асоси бозии талаффузи он ҳам дар асоси тақлиди овоз, ҳам бо монандии амалҳои алоқаманд кардан лозим аст. Масалан, дар афсона овози [f] бо образи ҷорӣ алоқаманд аст, чунки ҳаракати дандону лабҳо рӯфтани фарширо ба хотир меорад, бинобар ин ҷорӣ фирқ-фирқ мекунад.

Ҳамон қалмаҳои забони англисиро ба афсона ворид кардан лозим аст, ки дорои овози шинос ҳастанд ва шарҳ талаб намеку-нанд.

Принсипҳои асосии методӣ, ки бояд ҳангоми машғулиятҳои фонетикӣ риоя кард дар зер оварда мешаванд:

- дар синни хурдсолӣ кори бошуур аз болои овоз;
- ба истифодаи овозҳо бо бозӣ машғул шудан;
- ворид кардани машқи фонетикӣ ба сужети шавқангез, ки мураббӣ бо қудакон машғул мешавад;
- ҳаракати дастону мушакҳои чеҳра (лабҳо, рӯй, чашм) ҳангоми талаффузи овоз;
- муносибати эҳсосӣ ба овоз.

4. Ҳамин тавр, мо усули таълими транскрипсияро, ки аз ҷониби И.Л. Шолпо пешниҳод гардидааст, афзал медонем. Истифодаи он ва дигар усулҳоро, ки дар боло зикр ёфтаанд, ҳангоми таълими овозҳои забони англисӣ аҳамияти хоса доранд.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Мувофиқи нуктаи назари И.Л. Шолпо, транскрипсия бояд чӣ тавр таълим дода шавад?
2. Ж. Б. Веренинова кадом методикаи таълими транскрипсияро пешниҳод кардааст?
3. Чӣ тавр метавон афсонаро ҳамчун усули самараноки таълими транскрипсия истифода бурд?

Супориш:

1. Як афсонаро интихоб намуда, усули омӯзонидани транскрипсияро бо воситаи он нишон диҳед.

2.3. Таълими хониш ва хат ба кӯдакони томактабӣ

Нақша:

1. Истифодаи бозии «Кишвари харфҳо» ва дигар бозихо хангоми таълими хониш
2. Таълими хат бо истифода аз усули олими амрикоӣ Бетти Крэгт Чонсон
3. Хулоса

1. Дар чараёни коркарди усулҳои гуногун оид ба таълими хониш ду методи асосӣ ҷудо карда шудааст: 1. whole-word approach, яъне хониши бар дарки пурраи калима асосёфта, бидуни ҷудо кардани он ба харфҳо ва ҳичоҳо; 2. phonic approach, методи овозӣ ва бар ҷудо кардани овозҳои дар калима буда асосёфта.

Дар айни замон афзалияти ягон метод ба таври возеҳ исбот нагардидааст. Дар натиҷаи мутолиаи лексияи мазкур муайян мегардад, ки афзалият ба методи дуоинин бештар дода мешавад.

Омӯзгори мактаби миёнаи ноҳияи Азови Федератсияи Россия Т. И. Ижогина методикаи шавқовари таълими хонишро ба кӯдакон тавассути бозии «Страна Буквендия» (Кишвари харфҳо) пешниҳод кардааст. Ҳар як харф дар ин кишвар харфи одӣ нест, ин ё он қаҳрамони афсона мешавад. Ба хотираи образнок ва тафаккури асосотиативии ба кӯдак хос таъна намуда, мураббия дар якҷоягӣ бо кӯдакон образҳо-қаҳрамонҳои ҳамаи харфҳо ва харфҳои якҷоя бо муттаҳид кардани сужети афсона офаридааст.

Якчанд ривоятҳои афсонавиरो пешниҳод мекунем: Дар кишвари харфҳо ду роҳзан (ситамгар) с ва г зиндагӣ мекунанд, онҳо шайтон (ҳазлбоз) ва ҷангара мешошанд, хар лаҳзае, ки онҳо бо духтарчаек и, модаркалонии кӯзапушт е ва тукумшулук (ҳоларзун) у вомехӯранд, роҳзан (ситамгар) ҷун мор фашшос заданро оғоз мекунанд: [s], [s], [s], шайтон (ҳазлбоз) г бошад, ҷун ору виззос заданро шуруъ мекунанд: [d], [d], [d]. Маъмури политсия о, шикорчий а ва милитсионер и мехоҳанд шайтонҳоро ҷазо диҳанд ва ҳамаи харфҳои ҳамсадо ба он розӣ мешошанд. Вале роҳзан (ситамгар) с ва шайтон г хангоми вохӯрӣ бо а, о, и ва харфҳои ҳамсадо никоби пиразани пақанаро ба онҳо надода аз онҳо панох мешаванд, инчунин яке маҳзунона [k], [k], [k] - гӯён ва тарафи дигаре [g], [g], [g] -гӯён месулфанд.

Намунаи аҷиб дар таълими хониши калимаҳо, ки дар онҳо ҳамсадоҳои хонданашаванда вучуд доранд, дар китоби "Kids' stuff" оварда шудааст. Дар ин китоб машҳои гуногун барои таълими хониш ва хат барои кӯдакон оварда шудааст. Баъд аз ба кӯдакон хонда додани матн ба онҳо имконияти баён кардани тахайюлашон оид ба чаро хоб будани ҳамсадоҳои мазкур дода мешавад, яъне мураббия, пеш аз ҳама, дастур медиҳад, ки харфҳои мазкур хоб ҳастанд, чаро онҳо хоб ҳастанд, аллакай кӯдакон фикр карда мебароянд.

Дар таълими ҳама гуна малакаи забонӣ, ба монанди хониш, хат, лугат, талаффуз ва гуфтор бозӣ нақши асосӣ мебозад.

Ёфтани калима. Мураббия калимаро талаффуз мекунанд (расмро нишон медиҳад), кӯдакон онро аз рӯйхати якчанд калимаҳо меёбанд. Кӣ зудтар?

Интиҳоб кардани навиштаҷот барои расм. Мураббия кӯдакониро ба якчанд даста ҷудо мекунанд. Ба ҳар як даста 10-тоӣ расм медиҳад. Пас аз як, ду, се гуфтани мураббия ҳар он дастае, ки навиштаҷотҳои дурустро барои расмҳо интиҳоб мекунанд, голиб меояд ва соҳиби тухфа мегардад.

Оғоз кардани таълими хатро (навиштан) аз ҳамон харфҳои бояд оғоз кард, ки навиштани онҳо ба аломатҳои транскрипсионӣ мувофиқат мекунанд. Онҳо харфҳои d, t, l, n, b, p, m, w, f, v, h, k, g, s, z, г мешошанд, яъне бештари ҳамсадоҳо.

Қобили зикр аст, ки навиштани ҳамон харфҳои барои кӯдак душвор ҳаст, ки навишти онҳо аз навишти харфҳои забони модарӣ фарқ мекунанд. Дар ин маврид ба мо бозихои маҳсул кӯмак мекунанд.

Калимаро бо забони тоҷикӣ ё англисӣ хон. Калимаҳо пешниҳод карда мешаванд. Онҳо аз харфҳои иборат мешошанд, ки барои харф ду забон умумӣ мешошанд. Баъзе калимаҳои мазкур дар харф ду забон маънӣ доранд (Tom, Linda, лона, модар), баъзе дигар танҳо дар як забон маъно доранд.

2. Дар ин ҷо мо усули омӯзиши навиштанро ба бачаҳо дар муассисаи томактабӣ меомӯзонем, ки он дар китоби Бетти Крэгт Чонсон "HBJ Handwriting" тавсиф шудааст. Ин усули забонмӯзӣ ба кӯдакони синни 4-6 - сола пешбинӣ шудааст ва истифодаи он дар шахрҳои Лос-Анҷелес, Филадельфия, Хюстон, Канзас Сити ва ғайраҳо санҷида шудааст.

Дар навбати аввал дар усули мазкур ба кӯдакон самт ва пайдарпайи амал бояд омӯзонда шавад: ба чап, ба рост, ба боло, ба поён, дар зер, давра, аз аввал, баъд, дар охир; инчунин фарқияти ранҳои сурх, зард ва сабз. Кӯдакон муайян кардани шакли якхела ва гуногуни ашёҳо, ҳолатҳо ва андозаи ашёҳоро меомӯзанд. Усули мазкур "Stroke and Letter Formation" ном дорад, дар он нуктаҳои одии гуногуни ранг ва системаи акрабақҳо барои омӯзонидани ҳарфҳои чопӣ ба кӯдакон истифода карда мешаванд. Нуктаҳои сабз, зард ва сурх ба кӯдакон дар муайян кардани мавқеи аввала (сабз), ҷое, ки хат канда мешавад ё тамом мешавад (зард) ва ҷое, ки навиштани ҳарф ба охир мерасад, интиҳоб карда мешавад. Акрабақҳое, ки ба самт ишора мекунанд, бо ранги сабз ҳамроҳ кор мекунанд, онҳо ба одамон барои муайян кардани самти ҳаракати хат кӯмак мекунанд.

Пас, барои огози машғулияти ёдидиҳои навиштан ва дар хотири кӯдакон нақш бастанӣ нуктаҳои зерин як қатор машғулиятҳоро иҷро кардан лозим аст: сабз – огози роҳ; зард – истгоҳ, ки баъди он роҳ давом меёбад; сурх – роҳ баста аст. Барои гирифтани натиҷаи дилхоҳ бояд як қатор машқҳоеро, ки Бетти Крэтч Ҷонсон пешниҳод кардааст, истифода кард. Масалан, бо истифода аз сурати калони «ҷарогаки роҳнамо» бозии қоидаҳои ҳаракат дар роҳро ба роҳ мондан мумкин аст ва ба ин восита ба онҳо фаҳмонидан лозим аст, ки ранги сурх маънии онро дорад, ки роҳ баста аст, ранги зард огоҳ мекунанд, интизор шавем, ранги сабз нишон медиҳад, роҳ озод аст ва ба пеш ҳаракат кардан мумкин аст.

Ҳамин тавр, дар кӯдакон тасаввуроти муайян нисбати рангҳо пайдо мешавад. Баъди ин ба дигар машқҳо, ки ба кӯдакон кашидани хатро аз нуктаи сабз то нуктаи сурх меомӯзанд, гузаштан мумкин аст. Илова бар ин, машқҳои зерин ба кӯдакон ҷунин нишондодҳоро меомӯзанд: аз боло ба поён, аз чап ба рост; инчунин маҳорати муайян кардани шакли ашё – якхела ва гуногун, баланд ва паст; ҳолат – дар боло, дар поён, дар мобайн, дар давра; шакли давра, инчунин номи хат ва ҳарфҳо (баланд, паст, «лӯмдор»). Баъд аз он, ки кӯдакон ҳамаи инро дарк мекунанд, аввал ба кашидани хат ва баъдан ба навиштани ҳарф огоз бахшидан мумкин аст.

3. Хулоса, бисёр бозҳои таълимӣ вучуд доранд, ки онҳоро метавон ҳангоми таълими хониш ва хат истифода бурд. Афза-

лият ба он бозӣҳо дода мешавад, ки онҳо бештар диққати кӯдаконро ба худ ҷалб мекунанд ва хусусияти таълимӣ доранд.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Бозии «Кишвари ҳарфҳо» чӣ гуна бозӣ аст ва чӣ тавр истифода бурда мешавад?
2. Ба ғайр аз бозии «Кишвари ҳарфҳо» боз кадом бозӣҳоро медонед, ки ҳангоми таълими хониш ва хат истифода бурда мешаванд?

Супориш:

1. Таълими хат бо истифода аз усули олими амрикоӣ Бетти Крэтч Ҷонсонро шарҳ диҳед.

2.4. Таълими луғат ба кӯдакони томактабӣ бо истифодаи методи бозӣ

Нақша:

1. Маълумоти мухтасар онд ба баъзе қоидаҳои асосии таълими луғат
2. Нақши мафҳумҳо дар инкишофи шахсияти кӯдаки синни томактабӣ
3. Намунаи як қатор машқҳо ва бозӣҳо барои шинохти калимаҳо
4. Хулоса

1. Омӯзиши калима маънии онро дорад, ки ҳар калимаи воридшаванда ба захираи луғавии кӯдак бояд дар навбати аввал ба рои кӯдак мафҳуми лозимӣ бошад; дуюм, бо дигар калимаҳои омӯхташуда робитаи семантикӣ ва грамматикӣ дошта бошад. Чуноне ки Е. И. Негневитская иброз медорад «баъди вориди калимаи нав бояд корро бо он огоз кард», ҳамзамон, амали нутқӣ маънии ба вучуд овардани мулоҳизаро дорад. Пас, аз худ кардани лоҳиза ба соҳаи грамматика дахл дорад. Вале сохти муаводи луғавӣ танҳо дар робита бо грамматика имконпазир аст.

Дар масъалаи омӯзиши грамматика ва роҳҳои рушди ёдгирӣ бо ворид кардани ин ё он маводи грамматикӣ бояд аз як ҷониб

талаботи робитаи кӯдакон, аз ҷониби дигар бартарафсозии мушкилоти нисбии он дар назар дошта шавад.

Хангоми ворид намудани вохидҳои луғавӣ робитаҳои ассо-сиативӣ нақши калон мебозанд, бинобар ин хангоми пешниҳоди калимаи нав «...калимаи маънии ҷудогона доштаро, ки дар матн аст, калимаҳои дар шеър, суруд вучуддоштаро додан лозим нест, балки гуруҳи калимаҳое, ки маънии ягон ҳолати мушаххасро до-ранд, пешниҳод кардан зарур аст...», инчунин «...ҷуфти кали-маҳое, ки аллакай шинос ҳастанд (душман – дӯст, миз – курсӣ ва ғ.), ки назар ба ҷуфти калимаҳои алоқаманд набуда, бехтар дар хотири кӯдак нақш мебанданд» [48, 77].

И.Л. Шолпо як қатор қоидаҳоро пешниҳод мекунад, ки онҳоро бояд хангоми ворид кардани калимаи нав ба нутқи кӯдак риоя кард:

- дар як лаҳза аз 10 калима зиёд ворид намудан лозим нест;
- дар байни калимаҳои воридшаванда бояд ҷуфтхое бошанд, ки бо ҳам робитаи устувор доранд;
- ворид намудани калима бояд ба талаботи семантикии гуруҳи мазкур ҷавобгӯ бошад;
- агар ба гуруҳи семантикӣ калимаҳои як хиссаи нутқ ворид бошанд, омӯзиши онҳо бояд бо тақрори гуруҳи дигар, ки ба дигар хиссаи нутқ дахл доранд, алоқаманд бошанд. Чунин амал барои тартиб додани ифодаҳои ашё-ашё, ашё-аломат, ашё-амал лозим аст;
- бояд тартиби калимаҳои дар гуруҳ буда риоя карда шавад; яке аз калимаҳо асосӣ мешавад, дигар калимаҳо ба он «пайваст» мешаванд;
- ҳеч гоҳ ба кӯдакон аз ёд кардани калимаҳои навро вазифа додан лозим нест. Калимаи нав дар шуури кӯдак пайваста ба во-ситаи системаи марҳалавии машқҳо нақш мебандад.

2. Дар синни сесолагӣ дар инкишофи зеҳнии кӯдак дигаргунӣ ҷиддӣ ба вуқӯъ меояд, ки он барои минбаъд аз худ кардани шаклҳои душвортари тафаккур ва намулҳои фаъолиятҳои нав аҳамияти калон дорад. Дар синни мазкур ташаққули вазифаҳои аломатии (рамзӣ) шуур оғоз меёбад. Вазифаи аломатӣ аз имконияти истифода бурдани як объект ба сифати ҷонишини (ивазкунандаи) дигари он иборат мебошад. Аз ин рӯ, ба ҷои амалиёт бо ашёҳо амалиёт бо ҷонишини онҳо иҷро карда мешаванд ва натиҷа ба ҳуди предметҳо дахл дорад.

Забон низоми аломатҳои муҳим ва бисёрҷанба маҳсуб мешавад. Дар шаклҳои инкишофёфтаи тафаккур мулоҳизаи шифохӣ ба инсон имконият медиҳад, ки иҷрои амалиётро на бо ашёҳо ва образҳои онҳо анҷом дода, вазифаҳои мухталифро ҳал кунад. Кӯдакони хурдсол ханӯз ҷунин шаклҳои тафаккурро надоранд. Вақте ки онҳо ба ҳалли масъала шуруъ мекунанд (масалан, масъалае, ки истифодаи асбобҳои талаб мекунанд), онҳо наметавонанд қорҳои худро ба таври шифохӣ баён кунанд. Ба саволи: «Ту чӣ қор кардани хастӣ?» - кӯдак ӯ умуман ҷавоб намедиҳад, ӯ ҷунин ҷавоб медиҳад: «Мана, иҷро мекунам, мебинӣ».

Вазифаи аломат дар ибтидо дар робита бо фаъолияти амалӣ рушд мекунад ва танҳо пас аз он ба истифодаи калимаҳо мегузарад. Он ба кӯдак имконият медиҳад, ки бо калимаҳо фикр кунад. Заминаи пайдоиши вазифаи аломатӣ азхудкунии амалҳои объективӣ ва ҷудошавии минбаъдаи амал аз ашё мебошад. Вақте ки амал бе ашё ӯ бо ашёе, ки ба он мувофиқат намекунад, оғоз меёбад, маънои амалии худро гум мекунад ва ба тасвир, нишондиҳии амали воқеӣ мубаддал мешавад. Агар кӯдак аз кубик «нӯшад», пас он ҷизи нӯшидани нест, балки нишонаест барои нӯшидан.

Пас аз нишон додани амал, инчунин нишон додани ашё, иваз кардани як ашё бо дигараш ба вучуд меояд. Кубик ҳамчун пиёла истифода мешавад. Аммо, тавре ки дидем, дар аввали кӯдак аз ивазшавӣ оғох нест, ба ашёи ивазкунанда номи ашёро, ки ӯ иваз мекунад, намегузорад. Фаҳмидан заминаи асосӣ нест, балки натиҷаи азхудкунии амалҳо бо ашёи ивазкунанда мебошад.

Вазифаи аломат ошкор намешавад, балки аз ҷониби кӯдак аз худ карда мешавад. Ҳам намунаҳои ивазкунии ва ҳам намунаи тағйири номи объектҳо аз ҷониби шахси калонсол дода мешавад. Аммо азхудкунии танҳо дар сурате ба амал меояд, ки агар он тавассути рушди фаъолияти ҳуди кӯдак омода карда шавад (албатта, бо роҳнамоии калонсолон сурат мегирад).

Фаҳмидани он, ки як ашёро ҳамчун ивазкунандаи дигар ашёи истифода кардан мумкин аст, як нуктаи гардишии муҳим дар дарки кӯдак аз олами атроф мебошад. Он на танҳо дар бозӣ, балки дар дигар фаъолиятҳо ва рафтори харрӯзаи кӯдакон низ дида мешавад.

Васеъ кардани доираи вазифаҳо, ки ба тафаккури кӯдак дастрас мебошанд, ба аз ҷониби онҳо аз худ кардани донишҳои нав тааллуқ дорад. Воқеан, мисол, вазифаи омода кардани ҷой барои шикорчиён бе надониستاني он, ки дар ҳолати гарм кардани барф он ба об мубаддал мегардад, ғайримикон аст, ё ин ки иҷрои вазифа бо тӯб дар масофаи муайян бе надониستاني он, ки ғелиш дар сатҳи хамвор назар ба сатҳи ноҳамвор хубтар аст, имконнопазир аст. Ба даст овардани дониш шартӣ ҳагмӣ барои рушди тафаккури кӯдакон мебошад. Баъзе аз ин донишҳоро онҳо мустақиман аз калонсолон ва қисми дигари онҳоро аз таҷрибаву мушоҳидаҳо ва фаъолияти худ, ки калонсолон роҳбарӣ ва роҳнамоӣ мекунанд, мегиранд. Аммо афзоиши захираи донишҳо ҳанӯз рушди тафаккурро шарҳ дода наметавонад. Ҳақиқат он аст, ки худӣ азхудкунии дониш ҳалли мушкилоти равонӣ мебошад, ки дар натиҷаи тафаккур ба амал меояд.

Асоси рушди тафаккурро ташаккул ва бехтарнамویی амалиёти фикрӣ ташкил медиҳад. Он аз кадом амалиёти фикрӣ ро иҷро карда тавониستاني кӯдак, кадом донишҳоро ӯ метавонад аз худ кунад ва чӣ тавр ӯ онҳоро метавонад истифода барад, вобаста аст. Аз худ кардани амалиёти фикрӣ дар синни томактабӣ тибқи қоидаи умумии азхудкунии ва интериоризатсияи амалиётҳои берунаи раҳнамо ба вуқӯъ мепайвандад. Вобаста аз он, ки ин амалҳои беруна чӣ гуна мебошанд ва чӣ тавр интериоризатсияи онҳо, ки амалиётҳои фикрии кӯдакро ташаккул медиҳанд, ба амал меояд, кадом шакли амал, аз ҷумлаи шакли амал бо тасвирҳо ё шакли амал бо аломатҳо-калимаҳо, рақамҳо ва ғайраҳо ҳангоми рушди тафаккури кӯдак истифода мешаванд, амалиёти фикрии кӯдак тараққӣ мекунад.

Бо тасвирҳо дар зехн амал карда, кӯдак амали воқеиро бо ашё ва натиҷаи онро тасаввур мекунад ва бо ин роҳ вазифаи дар наздаш истодаро иҷро мекунад. Ин тафаккури аёний-мачозии барои мо аллакай шинос аст. Иҷрои амалҳо бо аломатҳо диққатро аз ашёи воқеӣ талаб мекунад. Дар ин ҳолат калимаҳо ва рақамҳо ҳамчун ивазкунандаи (ҷойгузини) ашёи истифода мешаванд. Тафаккур, ки бо истифодаи амалҳо бо аломатҳо иҷро карда мешавад, тафаккури абстрактӣ ба шумор меравад. Тафаккури мучаррад ба қоидаҳои илми мантиқ итоат мекунад ва аз ин ру тафаккури мантиқӣ номида мешавад.

Тафовут байни тафаккури аёний-образнок ва мантиқӣ аз он иборат аст, ки ҷунин навъҳои тафаккур имконият медиҳанд, ки ҳосиятҳои воқеӣ барои ҳолатҳои мухталиф ҷудо карда шаванд ва бо ин роҳ ҳалли дуруст барои вазифаҳои гуногун дарёфт карда шаванд. Тафаккури образнок ба таври кофӣ ҳангоми иҷрои ҷунин вазифаҳо самаранок аст ва дар он ҳосиятҳои воқеӣ, ки гӯё бо ҷашми ботинӣ дида мешаванд, хеле муҳиманд.

Тафаккури образнок наъви асосии тафаккури кӯдаки томактабӣ мебошад. Он дар шаклҳои содатаринаш аллакай дар кӯдакӣ зохир шуда, худро дар ҳалли як қатор масъалаҳои амалии марбут ба фаъолияти объективии кӯдак бо истифода аз содатарин воситаҳо нишон медиҳад. То огози синни томактабӣ кӯдакон дар зехни худ танҳо он вазифаҳоро ҳал мекунанд, ки дар он амали тавассути даст ё асбоб иҷрошуда мустақиман барои ба даст овардани натиҷаи амалӣ — тағйири ҷойи предмет, истифода ё тағйир додани он равона карда шудааст.

Дар синни миёнаи томактабӣ, ҳангоми ҳалли масъалаҳои содатар ва баъдан мураккабтар бо натиҷаи ғайримустақим, кӯдакон тадриҷан аз санҷишҳои беруна ба санҷишҳои дар ақл гузаронидашаванда оғоз мекунанд. Пас аз он ки кӯдак бо якчанд гунаҳои масъала шинос мешавад, вай метавонад гунаи нави онро ҳал кунад, дигар ба амалҳои беруна бо ашё муроҷиат накарда, дар зехни худ натиҷаи заруриро ба даст орад.

Қобилияти ҷамъбаस्त кардани таҷрибаи андӯхта, гузаштан ба ҳалли мушкилот бо натиҷаи ғайримустақим дар зехн аз он сабаб ба миён меояд, ки тасвирҳои, ки худӣ кӯдак истифода мебарад, хусусияти умумӣ пайдо мекунанд. На ҳама хусусиятҳои ашё ва вазъият, балки танҳо онҳое, ки дар робита бо ҳалли як ё якчанд вазифаи дигар муҳиманд, инъикос мешаванд.

Дар раванди бозӣ, расмкашӣ, сохтан ва дигар намунаҳои фаъолият, вазифаи аломатии шуури кӯдак инкишоф меёбад. Ӯ ба азхудкунии намуни махсуси аломатҳо — моделҳои аёнии фазой, ки дар онҳо робитаҳо ва муносибатҳои ашёи инъикос меёбанд, ба таври объективӣ, новобаста аз амалиёт, хоҳишҳо ва ниятҳои худӣ кӯдак шуруъ мекунад. Кӯдак ин алоқаҳоро худ ба вуҷуд намеорад, масалан, дар як амали асбобҳо, балки онҳоро ҳангоми ҳалли вазифаи дар наздаш буда муайян мекунад ва ба назар мегирад. Нишон додани робитаҳои объективӣ шартӣ зарурии

азхудкунии дониш аст, ки аз шиносӣ бо ашёи алоҳида ва хосиятҳои онҳо сар мезанад.

Дар фаъолияти калонсолон моделҳои фазои визуалӣ дар шакли намуҳҳои гуногуни диаграммаҳо, нақшаҳо, харитаҳо, графо, моделҳои ҳаҷмӣ амал мекунанд, ки робитаи мутақобилаи қисмҳои ин ё он ашёи муайянро пешниҳод мекунанд. Дар фаъолияти кӯдакон чунин моделҳо тарҳхое мебошанд, ки кӯдакон сохтаанд, аз ҷумлаи сохторҳо, апликатсияҳо ва расмҳо.

Сохтани моделҳои воқеии фазой манбаи рушди қобилияти акҷӣ барои моделсозии визуалии фазой мебошад, ки дар сохтани тасвирҳои намунавӣ ва истифодаи онҳо дар ҳалли масъалаҳои руҳӣ зоҳир мешавад. Инкишофи ин қобилият сабаб мешавад, ки кӯдакон намуҳҳои гуногуни тасвирҳои схематикиро ба осонӣ ва зуд мефаҳманд ва бомувафакқият истифода мебаранд. Ҳамин тавр, аз синни панҷсолагӣ сар карда, кӯдакон ҳатто бо шарҳи яқдафаина метавонанд фаҳманд, ки тарҳи бино чист ва бо истифода аз аломати тарҳи бино онҳо ашёи дар уток пинҳон кардашударо меёбанд. Онҳо тасвири схемавии ашёро мешиносанд, схемаро ба монанди харитаи ҷуғрофӣ барои интиҳоби роҳи дилхоҳ дар системаи васеи роҳҳо ва ғайра истифода мебаранд.

Бисёр намуҳҳои донишхое вучуд доранд, ки кӯдак дар асоси шарҳи шифохии калонсолон ё дар раванди иҷрои амалҳо бо ашё, ки аз ҷониби калонсолон ташкил карда шудаанд, аз худ карда наметавонад. Агар ин донишҳо ба ӯ дар шакли амалҳо бо моделҳое дода шавад, ки хусусиятҳои муҳими падидаҳои омӯхташавандаро инъикос кунанд, ӯ метавонад онҳоро ба осонӣ аз худ кунад.

Ҳамин тавр, дар шароитҳои муносиб таълими тафаккури образнок асос барои аз худ кардани донишҳои хулосавӣ аз ҷониби кӯдакони синни калони томактабӣ мегардад. Ба чунин донишҳо тасаввурот оид ба муносибати ҷузъ ва том, алокаи унсурҳои асосии сохтор (конструкция), ки қолиби онро ташкил медиҳад ва инчунин оид ба вобаста будани сохти бадани ҳайвонот аз шароити зиндагии онҳо ва ғ. дахл доранд. Ташаккули фаъолияти таълимиро дар синни калони томактабӣ баррасӣ намуда, мо аллакай дар хусуси ҷӣ аҳамият доштани аз худ кардани чунин навъи донишҳои хулосавӣ (чамъбасти) барои рушди манфиатҳои маърифатии кӯдак шинос шудем. Он барои рушди ҳуди тафаккур низ аҳамияти калон дорад. Аз худ кардани

донишҳои чамъбасти (хулосавӣ)-ро таъмин намуда, тафаккури образнок худ дар натиҷаи истифодаи донишҳои зикршуда ҳангоми ҳалли вазифаҳои маърифатӣ ва амалии муҳталиф тақмил меёбад. Тасаввуротҳои ба даст овардашуда оид ба қонуниятҳои воқеӣ ба кӯдак имконият фароҳам меоранд, мустакилона ҳолатҳои махсуси зуҳури ин қонуниятҳо сарфаҳм равад. Тасаввурот оид ба вобаста будани сохтори бадани ҳайвонотро аз шароитҳои ҳаёти онҳо аз худ карда, кӯдакони синни калони томактабӣ метавонанд бо ҳайвони барои онҳо нав шинос шуда, аз руи киёфаи зоҳирии он муқаррар намоянд, ки он дар кучо зиндагӣ мекунанд ва ҷӣ тавр хӯрокашро ба даст меорад.

Гузариш ба бунёди образҳои моделӣ, ки имконият медиҳанд донишҳои чамъбасти (хулосавӣ) аз худ карда шаванд ва истифода бурда шаванд, самти ягона дар рушди тафаккури образии кӯдакони томактабӣ нестанд. Муҳим он аст, ки тасаввуроти кӯдак мунтазам чандирӣ, тағйирпазирӣ ба даст меорад, ӯ қобилияти бо образҳои аёни амал кардани аз худ мекунанд: предметҳоро дар ҳолатҳои гуногуни фазой тасаввур мекунанд, фикран ҷойгиршавии муштракии онҳоро тағйир медиҳад.

Шаклҳои қолабӣ-образноки тафаккур сатҳи баланди чамъбастиро ба даст меоранд ва кӯдаконро ба фаҳмидани алоқаҳои воқеӣ ва вобастагии ашёҳо оварда мерасонанд. Заминаҳо барои рушди тафаккури мантиқӣ, аз худ кардани амалиёт бо калимаҳо, ададҳо чун бо аломатҳо, ки предметҳо ва вазъиятҳои воқеиро иваз мекунанд, дар охири кӯдакии барвақтӣ, вақте ки дар кӯдак вазифаи аломатии шуур шаклгирӣ оғоз мекунанд, ба вучуд меоянд. Тафаккури аёни-амалӣ ва махсусан тафаккури аёни-образнок ба таври зич ба нутқ алоқаманд аст. Бо ёрии нутқ калонсолон амалиёти кӯдакро идора мекунанд, дар назди онҳо вазифаҳои амалӣ ва маърифатӣ мегузоранд ва усулҳои ҳалли онҳоро меомӯзонанд. Изҳороти нутқии ҳуди кӯдак аз ҷониби кӯдак ба маърифат шудани чараён ва натиҷаи амалиёт мусоидат мекунанд ва ба ҷустуҷӯи роҳҳо барои ҳалли вазифаҳо ёри медиҳад.

Барои он ки калима ҳамчун воситаи мустакили тафаккур истифода бурда шавад ва он имконият медиҳад вазифаҳои фикрӣ бидуни истифодаи образҳо ҳал карда шаванд, кӯдак бояд мафҳумҳои аз ҷониби инсон коркардшударо, яъне донишҳои оид ба аломатҳои умумӣ ва воқеии предметҳо ва падидаҳои воқеиятро, ки дар калимаҳо мустаҳкам шудаанд, аз худ кунад.

Мафхумҳо бо якдигар тавассути низомҳои ба ҳамдигар ҳамоҳанг муттаҳид карда шудаанд. Онҳо имконият медиҳанд, ки аз як дониш дониши дигар ба даст оварда шаванд ва ба ин васила вазифаҳои фикрӣ бе мурурияти кардан ба ашёҳо ё ин ки образҳо ҳал карда шаванд. Ҳамин тавр, масалан, қоидаи умумиро, ки мувофиқи он ҳамаи ширхӯрон бо шуш нафас мегиранд, доништа, фаҳмидем, ки наҳанг ширхӯр аст ва фавран ба хулосае омадем, ки он шуш дорад. Дар сурати тафаккури кӯдак визуали-образнок боқӣ мондан, калимаҳо барои ӯ тасаввурот оид ба он ашёҳо, амалҳо, ҳосиятҳо, муносибатҳоеро, ки онҳо мефаҳмонанд, ифода мекунанд. Калонсолон бо кӯдакон муошират карда, аксар вақт иштибоҳ мекунанд, онҳо фикр мекунанд, ки калимаҳо барои онҳо ва барои мактаббачагон як ё ҳамон як маъниро доранд. Воқеан, ҳарчанд ки кӯдакон нисбатан маҳорати ба таври дуруст ба предметҳои муайян ва вазъиятҳо нисбат додани калимаҳоро тез аз худ мекунанд, омӯзиши муфассал нишон медиҳад, ки дар байни калимаҳо-тасаввуроти кӯдак ва калимаҳо-мафхумҳои шахси калонсол фарқиятҳои воқеӣ вучуд доранд. Тасаввурот бештар воқеиятро нисбат ба мафхумҳо равшантар, возеҳтар инъикос мекунанд, аммо возеҳият, муайяни ва мурағабӣ, ки ҳоси мафхумҳо мебошанд, надоранд. Тасаввуроте, ки кӯдакон доранд, беихтиёрон ба мафхумҳо табдил ёфта наметавонанд. Онҳоро танҳо дар ташаккули мафхумҳо истифода бурдан мумкин аст. Худи мафхумҳо ва шаклҳои мантиқии тафаккур дар асоси татбиқи онҳо аз ҷониби кӯдакон ҳангоми ба даст овардани пояҳои дониши илмӣ омӯхта мешаванд.

Азҳудкунии муназаами мафхумҳо дар раванди таълими мактабӣ шуруъ мешавад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки якҷанд мафхумҳо метавонанд аз ҷониби кӯдакони синни калони томактабӣ дар шароити ташкили таълими маҳсул аз худ карда шаванд. Ҳангоми ҷунин таълим, пеш аз ҳама, амалиёти маҳсули тамоюлӣ бо маводи омӯхташаванда ташкил карда мешавад. Кӯдак восита ва олотеро мегирад, ки барои бо ёрии амалиёти шахсӣ дар ашёҳо ва ё ин ки муносибати онҳо он аломатҳои воқеӣ, ки бояд ба мундариҷаи мафхум ворид карда шаванд, ҷудо кунанд. Ба кӯдаки томактабӣ ба таври дуруст истифода бурдани восита ва мустаҳкам кардани истифодаи онро меомӯзонанд.

Бинобар ин, ҳангоми ташаккули мафхумҳо оид ба хусусиятҳои микдорӣ ва муносибати чизҳо ба кӯдакон истифода

бурдани ҷунин воситаҳо ба монанди андозаро меомӯзонанд. Онҳо имкон медиҳанд, ки нишондиҳандаҳои микдорҳои мухталифро, ки дар дарк ва намоёндагӣ ба ҳам омезиш ёфтаанд, аз ҳам ҷудо кунанд: дарозӣ бо як намуни ченкунии, майдон - бо намуни дигар, ҳаҷм - бо сеҳум, вазн - бо ҷорум ва ғ. Бо истифода аз ченак микдор, новобаста аз таассуроти беруна, воқеъбинона муайян карда мешавад. Ҷараёни минбаъдаи ташаккули мафхум ташкили гузариши кӯдак аз амалҳои берунаи нигаронидашуда ба амалҳо дар зеҳн мебошад. Дар ин ҳолат воситаҳои беруна бо аломатҳои шифохӣ иваз карда мешаванд.

Бо гирифтани вазифаи мувофиқ кӯдак тадриҷан аз истифодаи меъёри воқеӣ даст мекашад ва ба ҷои он имконияти ченкуниро ба назар гирифта, дар бораи микдорҳо фикр мекунанд.

Дар ин мулоҳизот ӯ дигар бо тағйирёбии намуни чисмҳо монда намешавад, дониш аз таассуроти мустақим қавитар мешавад.

Ҳамин тавр, дар ташаккули мафхумҳо, на танҳо шакли ибтидоии амалиёти тамоюли беруна, балки раванди интериоризатсия низ нисбат ба азҳудкунии тафаккури визуали-образӣ хусусияти дигар дорад. Марҳилае, ки кӯдак амали воқеиро бо далелҳои муфассали шифохӣ иваз мекунанд, ҳатмӣ мешавад ва дар шакли шифохӣ ҳамаи нуктаҳои асосии ин амалро тақрор мекунанд. Дар ниҳояти қор, далелҳо на бо овози баланд ба амал бароварда мешаванд, балки он қошш меёбад ва ба амали тафаккури абстраксии мантиқӣ мубаддал мегардад. Ин амал бо истифода аз нутқи дохилӣ иҷро карда мешавад. Аммо дар синни томактабӣ қоркарди пурраи амалҳое, ки кӯдак бо мафхумҳо аз худ кардааст, ҳанӯз ба вуқӯъ намеояд. Дар аксари ҳолат кӯдак метавонад онҳоро танҳо бо роҳи мулоҳизаҳои бо овози баланд баёншаванда истифода барад.

3. Намунаи як қатор машқҳо ва бозихоро барои шинохти калимаҳо дар зер меорем.

Кӣ зудтар? Педагог ашёҳои дар ҳучра буда, ашёҳои дар деворҳо овезон, рангҳо, узвҳои баданро номбар мекунанд. Қаром кӯдаке, ки ба ин ашё, расм даст мерасонад, ранги ашёро меёбад, ғолиб мешавад.

Лото. Ҳангоми бозии лото, ки онро кӯдакон хеле дӯст медоранд, педагог на расм, балки навиштаҷоте, ки расмҳои тасвиршударо ифода мекунанд, нишон медиҳад. Педагог савол

медихад: "Who has a cat? Who has a wolf?". Касе, ки чунин расм-ро дорад, ҷавоб медиҳад: "I have". Лото бояд мавзӯӣ бошад.

Гурба дар халта. Баранда ба қафо нигоҳ мекунад. Педагог ба кӯдакон бозичаеро нишон медиҳад ва савол медиҳад, масалан: "Is it a cat or a dog?". Баранда ҷавоб медиҳад. Боқимонда кӯдакон меӯянд, ки рафикашон дуруст ҷавоб дод ё не.

Бозии Гурба дар халтаро метавон ба таври зерин низ гузаронид: Чашмони кӯдакро мебанданд ва ба дасташ ягон ашёро медиҳанд (картошка), кӯдак онро ламс мекунад ва мепурсад: "Is it an orange? Is it a ...?". Агар ашёро дуруст номбар кунад, дигар кӯдакон ӯро дастгирӣ мекунанд.

Дарёб, ки ҷист? Педагог пешакӣ расми ашёро дар вараки алоҳида мекашад. Баъд дигар вараке, ки ду – се баробар калонтар аст, омода мекунад. Дар мобайни ин варақ сӯроҳӣ дар шакли давра бурида мешавад. Варақ набояд шаффоф бошад, ранги торик дошта бошад, хубтар аст. Баъд ин вараки сӯроҳидор дар вараки тасвирдор гузошта мешавад. Вазифаи бозингар аз он иборат аст, ки ба сӯроҳи нигоҳ карда, ашёи тасвиркардaro ёбад. Масалан: "Is it a ...?"

Ҷи, ба кучо? Ба кӯдакон куттии ашёҳое, ки онҳо номашонро медонанд, пешниҳод карда мешаванд. Ҳамаи ашёҳо рангҳои гуногун доранд. Педагог куттиҳои холиро меорад, ки ҳар яки он ранги муайян дорад: сурх, кабуд ва ғ. Кӯдакон бо навбат ашёро гирифта, бо забони англисӣ номбар мекунанд ва онҳоро ба куттии рангашон мувофиқ мегузоранд.

4. Инак, мо метавонем хулоса намоем:

Ҳангоми интиҳоби матнҳо барои машғулият шавқи кӯдак-нро ба ин ё он калима бедор кардан, хусусиятҳои синнусолиро ба назар гирифтани ва барои омӯхтани забони бегона завқи онҳоро барангехтан лозим аст.

Ҷиҳати бомуваффақият аз худ кардани маводи лугавӣ лозим аст, ки:

- кӯдакон на бо калимаҳои ҷудогона, балки бо гурӯҳи калимаҳое, ки аз ҷиҳати семантикӣ ва фонетикӣ алоқаманд мебошанд, шинос карда шаванд;
- мақсади шиносӣ бо гурӯҳи мазмури калимаҳо ташаккул дода шаванд;
- ба воситаи системаи бозихо на ба воситаи аз ёд кардани калимаҳо бо рӯйхат, калимаҳо интериоризатсия карда шаванд;

- ба муносибатҳое, ки аллакай байни калимаҳои маъмул ва гурӯҳҳои онҳо устувор гардидаанд, калимаҳои нав ворид карда шаванд;

- бо маводи нави лугавӣ ва амалиёти грамматикӣ, ки ба амали нутқӣ сабаб мегарданд, шинос карда шаванд.

Ҳангоми интиҳоби маводи лугавӣ чунин нуқтаи назарро бояд ба назар гирифт:

- аҳамияти робитаҳои барои кӯдакон;

- мушкилии объективӣ.

Ҳангоми таълими лугат ба кӯдакони синни томактабӣ таваассути бозихо, амалҳои тақлидӣ ва хондани шеър-суруд ба аёнӣ ва воситаи таълим низ диққати зиёд додан лозим аст.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Кадом қоидаҳои таълими лугатро медонед?
2. И.Л. Шолпо дар мавриди таълими лугат кадом қоидаҳоро пешниҳод кардааст?
3. Нақши мафҳумҳо дар инкишофи кӯдаки томактабӣ аз ҷиҳати иборат аст?
4. Кадом машқҳо ва бозихоҳои таълими лугатро медонед?

Супориш:

1. Дар машғулияти амалӣ як намунаи дarsi забони англисиро, ки дар он таълими лугат сурат мегирад, пешниҳод кунед.
2. Варианти гуногуни бозихоро таҳия ва муаррифӣ намоед, ки барои лугатомӯзии кӯдакон имконият фароҳам меоранд.

2.5. Таълими истимоӣ ва гуфтор ба кӯдакони томактабӣ

Нақша:

1. Таълими истимоӣ ба кӯдакони томактабӣ
2. Таълими гуфтор ба кӯдакони томактабӣ
3. Хулоса

1. Таълими истимоӣ (шунда фаҳмидан) аз машғулиятҳои аввалин оғоз мешавад ва дар тамоми давраи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ идома меёбад. Шартҳои асосӣ барои ташаккул додани фаҳмиши нутқи хориҷӣ дар кӯдакон гузаронидани машғулиятҳои забони англисӣ аз ҷиҳати педа-

гогон ба шумор меравад. Дар марҳилаи аввал суръати нутқи педагог бояд ҳар чи бештар суст бошад ва мунтазам ба суръати муқаррарӣ расонида шавад. Суст кардани нутқ аз ҷониби педагог тавассути таваққуф дар байни синтагмаҳо ба даст оварда мешавад. Вале педагог бояд бурро, ба таври эмотсионалӣ, фасех, ба таври ҳадди аксар бо истифода аз дигаркунии овоз аз баланд (вале на бо дод) то ба қарибии пичир-пичир гап задан ҳарф занад. Онро дар мисоли: *Open your book* нишон медиҳем. Дар аввал педагог иборай мазкурро бо суръати муқаррарӣ талаффуз мекунад – барои он ки кӯдакон пайдарпайии муайяни овозҳоро қабул наоянд. Баъд аз он ибораро ба қисматҳо ҷудо карда, аёниятро барои он ки маънии ибораро кӯдакон фаҳманд (педагог китобро ба даст мегирад ва онро мекушояд, метавон якчанд мазкуротиба онро иҷро кард, то ки кӯдакон фаҳманд, амалиёти мазкур бо забони англисӣ чӣ таври ифода меёбад), истифода бурда, онро ба таври охира талаффуз мекунад. Дар охир ӯ бо суръати муқаррарӣ ибораро талаффуз мекунад ва ба кӯдакон мувоҷиат мекунад, ки супориши мазкурро иҷро кунанд. Дар давоми як ё ду машғулият педагог хангоми талаффузи супориши мазкур аёниятро истифода мебарад. Минбаъд ҷиҳати ба таври пурра дарк шудани нутқи мазкур аз ҷониби кӯдакон онро метавонад истифода набарад.

Тавре ки мебинем ташаққули малакаи шунида фаҳмидан бо-яд дар шароитҳои садодиҳии табиӣ нутқ сурат гирад. Дар ин маврид қисмати намоиш (аёнӣ), ки нутқро ҳамроҳӣ мекунад, бояд ба муошират хос бошад.

Истимоъ инчунин хангоми машқ бо кӯдакон ҷиҳати аз худ кардани маводи таълимӣ истифода бурда мешавад. Бо ин мақсад дар машғулиятҳои истифодабарии машқҳо, ки ба ташаққули додани образҳои устувори шунавонии ҳодисаҳои забонӣ (овоз, калима, ибора, ҷумла) нигаронида шудаанд, ҳело муҳим мебошанд. Тавре ки И. Н. Верещагина ва Г. В. Рогова ба таври шартан ҷуниин машғулиятҳои машқиро ба панҷ гурӯҳ тақсим кардаанд. Бояд қайд кард, ки машқҳо, ки олимони зикршуда пешниҳод кардаанд, ба синну соли ғуноғуни кӯдакони томактабӣ дахл доранд. Машқҳо муаррифӣ мекунем.

Машқҳои гурӯҳи якум ба бартараф кардани душвории лингвистӣ нигаронида шудаанд:

- фонетикӣ:

Listen to the words. Raise your hands when you hear the words with the sound [a:] (*pedagog kalimаҳои дорои овозҳои садонокӣ ғуноғуно номбар мекунад*).

- лексикӣ:

Listen to the words. Raise your hands when you hear the words referring to animals (*pedagog kalimаҳои, ки дар байни онҳо номҳои ҳайвонҳо вуҷуд доранд, номбар мекунад*).

- грамматикӣ:

Listen to the words. Raise your hands when you hear words in the plural: desk, tables, box, pens, books, etc.

Машқҳои гурӯҳи дуюм ба инкишофи хотираи шунавоӣ нигаронида шудаанд:

Listen to the words and try to memorize them. Педагог як қатор калимаҳоро талаффуз мекунад, дар аввал 2-3 ва баъд аз он 5-7 калимаро талаффуз мекунад. Кӯдакон калимаҳоро ба предметҳои пайваст намуна, онҳоро аз ёд мекунад ва баъд аз он предметҳоро (ё расмҳоро), ки педагог номбар кардааст, интихоб мекунад (*Memory Game*).

Машқҳои гурӯҳи сеюм ба инкишофи диққати кӯдакон нигаронида шудаанд:

Listen and say: what's the name of Mike's sister: «I have a sister. Her name is Ann. Mike has a brother».

Машқҳои гурӯҳи чорум ба инкишофи тасаввурот нигаронида шудаанд:

Listen to the following and name it:

We write with it on the blackboard.

We take it when it rains.

Машқҳои гурӯҳи панҷум ба инкишофи тафаккури мантиқӣ нигаронида шудаанд:

Listen to the sentences. Say whether they are logically arranged:

Her name is Mary. This is a girl.

2. Намуди дуюми фаъолияти муоширатӣ, ки дар таълими зудхангоми забони англисӣ барои кӯдакони синни томактабӣ нақши муҳим мебошад, гуфтор ё ин ки ҳарфзани ба шумор меравад.

Гуфтор – раванди мураккаби бисёрҷабҳа, ки дар яқояти бо истимоъ муоширати шифохиро амалӣ мекунад. Предмети гуфтор

маънӣ буда, он ҳамчун инъикоси алоқаҳо ва муносибатҳои ҷаҳони воқеӣ дар шуури кӯдак фаҳмида мешавад. Дар марҳилаи аввал, ки дар он асосҳои аз худ кардани забони англисӣ гузошта мешавад, чунин намуни фаъолияти муоширати (гуфтор) дар азхудкунии забони англисӣ нақши муассир мебозад.

Гуфтор дар шакли монолог ва диалог сурат мегирад.

Нутқи монологӣ ба кӯдак инкишофи малакаю маҳорати предмет, шахс ва ҳодисаро тасвир намудан, оид ба ҷизи ғушкардашуда ва ҳондашуда нақл карданро пешбинӣ мекунад. Гуфтор дар шакли нутқи монологӣ барои кӯдакон дувҷорӣ зиёдро ба миён меорад. Аз ин рӯ, ташаққули ин малака бояд тавассути ин ё он воситаи ёрирасон, ки он дар навбати худ ба мундариҷа ва шакли ифода бояд мутобикат кунад, амалӣ карда шавад. Дар аввал, онҳо метавонанд матнҳои кӯтоҳҳаҷм бошанд. Мисол: This is a girl. Her name is Aziza. She is ten. She can jump and run. Кӯдакон 1-2 маротиба матро такрор мекунад ва баъд аз он ба онҳо расми дигар, масалан, духтарак бо номи Mehroza пешниҳод мешавад ва аз онҳо талаб карда мешавад, ки бо ҳамон пайдарпайии мантиқии ҷумлаҳои матни болоӣ оид ба ӯ нақл кунанд. Танҳо ном иваз карда мешавад. Сипас, ба сифати воситаи ёрирасон расмҳои предметҳо, расмҳои лаҳзавӣ ва мавзӯӣ, бозичаҳо, ҷизҳои аз пластилин сохтаи кӯдакон ва дигар маводҳои истифода бурда мешаванд.

Пай бурда мешавад, ки дар зинаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ метавон ихлосоти монологии кӯдаконро бо ёрии воситаҳои шифохӣ ҷалб кард. Мисол, «Дар бораи солидаи худ нақл кунед», «Ҳуҷраеро, ки дар он зиндагӣ мекунад, тасвир кунед», «Дар бораи ҳайвон ва бозичаи дӯстдоштан худ нақл кунед».

Ҳангоми назорати ташаққули нутқи монологӣ аз лиҳози забон дурустӣ, ҳаҷми (на зиёд аз 3 лукма, суръат, обураниги эмотсионалӣ) ихлосотро ба назар гирифтани зарур аст.

Нутқи диалогӣ бо истифодаи намунаҳои нутқ ва ҷумлаҳои гуногун тасвир карда мешавад. Таълими диалог ба кӯдакон бо омӯзиши эътино кардан ба қайди ҷавобӣ ё ин ки лукмаи ҳамсухбат оғоз мешавад. Дар аввал педагог лукмаҳои диққатҷалбкунанда (ҳавасмандкунанда) медиҳад, ки гуногунрангии онҳо аз наъви ягонагии диалогӣ вобаста аст, томақтабиён бошанд, малакаи ба онҳо эътино карданро аз худ мекунад. Мисол, ба лукмаи: What is it? (It is a dog. I don't know); It is a fine day today (Oh, yes. It is great. Not very). Минбаъд лукмаҳои ҳавасмандку-

нандаро худӣ кӯдакон медиҳанд ва дӯстони онҳо ба онҳо эътино зоҳир мекунанд.

Барои он ки омӯзиши эътино кардан рӯякӣ нашавад ва самти коммуникативӣ дошта бошад, педагог бозҳои гуногунро истифода мебарад. Мисол, бозии «Ёбед». Кӯдакон тахмин карда меёбанд, ки Сухроб рӯзи яшанбе дар кучо буд. Педагог савол медиҳад: Where was Suhrob on Sunday? Кӯдакон ҷавобҳои худро пешниҳод мекунанд: In the park. At the Zoo. At home.

Таълими нутқи диалогӣ метавонад истифодаи аёният, ғушкардани матн ва тамошони порчаи филми тасвирӣ ё ин ки супориши шифохиро фаро гирад.

Ҳангоми таълими диалог ба кӯдакон омӯзонидани иҷрои вазиҳои коммуникативӣ зарур аст, аз ҷумла:

- суҳбатро оғоз кардан ва ба анҷом расондан, яъне салом гуфтан ва ба салом алейк гирифтани, хайру маъзур кардан, ба хайру хуш ҷавоб додан ва инчунин хоҳиш ё таманниётро баён кардан;
- ихлоси педагог ё дигар кӯдакро бо диққат ғушкардан ва ба он ба таври муносиб эътино кардан;
- саволу ҷавоб намудан, яъне ба таври дуруст суол додан ва ба он ба таври кӯтоҳ ё пурра ҷавоб додан;
- барои иҷрои амалиёт розигӣ додан ё ин ки рад кардан;
- хурсандӣ ё ин ки норозигӣ баён кардан;
- фарҳанги муоширатро ҳангоми нутқ риоя кардан, суҳбати ҳамсухбатро набуридан.

Яке аз вазиҳои асосӣ ҳангоми таълими гуфтори забони англисӣ ба кӯдакон таълими талаффуз ё худ ташаққули малакаи талаффузкунӣ ба шумор меравад. Таълими мазкур аз худ кардани базаи артикулятсия ва ташаққули интонатсияи нутқро пешбинӣ мекунад. Кор аз болои ташаққули додани малакаю маҳорати фонетикӣ, чун қоида, дар оғози машғулият бо машқи фонетикӣ оғоз мешавад, ки он дар шакли бозҳои тақлиди овози гузаронида мешавад, тавре ки талаффузи овозҳо ба таври ҷудогона ё якҷоя тақмил дода мешаванд: овозҳои дароз ва кӯтоҳ, овозҳои ҳамсадои байиндандонӣ ва хуштакӣ ва ғайраҳо.

Барои таълими талаффуз метавон аз афсонаҳои истифода бурд, ки мисолҳои онҳо дар лексияҳои таълими талаффуз оварда шудаанд.

3. Хулоса, истимоъ ва гуфтор, ки ҳамчун намудҳои фаъолияти муоширати фаъолияти омӯзишӣ ва муоширати кӯдаконро ба вучуд меоранд, идоракунии раванди таълими муқимро мекунад, тавре ки робитаи акс ҳамеша ҷои муқимро ишғол мекунад ва шароитҳои мусоидро барои аз худ кардани забони англисӣ фароҳам меорад.

Ҳамин тавр, таълими шавқовар ва дурусти забони англисӣ барои кӯдакон аз худ кардани он асосҳои забон ба шумор меравад, ки аз бисёр ҷиҳат муваффақиятхоро дар аз худ кардани ин предмет аз ҷониби кӯдакони томактабӣ дар марҳилаҳои минбаъда муайян мекунад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Истимоъи гуфта чиро мефаҳмед?
2. Қадом машқҳои таълимиро медонед, ки ҳангоми таълими истимоъ барои кӯдакони томактабӣ истифода бурда мешаванд?
3. Гуфтор чист?
4. Предмети гуфторро чӣ ташкил медиҳад?
5. Қадом машқхоро медонед, ки ҳангоми таълими гуфтор метавон аз онҳо истифода бурд?

Супориш:

1. Дар машғулияти амалӣ як намунаи машғулияти забони англисиро, ки дар он таълими истимоъ ва гуфтор сураат мегирад, пешниҳод кунед.

2.6. Усулҳои афзалиятноки таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ

Нақша:

1. Ҳикояҳои проблемавӣ
2. Таълими забон тавассути афсона
3. Методи рамзҳо
4. Маълумоти мухтасар оид ба якҷанд методҳои муосири дигар
5. Хулоса

1. Дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ аз усулҳои гуногун истифода мебаранд. Мо дар аввал ба тарзи истифодаи се методи афзалиятноки таълими за-

бони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ, аз ҷумлаи ҳикояҳои проблемавӣ, методи рамзҳо ва таълими забон тавассути афсона равшани андохта, дар зер тавсифи якҷанд методҳои муосири дигарро, ки дар муассисаҳои томактабӣ ҳангоми таълими забони англисӣ ба таври васеъ истифода бурда мешаванд, пешниҳод намудем.

Ҳикояҳои проблемавӣ — яке аз методҳои асосии таълими забони хориҷӣ. Онҳо қиссаҳои хурдак оид ба ин ё он қаҳрамон, ҳодисаву воқеаҳои гирду атроф, ашёҳо, бозичаҳои дӯстдоштаи кӯдакон метавонанд бошанд, ки ӯ ба ҳолати гуворро ҷаззоб, мушқил ва хандаовар дучор шудааст. Дар ин маврид ҷиҳати аз ин мушқилӣ раҳо шудани қаҳрамони нақлу ҳикоя иштироки кӯдакон лозим аст. Қаҳрамони ҳикояҳои проблемавӣ маъмулан ҳайвонҳои гуногун мебошанд: ҳайвонҳои ваҳшӣ ва паррандагон. Гап дар сари он аст, ки ҳаводисе, ки дар ҳаёти ҳайвонот ба вуқӯъ меоянд, аз ҷониби кӯдакон бо осонӣ дарк карда мешаванд ва аз лиҳози равшанӣ беэзарар мебошанд. На ҳамаи онҳо дар байни ҳамсолони худ худро қаҳрамон ҳис мекунамд, вале наҷот додани ҷўҷача аз гург (бо истифода аз бозичаҳо) ё ин ки ёфтани модар барои харгўшчаро ҳар як нафар меҷӯҳад.

Ҳикояҳои проблемавӣ дар як марҳилаи корҳо бо маводҳои забонӣ истифода бурда мешаванд: вақте ки кӯдакон танҳо бо қалимаҳои нави ибораҳо шинос мешаванд (инчунин бо овозҳо ва шаклҳои грамматикӣ) ва вақте ки истифодабарии онҳоро тақмил медиҳанд ва алақай қалимаҳо ва ибораҳои маълумро дар қомбидатиҳои нави ҳолатҳои нави муошират истифода карданро меомўзанд.

Махсусан, ҳикояҳои проблемавӣ барои тақмил додани қомбидатиҳои лексикӣ муфид мебошанд. Барои кӯдакони томактабӣ ҷудо кардани қисматҳои сомонҳои ва истифода бурдани онҳо дар пайвастиҳои нави мушқил мебошад. Ин ба тўфайли дарки қалқутиҳои онҳо ба вучуд меояд [43, 32].

Ҳикояи проблемавиро кӯдакон бо шавқӣ зиёд гўш мекунамд, зеро дар он ҳаҷв, гардиши ногаҳонии ҳодисаҳо, лаҳзаҳои таҷҷўб (ҳайрат) ва баъзан лаҳзаҳои фоҷианоқ, ки аз кӯдакон мудохила ва ёриро талаб мекунамд, вучуд дорад. Сўжети қунин ҳикоя мухтасар ва серамалиёт (агар бештар дароз бошад, алақай афсона аст) мебошад. Табиатан сўжет бояд ба таври пурра фаҳмо ва ба донишу тасаввуроти кӯдакон наздик бошад.

2. Ҳикояҳои проблемавӣ аз бисёр ҷиҳат ба афсона наздики доранд, бо вучуди ин, методи таълими забони хориҷӣ тавассути нақли афсона (story telling) фарқиятҳои муайян дорад [11, 8].

Методи мазкур дар даҳсолаи охир сазовори эътирофи умум гардидааст, дар қатори барномаҳои кӯдакони синни томактабӣ ва томактабии хурд (то 3 - солаҳо) он ба тамоми курс асос мегузорад [51, 20].

«Афсона – бозӣ усули махсуси аз худ кардани ҷаҳон, ки ба кӯдаки томактабӣ имконият фароҳам меорад, ки ба таври худ силсилаи ҳодисаҳо, ки ба сари ӯ фуру мерезанд, фаҳмад ва ба нисом дарорад» [56, 91].

Афсонаҳо, ки баромади фолклорӣ доранд, ба сохтори беитиёронаи психикаи кӯдак нигаронида шудаанд. Онҳо яке аз воситаҳои асосии хувияти фардии инсон ба шумор мераванд [43, с. 33]. Маҳз аз ин рӯ афсона (баробар бо сурудҳо ва шеърҳои фолклорӣ мебошанд) – роҳи аз ҷама бехтари шинос шудани кӯдак бо дигар кишвар, халқ ва фарҳанги он шуда метавонад. Аз лиҳози суҷет муқоиса кардани афсонаҳои тоҷикӣ ва англисии монанд имконият фароҳам меорад, ки хусусиятҳои фарҳангҳои мухталиф ва фарқияти онҳо ва дар навбати худ наздикии умуминсонӣ дарк карда шаванд.

Қор аз болои афсона якчанд машғулиятро дар бар мегирад ва аз якчанд марҳилаҳо иборат аст.

Тавре ки хангоми аз ёд кардани суруд чунин аст, дар марҳилаи тайёри ба кӯдак калидвожаҳо пешниҳод карда мешаванд. Хангоми бори аввал бо афсона шинос шудан афсона бо пуррагӣ бидуни муҳокима ва тарҷума нақл карда мешавад. Агар ин ё он лаҳзаҳои муҳими он нофаҳмо боқӣ монанд, онҳоро метавон ба таври ҷуғрофӣ фаҳмонид. Дар аввал аз ҷама ҷизи асосӣ – фаҳмиши умумии (бидуни ҷузъиёт) суҷет ва идрокӣ «хушроҳангии забон» аст [43, 34]. Пеш аз ҷама, хангоми маротибаи аввал хондан қаҳрамонҳо бо бозичаҳо тасвир карда мешаванд ё ин ки ҷамаи амалиёт аз ҷониби педагог иҷро карда мешаванд («театри як хунарманд»).

Кӯдак мафтун ва шах шуда, қариб нафас накашида, афсонаи навро гӯш мекунад. Дар ин лаҳза кӯдак барои шумо тухфаи ғайриодиро пешниҳод мекунад: ӯ дар замири худ роҳро боз мекунад. Тухфаи ҷавобии шумо метавонад эмотсионалӣ будан, сандокат (самимият, ростӣ) ва хунари баланди педагог бошад. Ал-

батта, ӯ ба хирс, ки дар хона зиндагӣ карда, барои нахориини худ шавла омода мекунад, бовар намекунад. Вале педагог бояд маъноси хирсбача, ки ӯ курсии дӯстдоштаи шикастаро мебинад, бовар кунад. Агар педагог ин эҳсосотро ба кӯдакон дода тавонад, онҳо метавонанд зимни ҳиссиёт ва хоҳишҳои худ, худ ва дигаронро хуб фаҳманд ва бехтар дидани роҳи ҳаётро омӯзанд.

Дар машғулияти минбаъда кӯдакон афсонаро на танҳо гӯш мекунад, балки ба таври фаъол дар бораи он ҳарф мезананд. Мо саросема нашуда, баъзан таваққуф намуда, нақл мекунем, то ки онҳо тавонанд бигӯянд, нишон диҳанд, ки чӣ тавр ҳодисаву воқеоти руҳдораро мефаҳманд. Кӯдакон аллакай барои талаффуз кардани бисёр овозҳо ва калима-лукмаҳо бо ёрии педагог ё ин ки мустиқилона омода мебошанд.

Барои он ки диққат ва шавқи кӯдакон коҳиш наёбад, минбаъд афсонаи мазкурро метавон якчанд маротиба матнро иваз накарда, маҷмуи ҷизҳои атрофро дигар карда, нақл кард. Афсонаро метавон бо ёрии лўхтаки панҷагӣ ва суроби коғазӣ иҷро кард. Онро бо ёрии нишон додани расм, тақсим кардани расмҳо дар шакли нақшу нигор дар варақҳои алоҳида ё ин ки бевосита кашидани расм дар тахта дар ҷараёни қор метавон анҷом дод (дар ин қомилан расом будан зарур нест: «зинда кардан»-и матн бо образҳои ба назар аён дар пеши ҷашмони кӯдакон аз ҷониби онҳо қариб ҳамчун афсунгарӣ қабул карда мешавад). Дар охир, ҷама гуна афсонаро метавон тавассути дастон нақл кард [43, 35].

Дар навбати аввал нақши пешбарандаро педагог мебозад. Ин ба баромади солист (якҷаҳон) бо гуруҳ монанд аст. Баъд аз якчанд дарс иҷрои нақшо ба кӯдакон мегузаранд, акнун барои ба «хикоя ворид шудан»-и онҳо бозичаҳо, лўхтаҳо, ниқобҳо ё ин ки ҳатто бийдҷиҳо бо расми қаҳрамон ба онҳо ёри медиҳанд.

Бояд хотирнишон намуд, ки тақсим кардани нақшо баъзан метавонад мураккаб бошад. Чӣ тавр метавон муносибат кард, агар ҷама меҳодад нақши харгӯшро бозад ва ҳеҷ кас хоҳиши нақши гурғро бозидан нахоҳад? (Дар таърих баъзан 2-3 харгӯш пайдо мешавад, ба педагог лозим меояд, ки нақши гурғро бозад.) Зарур аст, ки кӯдакон нақшоҳои худро иваз намоянд, то ки худро дар иҷрои нақши қаҳрамонҳои мухталиф санҷанд. Маводи забонӣ дар ин ҳолат хуб аз худ карда мешавад. Вале агар афсонаи саҳнабоб кардашуда дар рӯзи ид нишон дода шавад, бояд ба та-

муоширати забонӣ ташаккул дода мешавад, абстраксияҳои забонӣ дар шакли аломатҳо, нақшаҳо, коидаҳо ба вучуд меоянд, яъне тафаккури кӯдак тақмил меёбад [79, 52].

Сохтани шаклҳои (қолибҳои) тасвири – рамзӣ, ки дар таълими лексика ва грамматикаи аввалин (исм – секунҷа, феъли модаль – давра, феъли маънодор – росткунҷа ва ғ.) истифода бурда мешаванд, дар таълими зудҳангоми забони хориҷӣ аҳамияти махсуси ёридихандагӣ доранд, хангоми таҳқиқи сатҳи инкишофи фикрии (аклони) кӯдакони синни томактабӣ, дар навбати аввал нишондихандаи инкишофи тафаккури аёнӣ-тасвирии ҳар як кӯдак ҷудо карда мешавад.

Мисол, хангоми фаҳмонидани сохтани ҷумлаҳои саволий феъли ёридиханда нақши «ёрдამчӣ» - ро иҷро мекунад ва бо рамзи муайян (чоркунҷа дар тахта, кубик дар миз) мустаҳкам мегардад. Барои сохтани ҷумлаҳои саволий феълҳои «пуркуват» (сap, have, be) дар ҷумлаи саволий пеш аз мубтадо меистанд. Барои феълҳои «камкуват» ҷиҳати сохтани ҷумлаҳои саволий «ёрдამчӣ» (феълҳои ёридиханда) лозим мебошанд (Do you like...? ва ғ.), онҳо пеш аз исм ва феълҳои маънодор гузошта мешаванд (он бо ёрии кубикҳои нишон дода мешавад).

Ба максуди банақшагирии ёдихиҳои гуфторҳо барои ифодаи нияти коммуникативӣ мураббия метавонад рамзҳои фардикунонидашуда ва бадеиро истифода намояд.

Зуд-зуд барои ба таври бехтару хубтар аз ёд кардани ассосиатсияҳои устувор педагогҳо бо рамзифода кардани калимаҳо ва тафрикаи вожаҳо робаста ба аломатҳои маънонашон истифода мекунанд. Ҳамаи ҷиҳзҳои зимистона ва хунокуро метавон тавассути зарраи барф ва ҳамаи ҷиҳзҳои баҳорона ва гармро тавассути офтоб ифода кард.

Барои ҳуб аз ёд кардан ва дар хотир нигоҳ доштани ибораҳои мутааллиқ ба одоби муошират истифодаи рамзҳои фардиқардашуда мувофиқи мақсад аст, ҷунки онҳо обуранги шахсии эҳсосоти суҳангӯро (инсоне, ки дар расм тасвир карда шудааст, меравад, медавад ва меистад) доро мебошанд.

Истифодаи аёният дар ин маврид фаъолияти фикрронии фаъоли кӯдаконро истисно намекунад, балки онро пешбини мекунад, ки асоси онро шаклҳои аналитикӣ ва синтетикӣ тафаккур ташкил медиҳад. Чунин нави аёнияти рамзӣ ба кӯдак ёри

ври возеҳ муайян карда шавад, ки кӣ кадом нақшо ро иҷро мекунад.

Агар афсона то ба дараҷаи намоиш додан расонида шавад, бояд он то марҳилаи охирин бо пуррагӣ ба таври мустақилона тавассути қувваи кӯдакон сахнабоб карда шавад. Вақте ки навоғонӣ таъмин мегардад, кӯдакон на он қадар фаъоланд ва бо шавқ ҳавас ба қор дода мешаванд, ҳоҳ-ноҳоҳ лозим меояд, ки аз марҳилаи «зикӣ» гузашт. Вақте ки шавқ завок нисбати мундариҷаи афсона коҳиш меёбад, метавон усулҳои дигари фаъол гардонидани кӯдаконро истифода бурд. Воқеан, вақте ки кӯдакон меғуйанд, ки афсонаи мазкур аллакай ба дили онҳо задааст, бехтараш педагог худ ҳам иқрор шавад, ки афсона ба дили ӯ низ задааст ва онро қаме шавқовар кардан зарур аст. Дар ин маврид метавон ҷойҳои баъзе луқмаҳо ро иваз кард, дигар қаҳрамонҳоро ворид кард, рафтори қаҳрамонҳоро иваз кард.

Чунин менамояд, ки агар ин давраи зикӣ паси сар шавад (он 3-4 машғулиятро фаро мегирад), дар ин сурат кӯдакон диққати худро ба матн равона месозанд, он дигар аз онҳо талаб намекунад, ки ба таври маҷбурӣ диққати худро нисбати афсона равона созанд, шавқ завок ба сюжетӣ афсона ва нақшо боз ба миён меояд. Сахнабоб кардан ба нақшофарӣ мубаддал мегардад, саргармӣ (шавқ завок) бо нерӯи нав меафзояд ва муддати дароз боқӣ мемонад.

3. Дар методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ рамзҳо ба таври васеъ дар таълими лугат ва грамматика истифода бурда мешаванд. Тасвирҳои рамзии калимаҳо ва ҳатто ибораҳо барои ба таври тез ва устувор аз ёд кардани маводи омӯхташаванда мусоидат мекунад. Маънии функсионалии рамз дар таълими грамматика аз он иборат мебошад, ки он ҳамчун воситаи тамаркузи маводи азхудкардашаванда хизмат мекунад.

Байни қори хотира ва тафаккури кӯдаки томактабӣ як нави таносуб бояд назорат карда шавад. Мисол, агар роҳҳои гуногуни аз ёд кардани маводи лексионӣ ихтиёрон ва беихтиёрон, механикӣ ва мантиқӣ, бевосита ва бавосита (рамзҳо, аломатҳо, имову ишораҳо, аломатҳои асосӣ ва ғ.) истифода бурда шавад, фаъолияти кӯдакон бо ин маводҳои забонӣ ташкил карда шавад, вазифаҳои интеллектуалии таҳлил ва синтез тараққӣ мекунад,

медихад, ки ба таври кофӣ бо тезӣ ибораҳо ва ҷумлаҳои азёдкардаашро ба хотир орад ва онҳоро ба таври босаводона дар нутқаш истифода намояд [79, 53].

4. Дар баробари боло рафтани талабот нисбати омӯзиши забони англисӣ дар замони имрӯза якчанд методҳои муосири дигар, ки имрӯз ҷи дар муассисаҳои томактабии кишварамон ва ҷи берун аз он ба таври васеъ истифода бурда мешаванд, зухур намунаанд:

а) методҳои *аудиолингвалӣ* ва *аудиовизуалӣ*. Бо ёрии методҳои мазкур нутқи шифохӣ хуб инкишоф дода мешавад. Асоси онҳоро муколамаҳои шавқовар ташкил медиҳанд, ки зимни аз ёд намудани онҳо кӯдакон бо осонӣ ҳарф заданро аз худ мекунаанд.

б) *усули омӯзиши забони англисӣ - усули Зайтсева*. Барои кӯдакони то 3 - сола пешбинӣ карда шудааст. Инчунин омӯзиши забони англисӣ аз рӯи методи Зайтсева бо ёрии кубикҳо маълуму машур аст.

в) *усули бозӣ (game method)*. Усули мазкур дар таълими забони англисӣ барои кӯдакон хело самаранок аст. Мураббия бозихоро шуруъ мекунад, ки дар ҷараёни онҳо таълим ба вуқӯъ мепазирад. Он ҳамаи донишҳои таркибии забониро аз грамматика сар карда то нутқи шифохӣ ташаккул медиҳад.

г) *усули коммуникативӣ (муносибати лексикӣ)*. Ин методи омӯзиши забони англисӣ тавассути муошират ва муҳокима амалӣ карда мешавад, ки зимни истифодаи он кӯдакон мунтазам бо забони англисӣ фикр карданро меомӯзанд. Педагог метавонад ҷи тавр гузаштани рӯз, то ҷи андоза шавқовар будани китоб ё филми наф, дар рӯзҳои истироҳат ба кучо рафтаниро бо ҳамроҳии кӯдакон муҳокима намояд. Ҳамин тарик, кӯдакон ибораҳо ва нақлҳоеро аз ёд мекунаанд, ки дар натиҷа онҳоро дар нутқ бо осонӣ истифода мебаранд.

д) *усули амиқ*. Кӯдакон филмҳо тамошо мекунаанд, ба сурудҳо гӯш мекунаанд, бо ҳамин роҳ нутқи аслии англисиро аз худ мекунаанд. Усули хуби бо соҳибони забон муошират намудан, ки онҳо наметавонанд ба саволҳо бо забони тоҷикӣ ё русӣ ҷавоб гӯянд. Усули амиқ бо забони англисӣ фикр карданро меомӯзонад, ки он малакаи хуб буда, дар оянда хело лозим мешавад.

е) *усули лоиҳа*. Он ба кӯдакони аз синни 4 - сола боло пешбинӣ карда мешавад. Шумораи муайяни машғулиятҳо ба ин ё он мавзӯ бахшида мешавад. Ҳар як нафар ягон чизи шавқоварро

дониста мегирад. Дар дарси охири мавзӯ кӯдакон бояд корҳои худро роҷеъ ба он оранд ва дар бораи он суханронӣ намоянд.

ё) *усули омехта*. Омехта намудани усулҳои гуногуни таълими забони англисӣ барои кӯдакон. Дар ин ҷо метавон бозихо, сурудҳо, рақсҳо ва ғайраҳоро ворид намуд. Он ба кӯдак ягон вақт дилгиркунанда нест ва он аз як навъи машғулият ба навъи дигари машғулият гузаштанро таъмин мекунад, ки он натиҷаи хуб дорад.

3. Ҳамин тавр, ба назари мо ҳангоми таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни хурд (2-4 - сола) ва синни калон (5-6 - сола) бозӣ усули аз ҳама самаранок ба шумор меравад. Қобили зикр аст, ки бештари методҳои муосир ба синну соли муайяни кӯдакон барои истифода пешбини гардидаанд. Тавре дар боло қайд карда шуд, масалан, методи Зайтсева ба кӯдакони синни то 3 - сола пешбинӣ шудааст. Истифодаи методи лоиҳа бошад, ба кӯдакони аз синни 4 боло тавсия дода мешавад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Ҳикояҳои проблемавӣ гуфта ҷи гуна ҳикояҳоро мефаҳмед?
2. Таълими забон тавассути афсона ҷи тавр сураг мегирад?
3. Истифодаи методи рамзҳо ҳангоми таълими забон ҷи аҳамият дорад?
4. Қадом методҳои дигари муосири таълими забони англисӣ барои кӯдаконро медонед?

Супориш:

1. Истифодаи усули лоиҳа ро шарҳ диҳед.

2.7. Истифодаи аёниятҳо дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ

Нақша:

1. Таснифоти аёният
2. Истифодаи аёният ҳангоми таълими забони англисӣ ба кӯдакон
3. Истифодаи маводҳои намоишӣ ва тақсироти
4. Хулоса

1. Мақсади асосии истифодаи аёният баланд бардоштани ҳавасмандии кӯдакон дар раванди омӯзиш ба шумор меравад.

Мувофиқи ақидаи Дроздова О.А., хавасмандӣ дар кӯдакон ба таври кофӣ баланд мебошад. Вазифаи асосии мураббия нигоҳ доштани ин хавасмандӣ бо ёрии муносибатҳо ва воситаҳои гуногун мебошад, зеро «махз хавасмандӣ ба фаъолгардонии тафаккур мусоидат мекунад, шавку завқро нисбат ба ин ё он намуни машғулият ва иҷрои вазифаҳои муоширатӣ ба вучуд меорад». Ҷукайд мекунад, ки хавасмандиро махз истифодаи «усулҳо ва воситаҳои таълим, ки онҳо нави маводи азхудшаванда ва гуногунрангии машҳои муоширатӣ, мустаҳкам кардани падидаҳои забонӣ дар хотира ва инчунин, фаъолнокии кӯдаконро таъмин мекунанд», ба вучуд меоранд [23].

Ду намуни аёнияти маъмултаринро ҷудо мекунанд – тасвири ва предметӣ.

Аёнияти предметӣ – ин «усули семантизатсияи лугат: ошкор кардани маънои калимаи хориҷ бо роҳи нишон додани предметҳо, амалиёт мебошад, ки калимаҳои мазкур ифода мекунанд. Аёнияти предметӣ имконият фароҳам меорад, ки якҷояшавии бевосита байни предмет ва калимаи хориҷӣ бидуни воситаи забони модарӣ ба вучуд ояд» [28].

Аёнияти тасвирий, ба ақидаи Я.А. Коменский, яке аз принсипҳои асосии педагогӣ мебошад, ки мувофиқи он маводи таълимӣ аз ҷониби хонандагон бо мисолҳои мушаххас қабул мегардад [35].

Дар марҳилаи аввали таълими забон, бавижа дар муассисаҳои томактабӣ зуд-зуд аёнияти тасвирий истифода бурда мешавад. Мисол, суратҳо ва расмҳои лаҳзавӣ, аз ҷумла аз ҷониби худӣ кӯдак кашаида шудаанд, амсилаҳо, мулӯхҳо, аксҳо, слайдҳои ранга. Бо ёрии аёнияти тасвирий метавон бомуваффақият ҳама гуна марҳилаи таълимро гузаронид. Онҳоро метавон хангоми ворид намудани маводи лугавӣ ва мустаҳкам намудани он бевосита истифода бурд. Ҳатто агар танҳо ба кӯдак расми шиносро пешниҳод кунем, дар хотираи ӯ калимаи мувофиқ меояд. Расмҳои предметҳо ба сифати асоси биноӣ барои ихлороти кӯдакон истифода бурда мешаванд. Хангоми кор бо расм чунин намуни машҳои иҷро карда мешаванд: такрори ибораҳо баъд аз мураббия, гузоштани саволҳо ба он ҷизе, ки дар расм тасвир шудааст, тар-

тиб додани ҷумлаҳои кӯтоҳ. Дар асоси расмҳо метавон ҳикояи пурраро тартиб дод.

Чунин намуни аёният дар китобҳои дарсии хориҷӣ ба таври васеъ истифода бурда шудаанд, масалан, дар баробари нашр шудани китоби *Starlight* ва *Spotlight* ва дар китобҳои имрӯза. Он хело осон аст, вақте ки ҳар як каллимаро тасвир хамроҳӣ кунанд, на танҳо дар китоби дарсӣ, вале дар варакаи алоҳида, ки ҷараёни корхоро иваз намуда, онро метавон бо тарзҳои гуногун истифода бурд.

Дигар намуни аёнияти тасвирий, ки он низ пешкадам мебошад, ин тамошои видео ё ин ки маҷмуи слайдҳо мебошад. Онҳо на танҳо узвҳои биноӣ ва somea, балки ҳаракаткунандаро ба худ ҷалб мекунанд. Видеоҳои махсус вучуд доранд, ки махз ба омӯзиши забони англисӣ аз ҷониби кӯдакон равона карда шудаанд. Серияҳои чунин филмҳои тасвирий барои кӯдакон ба 2-3 дақиқа тақсим карда мешаванд. Онҳо барои аз даст надодани хотираи парешони кӯдакон ва барои минбаъд мустаҳкам намудани лексикаи таълимдодашуда чунин пешниҳод карда мешаванд. Дар чунин филмҳои тасвирий хело микдори ками муқоламаҳо вучуд доранд, зеро онҳо ба сатҳи дониши томактабӣ мувофиқ карда шудаанд, аз ин рӯ кӯдакон худро бароҳат ҳис мекунанд ва қариб ҳама ҷизро мефаҳманд.

Тахти аёнияти предметӣ маводи махсусан ташкилкардашуда фаҳмида мешавад, ки он барои дар хонандагон ба вучуд омадани тасаввуротҳои возеҳ ва зарурӣ оид ба воқеияти ихотакардашуда мусоидат мекунад ва гузариш аз бавучудии накл то ба фаъолияти мустақилонаи нутқӣ-фикрӣ таъмин мекунад.

Намуни предметии аёният инчунин ба таври фаъулуда барои кӯдак муҳим аст. Қобилияти на танҳо дидан ва шунидан, балки эҳсос кардани махз предмет меदिҳад. Ба мураббияи забони англисӣ маҷмуи предметҳои лозимаи мувофиқ ба лугати омӯхташаванда ёрӣ медиҳанд. Чунин предметҳои ёфтани осон аст ва онҳо фазоро барои эҷодиёти мураббия беҳад васеъ мекунанд ва инчунин диққати кӯдаконро ба худ ҷалб мекунанд. Предметҳои асосӣ, ки онҳо метавонанд барои мураббияи фоидаовар бошанд, лавозимоти мактабӣ, бозичаҳо, мулӯхҳои махсулотҳо,

мебел, либос, формаҳо ва лӯхтаҳои дастиянд, ки онҳо нутки як-хелаи мураббияро зинда месозанд.

Самаранокии аёнияти предметӣ-тасвирӣ аз он иборат аст, ки маҳз он кӯдаконро дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ ба фикр кардан водор месозанд. Бино ба ақидаи Дроздова О. А., маҳз фикр предмети гуфтор мебошад. Аз ин лиҳоз, мақсади асосии мураббия бо ҳама гуна роҳ фикрронии кӯдаконро ҷиҳати ҳарф задани онҳо ба вучуд овардан аст, ки дар натиҷаи он нутқи онҳо ташақкул меёбад.

Ҷ муҳимияти истифодаи лаҳзаҳои шартиро дар раванди омӯзиш қайд мекунад, тавре ки онҳо тарзи табиии ҷалби кӯдаконро ба фаъолияти нутқӣ-фикрӣ ба миён меоранд. Гузашта аз ин, ҷунин шакли қор ҷанбаи мусбати психологӣ дорад. Ҷунончи, кӯдакон дар зинаи аввали таълим асосан ба фаъолияти коллективӣ машғул мешаванд, барои онҳо бо ҷизе якҷоя бозӣ кардан шавқовартар аст ва инҷунин, монеаи берунӣ байни мураббия ва кӯдак аз байн меравад, кӯдак ба нақш ворид гашта, аз суҳан кардан наметарсад, зеро ӯ фикр мекунад, ки бозӣ карда истодааст. Илова бар он, лаҳзаҳои шартӣ ҳатто ба кӯдакони оромтабиат таъсир мерасонанд, яқдигарфаҳмиро дар байни кӯдакон беҳтар менамоянд, муқолама оростан ва ҳамсуҳбатро гӯш кардан ва ҳисси ба яқдигар ёрӣ доданро ба вучуд меоранд.

Дроздова зикр мекунад, ки идомаёбии муоширати нутқиро ба таври аниқ муайян кардан зарур аст. Мувофиқи таҳқиқот ва мушоҳидаҳои равоношиносон он набояд аз 5 дақиқа зиёд давом ёбад.

Е.Н. Соловова яқчанд омилҳоеро қайд мекунад, ки онҳо бо-муваффақият лаҳзаи шартиро барои ба вучуд овардани гуфторҳои муайян меофаранд:

- худро дар ҷунин лаҳзаи муоширати воқеӣ муаррифӣ кардан;
- ҷой ва вақти лаҳзаи мазкурро муайян кардан;
- шарикони муошират ва ҳислатҳои онҳоро муайян кардан;
- мақсадҳои муоширатро муайян кардан;
- расонидани иттилооти мазкур то ҳонандагон [65].

Як намуни дигари аёният, ки пештар ёдовар шуда будем, ҳаракатҳои ин ки имову ишораҳо мебошанд. Он танҳо намуни намоишӣ ва предметии аёниятро пурра менамояд. Вай ба ташаккули алгоритм мусоидат мекунад: имо - образ - калима. Бештари кӯдакон бешуруна бо ёрии имову ишора ҳангоми ифода кардани фикр ё ин ки ҷизеро ба хотир овардан давида меоянд. Ҷунин ви-жағиро метавон ба таври васеъ ҳангоми таълими лексика ва алифбо ба кӯдакон истифода бурд. Амалан ҳар як ибора ҷиҳати ҳамроҳӣ намулдани ин ё он имо то ба таври пуррагӣ аз худ кардани он ворид карда мешавад. Ба мураббия зуд-зуд лозим меояд, ки ба таври қофӣ иморо нишон диҳад, то ки кӯдак калимаи лозимаро ба хотир орад. Тамоми муқоламаро метавон бо истифода аз имову ишора сохт.

Дар асоси ҷунин навъи аёният дар гуруҳҳои кӯдакон ҳамеша дақиқаи варзишӣ гузаронида мешавад. Ҳамаи ҳаракатҳои кӯдакон пас аз педагог иҷро мекунанд.

Педагогони мактаби "Knock English" бошанд, бо-муваффақият ин намуни аёниятро ҳангоми омӯختани калимаҳои нав ва алифбо истифода мебаранд. Ҳамин тавр, дар раванди таълим ҳамаи узвҳо амал мекунанд: бинӣ, шунавоӣ, ҳаракаткунанда ва нутқӣ. Омӯзгор калимаро талаффуз мекунад, предмет ё ин ки расмро нишон медиҳад ва имову ишора мекунад, кӯдакон тақрор мекунанд. Бо ҷунин роҳ имо ҳам образи бинӣ ва ҳам шунавоиро мустаҳкам мекунад. Ва ҳангоми мустаҳкам кардани мавод иморо ба таври қофӣ иҷро кардан зарур аст, то ки калима ва образ барқарор карда шаванд.

Аз ҳама ҷизӣ муҳими дигар ин синфҳои фанни забони англисӣ мебошад. Кӯдакон ба он ворид шуда, бояд худро дар дигар дунё ҳис кунанд. Дунёи забони хориҷӣ ва фарҳанги он. Он, албатта, шавқу завқи кӯдаконро ба забони мазкур баланд мебардоранд.

2. Истифодаи аёният дар таълим ба таври зич ба мушқилии амсласозии маводи таълимӣ алоқамандӣ дорад. Амсилаҳо имконият фароҳам меоранд, ки падидаҳо ва объектҳои олами воқеӣ, маҷмуи рамзҳо ва мафҳумҳо, алоқаҳои байни онҳо ва алоқаҳои байни абстраксияҳои мувофиқаткунанда инъикос карда шаванд.

Аз тавсифи мафҳуми «амсила», ки дар бештари соҳаҳои илм истифода бурда мешаванд, огоз менамоем.

Амсила чист? Тафовути принципалии он аз аёнияти анъанавӣ дар чист? Амсила – образи шартии ин ё он объект ё ин ки системаи объектҳо [9, 32.].

Предметҳои табиӣ ва тасвири онҳо, пеш аз ҳама, тасаввуротро оид ба намуди берунаи объекти омӯхташаванда пешниҳод мекунанд. Амсилаҳо танҳо тарафҳои алоҳида ва бештар воқеии падидаҳо ё худ равандҳоро аз нав ба вучуд меоранд, дар баробари он, тарафҳои мазкур бояд ба таври дуруст инъикос ёбанд, яъне нисбат ба падидаи омӯхташаванда монанд бошанд.

Амсила объекти сунъӣ дар шакли ҷадвалҳо, сохторҳои фикӣ, шаклҳои сохташуда, шаклҳо ва формулаҳои рамзӣ мебошад, ки онҳо ба объекти таҳқиқшаванда шабеҳият доранд, онҳо ба таври одитар ҳосият ва робитаи мутақобиларо байни ҷузъиёти объекти мазкур аз нав инъикос мекунанд ва ба вучуд меоранд [9, 91].

Ба таври шартан ҷудо кардани амсилаҳо ба се навъ қобили қабул аст: ҷисмонӣ (бо асл ҳосияти яхела доранд), ашъӣ-математикӣ (ҳосияти ҷисмонии онҳо аз асл фарқ мекунанд, эҳтимол тасвири математикӣ асл), мантиқӣ-семиотикӣ (аз аломатҳои маҳсус, рамзҳо ва ҷадвалҳои сохторӣ сохта мешаванд). Дигар таснифотҳо вучуд доранд: амсилаҳои ашъӣ ва зеҳнӣ (аёнӣ – образӣ ва мантиқӣ-рамзӣ).

А.Н. Кочергин амсилаҳоро вобаста ба намудашон ҷунин тасниф мекунанд: ашъӣ, идеалӣ, предметӣ, рамзӣ [9, 63].

С.И. Архангелский амсилаҳои мавҷударо ба се намуди асосӣ ҷудо мекунанд: ашъӣ, абстрактӣ, намунаҳои мулоҳизаҳо ва аналогияҳо [3, 48].

Л.М. Фридман ду синфи амсилаҳоро ҷудо мекунанд: 1) ашъӣ (ашъӣ, воқеӣ), ки онҳо дар навбати худ ба статикӣ (беҳаракат) ва динамикӣ (ҳаракаткунанда) ҷудо карда мешаванд; 2) идеалӣ, ки онҳо дар навбати худ ба тасвирий ё худ иконикӣ, аломатӣ (аломатӣ-рамзӣ) ва фикрӣ (зеҳнӣ, тасаввуршаванда) тақсим мешаванд [17, 56].

Ба ақидаи ӯ, ҳамаи амсилаҳои ҷудошуда ҳосияти аёниятро доранд, чи барои офарандаи худ, чи ба шахоне, ки онҳоро мефаҳманд. Амсилаҳои ашъӣ бо он сабаб аёнӣ ҳастанд, ки онҳо предметҳои объективии мавҷудаи аз лиҳози ҳиссӣ идрокшавандаро ифода мекунанд.

Амсилаҳои идеалӣ, инчунин, аз лиҳози ҳиссӣ даркшаванда мебошанд ва идроки образҳои амсилашавандаро ба вучуд меоранд, ки дар асоси онҳо амсилаҳо коркард карда мешаванд.

Методи амсиласозӣ имрӯз дар педагогика ба таври васеъ истифода бурда мешаванд. Л.М. Фридман ҷунин меҳисобад, ки истифодаи амсиласозӣ дар таълим ду ҷанба дорад: 1) ба он мундариҷае хизмат мекунанд, ки он дар натиҷаи таълим аз ҷониби хонандагон аз худ мегардад; 2) он воситаи таълимие ба ҳисоб меравад, ки бо ёрии он мақсадҳои таълим ба даст оварда мешаванд ва бидуни он таълими ҳамаҷониба имконнопазир аст.

Шаклҳои зиёди фаъолияти инсонӣ наметавонад бидуни истифодаи воситаи аломатӣ-рамзӣ амалӣ карда шавад. Ҷунин ҳисобида мешаванд, ки аломат предметро ифода мекунанд ва тавасути маънӣ ҳосият ва муносибати предметҳоро инъикос мекунанд, тавре ки он қомилан бо маънӣ алоқа дорад. Ҳамин тарик, вазифаҳои аломатӣ-рамзӣ предметро ифода мекунанд, образи предметро ба вучуд меоранд ва донишҳоро оид ба предмет пешниҳод мекунанд.

Тавассути системаҳои аломатӣ бо рамз ифодакунии самаранокӣ ахбороти ба даст овардашаванда ҷиҳати ба таври ҳадди аксар осон кардан ва тезонидани раванди ба тартиб овардани иттилооти ба даст овардашаванда намуди дастраси он барои истифода имконпазир аст.

Психология намудҳои гуногуни воситаҳои аломатӣ-рамзиро фарқ мекунанд (мисол, забонӣ ва ғайризабонӣ). Маҳсулияти истифодаи онҳо аз намуди фаъолият ва мақсади истифодабарӣ вобаста аст. Дар фаъолияти реалӣ, аз ҷумла дар таълими забони хориҷӣ ҳамаи намудҳои воситаҳои аломатӣ-рамзӣ ба таври ҷудогона истифода бурда намешаванд, яъне ба таври комплексӣ. Ҷадвали асосӣ-семантикӣ ба таври хуб дида мешаванд, ки рамзҳои гуно-

гуни графиики инъикоскунандаи мундариҷаи маводи таълимиро дар бар мегирад.

Инчунин, технологияҳои замонавиرو низ фаромӯш набояд кард. Технологияҳои замонавӣ ба ҳаёти мо комилан ворид шудаанд. Дар раванди таълим онҳо ба омӯзгор барои ҳал кардани вазифаҳои гуногуни педагогӣ ва осон кардани раванди азхудкунии ёри медиҳанд.

Бо шарофати технологияҳои замонавии компютерӣ на танҳо ба таври муфассал амсилаҳои тасвирии беҳаракатро амалӣ кард, балки ин амсилаҳои мазкурро метавон дар амал (бо ҳаракат) нишон дод. Истифодаи чунин намунаҳои аёният, ки онҳо на танҳо иттилооти шифохиро пурра месозанд ва худ ба сифати намояндаи иттилоот баромад мекунанд, ба боло рафтани дараҷаи фаъолияти фикрронии кӯдакон мусоидат мекунанд.

Бояд тазакур дод, ки аёният қисми ҷудонашавандаи таълим буда, он бояд дар ҳамаи марҳилаҳои таълим истифода бурда шавад: ҳангоми фаҳмонидани маводи нав, мустаҳкам кардани он ва назорат кардани маводи азхудкардашуда. Аёнияти равшан ва ранга ёрдамчии хуби педагог ба шумор меравад. Кӯдакон калимаи хориҷиро тезтар аз худ мекунанд, агар он бевосита ба расм, предмет ва амалиёт, ки онҳо онро мебинанд ва худ иҷро мекунанд, алоқаманд бошад. Ворид кардани калимаи навро бо нишон додани предметҳо, амалиёт ва расмҳои равшан (матлуб аст, ки онҳо вариантҳои гуногуни онҳоро дар даст дошта бошанд) бояд тавъам кард.

Маводи аёниро нишон дода, педагог диққати кӯдаконро ба худ ҷалб мекунад, ки дар натиҷа ба идрок маводи азхудшаванда на танҳо узви сома, балки биной ҷалб карда мешавад. Ёриҳои ҳамаи узвҳои идрок дар раванди таълим ба фаъолгардонии фаъолияти маърифатии томақтабиён мусоидат мекунад. Педагог бояд қоидаи зеринро риоя кунад: он чизе, ки тавассути аёният метавонад ва бояд аз худ карда шавад, ба таври шифоҳӣ нафаҳмонад.

Агар дар марҳилаи якуми таълим диққати бештар ба аёнияти ашёӣ равона карда шавад – бозичаҳо, лӯхтаҳо, ашёҳои гуногуни рӯзгор, дар марҳилаҳои минбаъда метавон инчунин аз лото,

домино, кубикҳо, пазлҳо, аёнияти мухталиф дар шакли нақшаҳо, рамзҳо, аломатҳо истифода бурд.

Ҳангоми омода кардани маводи аёни метавон кӯдакон ва волидаини онҳоро ҷалб кард, пешакӣ ба онҳо супориши лозима дода мешавад: омода кардани лӯхтаҳо ё ин ки суратҳо (ҳаридан, буридан, кашидан...) ва ба машғулиятҳо овардани онҳо. Мавҷуд будани аёният дар ҳар як кӯдак имконият фароҳам меорад, ки қорҳо байни ду нафар, қорҳои даставӣ ва коллективӣ бо муваффақият гузаронида шаванд.

3. Ба ақидаи муаллифони "Super Simple Learning" ва ҳамин гуна нашриётҳои хориҷӣ барои кӯдакон ба монанди "Pebbles" ("Happy House", "Cookie and friends" ва инчунин китобҳои дарсии русӣ барои наврашон "Star light" онҳо беҳтарин наشريҳо мебошанд, ки дар баробари ворид намудани вохидҳои лексикӣ, инчунин, мо ашёҳои реалиро истифода менамоем. На ҳама вақт имконияти дастрасӣ ба ҳама ашёҳо мавҷуд аст, ки дар чунин ҳолат ба омӯзгорон varaқаҳои аҷоиб (flash cards), ки дар бисёр китобҳои дарсии забони англисӣ ва дар алоҳидагӣ дар нашриёти сарчашмаҳои гуногун нашр мешаванд, ёри калон мерасонанд. Varaқаҳо барои шавқовар ва ҷоннок гузаронидани дарси нав ёри намуда, барои муаррифӣ ва такрори вохидҳои лексикӣ имконияти иловагӣ фароҳам меоранд. Барои мисол:

Муаррифии маводи луғавии нав.

Бунёдгузориҳои методи "Super Simple Learning" тавсия медиҳанд, ки куттиҷаи сеҳрнок (Mystery box) сохта шавад, ки дар он калимаҳои, ки бояд дар дарс омӯхта шаванд, гузошта мешаванд. Кӯдакон аз рӯи лутма партофтани мураббия меёбанд, ки ҷиҳи гуна varaқаҳо дар даруни куттӣ ҷойгиранд ва мураббия онҳоро ба як бо навбат берун меорад. Ё ин ки varaқаҳо то ним нишон медиҳад, то ки шавқ ҳаваси кӯдаконро бедор созад.

Кӯдакон ҳамроҳи мураббия дар шакли доира менишинанд, мураббия ба самти ҳамсои худ (ба ҷап ё рост) баргашта, меғӯяд: "It's a horse.", кӯдак varaқаро гирифта ба тарафи ҳамсои худ (ба тарафи рост) баргашта, ҷумлаи гуфтаи мураббияро такрор мекунад ва ҳамин тавр, то охир, яъне то он даме ки varaқа боз баргашта ба худ мураббия наояд, ҷумлаи гуфтаи мураббияро

бокимонда кӯдакон такрор мекунанд. Ва мураббия боз дигар варақро бароварда ба онҳо нишон медиҳад.

Вариантҳо:

- а) интизор шудан то ин ки варақа то нимии давраи хонандагон рафта расад ва ба ҳамон самт равона сохтани варақаи нав;
- б) равона сохтани яктоӣ варақа ба ҳар як самт;
- в) равона намудани на камтар аз 3-4 варақа ба доираи хонандагон дар як самт пас аз андак таваққуф.

Мустаҳкамнамони вохидҳои лексикӣ.

- 1) « Roll the dice »: мураббия 6 варақро бо калимаҳое, ки заруранд, ба тахтаи синф мечаспонад, рақами варақҳоро аз 1 то 6 дар тахта қайд менамояд. Кӯдакон ба ду даста тақсим мешаванд. Барои бозӣ ҳатман муҳраҳо заруранд. Ба ҳар як даста яккубикӣ дода мешавад. Бо навбат ҳар як кӯдаки даста кубикро ҳаво медиҳад ва бо он ададе, ки тибқи нишондоди кубик ба ӯ меафтад, бояд варақро хонад. Агар ӯ хонда тавонад, соҳиби ҳол мегардад. Гуруҳе, ки ҳамаи калимаҳоро (аз 1 то 6-ро) хонда метавонад, ғолиб доништа мешавад.

- 2) "Guess the picture": Педагог пешакӣ расми ашёро дар варақи алоҳида мекашад. Баъд дигар вараке, ки ду – се баробар аз он вараке, ки расм кашидааст, калон аст, омода мекунанд. Дар мобайни ин варақ сӯроҳӣ дар шакли давра бурда мешавад. Варақ набояд шаффоф бошад, ранги торик дошта бошад, хубтар аст. Баъд ин варақи сӯроҳидор ба варақи тасвирдор гузошта мешавад. Вазифаи бозингар аз он иборат аст, ки ба сӯроҳӣ нигоҳ карда, ашёи тасвиркардаро ёбад. Масалан: "Is it a ...?"

- 3) "Jumping cards": омӯзгор 8-10 кортҳо интихоб намуда, онҳоро пайҳам дар як қатор дар тахтаи синф ҷойгир мекунанд. Ритм муқаррар карда мешавад, масалан, пойро бо пой кӯфтан. Вақте ки ритмро ҳама ҳис мекунанд, мураббия ба талаффузи номҳои кортҳо аз рӯйи ритм оғоз мекунанд, кӯдакон аз ҷояшон меҳезанд, пас мураббия як корти якумро бо ҷаҳидан бармегардонад, кӯдакон такрор мекунанд ва ҳамин тавр, мураббия тадриҷан тасвирҳоро пайҳам бармегардонад ва кӯдакон бошанд, ҳамроҳи калимаҳо мечаҳанду онҳоро такрор менамоянд ва кӯдакон чандин

маротиба хангоми баргардонда шудани калимаҳо мечаҳанд. Мунтазам шумораи варақҳоро метавон зиёд намуд.

- 4) "What's missing?": ашё ё расмҳо бо навиштаҷоти ифодаҳое, ки бояд аз худ шаванд, гузошта мешаванд. Кӯдакон чашмони худро мепушонанд ё ин ки ашёҳоро бо матоъ мепушонанд, то ин ки кӯдакон онҳоро набинанд, мураббия яке аз онҳоро дар он ҷангом мегирад, кӯдакон чашмонашонро мекушоянд ва бояд дарёфт намоянд, ки кадом ашё ё ин ки расм дар байни онҳо нест.

- 5) "Find it!": расмҳо ба тамоми ғушаву қанори синфхона паҳн карда мешаванд (хубтар мешаванд, ки синфхонаву роҳравҳои он аз мизу курсиҳо ҳолӣ карда шаванд), кӯдакон ба ду гуруҳ тақсим карда мешаванд. Онҳо бояд расмҳоро дарёфт кунанд, ки ба қалмаи ғуфтаи мураббия мувофиқат кунанд. Кадом гуруҳе, ки тез иҷро мекунанд, соҳиби ҳол мегардад.

- 6) "Touch and say!": ашёҳои дар дарс омӯхташаванда (мисол, бозичаҳо, либосҳо ва ғ.) дар ҳалтача гузошта мешаванд, чашми кӯдаке бо матоъ баста мешавад ва кӯдак бояд бозичаро ламс намуда, онро бояд ёбад ва бо забони англисӣ номбар кунад.

Дар ҳуди зинаи аввали омӯзиш хонандагон дорои захираи ками лугавӣ, чи дар забони хориҷӣ ва чи дар забони модарӣ ҳастанд. Онҳо дар сохтани ҷумлаҳои дорои зиёда аз ду-се калима азият мекананд. Маводи аз ҳама ҷолиби диққат дар мустаҳкамнамоеи мавод рангубордиҳӣ мебошад. Ба онҳо кашидани расмҳо душвор аст, аммо рангдиҳӣ онҳоро хушҳол мекунанд.

Дар сомонаҳои интернетӣ сарчашмаҳои роӣғони мавзӯӣ ва машҳои шавқовари нақшу нигор (work sheets) мавҷуд аст.

Инчунин, дар бисёре аз китобҳои дарсии забонҳои хориҷӣ дафтари корӣ (activity book) мавҷуд аст, ки он ҷо метавон машҳои ҷолиб барои мустаҳкамнамоеи маводҳои дарсӣ, тавасути расмкешӣ, буридани расмҳо ва расмҳо барои рангубордиҳӣ оварда шудаанд.

Инчунин, дар китобҳои дарсии забонҳои хориҷӣ сарчашмаҳои барои тайёр намудани мавзӯҳои мавҷуданд, ки ба кӯдакон ҳело писанданд. Онҳо бо шавқу ҳавас калимаҳои ношиносии хориҷиро талаффуз мекунанд. Ҳусусан, ҷунин маводҳо бештар дар идҳо омода мегардад ва ороиши идона доранд ва сохтани онҳо дар

Хулосаи умумӣ

Мақсади китоби дарсии мазкур аз ошкор намудани самтҳои асосии имконпазир, идеяи умумии ташкили таълими забони хориҷӣ ба кӯдакони синни томактабӣ дар муассисаи таълимии томактабӣ барои кӯдакон иборат аст.

Омузиши забони хориҷӣ дорои як қатор вазифаҳои гуманитарӣ ва ташаққули гуманистии кӯдакон мебошад. Он ба шиносӣ бо фарҳанги мамлакате, ки забонашро меомӯзанд; тарбияи одоб ва хайрхоӣ; дарки ҷинс, синну сол ва шахсияти хеш мусоидат мекунад. Омузиши забони хориҷӣ инчунин ба қобилияти мустақили фикрронӣ, мантиқ, хотира, тасаввуроти кӯдак дар ташаққули эҳсосот ва рушди қобилияти робитагӣ-маърифатии ӯ сахм мегузорад.

Методикаи гузаронидани машғулиятҳо бояд бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва фардии сохтори қобилияти забондонии кӯдакон ба роҳ монда шавад ва ба рушди онҳо равона гардад. Машғулиятҳои забони англисиро педагог бояд чун қисми рушди умумии кӯдак, ки бо тарбияи ҷисмонӣ ва зеҳнии ӯ алоқаманд аст, дарк намояд.

Омузиши забони хориҷӣ барои кӯдакон бояд хусусияти робитагӣ дошта бошад. Кӯдак бояд забонро чун воситаи муошират омӯзад, яъне на танҳо калимаҳои алоҳида ва намунаҳои нутқро мувофиқи талаботи робитагии худ аз худ намояд, балки тибқи сохтори муайян мулоҳиза карда тавонад. Муошират бо забони хориҷӣ бояд мақсаднок бошад. Кӯдак бояд ба омузиши нутқи хориҷӣ мақсади мусбат дошта бошад, тарзи расидан ба мақсади мусбат бозӣ аст. Бозиро дар машғулият бояд лаҳзавӣ ва ҷудогона бошанд. Усули ҳамаҷонибаи бозӣ, ки дигар намунаҳои фаъолиятро дар раванди машғулияти забони хориҷӣ муттаҳид месозад, лозим аст. Асоси усули бозиро бунёди ҳолати ҳаёлотӣ ва қабули ин ё он нақш аз ҷониби педагог ё кӯдак ташкил медиҳад.

Аҳамияти тарбиягии бозӣ аз маҳорати касбии педагог, дарки психологияи кӯдак бо дарназардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва фардии ӯ, дастури дурусти методи робитаи мутақобилаи кӯдакон, ташкили мурағбат ва гузаронидани бозӣҳои гуногун вобаста аст. Бо истифодаи технологияи бозӣ дар таҷрибаи худ педагог метавонад раванди тарбиявиро таълимиро фаъол гардонад, ба маҳорати муоширатии кӯдакон рушд бахшад.

Омузиши забони хориҷӣ дар муассисаи таълими иловагӣ ба тарбия ва рушди кӯдакон ба воситаи фанни омӯзонидашаванда ва

синфхона вақти бештарро мегирад, ки 30-40 дақиқаро ташкил медиҳад.

4. Дар хулоса метавон қайд намуд, ки шумораи воситаҳои таълим, ки дар як машғулият истифода бурда мешаванд, вобаста ба мақсадҳои мушаххаси таълимӣ, тарбиявӣ ва инкишофдиҳандагии машғулият муайян карда мешавад. Ба таври васеъ ва муназаам истифода намудани маводҳои аёни имконият медиҳад, на танҳо раванди аз худ кардани маводи ғайризабонӣ осон гардад, балки сатҳи забонмӯзии кӯдакон боло равад. Воситаҳои аёни ба узвҳои ҳис таъсир расонида, ба таври пурра шаклгирӣ образҳо ва мафҳумҳо, ки ба тарзи устувор аз худ намудани доширо нишҳо оварда мерасонанд, мусоидат мекунанд. Методи аёни шавқу ҳаваси кӯдакро нисбат ба донишҳо зиёд мекунад, раванди омузиши онҳоро осон намуда, диққати хонандаро ба як самт равона месозад. Истифодаи воситаҳои аёни ҳини таълим ба кӯдакони томактабӣ омилҳои муҳим ба шумор рафта, ба сатҳи идрок ва тафаккури онҳо мувофиқат мекунад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Мақсади асосии истифодаи аёният аз чӣ иборат аст?
2. Қадом намунаҳои маълумтарини аёниятро медонед?
3. Қадом аёниятҳоро медонед, ки дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ бештар истифода бурда мешаванд?
4. Аёнияти баҳаракатоваранда гуфта чӣ гуна аёниятро мефаҳмед?
5. Амсила чист?
6. Амсила дар таълими забон чӣ нақш мебозад?
7. Аёният дар қадом марҳилаҳои таълими забон истифода бурда мешавад?

Супориш:

1. Истифодаи аёниятро дар яке аз машғулиятҳои забони англисии муассисаҳои томактабӣ нишон диҳед.

дар асосу раванди азхудкунии забон чун воситаи муошират раванда карда шудааст.

Ҳамин тарик, аз ибтидои таълими забони англисӣ дар макотиби томактабӣ усули муайяни кор бо кӯдаконро бояд коркард намуд, яъне бояд бархе аз одатҳои, ки бештар ба ҳолатҳои ҳоси муошират тааллуқ доранд, ба роҳ монд. Чунин одатҳо (салом, алейк, маъзарат, варзиши кӯтоҳ, истифодаи қолабҳо ва намунаҳои нутқи хушмуомилагӣ) имконият медиҳад, ки кӯдакон ба муҳити муошират бо забони хориҷӣ ворид шаванд.

Шарти муҳими бомуваффақият будани таълим фаъолгардонии фаъолияти нутқӣ-фикрии кӯдакон ва ҷалби онҳо ба муоширати ғайризабонӣ мебошад. Барои он ки кӯдакон ба маънии қалма эътино зоҳир кунанд ва на фақат ба таври механикӣ соҳитори овозии онро аз ёд кунанд, ба таври доимӣ иваз кардани амалиётҳои нутқӣ (тартиби саволҳо, мурочиҷаҳо, номҳои предметҳо ва ғайраҳо) зарур аст. Ҳангоми тақрор кардани бозӣ муайян кардани барандаҳо ва иштирокини фаъол аз байни кӯдакон зарур аст, то ки якмаротибагӣ ҳамаи кӯдакон вазифаҳои таълимии дарпешгузашташудаи амалиёти нутқиро иҷро кунанд.

Барои он ки ҳастагии кӯдакон аз байн равад ва шавқу завқи онҳо нисбати омӯзиш дучанд гардад, мураббия бояд дар ҳар як 5-7 дақиқа бозие гузаронад.

Агар дарс дар гуруҳи кӯдакони муассисаи томактабӣ бо ҳамаи кӯдакон гузаронида шавад, мушқилоти ҷиддӣ ба вучуд меояд: бозиро чӣ тавр ташиқ кард, ки 5-7 кӯдак бозӣ кунанд ва дигарон бодикқат ба яқдигар ҳалал нарасонидани онҳоро пайравӣ кунанд. Дар ин ҷо ба омӯзгор додани якчанд тавсияҳо муҳим мебошанд:

- зуд-зуд иваз кардани барандаҳо, то ки ба дигарон пайравӣ кардан дар бозӣ шавқовар бошад: онҳо мефаҳманд, ки дар ҳар ҳолат метавонанд ба қатори бозингарон ворид шаванд;
- аз кӯдакон талаб кардани он ки ба бозингароне, ки аз уҳдаи иҷрои ин ё он вазифаҳои бозӣ намебароянд, ёрӣ диҳанд;
- аз кӯдакон талаб кардани он ки якҷоя амалиётҳои бозингаронро (ха, не, дуруст, нодуруст) баҳогузорӣ кунанд;
- ба таври ҳадди аксар театрикунонии ҳолат, то ки кӯдакон чӣ гуна анҷом ёфтани онро бо завқ нигоҳ карда истанд.

Феҳристи адабиёт:

1. Агурова Н.В. Гвоздецкая Н.Д. Английский язык в детском саду / Н.В. Агурова, Н.Д. Гвоздецкая. – М., 2003.
2. Азимов Э.Г. Щукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). – СПб: "Златоуст", 1999. – 472 с.
3. Алексеева И.В., Ситуативные картинки на уроках английского языка / И.В. Алексеева // Иностранные языки в школе. – 2001. – №6. – С. 29-31
4. Алиев С.Н. Барномаи таълимӣ аз фанни «Методикаи таълими забонҳои хориҷӣ (англисӣ)». – Душанбе: ДДОТ, 2006 – 45 с.
5. Алиев С.Н. Методикаи умумии таълими забонҳои хориҷӣ: Васоити таълим барои донишҷӯни факултаҳои забони хориҷии донишгоҳҳои омӯзгорӣ. – Душанбе, 2013. – 336 с.
6. Алиев С.Н. Таҷрибаи омӯзгории донишҷӯни факултаҳои забонҳои хориҷӣ. Дастури методӣ. – Душанбе, 2014. – 61 с.
7. Андреева Т.Б. Использование наглядности в обучении младших школьников лексической стороне иноязычной речи, 2011, www.nportal.ru
8. Анискович Н.Р. Моделирование коммуникативного поведения в процессе иноязычного общения / Н.Р. Анискович // Вестник МГЛУ. – 2001. – №3. – С.38-44.
9. Анискович Н.Р. Обучение устно-речевому общению в сотрудничестве (на материале английского языка) / Анискович // Заграничные языки у Республики Беларусь. – 2002. – №1. – С.32.
10. Анискович Н.Р. Особенности речевого взаимодействия в процессе иноязычного общения / Н.Р. Анискович // Вестник МГЛУ. – 1999. – №1. – С. 21-28.
11. Ачкасова Н.Н. Masha and the Bear = Маша и медведь: Музыкальная сказка для детей, начинающих изучать английский язык: Книга для родителей и педагогов / Н.Н. Ачкасова. М.: Дрофа, 2006. – 44 с.

12. Бабинская П.К. Практический курс методики преподавания иностранных языков / П.К. Бабинская, Т.П. Леонтьева, И.М. Андреасян и др. - Мн.: Тетра Системс, 2003. - С.56-92.
13. Барномаи омӯзиши забони англисӣ/ Мурағтибон П.Қ. Ҷамшедов, П.Н.Сатская - Душанбе: Сарпараст, 2003.
14. Вронская И.В. Методика обучения дошкольников английскому языку в различных видах неречевой деятельности: Автореф. дис., канд. пед. наук. - СПб., 1999. - 15 с.
15. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Л.С. Выготский // Вопросы психологии. - 2006. - №6. - С. 62-76.
16. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова. - М., 2000.
17. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. - М.: Академия, 2004.
18. Гальскова, Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : учебное пособие / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. - М.: АСДЕМА, 2006. - 336 с.
19. Гез Н.И. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: учебник / М.В. Луховицкий, А.А. Мирослобов и др., - М.: Высшая школа, - 2009. - 345 с.
20. Григорьева Е. Особенности обучения говорению и дискуссии на уроках французского языка в VIII-IX кл. / Е. Григорьева // Иностранные языки в школе с приложением Методическая мозаика. - 2007. - №5. - С. 34 -38.
21. Данилина А. Возможности активизации учебного процесса на уроках английского языка / А. Данилина // Иностранные языки в школе. - 1990. - №5
22. Джуринский А.Н. История педагогики: Учеб. пособие для студ. педвузов. - М.: Гуманит. изд. центр. ВЛАДОС, 1999. - 432 с.
23. Дроздова О.А. статья "Предметно-образная наглядность в обучении младших школьников иноязычному ситуативно-обусловленному говорению", журнал "Вестник Томского государственного педагогического университета", выпуск №2, 2010.
24. Духавнева А.В., Столяренко А.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Ростов н/д: Феникс, 2000. - 480 с.
25. Елухина Н.В. Устное общение на уроке, средства и приемы его организации / Н.В. Елухина // Иностранные языки в школе. - 1993. - №2. - С. 27-29
26. Заремская С.И. Развитие инициативной речи учащихся / С.И. Заремская, А.А. Слободчиков. - М., 1983. - С. 17-25.
27. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И.А. Зимняя. - М.: Просвещение, 1987.
28. История педагогики / под ред. Шабаровой - М., Просвещение. 1981. - 277 с.
29. История педагогики / под ред. Шабаровой - М., Просвещение. 1981. - 277 с.
30. К.Усмонов. А Бойматов. Методикаи таълими забони англисӣ. «Нури маърифат», Хучанд, 2009.
31. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи барномаи давлатии тақмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004 – 2014» // Асноди меъёрӣ ва ҳуқуқии соҳаи маориф. Душанбе, 2003, № 3.
32. Козычева Э.П. Квизы как одно из средств создания внутренней мотивации говорения / Э.П. Козычева // Иностранные языки в школе. - 1989. - №2.
33. Колкер Я.М. Как достигается сотрудничество преподавателя и обучаемого? / Я.М. Колкер, Е.С. Устинова // Иностранные языки в школе. - 2000. - №1 - С. 28-33
34. Коломенский, Я.Л., Панько Е.А. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста: книга для учителя / Я.Л. Коломенский, Е.А. Панько. М.: Просвещение, 1998. - 190 с
35. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж. Педагогическое наследие / Сост.: В.М, Кларин, А.Н. Джуринская, - М., 1988. - 412 с.
36. Комков И.Ф. Методика преподавания иностранных языков / И.Ф. Комков. - Мн.: Высшая школа, 1979. - С. 121.
37. Концепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон // Аҳбороти Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Шарқи озод, 2003.
38. Концепсияи рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Мактаби олии Қисми аввал. - Душанбе: ИТЭС, 2007.

39. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». - Душанбе, 2013.
40. Кулагина И.Ю. Возрастная психология / И.Ю. Кулагина. - М.: Творческий центр, 2004. - С. 203.
41. Леонтьев А.А. Психологические предпосылки раннего овладения иностранным языком / А.А. Леонтьев // Иностранные языки в школе. - 2005. - №5. - С. 24-29.
42. Максимова И.Р., Мильруд Р.П. Современный концептуальный принципы коммуникативного обучения иностранным языкам // «Иностранный язык в школе» - №5 - М.: 2000. - 17с
43. Малыгина, М.В. Психолого-физиологические особенности развития организма детей дошкольного возраста / М.В. Малыгина // [Электронный ресурс]. - 2007.
44. Маслыко Е.А. Настольная книга преподавателя иностранного языка / Е.А. Маслыко, П.К. Бабинская. - Мн.: Высшая школа, 1996.
45. Масъалаҳои муҳими методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар замони ҳозира // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ / Тахти таҳрири проф. Алиев С.Н. - Душанбе, 2010.
46. Мачидова Б. Фаъолиятҳои кӯдакон. - Душанбе, 2015. - 180 с.
47. Мухина В.С. Детская психология. / Под ред. Венгера Л.А. М.: Просвещение, 1985, 271 с.
48. Негневицкая Е.И. Язык и дети / Е.И. Негневицкая, А.М. Шахнарович. - М., 2001.
49. Новые педагогические технологии / Под ред. Е.С. Полат. - М., 1999.
50. Носонович Е.В. Методическая аутентичность в обучении иностранным языкам / Е.В. Носонович // Иностранные языки в школе. - 2000. - №1. - С. 11-16.
51. Остапенко, К.К. Английский язык через сказку: Учебное пособие для младших школьников / К.К. Остапенко. СПб.: КАРО, 2005. - 101 с.
52. Пассов Е.И. Искусство общения: учебное пособие / Е.И. Пассов, Л.А. Кобзева и др. - М.: Иностранный язык, 2001.
53. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е.И. Пассов. - М.: Просвещение, 1991.
54. Пассов Е.И. Лексика? Нет проблем: учебное пособие / Е.И. Пассов, М.О. Антошина. - М.: Иностранный язык, 2001.
55. Педагогическая энциклопедия. В 4 т. / под ред. Каирова И.А. - М., 1966.
56. Петрова Е.Р. Увлекательные встречи с английским языком: Методическое пособие для педагогов / Е.Р. Петрова, Е.А. Петрова, Н.М. Шафран. - М.: Просвещение, 2008. - 163 с.
57. Подласый И.П. Педагогика новый курс: учебник для студентов педвузов: В 2 кн. КН.1: Общение основы. Процесс обучения / И.П. Подласый. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. - 576 с.
58. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е.С. Полат. - М.: Академия, 2005.
59. Потапова Н.М. Развитие творческой активности учащихся младших классов при обучении иностранным языкам (статья) // «Иностранные языки в школе», выпуск №7, 2011.
60. Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе. - М., 1988. - 120 с.
61. Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку. Пособие для учителей и студентов пед. вузов - 3-е изд. / Г.В. Рогова, И.Н. Верещагина. - Просвещение, 2000. - 232 с.
62. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович и др. - М., 1991.
63. Рогова Г.В. О принципах обучения иностранным языкам / Г.В. Рогова // Иностранные языки в школе. - 1994. - № 6. - С. 85-95
64. Российская Педагогическая Энциклопедия. В 2 т. / под ред. Давыдова В.В., - М., 1993.
65. Соловцова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций: пособие для студентов пед. вузов и учителей / 4-е изд. М.: Просвещение, 2006. - 239 с.
66. Солодовченко Л.Н. Теория и методика обучения иностранному языку: Учебное пособие / Л.Н. Солодовченко, М.А. Шев-

39. Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». - Душанбе, 2013.
40. Кулагина И.Ю. Возрастная психология / И.Ю. Кулагина. - М.: Творческий центр, 2004. - С. 203.
41. Леонтьев А.А. Психологические предпосылки раннего овладения иностранным языком / А.А. Леонтьев // Иностранные языки в школе. - 2005. - №5. - С. 24-29.
42. Максимова И.Р., Мильруд Р.П. Современный концептуальный принципы коммуникативного обучения иностранным языкам // «Иностранный язык в школе» - №5 - М.:2000. - 17с
43. Малыгина, М.В. Психолого-физиологические особенности развития организма детей дошкольного возраста / М.В. Малыгина // [Электронный ресурс]. - 2007.
44. Маслыко Е.А. Настольная книга преподавателя иностранного языка / Е.А. Маслыко, П.К. Бабинская. - Мн.: Высшая школа, 1996.
45. Масъалаҳои муҳими методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар замони ҳозира // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ / Тахти таҳрири проф. Алиев С.Н. - Душанбе, 2010.
46. Мачидова Б. Фаъолиятҳои кӯдакон. - Душанбе, 2015.- 180 с.
47. Мухина В.С. Детская психология./Под ред. Венгера Л.А. М.: Просвещение, 1985, 271 с.
48. Негневицкая Е.И. Язык и дети / Е.И. Негневицкая, А.М. Шахнарович. - М., 2001.
49. Новые педагогические технологии / Под ред.Е.С. Полат. - М, 1999.
50. Носонович Е.В. Методическая аутентичность в обучении иностранным языкам / Е.В. Носонович // Иностранные языки в школе. - 2000. - №1. - С. 11-16.
51. Остапенко, К.К. Английский язык через сказку: Учебное пособие для младших школьников / К.К. Остапенко. СПб.: КАРО, 2005. - 101 с.
52. Пассов Е.И. Искусство общения: учебное пособие / Е.И. Пассов, Л.А. Кобзева и др. - М.: Иностранный язык, 2001.
53. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е.И. Пассов. - М.: Просвещение, 1991.
54. Пассов Е.И. Лексика? Нет проблем: учебное пособие / Е.И. Пассов, М.О. Антюшина. - М.: Иностранный язык, 2001.
55. Педагогическая энциклопедия. В 4 т. /под ред. Каирова И.А. - М., 1966.
56. Петрова Е.Р. Увлекательные встречи с английским языком: Методическое пособие для педагогов / Е.Р. Петрова, Е.А. Петрова, Н.М. Шаfran. - М.: Просвещение, 2008. - 163 с.
57. Подласый И.П. Педагогика новый курс: учебник для студентов педвузов: В 2 кн. КН.1: Общение основы. Процесс обучения / И.П. Подласый. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. - 576 с.
58. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е.С. Полат. - М.: Академия, 2005.
59. Потапова Н.М. Развитие творческой активности учащихся младших классов при обучении иностранным языкам (статья) // «Иностранные языки в школе», выпуск №7, 2011.
60. Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе. - М., 1988. - 120 с.
61. Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку. Пособие для учителей и студентов пед. вузов - 3-е изд. / Г.В. Рогова, И.Н. Верещагина. - Просвещение, 2000. - 232 с.
62. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович и др. - М., 1991.
63. Рогова Г.В. О принципах обучения иностранным языкам / Г.В. Рогова // Иностранные языки в школе. - 1994. - № 6. - С. 85-95
64. Российская Педагогическая Энциклопедия. В 2 т. /под ред. Давыдова В.В., - М., 1993.
65. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций: пособие для студентов пед. вузов и учителей /4-е изд. М.: Просвещение, 2006. - 239 с.
66. Солодовченко Л.Н. Теория и методика обучения иностранному языку: Учебное пособие / Л.Н. Солодовченко, М.А. Шев-

цова. - Воронеж: Воронежский педагогический университет, 2007. - 106 с.

67. Стронин М.Ф. Обучающие игры на уроке английского языка / М.Ф. Стронин - М.: Просвещение, 1984 - 370 с.

68. Тарасюк Н.А. «Иностранный для дошкольников. Уроки обучения (на примере английского языка)» - М.: 1999. - 5-25с.

69. УМК Cookie and friends, - Oxford, 2009.

70. УМК Happy House 1,2. - Oxford University Press, 2012.

71. УМК Pebbles 1,2. - Longman, 1999.

72. УМК Starlight Starter, - М., Просвещение, Express Publishing, 2013.

73. УМК Super Simple Phonics. - Knock Knock English, 2008.

74. Футерман З.Я. Иностранный язык в детском саду/ З.Я. Футерман. - Киев, 2004.

75. Ханова О.С. Занятия по английскому языку в детском саду / О.С. Ханова. - М., 2005.

76. Шолпо И.Л. Как научить дошкольника говорить по-английски: Учебное пособие по методике преподавания английского языка для педагогических вузов, колледжей / И.Л. Шолпо. - СПб., 2009.

77. Щебедина В.В. Обучение детей английской разговорной речи в детском саду В.В. Щебедина// Иностранные языки в школе - 2007. - №2. - С. 55-58.

78. Щерба Л.В. Преподавание языков в школе: Общие вопросы методики: Учеб. пособие для студ. филол. фак. - 3-е изд., испр. и доп. - СПб: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр "Академия", 2002. - 130 с.

79. Щукин, А.Н. Обучение иностранным языкам : учебное пособие для преподавателей и студентов / А.Н. Щукин. - М. : Филоматис, 2006. - 470 с.

80. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды/ Д.Б. Эльконин. - М., 2009.

81. Andy Harvey, John Oakley A Teacher's Resource Book of Activities for English Language Learners, - EU: Express Publishing, 2006. - 232 с.

Намунаи саволномаи тестӣ аз фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ

1. Пушида

1. Таҳияи назарияи методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ ҳамчун фанни таълими кай оғоз шудааст?

A) дар нимаи охири асри XI;

B) солҳои 20-30-уми асри XX;

C) солҳои 30-40-уми асри XXI;

D) солҳои 50-60 ва 80-уми асри гузашта;

E) дар аввали асри XVII;

2. Кадоме аз инҳо предмети омӯзиши фанни методикаи таълими забони англисиро дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар бар мегирад?

A) шарҳу таъбир намулдани масъалаҳои умумии таълими забони хоричӣ;

B) таҳқиқ қардани асосҳои лингвистӣ, психологӣ ва дидактикии таълими забони хоричӣ;

C) дар амал тадқиқ намулдани қонуниятҳои забони англисӣ чун воситаи муошират;

D) муайян намулдани мақсад, мундариҷа ва вазифаҳои таълими забони хоричӣ;

E) ҷараёни таълими методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ.

3. Объекти омӯзиши методикаи таълими забони англисиро дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ чӣ ташкил медиҳад?

A) ташаккул додани маҳорату малакаи мавҷуда;

B) омӯзиши забони хоричӣ;

C) ҳосилнамулдани маҳорату малака;

D) ҷараёни таълими ин фан;

E) ташаккул додани маҳорату малакаи омӯзиш.

4. Даврони рушди муносири методикаи таълими забони англисӣ дар Муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ аз кадом сол шурӯш шудааст?

A) 1920;

B) 1950;

C) 1930;

- D) 1940
E) 1990;

5. Мақсади асосии таълими фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ аз чӣ иборат аст?

A) омӯзонидани ҳамаи қонуниятҳо ва усулҳои самарабахши таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ ба омӯзгори забони англисии мактабҳои ибтидоӣ;

B) аз омӯзонидани ҳамаи қонуниятҳо ва усулҳои самарабахши таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ ба мураббияи ояндаи забони англисии муассисаи таҳсилоти томактабӣ мебошад;

C) омӯзонидани асосҳои педагогикаи томактабӣ ба мураббияи ояндаи забони англисии муассисаи таҳсилоти томактабӣ;

D) омӯзонидани ҳамаи қонуниятҳои таҳсилоти томактабӣ мебошад;

E) омӯзонидани ҳамаи принципҳои таълими томактабӣ мебошад;

6. Кадоме аз ин олимони зерин бештар оид ба таълими забони англисӣ ба кӯдакони томактабӣ тадқиқотҳои илмӣ анҷом додаанд?

A) Н.А.Галскова, Н.И.Гез;

B) М.В.Ляховитский, А.А.Миролюбов;

C) А.А. Леонтев, И.Л. Шолпо;

D) К.Усмонов, А.Бойматов;

E) Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Е;

7. Дар раванди таълими забони англисӣ мураббияи забони англисии муассисаҳои томактабӣ ба кадом принципҳои таълимӣ дар педагогикаи томактабӣ таъйин мекунад?

A) лингвистика, сотсиолингвистика, кишваршиносӣ;

B) принципи хусусияти инкишофдиҳандагӣ, принципи илмӣ, принципи аёнӣ, принципи системанокӣ ва пайдархамӣ (такрор), принципи дастрас будани донишҳо, принципи бошуурона ва ғайолана азхуд кардани донишҳо (фаҳмидан ва дарк кардани раванди таълим);

C) принципҳои таҳсилоти мактабӣ ва донишгоҳӣ;

D) принципҳои умумии фанни педагогика;

E) принципҳои таҳсилоти махсус;

8. Мақсади асосии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ аз чӣ иборат аст?

A) аз ташаккул додани дониши забони англисӣ дар кӯдакон иборат мебошад;

B) аз таълими хониш ба кӯдакони томактабӣ иборат мебошад;

C) аз таълими луғати забони англисӣ ба кӯдакон иборат мебошад;

D) аз ташаккул додани малакаю маҳорати аввалини муошират дар кӯдакон иборат мебошад;

E) аз ҷараёни таълими забони англисӣ иборат мебошад;

9. Кадоме аз ин вазифаҳо ба вазифаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дохил мешаванд?

A) муайян намудани мақсад, мундариҷа ва вазифаҳои таълими забони хориҷӣ;

B) таҳқиқ кардани асосҳои лингвистӣ, психологӣ ва дидактикӣ таълими забони хориҷӣ;

C) мушоҳида ва муоина кардани дарсҳои забони хориҷӣ;

D) шарҳу таъбир намудани маънаҳои умумии таълими забони хориҷӣ;

E) ташкул додани малакаю маҳорати истифода бурда тавонистани забони англисӣ барои ба даст овардани мақсадҳои худ, инкишоф додани малакаю маҳорати баён кардани ақидаҳо ва ҳиссиёти худ дар ҳолатҳои воқеии муошират, бунёди таҳкурсии мусбӣ барои минбаъд азхуд кардани забони англисӣ, бедор кардани шавқу завқи кӯдакон ба ҳаёт ва фарҳанги дигар давлатҳо, тарбияи муносибати эҷодкорона ва эмотсионалӣ-эстетикӣ доштан нисбат ба суҳан, рушди қобилиятҳои лингвистии кӯдакон ба дарназардошти хусусиятҳои синнусолӣ, рушди малакаю маҳорати дарки олам аз мавқеъҳои гуногун;

10. Асосҳои психологӣи муносибатҳои коммуникативӣ-фаъолиятмандона ва шахсӣ-фаъолиятмандона нисбат ба таълими забони хориҷӣ, ки дар замони имрӯза баргари доранд, дар қорҳои илмӣ кадом олимони рус мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд?

A) Н.А.Галскова, Н.И.Гез;

B) С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтов ва И.А. Зимняя;

C) М.В.Ляховитский, А.А.Миролюбов;

D) К.Усмонов, А.Бойматов;

Е) Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович;

11. Аз ҳама методи самарабахш ҳангоми таълими забони англисӣ барои кӯдакон кадом аст?

- А) суҳбат;
- В) тест;
- С) ҳониш;
- Д) мушоҳида;
- Е) усули бозӣ;

12. Тибқи муносибати шахсӣ-фаъолиятмандона дар маркази омӯзиш худӣ кӯдак ва чиҳо қарор доранд?

- А) шавқу завқӣ ӯ нибат ба омӯзиши забони англисӣ қарор доранд;
- В) муаллим, маводи таълимӣ қарор доранд;
- С) муаллим қарор доранд;
- Д) ҳавасмандӣ, мақсадҳо, ҳосиятҳои нотакрори равоишносии ӯ, яъне кӯдак-хонанда ҳамчун шахсият қарор доранд;
- Е) омӯзгор қарор дорад;
- Е) таълими ҷанбаҳои ҷудогонаи забони хориҷӣ;

13. Ташкили таълим дар асоси муносибати шахсӣ-фаъолиятмандона чӣ маъно дорад?

- А) он маъно дорад, ки ҳамаи қарорҳои омӯзгор вобаста ба методи таълим сураг гирад;
- В) он маъно дорад, ки ҳамаи қарорҳои педагогии педагог, мисол, ташкили маводи таълимӣ, истифодаи ин ё он равиш, усул, машқ ва ғайра бояд вобаста ба «шахсияти омӯзанда» сураг гирад;
- С) он маъно дорад, ки ҳамаи қарорҳо вобаста шахсияти омӯзгор сураг гирад;
- Д) он маъно дорад, ки ҳамаи қарорҳои омӯзгор дар шакли ҳаттӣ сураг гирад;
- Е) он маъно дорад, ки ҳамаи қарорҳои омӯзгор дар шакли даҳонӣ сураг гирад;

14. Муносибати шахсӣ-фаъолиятмандона инчунин пешниҳод мекунад, ки дар раванди таълими забони хориҷӣ педагог бояд...

- А) ҳадафи амалиро ба инобат гирад;
- В) ҳадафи маълумотдиҳиро ба назар гирад;
- С) ҳадафи тарбиявии таълимиро бояд ба назар гирад;

Д) ҳадди аксар хусусиятҳои синнусолии хонандаро ба назар гирад;

Е) ҳадди аксар хусусиятҳои миллӣ, синнусолӣ, фардӣ-психологӣ ва мизочӣ (вазъият дар гурӯҳ ва синф) кӯдакро ба назар гирад;

15. Дар байни хусусиятҳои индивидуалии хонандагон, ки ба раванди самаранокии аз худ қардани забони дуюм таъсир мерасонад, стратегияҳои истифодашаванда махсусан ҷудо карда мешаванд, онҳо кадом стратегияҳо мебошанд?

А) стратегияҳои омӯзиши забон (ба идрок, хифз қардан – ба хотир гирифтган ва ба даст овардани маълумот дахл доранд) ва стратегияҳои муоширатӣ;

В) стратегияҳои маълумотдиҳӣ ва донишдиҳӣ;

С) стратегияҳои дарозмуддат ва кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат;

Д) стратегияҳои инкишофдиҳии таълим ва омӯзиш;

Е) стратегияҳои ташаккулдиҳанда ва донишдиҳанда;

16. Бино ба ақидаи методистони рус А.А. Леонтев ва И.Л. Шолпо, ба мушқилоти қобилияти забоншиносии кӯдак кадом мушқилиҳо дохил мешаванд?

А) мушқилиҳои грамматикӣ;

В) мушқилиҳои лексӣ;

С) мушқилиҳои фонетикӣ;

Д) мушқилиҳои талафузкуний;

Е) шунидани нутқе, ки бо таъя намудан ба қоидаҳои фонетикӣ, ритмӣ ва интонатсионӣ хонда мешавад; хотираи забонӣ; дарки лексика; дарки грамматика; идроки эмотсионалӣ-образноки забон; идроки функционалӣ – услубии забон;

17. Шунидани чӣ гуна нутқ барои кӯдакон душвориро пеш меорад?

А) шунидани нутқе, ки ифоданок хонда мешавад;

В) шунидани нутқе, ки бурро хонда мешавад;

С) шунидани нутқе, ки бо овози баланд хонда мешавад;

Д) шунидани нутқе, ки бо таъя намудан ба қоидаҳои фонетикӣ, ритмӣ ва интонатсионӣ хонда мешавад;

Е) шунидани нутқе, ифоданок хонда намешавад;

18. Хотираи забонӣ ба кӯдакон чӣ имкониятро фароҳам меорад?
 А) хотираи забонӣ, имконият медиҳад, ки захираи луғавӣ ғанӣ гардад ва қолибҳо ва шаклҳои грамматикӣ наваз аз худ карда шаванд;
 В) кӯдак ғайрӯл гардад;
 С) кӯдак муносибати хуб дошта бошад;
 Д) кӯдак меҳнатдӯст бошад;
 Е) кӯдак ба иҷрои ин ё он кор машғул шавад;
19. Кадоми аз ин вазифаҳо ба вазифаи методикаи таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дохил намешаванд?
 А) муайян кардани мақсад, мундариҷа ва вазифаҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ;
 В) фаҳмонидани роҳи усулҳои самарабахши таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ;
 С) таълим додани чор рӯкни муошират: истимӯ, гуфтор, хондан ва навиштан;
 Д) роҳҳои таълими транскрипсия, талаффуз ва луғати забони англисӣ ба кӯдакон;
 Е) назарияи фанҳои тадрисшаванда;
20. Леонтев кайд мекунад, ки...
 А) «ҳама гуна кӯдаки муқаррарӣ метавонад забонро наомӯзад»;
 В) «ҳама гуна кӯдаки муқаррарӣ метавонад ва бояд забони хориҷиро аз худ кунад ва онро озодона дар муошират истифода барад»;
 С) «қонуниятҳо ва хусусиятҳои умумии забони англисиро аз бар кунад»;
 Д) «грамматикаро аз худ кунад»;
 Е) «забонро истифода намебарад»;
21. Мундариҷаи таълими забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти томактабӣ чиро бояд таъмин кунад?
 А) бояд адабиёти методиро таъмин намояд;
 В) бояд китоби дарсиро таъмин намояд;
 С) бояд ташаққули маҷмуи малакаву маҳорати забонӣ, ки барои амалан истифода намудани забони хориҷӣ лозим мебошанд ва ба шавқу завқи кӯдакони синни томактабии 5 ва 6 сола мувофиқат мекунад, таъмин намояд;
 Д) бояд воситаи таълимро таъмин намояд;

- Е) бояд кӯдаконро бо васоити таълим таъмин намояд;
22. Дар синни томактабӣ хангоми омӯзиши забони англисӣ...
 А) кӯдакро маҷбур кардан мумкин нест;
 В) кӯдакро маҷбур кардан мумкин аст;
 С) кӯдакро маҷбур кардан мувофиқи мағлаб аст;
 Д) кӯдакро маҷбур кардан лозим аст, то ки бештар хонад;
 Е) кӯдакро ба бисёр кор кардан ҷалб кардан зарур аст;
23. Оё дар кӯдак ҳавасмандӣ нисбати омӯзиши забони англисӣ ба монанди ҳавасмандие, ки дар калонсолон ҳаст, вучуд дорад?
 А) беандоза дорад;
 В) дорад;
 С) камубеш дорад;
 Д) не надорад;
 Е) каме дорад;
24. Дар кӯдакон ҳосил намудани маълумоти гуфтугӯиро кадом ҳадафи таълим пеша кардааст?
 А) ҳадафи амалӣ;
 В) ҳадафи маълумотдиҳӣ;
 С) ҳадафи тарбиявии таълим;
 Д) ҳадафи муоширатӣ;
 Е) ҳадафи инкишофдиҳии таълим;
25. Оё кӯдакон дарк мекунад, ки донишани забони англисӣ дар оянда ба онҳо лозим мешавад?
 А) хуб дарк мекунад;
 В) зуд дарк мекунад;
 С) камубеш дарк мекунад;
 Д) дарк намекунад;
 Е) дарк мекунад;
26. Агар раванди таълим барои ӯ шавқовар, хурсандиовар ва ҳастанакунанда бошад...
 А) ба омӯзиши забон марок зоҳир намекунад;
 В) кӯдак худ барои аз худ кардани дониш кӯшиш намекунад;
 С) худ барои аз худ кардани дониш кӯшиш мекунад;
 Д) аз омӯзиши забон даст мекашад;
 Е) худ барои аз худ кардани забон кӯшиш намекунад;

27. Агар дарсҳо барои кӯдак табиӣ гузашта шаванд,...

- A) завқи ӯ нисбати омӯзиши забон коста мегардад;
- B) ӯ метавонад бо осонӣ маводро аз худ намоёнд;
- C) ӯ метавонад хобаш барад;
- D) ӯ метавонад бо осонӣ маводро аз худ нанамоянд;
- E) метавонад, забонро наомӯзад;

28. Аз ҳама усули самарабахштарини таълими таллаффуз дар муассисаи томактабӣ кадом аст?

- A) усули интерактивӣ;
- B) усули коммуникативӣ;
- C) усули проблемагузорӣ;
- D) усули бозӣ;
- E) усули лоиҳа;

29. Мақсади бозии «Кӣ аз ҳама калон?» дар мавзуи «Оилаи ман» аз чӣ иборат аст?

- A) ташаккули маҳорату малакаҳои нутқӣ;
- B) ташаккул додани донишҳои кишваршиносӣ;
- C) мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва инкишофи малакаи гуфтор;
- D) дарки нутқи забони англисӣ тавассути узви шунавоӣ;
- E) бунёди малакаҳои шунавоии фонематикӣ;

30. Таълими транскрипсия ба кӯдакон чӣ имконият фароҳам меорад?

- A) таълими транскрипсия имконият фароҳам меорад, ки хонандагон озодона бо забони англисӣ ҳарф зананд;
- B) аз хурдсолӣ истифода бурдани луғатро омӯзанд;
- C) аз хурдсолӣ озодона муошират кунанд;
- D) аз хурдсолӣ ба омӯзиши забони англисӣ мароқ зоҳир кунанд;
- E) аз хурдсолӣ ба навиштан одат кунанд;

31. Дар ҷараёни коркарди усулҳои гуногун оид ба таълими хониш кадом методҳо вучуд доранд?

- A) whole-word approach, яъне хониши бар дарки пурраи калима асосёфта, бидуни ҷудо кардани он ба ҳарфҳо ва ҳичоҳо; phonic approach, методи овозӣ, бар ҷудо кардани овозҳо дар калима асосёфта;
- B) хониши ифоданок ва беовоз;

- C) таълими хониш бо усули коммуникативӣ;
- D) таълими хониш бо усули интерактивӣ;
- E) таълими хониш бо усули проблемагузорӣ;

32. Омӯзгори мактаби миёнаи ноҳияи Азов Т. И. Ижогина методикаи шавқовари таълими хонишро ба кӯдакон тавассути кадом бозӣ пешниҳод кардааст?

- A) тавассути бозии «Шумораи мамнӯъ»
- B) тавассути бозии «Кӣ зуддат иҷро мекунад?»;
- C) тавассути бозии «Кишвари ҳарфҳо»;
- D) тавассути бозии нақшофарӣ;
- E) тавассути бозии «Панҷ калима»;

33. Кадоме аз шартҳои зерин ба бозии «Ёфтани калима» тааллуқ дорад?

- A) инҳо гуруҳи методҳои таълими забони хориҷӣ мебошанд;
- B) аз гуруҳи методҳои тарбиявии забони хориҷӣ мебошанд;
- C) мураббия кӯдаконро ба яқчанд дастаҳо ҷудо мекунад. Ба ҳар як даста 10-тои расм медиҳад. Пас аз як ду се гуфтани мураббия ҳар он дастае, ки навиштаҷотҳои дурустро барои расмҳо интихоб мекунад, ғолиб меояд ва соҳиби тухфа мегардад;
- D) мураббияи калимаро талаффуз мекунад (расмро нишон медиҳад), кӯдакон онро аз рӯйхати яқчанд калимаҳо меёбанд;
- E) инҳо гуруҳи методҳои тафриқагии забони хориҷӣ мебошанд;

34. Бозии нақшофарӣ ба кӯдакон ҷиро фароҳам меорад?

- A) фаъолияти ҳаттиро ба вучуд меорад;
- B) фаъолияти нутқиро ба вучуд меорад;
- C) хонишро ба вучуд меорад;
- D) хониши мустақилонаро ба вучуд меорад;
- E) фаъолияти мустақилонаи ҳаттиро ба вучуд меорад;

35. Бозии нақшофарӣ ба чӣ нигаронида шудааст?

- A) ба рушди малакаи ҳату савод нигаронида шудааст;
- B) ба машғулиятҳои гуруҳӣ нигаронида шудааст;
- C) ба амалия ва таҷрибаи нутқи шифохӣ нигаронида шудааст;
- D) ба рушди малакаи хониш нигаронида шудааст;
- E) ба рушди малакаи грамматикӣ рағбона карда шудааст;

36. Кадом методҳои таълимии забони англисиро барои муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ олимони рус пешниҳод намудаанд?
 А) усули коммуникативии таълим ва усулҳои интерактивӣ;
 В) усулҳои омехта;
 С) усули Зайтсева, усули бозӣ, усули омехта, усули лоиха, усули ассосиативӣ, усулҳои аудиовизуалӣ ва аудиовизуалӣ, усули коммуникативӣ, усули омехта ва усули амин;
 Д) усули бозӣ ва усули коммуникативӣ;
 Е) усулҳои лоиха ва коммуникативӣ;
37. Ба ақидаи педагоги Амрикоӣ Элизабет Клейр барои бехтар аз худ кардани сохтори фонетикии забон чӣ низ мусоидат мекунад?
 А) ҳаракати пойҳо;
 В) ҳаракати дастон ва тамоми бадан;
 С) ҳаракати танҳо дастон;
 Д) ҳаракати танҳо бадан;
 Е) ҳаракати сар;
38. Мувофиқи нуктаи назари И.Л. Шолпо транскрипсия бояд чӣ тавр таълим дода шавад?
 А) бо ёрии бозии ангуштон;
 В) бо ёрии аёният;
 С) бо ёрии воситаи рангубордиҳии нақшу нигор тахти унвони "Hello, Mr. Tongue!";
 Д) бо ёрии расмкашӣ;
 Е) бо ёрии бозичаҳо;
39. Тибқи ақидаи бархе аз методистон асоси тамоми курси таълимӣ дар кӯдакистон чӣ ба ҳисоб меравад?
 А) таълими хат;
 В) таълими истимоъ;
 С) таълими овоз;
 Д) таълими ҳарф;
 Е) таълими луғат;
40. Ж. Б. Веренинова чӣ гуна методикаи таълими транскрипсияро пешниҳод кардааст?
 А) ҳангоми тасвир ва талаффузи овози садонок ба ӯ зиёдтар баҳои эҳсосӣ дода мешавад, гуё ӯ ашӯи ҷондор бошад;
 В) ҳангоми тасвир ва талаффузи овози садонок он бурро талаффуз карда шавад;

- С) ба талаффузи овоз эътибори ҷиддӣ дода шавад;
 Д) ҳангоми тасвир ва талаффузи овози садонок он баланд талаффуз карда шавад
 Е) ба тарзи хониш эътибори ҷиддӣ дода мешавад;

41. Бозии «Кишвари ҳарфҳо» барои тақмил додани кадом малакаи бештар муошират мекунад?

- А) малакаи грамматикӣ;
 В) малакаи истимоъ;
 С) малакаи хониш;
 Д) малакаи навиштан;
 Е) малакаи гуфтор;

42. Олими амрикоӣ Бетти Крэгт Ҷонсон кадом бозиро ҳангоми таълими хониш ва хат тавсия медиҳад?

- А) дарёб, ки чист?;
 В) бозии кӣ зудтар;
 С) бозии лото;
 Д) бозии гурба дар ҳалта;
 Е) бо истифода аз сурати «Чароғаки роҳнамо» бозии қоидаҳои ҳаракат дар роҳро тавсия медиҳад;

43. Е.И. Негневитская ҳангоми таълими луғат чиро иброз медед?

- А) баъди вориди калимаи нав бояд корро бо он оғоз кард;
 В) раванди дурусти таълими калимаро бояд интиҳоб кард;
 С) усули коммуникативиро метавон истифода бурд;
 Д) дар баробари таълими калима расми он нишон дода шавад;
 Е) технологияи компютериро метавон истифода бурд;

44. Шартӣ аз ҳама асосӣ барои ташаққул додани фаҳмиши нутқи хориҷӣ дар кӯдакон чӣ ба шумор меравад?

- А) нақшаи кори омӯзгорон;
 В) гузаронидани машғулият бо забони англисӣ аз ҷониби педагогон;
 С) китобҳои дарсӣ;
 Д) стандарти фаннии таҳсилоти умумӣ;
 Е) матнҳо;

45. Таълими истимоъро (шунда фаҳмидан) аз кай метавон огоз кард?

- A) аз 2- солагӣ;
- B) аз машғулиятҳои аввалин;
- C) аз 4- солагӣ;
- D) аз машғулиятҳои мобайнӣ;
- E) аз 5 - солагӣ;

46. Гуфтор чист?

- A) раванди мураккаби бисёрҷабҳа, ки дар якҷоягӣ бо истимоъ муоширати шифохиро амалӣ мекунад;
- B) раванди мураккаб буда, зина ба зина ташаккул дода мешавад;
- C) раванди мураккаб мебошад;
- D) раванди муҳим дар таълими забон мебошад;
- E) раванди мураккаб буда, хангоми муошират зарур мебошад;

47. Гуфтор дар кадом шаклҳо сурат мегирад?

- A) дар шакли шифохӣ ва ҳатгӣ;
- B) дар шакли монолог ва диалог;
- C) танҳо дар шакли диалог;
- D) танҳо дар шакли монолог;
- E) дар шакли ҳатгӣ;

48. Предмети гуфторро чӣ ташкил медиҳад?

- A) тахайюлот буда, он ҳамчун инъикоси алоқаҳо ва муносибатҳои ҷаҳони воқеӣ дар шуури кӯдак фаҳмида мешавад;
- B) маънӣ буда, он ҳамчун инъикоси алоқаҳо ва муносибатҳои ҷаҳони воқеӣ дар шуури кӯдак фаҳмида мешавад;
- C) ақида буда, он ҳамчун инъикоси алоқаҳо ва муносибатҳои ҷаҳони воқеӣ дар шуури кӯдак фаҳмида мешавад;
- D) нуктаи назар буда, он ҳамчун инъикоси алоқаҳо ва муносибатҳои ҷаҳони воқеӣ дар шуури кӯдак фаҳмида мешавад;
- E) суҳан қардан;

49. Истимоъ ва гуфтор ҳамчун намунаҳои фаъолияти муоширати ҷиро ба вучуд меоранд?

- A) фаъолияти нутқии кӯдаконро ба вучуд меоранд;
- B) фаъолияти бозикунии кӯдаконро ба вучуд меоранд;
- C) фаъолияти омузишии кӯдаконро ба вучуд меоранд;

D) фаъолияти омузишӣ ва муоширати кӯдаконро ба вучуд меоранд;

E) фаъолияти таълимдихии омузгорро ба вучуд меоранд;

50. Имрӯз чӣ гуна талабот нисбат ба таълим ва омузиши забони хориҷӣ дар байни кӯдакони синни томактабӣ вучуд дорад?

- A) талабот нисбат ба таълим ва омузиши забони хориҷӣ дар байни кӯдакони синни томактабӣ вучуд надорад;
- B) талаботи кам нисбат ба таълим ва омузиши забони хориҷӣ дар байни кӯдакони синни томактабӣ вучуд дорад;
- C) талабот бештар нисбат ба таълим ва омузиши забони хориҷӣ дар байни кӯдакони синни томактабӣ вучуд дорад;
- D) талаботи нисбат ба таълим ва омузиши забони хориҷӣ дар байни кӯдакони синни томактабӣ қариб ки вучуд надорад;
- E) талаботи на он қадар зиёд вучуд дорад;

51. Чи аз лиҳози назариявӣ ва чи амалӣ дар замони имрӯза кадом масъалаҳои таълими забони хориҷӣ ба кӯдакони томактабӣ мавриди таҳқиқи омузиш қарор дода мешаванд?

- A) ба монанди таълим дар асоси якҷоякунии навиҳои гуногуни фаъолият;
- B) ба салоҳияти назариявӣ ва амалии таҳлилкунада;
- C) ба монанди таълим дар асоси якҷоякунии навиҳои гуногуни фаъолият; истифодаи сужети афсона, ҳолатҳои эҷодӣ; коркарди методи амсиласозии тасвирӣ; ташкили курси пропедевтикавӣ-тайёри дар асоси мусикӣ; методикаи таълими босуръати забони хориҷӣ; таълими забони хориҷӣ ба кӯдакони синни томактабӣ ва мактабии хурдсол тибқи низоми талаботҳои ягона ва ғайра;
- D) истифодаи сужети афсона;
- E) коркарди методи амсиласозии тасвирӣ;

52. Бозиҳои ритмӣ-мусиқавӣ гуфта чӣ гуна бозиҳои мефаҳманд?

- A) маҳорати муошират қарда тавонистанро;
- B) эҷодӣ;
- C) нақшофарӣ;
- D) гуруҳӣ;
- E) ҳама гуна бозиҳои анъанавии навиҳои хориҷӣ, сурудоҳо ва раққо;

53. Бозиҳои бадеӣ ё ин ки эҷодӣ гуфта чӣ гуна бозиҳои мефаҳманд?

- A) ритмӣ-мусиқавӣ;

В) таклид;

С) тарбиявӣ;

Д) он намуди фаъолияти мебошанд, ки онҳо дар марзи бозихо ва эҷодиёти бадеӣ ҷойгир мебошанд, ба кӯдак ҷиҳати роҳ ёфтан ба онҳо тавасути бозӣ имконпазир мегардад;

Е) мусобиқаӣ;

54. Бозии «Дар ҷангал»-ро (мисол: дар ҷангал рӯбоҳак ва хирс вомехӯранд ва муколамаи хурдакае баён карда мешавад (Hello! I'm fox. I can run. I like fish)) ба кадом навъи бозихо метавон шомил намуд?

А) бозихои ритмӣ-мусикавӣ;

В) шифохӣ-эҷодӣ;

С) бозихои тасвирӣ;

Д) бозихои ба шакли драма даровардашуда;

Е) бозии нақшофарӣ;

55. Бозихои тасвирӣ гуфта чӣ гуна бозихоро мефаҳманд?

А) ба монанди диктанти граффикӣ, рангубордиҳии расмҳо ва ғайраҳо;

В) шифохӣ-эҷодӣ;

С) таснифот;

Д) истифодаи расму картоҷаҳо;

Е) истифодаи рамзҳо;

56. Асоси ҳама гуна бозиро чӣ ташкил медиҳад?

А) ҳаракат;

В) таклидкунӣ;

С) нақшофарӣ;

Д) фаъолият;

Е) иштирок;

57. Мураббӣ метавонад худ танҳо ташкилкунандаи бозӣ бошад?

А) баъзан;

В) метавонад;

С) наметавонад;

Д) агар зарурият ба мйён ояд;

Е) вобаст ба имконияти худ метавонад ташкид кунад;

58. Тибқи таҷрибаи методистон таълими талаффузи забони англисӣ бо кадом метод самаран хуб медиҳад?

А) бозӣ;

В) лоиҳа;

С) нақшофарӣ;

Д) афсона;

Е) проблемагузорӣ;

59. Кадом аёниятхоро медонед, ки дар кӯдакистон хангоми таълими забони англисӣ бештар истифода бурда мешаванд?

А) бозичаҳо, лӯхтаҳо, предметҳои рӯзгор, расмҳо, лого, домино, кубикҳо, нақшаҳо, рамзҳо, мулӯҳҳои сабзавот ва меваҳо ва ғ.;

В) ҷадвалҳо, овезаҳо;

С) китобҳо;

Д) расмҳо;

Е) маводҳои тақсимоӣ;

60. Хангоми таълими лугат ба кӯдак дар навбати аввал чиро метавон ба назар гирифт?

А) дониши кӯдак;

В) захираи лугавии кӯдак;

С) ҳар калимаи воридшаванда ба захираи лугавии кӯдак бояд дар навбати аввал барои кӯдак мафҳуми лозимӣ бошад;

Д) талаботи барномаи таълимӣ;

Е) ҷаҳонбинии кӯдак;

61. Кадом усулҳои афзалиятноки таълими забони англисиро дар муассисаҳои томактабӣ медонед?

А) усулҳои интерактивӣ;

В) ҳикояҳои проблемавӣ, афсона, методи рамзҳо;

С) усулҳои лоиҳа ва фарогир;

Д) усулҳои аудиолингвалӣ;

Е) усулҳои саволу ҷавоб;

62. Бозии ҳаракатӣ чӣ гуна бозӣ аст?

А) аз ҷониби кӯдак омӯхта шудани истифодаи ашёҳои ихотакардашуда бо усулҳои гуногун;

В) навъи асосии фаъолияти кӯдакони синни томактабӣ, ки дар онҳо кӯдак нақши калонсолро дар шароитҳои маҳсуси бозикунӣ барои ӯ ташкилкардашуда бар дӯш мегирад;

С) шакли аввалини бозӣ бо предмет, дар асоси робитаи кӯдак бо калонсолоне, ки уро нигоҳубин мекунад, ба вучуд меояд;

Д) одатан дар шакли мусобикаи иштирокчиён гузаронида мешавад ва ҳамчун бозии дорои ҳаракатҳои бешумори муҳталиф, ки бо роҳҳои гуногун бо шиддат ва суръати баланди фаъолияти мусобика, бо риояи шартҳои мунтазам тағйирёбандаи бозӣ иҷро карда мешаванд, шарҳ дода мешавад;

Е) мундариҷа, методика ва қоидаи он аз ҷониби педагогон барои рушди фаъолнокии маърифатии кӯдакон таҳия ва коркард карда мешаванд;

63. Бозии предметӣ чӣ гуна бозӣ аст?

А) аз ҷониби кӯдак омӯхта шудани истифодаи предметҳои ихотакардашуда бо усулҳои гуногун;

В) навъи асосии фаъолияти кӯдакони синни томактабӣ, ки дар онҳо кӯдак нақши калонсолро дар шароитҳои махсуси бозикунӣ барои ӯ ташкилкардашуда бар дӯш мегирад;

С) бо риояи шартҳои мунтазам тағйирёбандаи бозӣ иҷро карда мешаванд;

Д) одатан дар шакли мусобикаи иштирокчиён гузаронида мешавад ва ҳамчун бозии дорои ҳаракатҳои бешумори муҳталиф, ки бо роҳҳои гуногун бо шиддат ва суръати баланди фаъолияти мушакҳо, бо риояи шартҳои мунтазам тағйирёбандаи бозӣ иҷро карда мешаванд, шарҳ дода мешаванд;

Е) мундариҷа, методика ва қоидаи он аз ҷониби педагогон барои рушди фаъолнокии маърифатии кӯдакон таҳия ва коркард карда мешаванд;

64. Бозии серҳаракатӣ ё ҷисмонӣ чӣ гуна бозӣ аст?

А) шакли аввалини бозӣ бо предмет, дар асоси робитаи кӯдак бо калонсолоне, ки ӯро нигоҳубин мекунанд, ба вучуд меояд;

В) аз ҷониби кӯдак омӯхта шудани истифодаи предметҳои ихотакардашуда бо усулҳои гуногун;

С) одатан дар шакли мусобикаи иштирокчиён гузаронида мешавад ва ҳамчун бозии дорои ҳаракатҳои бешумори муҳталиф, ки бо роҳҳои гуногун бо шиддат ва суръати баланди фаъолияти мушакҳо, бо риояи шартҳои мунтазам тағйирёбандаи бозӣ иҷро карда мешаванд, шарҳ дода мешаванд;

Д) мундариҷа, методика ва қоидаи он аз ҷониби педагогон барои рушди фаъолнокии маърифатии кӯдакон таҳия ва коркард карда мешаванд;

Е) навъи асосии фаъолияти кӯдакони синни томактабӣ, ки дар онҳо кӯдак нақши калонсолро дар шароитҳои махсуси бозикунӣ барои ӯ ташкилкардашуда бар дӯш мегирад;

65. Бозии фикрӣ чӣ гуна бозӣ аст?

А) шакли аввалини бозӣ бо предмет, дар асоси робитаи кӯдак бо калонсолоне, ки ӯро нигоҳубин мекунанд, ба вучуд меояд;

В) аз ҷониби кӯдак омӯхта шудани истифодаи предметҳои ихотакардашуда бо усулҳои гуногун;

С) мундариҷа, методика ва қоидаи он аз ҷониби педагогон барои рушди фаъолнокии маърифатии кӯдакон таҳия ва коркард карда мешаванд;

Д) навъи асосии фаъолияти кӯдакони синни томактабӣ, ки дар онҳо кӯдак нақши калонсолро дар шароитҳои махсуси бозикунӣ барои ӯ ташкилкардашуда бар дӯш мегирад;

Е) бозии серҳаракатӣ аст;

2. Мувофиқоварӣ

1. Андешаҳои зерин ба кадом методистон тааллуқ доранд?

А) кӯдак дар якҷанд моҳ чунон забони хориҷиро аз худ мекунанд, ки омӯзиши он дар якҷанд сол ғайриимкон аст;

В) ҳама гуна кӯдаки муқаррарӣ метавонад ва бояд забони хориҷиро аз худ кунанд ва онро озодона дар муошират истифода барад;

С) ӯ ирсор менамояд, ки машғулиятро бояд бо гуруҳи пурра (25-30 нафар) гузаронид;

Д) забони ин ё он халқро омӯхта, мо таърихи офарида шудани низоми мафҳумҳоро дар забони он меомӯзем, дар натиҷа воқеият аз худ мегардад;

Е) дар гуруҳи 25-нафара машғулият натиҷаи хуб намедихад ва ҳатто бо шумораи 15 нафар педагог метавонад ба мушқилиҳо дучор гардад;

1) А.А. Леонтев;

2) К.Д. Ушинский;

3) И.Л. Шолпо;

4) З.Я. Футерман;

5) Л.В. Шерба;

2. Принсипҳои зерини таълими педагогикаи томактабӣ ва тавсифҳои онҳоро мувофиқоварӣ намоед.

А) принсипи хусусияти инкишофдиҳандагӣ доштани таълим;

В) принсипи илмий;

С) принсипи дастрас будани донишҳо;

Д) принсипи аёнӣ;

Е) принсипи системанокӣ ва пайдарҳамӣ;

1) талаб менамояд, ки кӯдак бояд донишҳои реалӣ, инъикоскунандаи олами ихотакардаро аз худ намояд;

2) он дар раванди таълим ба ҳисоб гирифтани имкониятҳои кӯдакони дар назар доранд;

3) имконият медиҳад, ки мазмун донишхо мантиқан бо ҳам алоқаманд бошанд;

4) мувофиқат кардани мазмун, ҳаҷм ва хусусияти маводи таълимиро ба имкониятҳои донишомузии кӯдакон дар назар дорад;

5) ба шаклҳои асосии тафаккури кӯдакон (аёнӣ-амалӣ, аёнӣ-образнок) мувофиқат менамояд;

3. Мувофиқати байни саволу ҷавобҳоро муайян кунед.

A) таҳияи назарияи методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ба кадом сол рост меояд;

B) кадом давраро даврони рушди муосири методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ қаламдод мекунад?

C) таҳияи назарияи методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ба кадом солҳо рост намеояд?

D) принципи бошуурона ва ғаёлона аз худ кардани донишхо чиро дар назар дорад?

1) ба солҳои 30-40-уми асри гузашта;

2) ба солҳои 50-60 ва 80-уми асри гузашта;

3) ба солҳои 1980-1990;

4) аз соли 1990 то ин ҳол;

4. Навъҳои зерини машғулиятҳо ва таърифҳои онҳоро мувофиқаварӣ намоед.

A) машғулиятҳои ҳаррӯза;

B) ид;

C) машғулияти эҷодӣ;

D) машғулияти инфиродӣ;

E) машғулияти гурӯҳӣ;

1) характери тематикӣ дорад. Ба иштироки қобилиятҳои эҷодӣ, ки дар раванди дарс ба даст оварда мешавад, равона карда шудааст;

2) машғулиятҳои доимӣ тибқи нақшаи омӯзгор таҳия карда шудаанд, ки ба аз худ кардани мавод дар доираи машғулияти одӣ нигаронида шудаанд;

3) бо иштироки якҷанд кӯдак ва мураббия гузаронида мешавад;

4) ба сахна гузоштани песа, намоишҳои мусикавӣ, ки ба самти аз худ кардани маводи гузашташуда дар шакли бозихо ва ғаёлияти байниҳамдигарии на танҳо «кӯдак-мураббия», балки «кӯдак – кӯдак» мансубанд;

5) бо иштирок як кӯдак ва омӯзгор гузаронида мешавад;

5. Навъҳои зерини усулҳоро чӣ гуна метавон шарҳ дод?

A) методҳои аудиовизуалӣ ва аудиовизуалӣ;

B) усули омӯзиши забони англисӣ - усули Зайтсева;

C) усули бозӣ (game method);

D) усули коммуникативӣ (муносибати лексикӣ);

E) усули амик;

1) барои кӯдакони то 3 - сола пешбинӣ карда шудааст. Инчунин омӯзиши забони англисӣ аз рӯи методи мазкур бо ёрии кӯдак бикхо маълуми машхур аст;

2) ин методи омӯзиши забони англисӣ тавассути муошират ва муҳокима амалӣ карда мешавад, ки зимни истифодаи он кӯдакон мунтазам бо забони англисӣ фикр карданро меомӯзанд;

3) кӯдакон филмҳо тамошо мекунад, ба сурудҳо гӯш мекунад, бо ҳамин роҳ нутқи асли англисиро аз худ мекунад. Усули хуби бо соҳибони забон муошират намудан, ки онҳо наметавонанд ба саволҳо бо забони тоҷикӣ ҷавоб гӯянд;

4) усули мазкур дар таълими забони англисӣ барои кӯдакон ҳело самаранок аст. Мураббия бозихоро шуруъ мекунад, ки дар ҷараёни онҳо таълим ба вуқӯ мепазирад.

6. Методҳои зерин ба кадом синну соли кӯдакон мувофиқат мекунад?

A) усули лоиха;

B) усули бозӣ;

C) усули омӯзиши забони англисӣ - усули Зайтсева;

1) он ба кӯдакони аз синни 4 - сола боло пешбинӣ карда мешавад;

2) ба кӯдакони синни то 3 - сола пешбинӣ шудааст;

3) ба ҳама гуна синну соли кӯдакон гузаронида мешавад;

3. Пайдарпай

1. Бо пайдарпай гузоштани тартиби рақамҳои поён моҳияти минтақаи актуалии инкишофро муайян намоед.

1) он инкишофи минбаъдаи;

2) минтақаи актуалии инкишоф;

3) ба минтақаи наздики инкишоф;

4) кӯдакро муайян;

- 5) замина мегузорад, ки;
- 6) менамояд.

2. Калимаҳоро пайдарпай гузошта, ҷумларо мафҳум намоед: ... психологӣ муносибатҳои ... ва шахсӣ-фаъолиятмандона ... забони хориҷӣ, ки ... баргарӣ доранд, дар қорҳои илмӣ олимони ... ва И.А. Зимня мавриди баррасӣ қарор ёфтаанд.

- 1) асосҳои;
- 2) нисбат ба таълими;
- 3) коммуникативӣ-фаъолиятмандона;
- 4) дар замони имрӯза;
- 5) рус С.Л. Рубинштейн, А. Н. Леонтов;

3. Таърифи бозиро дар навиштаи Стронин М.Ф. пайдарпай дурӯст намоед: Бозӣ ... мебошад, ки ... ва аз худ қардани ... равона ... , ки дар он ... сураат мегирад ва бехтар мегардад»

- 1) ин навъи фаъолият;
- 2) худидоракунии рафтор;
- 3) ба азнавсозӣ;
- 4) таҷрибаи ҷамъиятӣ;
- 5) қарда шудааст;

4. Бо пайдарпай гузоштани мисраъҳои зерин принсипи аёниятро шарҳ диҳед.

- 1) мувофиқат;
- 2) тафаккури;
- 3) кӯдакон;
- 4) ба шаклҳои асосӣ;
- 5) принсипи аёният;
- 6) менамояд;

5. Бо пайдарпай гузоштани калимаҳои зерин муайян кунед, ки машғулиятҳои ҳаррӯзаи забони англисӣ дар муассисаҳои томақтабӣ чанд дақиқа сураат мегиранд?

- 1) машғулиятҳои ҳаррӯзаи 15-25;
- 2) сураат мегиранд;
- 3) меъёрӣ;
- 4) дақиқай;
- 5) ки онҳо дар лаҳзаҳои;
- 6) бо забони англисӣ?

Бозихо ва сунориҳои фонетикӣ

Асрори талаффузи дурусти овозҳои забони англисӣ

Машҳҳои фонетикӣ дар зер овардашуда ба кӯдак барои фарқ қардани гуногуниҳои овозҳои забони англисӣ ва тоҷикӣ ва барои ёд гирифтани малакаи талаффузи дуруст кӯмак мерасонанд.

Асрори якум

[h] – ин овоз ба нафаскашии сабук ё худ озод монанд аст. Ба дастонатон пуф кунед, ба мисле ки онҳоро гарм қарда истодаед. Вақте дар шуш тамоман ҳавои кам мемонад, хангоми нафасбарорӣ овози [h] ба вучуд меояд.

hi, hello, how, help

Асрори дуюм

[p] – ин овоз дар дами нафас талаффуз қарда мешавад. Варақро ба назди лабонатон баред (дар масофаи 5-6 см аз онҳо) ва овозро талаффуз кунед. Барои мисол калимаи “падар”-ро дар дами нафас ба мисли англисҳо ва ё бидуни он. Агар шумо ба англисӣ дуруст талаффуз кунед, он гоҳ варақ аз дами ҳаво ба як самт ҳам мегардад.

pen, pencil, picture

Асрори сеюм

[w] – лабонатонро ба самти пеш дароз кунед, мисле ки меҳод хуштак кашед ё шамъро хомӯш кунед.

white, well, welcome

Асрори чорум

[θ] – хангоми талаффузи ин овоз нӯги забон дар миёни дандон ҷойгир аст ва каме намоён аст. Дандонҳои боло ва поён бояд намоён бошанд, мисле ки шумо омодаед ва меҳод онҳоро тоза кунед.

three, thanks, something

[ð] ин овози байнидандонӣ, ки хангоми талаффузи он нӯги забон миёни

дандонҳои пеш қарор мегирад.

mother, father, brother

Асрори панҷум

[t, d, n, l] - ҳангоми талаффузи ин овозҳо нуғи забон ба алоҳа гузошта мешавад. Номҳои тоҷикии зеринро ба монанди он ки англисҳо талаффуз хоҳанд кард, хонед: Tahmina, Dami, Nigora, Lola ва сулориш диҳед, то кӯдак бо диққат тарзи талаффузро мулоҳида намояд, шунавад ва фарқиатро ҷудо намояд:

[t] it, ten, tea

[d] dad, red, daddy

[n] nine, fine, nice

[l] listen, lamp, small

Асрори шишум

[n] Ҳангоми талаффузи ин овоз ҳаҳо аз бинӣ мегузарад. Ин овоз зарби гонг (асбоби мусиқии лаълишакли мисин)-ро ба ёд меорад.

morning, evening, reading

Бозии «Рус-рустақон бо овозҳо»

Дар оғози бозӣ бояд кӯдакро оғох сохт, ки кадом овозро ӯ бояд шунида фарқ кунад, барои мисол овози [b] ва баъдан он қалимаҳоеро номбар мекунем, ки дар онҳо ин овоз ҳаст ё нест (back, black, doll, ball, tall). Агар кӯдак ин овозро шунавад, он гоҳ бояд ду маротиба қарсақ бизанад.

Бозии «Интиҳоби қофия» ё худ қофиябозӣ

Шаҳси калонсол қалимаеро меғӯяд (қалимаи ношинос ҳам мумкин), кӯдак бошад, бояд қалимаи ба ӯ ошноеро гӯяд, ки бо қалимаи додашуда қофиядор бошад.

Масалан: that – cat

written – kitten; fog – dog

Бозии «Шеърро ба анҷом расон»

Кӯдак бояд на танҳо қалимаи қофиядор, балки аз рӯи мазмун мувофиқро гӯяд. Дар ҷунин ҳолат, хуб мешуд, ки тасвирҳои аёни сужети шеър нишон дода шаванд:

I've got a puppy.

Oh, look at that.

She's got a kitten

I like the boys.

And the boys like ... (toys)

And a ... (cat)

Таҳлили натиҷаҳои омӯзонидани забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ

Барои арзёбии сифат ва натиҷаи қорҳои омӯзиши кӯдакони синни томактабӣ бояд таҳлили онро гузаронид. Ин амал имконият медиҳад, ки арзишмандии роҳи усулҳои таъсиррасонии педагогӣ баҳодиҳӣ карда шаванд. Барои ин амал иҷрои қорҳои зерин пешниҳод карда шудааст: рӯзномаи назорати аз худ кардани вазиҳо дар гирифтани дониш, малака, маҳорат аз рӯйи меъёрҳои муайян аз ҷониби педагог, истифодаи ҳам тестҳо, ҳам машғулиятҳои маъмулӣ, яъне машғулият-санҷиши дониш (пурсишҳои умумӣ ва фардӣ), баромад дар озмунҳои сатҳи шахрӣ ва вилоятӣ, олимпиадаҳо, ки аз натиҷаи кори муассиса дарак медиҳанд. Таҳлил се маротиба дар як сол гузаронида мешавад: дар оғози сол, дар охири нимсолаи дуюм ва дар охири сол, ки он бо усули Симонов В. П., яъне 1) «пайванди фаннӣ ва рушдкунанда»; 2) маҳорати шунавандагӣ (фаҳмиши шунавоӣ, нутқи диалогӣ ва монологӣ), дараҷаи азхудкунии нутқ санҷида мешавад.

Тарзҳои арзёбӣ:

- ҷавоби дуруст – 2 ҳол;

- шартан дуруст – 1 ҳол;

- ҷавоби нодуруст – 0 ҳол.

Баъд бланкҳои санҷишӣ тартиб дода мешаванд, ки ҳолҳои умумии ҳар як кӯдак ва ҳолҳои умумии ҳамаи кӯдакон, сипас ҳоли миёна дар гуруҳ ҳисоб ва ҷамъбаст карда мешаванд. Ҳангоми омӯзонидани кӯдакони хурдсол санҷиши бевосита гузаронида намешавад, яъне ҳуди кӯдакон намеронанд, ки сатҳи дониши онҳо мавриди санҷиш қарор мегирад. Ба онҳо баҳои умумии мушбат муҳим аст.

Арзёбии мазмуни донишҳо чор лаҳзаро дар бар мегирад:

- дар ҳама ҳолат муносибати хайрхоҳона нисбат ба кӯдак, ҳамчун шахсияти арзишманду нотакрор, ки кӯшиши омӯختани забони англисиро дорад;

- муносибати мушбат ба кӯшишҳои кӯдак, ки ба иҷрои вазифаҳои ёдгирӣ равона гардидаанд;

- таҳлили муайяни мушқилиҳои кӯдак ва ҳатоғиҳо;

- нишондодҳои мушаххас барои беҳтар кардани раванди ёдгирӣ.

Тестҳои забони англисӣ. Санчиши тестӣ яке аз тарзҳои ташкили санчиши омӯзиши забони хориҷӣ ба шумор меравад.

Вазифаҳо дар шакли шифохӣ дода мешаванд. Варианти ҷавобҳо дар бланкҳо дар шакли расми ашёҳо (сағ, гурба, миз, пиёла ва ғ.) ва ифодаи шартии ҷунин мафҳумҳо, ба монанди рақам, ранг, овоз ва ғайраҳо пешниҳод карда мешаванд.

Объекти санчиш захираи луғавӣ, сохтори грамматикӣ ва овозӣ ва маҳорати истифодабарии онҳо ба шумор меравад. Қабл аз ҳама, истифодабарии захираи луғавӣ мавриди санчиш қарор мегирад.

Ҳангоми тартиб додани вазифаҳо усули «хикояи пробле-мавӣ» ба кор бурда мешавад. Ҳалли он дар шакли ҷавобҳои дуруст бо истифодаи маводи расмдор ифода мегардад.

Истифодаи ҷунин тарзи санчиши тестӣ, ба монанди интиҳоби алтернативӣ, сершуморӣ ё дутарафа мувофиқи мақсад аст. Масалан, интиҳоби дутарафӣ метавонад дар шакли ду мавзӯи дилхоҳ пешниҳод гардад. Ба монанди шинохтан, ҷудо ва номбар кардани тафовутҳо дар мавзӯи рангҳо, ҳайвонот ва бозичаҳо. Дар алоҳидагӣ мавзӯи ҳайвонҳо, либосҳо ва ғайраҳо якҷоя карда ме-шаванд.

Шумораи вазифаҳои санчиши тестӣ дар мутобиқат бо талаботи барномаи омӯзиши нутқ ва шунидан бояд бошанд. Онҳо набояд аз се-чор вазифа зиёд интиҳоб карда шаванд.

Қабл аз санчиши тестӣ кӯдаконро бояд бо вазифа ва шумо-раи санчишии калимаҳо шинос кард.

Барои расидан ба сатҳи зарурии донишомӯзӣ он бояд дар маҷмӯъ бо дигар намуни санчишҳо мавриди истифода қарор ги-рад.

Мавзӯи «Рангҳо», «Ҳайвонот ва бозичаҳо»

Супориш. Ҷон ва Ҷейн ба мағоза рафтанд ва бозичаҳои рангоранг хари-данд. Бодиккат накли Ҷон ва Ҷейнро-гӯш кунед ва бозичаҳоро бо рангҳоя-шон ба воситаи хат якҷоя кунед. Баъдан онҳоро ранг кунед.

a bear

a hair

a dog

a fox

A bear is red.

A hair is yellow.

A dog is green.

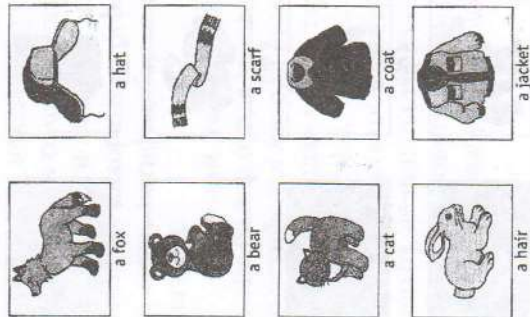
A fox is white.

Рӯйхати назоратӣ

хирс	зард
харгӯш	сафед
сағ	сурх
рӯбоҳ	сабз

Мавзуи «Хайвонот», «Сару либос»

Супориш. Фасли зимистон омад. Хайвонҳои ҷангал хунук хӯрданд ва онҳо либосҳои гарм пӯшидан меоҳанд. Яке пӯстин, яке гарданпеч, яке сарпӯш пӯшидан меоҳад. Як субҳи барвақт, вақте онҳо аз хоб бедор шуданд, диданд, ки ҳар яке бояд либоси мувофиқро ба худ интихоб кунад ва аз он истифода барад, то хунук хӯрда бемор нашавад. Ба хайвончаҳо ёрӣ расонед. Бодиккат гӯш кунед ва хайвончаҳоро бо либосҳояшон бо воситаи хат якҷоя кунед.

A fox has got a jacket.
 A bear has got a hat.
 A cat has got a scarf.
 A hair has got a coat.

Рӯйхати назоратӣ

рӯбох	кулоҳ
хирс	гарданбанд
гурба	палто
харгӯш	камзӯл

Мавзуи «Қофия» (рифма)

Супориш. Ба воситаи хат он калимаҳоро ба ҳам пайваст кунед, ки бо ҳам қофия бошанд. (Пешиакӣ мураббӣ ба кӯдакон мефаҳмонад, ки қофиябозӣ чист ва ба он чӣ тавр машғул шудан мумкин аст. Аиёву ҳайвонҳоро аз рӯи кадом аломату нишонаҳо, ҳаракату амалҳо бо ҳамдигар наздику пайваст кардан мумкин аст. Ин бозиро барои ёд додани тартибдиҳиш ҷумлаҳо низ истифода мебаранд.)

1.

				хирс	курбocca
				қалламуш	харгӯш
				сар	хома
				мурғ	гурба

2.

мохтоб	кутӣ
мошин	хурус
соат	қошук
рӯбох	ситора

Бозихо барои кӯдакони синни хурд ва миёнаи томактабӣ

Бозихои мазкурро метавон дар машғулиятҳои кӯдакони синни хурд ва инчунин синни миёнаи томактабӣ барои мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва такмилдиҳии малакаву маҳорати фонетикӣ истифода бурд.

Бозии "Go! Go! Go!"

Мақсади бозӣ: ёддиҳии феълҳои ифодакунандаи ҳаракат.

Рафти бозӣ. Go! Go! Go! (қадам мезанем)

Quick and slow (тез, охишта қадам мезанем)

Quick and slow

Tip-toe, tip-toe (бо нӯти по мегардем)

Stop! (начунбида дар ҷоймон меистем).

Бозии "Bug" дар мавзӯи «Бозичаҳо - Toys»

Мақсади бозӣ: ганӣ гардонидани захираи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Дар мизи бозичаҳо мураббия хати давра мекашад. Дар маркази он бозичаи халилхӯрак хобидааст. Мураббия онро тоб медиҳад. Он меистад ва ҳар он бозичае (хайвоне), ки нишон медиҳад, он ба забони англисӣ ном гирифта мешавад.

Бозии "The Cube"

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва такмилдиҳии малакаву маҳорати фонетикӣ.

Рафти бозӣ. Кӯдакон кубикеро ҳаво медиҳанд, ки дар он хайвонҳо, ададҳо, рангҳо ва ғайраҳо тасвир ёфтаанд ва расме, ки он дида мешавад, номашро мегиранд.

-this is a cow/blue/etc.

Бозии "Show me, please"

Мақсади бозӣ: такмил додани малакаи талаффузкунӣ.

Рафти бозӣ. Кӯдакон бозичаеро нишон медиҳанд, ки онро мураббия бо забони англисӣ ном мегирад ва номи онро бо забони англисӣ такрор мекунанд.

-show me, please a monkey/cat/frog/etc.

Бозии "Cat and mouse"

Мақсади бозӣ: такмил додани захираи луғавӣ.

Рафти бозӣ. I am a mouse, (мушҳо гурбаро навозиш ва таъриф мекунанд)

You are a cat,

One, two, three

Catch me! (гурба мушҳои давидаистодаро сайд мекунанд).

Бозии «Бозичаро дех»

Мақсади бозӣ: такмил додани захираи луғавӣ ва талаффузкунӣ.

Рафти бозӣ. Кӯдакон бозичаҳоро бо забони англисӣ ном гирифта ба яқдигар онҳоро медиҳанд.

Бозии ангушти "My family" дар мавзӯи «Оилаи ман - My Family»

Мақсади бозӣ: Такмил додани захираи луғавӣ ва талаффузкунӣ.

Рафти бозӣ. Модар - mother (ангуштчаҳо қат мешаванд)

Падар - Father

Хоҳар - Sister

Бародар - Brother

Ин - Family- оила, модар, падар, бародар, хоҳар ва ман!

Бозихо барои кӯдакони синни миёна ва калони томактабӣ

Ин бозихоро метавон ҳам дар гуруҳи кӯдакони синни миёна ва ҳам дар гуруҳи кӯдакони синни калони томактабӣ истифода бурд. Мураббия метавонад ба ин бозихо калимаҳои иловагӣ зам намуда, онҳоро барои истифодабарӣ дар ҳамаи гуруҳи кӯдакони синни томактабӣ мутобик созад.

Бозии «Шиносоии лӯхтакҳо»

Мақсади бозӣ: тақмил додани малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Ҳар як бозингар дар даст лӯхтак дорад. Бозингари синну солаш калонтар метавонад лӯхтаки калонро гирад, мисол лӯхтаки Барби, ки дар раванди бозӣ бо он бо лӯхтаки тифл шинос мешавад. Ба кӯдак пешниҳод кунед, ки ба лӯхтакаш ном ва синну сол фикр карда ёбад. Бо истифода аз намунаи дар зер овардашуда муколама тартиб диҳед:

- Hello!
- What is your name?
- How old are you?

- Hello!

- My name is Aziza.

- I'm five.

Баъдан нақшхоятонро иваз кунед.

Бозӣ бо кубикҳои расмдор

Мақсади бозӣ: тақмил додани малакаи гуфтор ва грамматика.

Рафти бозӣ. Дар ҳар як тарафи кубик тасвири ягон қаҳрамонии афсонаҳоро часпонед.

Бо навбат кубикро ба якдигар ҳаво диҳед, худро аз номи қаҳрамон шинос кунед ё ин ки аз кӯдак пурсон шавед – Ӯ кӣ аст:

- Who are you?

Дар ин бозӣ метавон инчунин ҷумлаҳои саволи, инкорӣ ва тасдиқиро истифода бурд:

- Is it Buratino?

- No, it is not.

Бозӣ бо кубикҳоро метавон дар ҳолатҳои зиёди омӯзишӣ истифода бурд, масалан «Оила». Инчунин метавон тасвирҳои қаҳрамонҳои афсонавиرو бо тасвирҳои аъзои оила иваз кард. Кӯдак кубикро ба боло ҳаво медихад ва меғӯяд, ки дар дасти ӯ тасвири кӣ аст ва номаш чӣ аст:

- I've got a mother. Her name is Zebo.

Бозии «Бодиккат бош!»

Мақсади бозӣ: истифодаи феъли "to have".

Рафти бозӣ. Бо суръати тез шахси калонсол ба кӯдак бозичахоро нишон дода, меғӯяд: **I've got a doll.** Кӯдак бо ӯ розӣ мешавад: **Yes, you've got a doll.** Баъзан шахси калонсол «хато мекунад» ва на он бозичаеро, ки номашро меғӯяд, нишон медиҳад. Барои мисол, сагчаро нишон дода, меғӯяд: **I've got a cat.** Кӯдак бояд хатогии калонсолро ислоҳ кунад: **No, you've got not a dog. You've got a cat.**

Бозии «Дар ёд нигоҳ дор!»

Мақсади бозӣ: мустақкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Дар рӯи миз бозичаҳо гузошта мешаванд, ки бо коғаз пӯшонида шудаанд. Шахси калонсол он коғазро мегирад ва ба кӯдак меғӯяд, ки як бор бозичахоро аз назар гузаронад ва дар хотир нигоҳ дорад ва баъдан боз рӯи онҳоро мепӯшонад.

а) Кӯдак бояд бо истифода аз хотираи худ он бозичахоро номбар кунад.

б) Шахси калонсол ба байни онҳо бозичаеро мегирад ё ба онҳо зам мекунад (ё якчанд бозичаҳо), ки кӯдак аз ин огоҳӣ наёбад. Кӯдак бояд:

- он бозичаҳоро номбар кунад, ки шахси калонсол илова кард;

- он бозичаҳоро номбар кунад, ки шахси калонсол гирифт;

- бозичаҳои боқимондари номбар кунад, баъд аз он, ки шахси калонсол якчанд донаи онҳоро мегирад;

- ҳамаи он бозичаҳоро, ки дар рӯи миз ҷойгиранд, номбар кунад.

в) Кӯдак бояд бозичахоро дар хотир гирад ва аз рӯи тартибе, ки онҳо ҷойгиранд, номбар кунад.

Дар ҳолати омӯзишӣ бо «Бозичаҳо» бозии кубик низ васеъ истифода бурда мешавад. Бо ёрии он метавон ҳам луғат ва ҳам сохторҳои гуногуни грамматикӣ забони англисиро кор карда баромад. Барои мисол, дар тарафҳои кубик расми ягон намуни бозича тасвир ёфтаанд (ё часпонида шудаанд). Кӯдак кубикро ба боло ҳаво медиҳад, онро дошта меғӯяд: **I've got a ball.**

Бозии «Мимика (қийфасозӣ) ва имову ишорат»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. 1) Ҳолати омӯзиши «Ҳайвонот»

Кӯдак бояд қиёфаи он ҳайвон ё паррандаеро, ки шахси калонсол номбар мекунад, бо худ гирад, тақлиди овоз кунад. Мисол:

– Show me a cat!

– Show me a dog! ва ғ.

Метавон барқасд кӯдакро «гумроҳ сохт», яъне аз ӯ хоҳиш карда шавад, ки тақлиди овози тӯб ё мева кунад, Мисол:

– Show me a banana!

Бояд ба кӯдак фаҳмонид, ки дар чунин ҳолатҳо ӯ бояд овози якеро бо дигаре иваз накарда, онро дуруст интиҳоб намояд.

2) Ҳолати омӯзиши «Бозихо. Шавқу завқ»

Шахси калонсол аз кӯдак хоҳиш мекунад, чизеро, ки ӯ меғӯяд, нишон диҳад, кадом бозиро дӯст медорад ва ё дар хона ба чӣ кор машғул шудан барояш писанд аст:

– You like to play hide-and-see;

– You like to read.

3) Ҳолати омӯзиши «Оила»

Ҳамроҳи кӯдак кӯшиш кунед, ки дар оила кӣ ба чӣ кор машғул будан, аз кадом ашёҳо чӣ тавр истифода бурданиро пурсед ва ё нишон диҳед. Мисол: mother – дар дегча хӯрок пухта истодааст; father – сикхоро бо болғача кӯфта истодааст; grandfather – рӯзнома хонда истодааст; grandmother – бофта истодааст; baby – хоб аст; sister – мӯйи сарашро шона дорад; brother – бо тӯб бозӣ дорад.

Баъдан бо тартиби муайян ҳамаи аъзои оиларо номбар кунед ва аз кӯдак хоҳиш кунед, ки бо ҷунбишу ҳаракат, имову ишора, ҳолату амалҳои онҳоро нишон диҳад ва тасвир кунад: «Онҳо чӣ кор карда истодаанд?» - «What do they do?»

Бозии «Тоҷикӣ – англисӣ»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Шахси калонсол ягон предмет ё амалеро гоҳ бо забони тоҷикӣ ва гоҳ бо забони англисӣ меғӯяд. Масалан, агар кӯдак калимаҳои забони англисиро оид ба узвҳои бадан шунавад, он гоҳ бояд дасташро бардорад, баъдан бо дасташ ба зонухояш

(бинӣ, китф) расонад. Баъди ҳар як 6-8 калима бояд амал тағйир дода шавад. Агар кӯдак калимаро бо забони тоҷикӣ шунавад, он гоҳ бояд қарсақ бизанад.

Бозии «Супориширо гӯш кун ва иҷро намо!»

Мақсади бозӣ: истифодаи баъзе феълҳои ҳаракатро ифодакунанда дар нутқ.

Рафти бозӣ. Ҳамроҳи кӯдак машқ кунед, ҳар як супориширо 2-3 маротиба бо забони англисӣ такрор кунед ва онро кӯдак бояд иҷро намояд. Баъдан супоришхоро иваз намуда бо навбат иҷро карданиро талаб намоед. Барои пурра аз худ кардани калимаҳои нав аз ҷониби кӯдак муваффақ шавед. Метавон барқасд кӯдакро бо гуфтани супориш ва иҷрои нодурусти амал гумроҳ сохт. Пеш аз ин бояд ба кӯдак фаҳмонид, ки ӯ бояд ба ин нигоҳ накарда, супориширо дуруст ба анҷом расонад:

Sit down!

Stand up!

Run!

Hands up!

Hands down!

Бозии «Ҳурданбоб – нохӯрданӣ»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Шахси калонсол шартӣ бозиро ба кӯдак чунин мефаҳмонад: ман номи маводро гуфта тӯбро сӯят ҳаво медиҳам. Агар он хурданбоб бошад, тӯбро дошта мегири. Агар он нохӯрданӣ бошад, ба доштани тӯб ниёзе нест. Масалан: saḡot, apple, bread, toy, pencil ва ғайра.

Бозии «Бибиҷонам тӯб харид»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Шахси калонсол тартиби қофияро меҳонад ва ҳамзамон бо амалҳои худ тӯб, гурба, мурғобӣ ва сағро тасвир мекунад. Кӯдак бошад, ҳамон амалҳоро иҷро карда, калимаҳои калидиро такрор мекунад:

Бибиҷонам тӯб харид – a ball – бо як част!

Бибиҷонам гурба харид – a cat – мяу-мяу! – And a ball – бо як част!

Бибиҷонам мургӯбӣ харид – a duck – та-та-га! And a cat – мяу-мяу! – And a ball – бо як част!

Бибиҷонам ғоз харид – a goose – га-га-га! And a duck – та-та-га! And a cat – мяу-мяу! – And a ball – бо як част!

Бибиҷонам сағ харид – a dog – вау-вау! And a goose – га-га-га! And a duck – та-та-га! And a cat – мяу-мяу! – And a ball – бо як част!

Ва боз як маротибаи дигар!

Бозии «1,1,1» дар мавзуи «Рақамҳо - Numbers»

Мақсади бозӣ: Ёддиҳии рақамҳо ва шумурдан ба кӯдакон.

Рафти бозӣ. Мураббия аввал меғӯяд ва кӯдакон баъд амал мекунанд:

One, one, one –

I can run – якҷоя медаванд

Two, two, two –

I can jump two – мечаҳем

Three, three, three

Look at me – ҳар нафар бо ҳолати гуногун аз ҷояш бармехезад.

Бозии «Ба ҳайвони ваҳшӣ хӯрок хӯрондан» дар мавзуи «Ҳайвонҳо. Animals» ва дар алоқамандӣ бо мавзуи «Хӯрокҳо - Meals»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Кӯдакон лӯхтаҳои ҳайвонҳои гуногунро мегиранд. Ба даҳони онҳо мулӯҳҳои сабзавот ё меваҳоро мегузоранд (хӯрокро бо забони англисӣ номбар мекунанд), маҳсулот ва ҳайвонҳое, ки ба онҳо хӯрок медиҳанд, бо забони англисӣ номбар мекунанд.

Бозии «Смайликҳо» дар мавзуи «Хӯрокҳо - Meals»

Мақсади бозӣ: истифода бурдани феъли “to like” дар нутқ.

Рафти бозӣ. Дар саҳифае расми меваҳо часпонида шудаанд ва дар паҳлуи ҳар як расм сутуни ҳолӣ вучуд дорад. Кӯдакон дар онҳо смайликҳои аломати розӣ ва норизо буданро тасвир мекунанд ва меғӯянд: I like... I don't like....

Сурӯд-бозӣ: “Walking, walking” ба ҳама гуна мавзӯ мӯвофиқат мекунанд.

Walking, walking. Walking, walking (дар шакли давра роҳ мегардем) – Hop, hop, hop. Hop, hop, hop (мечаҳем).

Бозии: “Guess, who?” “дар мавзуи «Ҳайвонҳо - Animals»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Мураббия ба кӯдакон расми ҳонаро нишон медиҳад. Кӯдакон бо навбат тирезаҳоро мекушоянд, ҳайвонҳоро, ки дар он ҷо мебинанд, номбар мекунанд. Расмҳои дар тиреза бударо иваз карда, ҷунин бозиро метавон дар ҳама гуна мавзӯ гузаронид.

Бозии «Маҳлуки бадҳайбатро ширеш мекунем» дар мавзуи «Узвҳои бадан. Parts of the body» ё ин ки «Рақамҳо. Numbers»

Мақсади бозӣ: тақмил додани дониш оид ба рақамҳо.

Рафти бозӣ. Мураббия ба кӯдакон якчанд пойҳо, дастон, сар, гӯш, чашмҳо, лаб, дандон ва бадани коғазиро барои ширеш кардани узвҳои маҳлуки бадҳайбат ва номбар кардани онҳо ва ҳисоб кардани шумораи узвҳои (расмҳои) ширешкардашуда пешниҳод мекунанд.

Бозии “Touch” дар мавзуи «Узвҳои бадан - Parts of the body»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Мураббия ҳар як узви баданро пеш аз ҳар ҳадо донани тӯб номбар мекунанд ва кӯдак то расидани тӯб узви номбаркардаи мураббияро бояд дар бадани худ ламс кунад ва онро номбар намояд. Дар бозӣ ҳамаи кӯдакон иштирок мекунанд.

Бозии “What can you see?”

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Варақаро бо сӯроҳии на он қадар калон дар байнаш омода кунед. Бо ин варақа тасвири предметҳои гуногун рӯйпӯш карда, аз кӯдакон “What is it?” ё ин ки “What can you see?”, яъне ҷӣ дар таги варақи сӯроҳидор буданро пурсед. It is a ... ё ин ки I can see a ...

Бозии «Калима»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи лугавӣ.

Рафти бозӣ. Мураббия калимаҳои тоҷикӣ ва англисиро талафуз мекунад, кӯдакон хангоми шунидани калима бо забони англисӣ ду қарсақ ва бо забони тоҷикӣ як қарсақ мезананд ва ё баръакс.

Бозии «Овози охири калимаро такрор нам»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани малакаи талафузкунии.

Рафти бозӣ. Мураббия ба кӯдак тӯбро дар баробари талафуз кардани ҳама гуна калима ҳаво медиҳад, мисол, САТ (гурба) гӯён. Кӯдак тӯбро мекапад, овози охири калимаро номбар мекунад ва тӯбро ба омӯзгор бармегардонад. Инчунин, кӯдак метавонад бо истифода аз овози охири калима калимаи навро номбар карда, тӯбро ба мураббия ё рафикаш ҳаво диҳад.

Бозии «Халтачаи сеҳрнок» - "Wonderful suck"

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани малакаи талафузкунии.

Рафти бозӣ. Бозиро ташкил карда, омӯзгор ашёҳои ба кӯдакон шиносро интихоб мекунад. Кӯдакон дар шакли нимдавра менишинанд, то ки ба онҳо ҳамаи ашёҳо намоён бошанд. Омӯзгор суҳбати кӯтоҳро мегузаронад. Баъд аз кӯдакон хоҳиш менамояд, ки номи ашёҳоро такрор кунанд, барои чӣ лозим будани онҳоро гӯянд, онҳоро бо чашми пӯшида ба даруни халтачаи сеҳрнок андозанд.

Варианти дигари бозӣ. Ҳоло мо якҷоя бозӣ мекунем. Ҳар нафаре, ки ман фарёд мекунам, ба халтача чӣ гузоштанамро бояд дарёбад. Маҳваш, ба ашёҳое, ки дар рӯи миз хобидаанд, бо диққат нигоҳ кун ва дар хотират нигоҳ дор, баъд рӯятро гардон! Ман бозичаро ба халтача мегузорам, ту баъд бигӯй, ки ман ба халтача чиро гузоштам. Дастатро ба халтача андоз. «What is it?» Ин чӣ аст? (Ҷавоби кӯдак: This is a ...) Ту предметро бо забони англисӣ дуруст номбар кардӣ.

Бо чунин тарз дигар кӯдакон ба бозикунӣ ҷалб карда мешаванд. Зимни раванди иҷрои шартӣ якуми бозӣ шартӣ дуюми бозӣ низ пешниҳод карда мешавад: дар халтача якчанд бозичаҳо гузошта шудаанд. Ҳамаи кӯдакон намедонанд, ки кадом бозичаҳо дар халтача вучуд дорад. Кӯдаки ҷеғзадашуда дасташро ба халтача гузошта, як бозичаро ламс карда, вале набароварда, номи онро бо

забони англисӣ мегӯяд. Халтача боз карда мешавад, агар аз рӯйи ламскунӣ номи бозичаро кӯдак дуруст номбар намояд, ғолиб доғи нақта мешавад ва метавонад сазовори тухфа ё қарсақзании ҳамсолон гардад ва ё боз як бори дигар дар бозӣ иштирок намояд.

Бозии «Ин чӣ гуна ашё аст?»

Мақсади бозӣ: ёддихии номбар кардани ашё ва тасвир кардани он.

Рафти бозӣ. Дар аввал омӯзгор бозичаро тасвир мекунад: «Он куррашакл, рангаш кабуд бо хатҳои сурх, зард ва ғ.». Кӯдак аз халтачаи сеҳрнок ин ашё ва бозичаро мебарорад ва номи онро мегирад (This is a ball. Ин тӯб аст.).

Бозии "Shopping" дар мавзӯи «Хӯрокҳо - Meals» ва «Бозичаҳо - Toys»

Мақсади бозӣ: ташаққули малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Мураббия ба кӯдакон дар мағоза бозӣ кардани пешниҳод мекунад. Як ё ду кӯдак нақши фурушандаҳоро мебозанд. Дигар кӯдакон бо истифода аз муқоламаи зерин аз онҳо бозичаҳоро харидорӣ мекунанд:

- May I come in? - Come in, please.
- Good morning! - Good morning!
- Give me, please a cat. - Here you are.
- Thank you. Goodbye. - Goodbye.

Бозии "At the zoo" дар мавзӯи «Ҳайвонҳо - Animals»

Мақсади бозӣ: ташаққули малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Омӯзгор ба кӯдакон пешниҳод мекунад, ки ба боғи ҳайвонот раҳсипор шаванд. Хангоми ба боғи ҳайвонот рафта онҳо дар якҷоягӣ сурудӣ зеринро месароянд:
We go, go, go
To the zoo,
To see brown bear
A big grey kangaroo!

Дар боғи ҳайвонот мураббия ҳайвонҳоро (расми онҳоро) нишон дода, ба кӯдакон саволҳои зеринро медиҳад ва аз онҳо ҷавоби пурра доланро талаб менамояд:
- What is this? - This is a crocodile.

- Is this a little crocodile? – No, this is a big crocodile.
- There are dolphins, bears, lions.

Бозии «Бигӯй, ки он чӣ гуна аст?»

Мақсади бозӣ: Ба кӯдакон ҷудо кардани аломати ашӯро омӯзонидан.

Рафти бозӣ. Мураббия (ё ин ки кӯдак) аз кутӣ ашӯро бурун меорад, онҳоро номбар мекунад ва кӯдакони дигар бо навбат хусусият ва аломати ҳар як ашӯро мегӯянд. Агар кӯдакон душворӣ кашанд, мураббия ба онҳо метавонад ғӣй расонад: «This a ball. What kind of ball is it?/What colour of this ball? Ин тӯб аст. Ранги ин тӯб чӣ гуна аст?»

Бозии «Сохтани бобои барфӣ»

Мақсади бозӣ: инкишофи малакаи маҳорати амалкунӣ бо ашӯҳои дорой ҳаҷми гуногун, машки муҳаррики хурди дастон.

Рафти бозӣ. Дар бозӣ саққоҳои ҳаҷмашон гуногун (метавон бо тасвирҳои сатҳӣ иваз кард) пешниҳод карда мешавад. Мураббия ба кӯдак дида баромадан ва ламс кардан ва бо якдигарашон ҷаспондану пайваст кардани қисмҳоро пешниҳод мекунад. Баъд аз он ба кӯдак тарзи сохтани бобои барфӣ нишон дода мешавад. Ӯ диққаташро ба он равона месозад, ки бобои барфӣ аз саққоҳои андозаашон гуногун иборат мебошад: дар поён – калон, баъд аз он – миёна, дар боло – аз ҳама хурд. Ба кӯдак ҷунин тарзи сохтани бобои барфиро пешниҳод мекунад.

Кӯдак мустақилона амал мекунад, шахси калонсол дар ҳолатҳои зарурӣ ба ӯ маслиҳат медиҳад. Пас аз сохтани бобои барфӣ он бо забони англисӣ Snowman ном мегирад. Метавон дар байни якчанд кӯдакон мусобика гузаронид ва номбар кардани қисмҳо, ҳаҷму андозаи саққоҳо бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ талаб карда мешавад.

Бозии «Чӣ намерасад?»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Дар рӯйи миз расмҳо оид ба мавзӯёи ин ки якчанд ашӯҳо гузошта мешаванд. Ҳамаи кӯдакон ба онҳо нигоҳ мекунанд ва ном, шакл, ранг, ҷойгиршавии ҳар якеро дар хотирашон нигоҳ медоранд. Баъд аз он як кӯдак тахтапушташро мегар-

донад ва боқимонда кӯдакон як ашӯро мегиранд, ки онро кӯдаки тахтапушташро гардонида бояд ёбад ва онро бо забони англисӣ номбар кунад.

Бозии «Гурбаро бедор кун»

Мақсади бозӣ: фаъол кардани луғати кӯдакон ва номҳои ҳайвонбачаҳо дар нутқи кӯдакон.

Мавод. Қисмҳои либосҳои мутааллиқ ба ҳайвонот (кулоҳча) Рафти бозӣ. Яке аз кӯдакон нақши гурбаро мебозад. Ӯ ҷашмонашро пӯшида дар курсӣ менишинад, гӯё хоб бошад ва дигарон аз рӯйи хоҳиш нақши ин ё он ҳайвонбачаро интихоб намуда, давра меороянд. Мураббия бо имо нафареро нишон медиҳад, ӯ овоз мебарорад (овози мебаровардаи ӯ овози ҳайвонбачае, ки ӯ нақшадро мебозад, мебошад (мисол, хурӯсак, қурбоқача)). Вази фаи гурба: ном гирифтани он, ки чӣ (яъне овози кадом ҳайвон) ӯро аз хоб бедор кард (хурӯсак, қурбоқача ва ғ.). Агар қаҳрамон дуруст ном гирифта шавад, иҷрокунандагон ҷойҳоиашонро иваз мекунанд ва бозӣ идома меёбад.

Бозии «Шамолак»

Мақсади бозӣ: рушди шунавоии фонематикӣ ва фарқ кардани садонокҳо.

Рафти бозӣ. Кӯдакон дар шакли давра меистанд. Мураббия ҳарфҳои ҳамсадою садонокро бо оҳанги маҳсус талаффуз мекунад. Агар кӯдакон овози садонокро шунаванд, мисол, а, дастонашонро боло мекунанд ва охира давра мезананд.

Садонокҳои а, е, о, и, у, и талаффуз карда мешаванд. Кӯдакон вобаста ба ҳарфи талаффузшуда ҳаракатҳои ба он мувофиқро мекунанд.

Бозии «Little Frogs».

Мақсади бозӣ: малакаи талаффузкунии.

Рафти бозӣ. Little frog, little frog (сурудакро мехонанд) Hop! Hop! Hop! (қурбоқчаҳо дар атрофи кулангҳо бозӣ мекунанд)

Little frog, little frog,

Stop! Stop! Stop! (қурбоқчаҳо аз кулангҳо мегузрезанд)

Бозии «Owl»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Day-rӯз- мушҳо дар марғзор медаванд, бумҳо хоб мераванд.

Night-шаб- бумҳо бедор мешаванд ва мушҳоро сайд меку-
нанд.

Бозии "Show me, please"

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва ташак-
кули малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Кӯдакон бозичаеро нишон медиханд, ки онро мураббия бо забони англисӣ ном мегирад, кӯдакон номи онро бо забони англисӣ такрор мекунанд. Метавонанд бо истифодаи онҳо ҷумла ва нақли кӯтоҳ тартиб диҳанд.

-show me, please a monkey/cat/frog/etc.

Бозии "What is missing?"

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Кӯдакон ҷашмонашнро зери фармондихии "Close your eyes". "Open your eyes" ҷашмонашнро мекушоянд ва қадом бозича гӯм шудааст, онро бо забони англисӣ ном гирифта, меёбанд.

Бозии "Yes-No"

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва ташак-
кули малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Мураббия ё ин ки кӯдак ба кӯдакон бозичаро нишон медихад, онро дуруст ё нодуруст бо забони англисӣ ном мегирад. Кӯдакон розӣ ё норозӣ мешаванд - Yes/No- ҳа/не.

-this is a cat

-no! This is a dog.

Бозии "Big-Little"

Мақсади бозӣ: Ба кӯдакон ҷудо кардани аломати ашро
омӯзонидан.

Рафти бозӣ. Мураббия ибораро ном мегирад, кӯдакон сари
ду по менишинанд ё меҳезанд, бо имову ишора хурд ё калон бу-
дани предметро тасвир мекунанд.

-big elephant (кӯдакон аз ҷояшон меҳезанд ва дастонашнро
ба ду тараф дароз мекунанд)

-little mouse (кӯдакон сари ду по менишинанд)

Бозии "Guess"

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва ташак-
кули малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Як кӯдак берун меояд, варақчаи суратдорро
мегирад, кӯдакон яқоя аз ӯ мепурсанд: What do you have? ӯ
ҷавоб медиҳад: I have a ...

Бозии «Чӣ омад?» дар мавзӯи «Ҳайвонҳо - Animals»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Мавод: аргамчин ва зангӯла.

Рафти бозӣ. Кӯдакон дар курсичаҳо менишинанд. Якчанд
масофа дур аз онҳо аргамчин вучуд дорад, ки дар он зангӯла дар
баландии қадӣ кӯдакон овезон карда шудааст. Мураббия ду ва ё
зиёда кӯдаконро ба назди худ меҳонад ва ба онҳо дар бораи ҳар
якӣ онҳо нақши қадом ҳайвонро бозиданашнро маслиҳат меку-
над.

Ба назди банд кӯдаки яқум меояд, меҷаҳад ва се маротиба
зангӯла мезанад. Кӯдакон. Чӣ омад?

Кӯдак. Гав-гав-гав!

Кӯдакон номи сағро бо забони англисӣ гирифта, дармее-
банд, ки он омадааст. Кӯдаке, ки сағро тасвир мекунад, дар ҷояш
мешинад. Ба назди зангӯла дигар кӯдак меояд – бозӣ идома ме-
ёбад.

Бозии "My animals" дар мавзӯи «Ҳайвонҳо - Animals»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва ташак-
кули малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Мураббия ба кӯдакон расмҳои ҳайвонҳоро ни-
шон дода, номашнро мегирад ва кӯдакон пас аз ӯ такрор меку-
нанд. Баъд аз он кӯдакон ба як расм даст мерасонанд ва меғунд:
My cat, dog, frog, etc.

Бозии «Аз пайи из»

Мақсади бозӣ: ёддихӣ ва мустаҳкамкунии шумурдан бо забони англисӣ.

Рафти бозӣ. Дар фарш изҳо гузошта мешаванд. Кӯдакон ба изҳо наздик мешаванд ва онҳоро бо забони англисӣ аз 1 то 5 ё ин ки аз 1 то 10 мешумуранд.

Бозии «Ёб, кӣ аст»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва ташаққули малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Чашмони кӯдак баста мешавад, ӯ бозичаро мегирад ва онро бо забони англисӣ ном мегирад. Дигар кӯдакон бо ӯ розӣ мешаванд ва розӣ намешаванд: Yes/no.

Бозии «How many?» дар мавзӯи «Ададҳо - Numbers»

Мақсади бозӣ: ёддихӣ ва мустаҳкамкунии шумурдан бо забони англисӣ.

Рафти бозӣ. Дар миз панҷ-даҳ бозича хобидааст. Кӯдакон чашмонашонро бо фармони мураббия мепушанд: Close your eyes. Ман бозичаҳоро мегирам. Open your eyes- кӯдакон чашмонашонро мекушоянд ва ҳисоб мекунанд, ки чанд бозича боқӣ мондааст. -how many? -eight!

Бозии «Инсони хандон»

Мақсади бозӣ: ёддихӣ ва мустаҳкамкунии шумурдан бо забони англисӣ.

Рафти бозӣ. Мураббия дар тахта расми инсони дорон чашмони бисёр, дастон ё ин ки пойҳоро мекашад. Кӯдакон онҳоро мешумуранд ва узвҳҳои зиёдати тоза мекунанд.

Бозии «Овозро деҳ»

Мақсади бозӣ: рушди малакаи талаффузи овозҳо.

Рафти бозӣ. Кӯдакон ба якдигар тӯбро медиханд ва овозе, ки мураббия мегӯяд, талаффуз мекунанд.

Бозии «Тавассути дарёча»

Мақсади бозӣ: ёддихӣ ва мустаҳкамкунии шумурдан бо забони англисӣ.

Рафти бозӣ. Кӯдакон ба назди дарёчаи бо сангчаҳо кашидашуда меоянд ва онҳоро бо забони англисӣ аз 1 то 5 ё ин ки 1-10 ҳисоб мекунанд.

Бозии «Ёварон» дар мавзӯи «Оилаи ман - My Family»

Мақсад: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва ташаққули малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Мураббия ба кӯдакон расмҳо бо тасвирҳои аъзои оилаҳоро тақсим мекунад. Кӯдакон онҳоро бо забони англисӣ номбар мекунанд ва чӣ тавр онҳо дар хона ба онҳо ёрӣ доданашонро нақл мекунанд.

Бозии «Яҳ мекунонам» дар мавзӯи «Узвҳои бадан - Parts of the Body»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Мураббия дастпӯшаки бепанҷаи Бобои барфиро ба кӯдакон нишон медиҳад: Инҳо дастпӯшаҳои бепанҷаи Бобои барфӣ.

Онҳо ҳама метавонанд ҳар чизе, ки онро ламс мекунанд, яҳ кунонанд. Айни ҳол ман узвҳои баданро бо забони англисӣ ном мегирам, шумо онҳоро пинҳон (rust) кунед, вагарна онҳоро яҳ мекунонам!

Ман мегӯям: froze your pose! (Кӯдакон биничаҳояшонро пинҳон мекунанд). Froze your ears! (Гӯшчаҳояшонро пинҳон мекунанд).

Бозиро барон кӯдакони синни калони томактабӣ

Бозин "Let's lay the table" дар мавзуи «Хӯрокҳо - Meals»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи лугавӣ.

Рафти бозӣ. Ба кӯдакон бозии: «Let's lay the table» пешниҳод мегардад. Дар назди кӯдакон мулӯҳҳои меваҳо, сабзавот ва дигар маҳсулоти хӯрока гузошта мешаванд ва як кӯдак ҳамчун ёрдамчӣ интиҳоб карда мешавад. Ёрдамчӣ супоришҳои мураббияро иҷро мекунад:

Take a banana. Put the banana on the table.

Take a cheese. Put the cheese on the table.

Бозин "What can you do?" дар мавзуи «Ҳайвонҳо - Animals»

Мақсади бозӣ: инкишофи малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Ба кӯдакон пешниҳод карда мешавад, ки худро дар образи ин ё он ҳайвон тасаввур кунанд ва онҳо бояд ба саволи «What can you do?» ҷавоб диҳанд: «I can run/jump/swim/ly»

Бозин "Fox" дар мавзуи «Ҳайвонҳо - Animals» (бозин мазкурро метавон бозин сахнаӣ номид)

Мақсади бозӣ: инкишофи малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. (хурӯсак тозон (давида) медарояд)

Хурӯсак: Hello! I am a cock.

Кӯдакон (ба ӯ салом медиҳанд): Hello!

Рӯбоҳ (ба хурӯсак пинҳонӣ наздик шуда мегӯяд): Hello! Who are you?

Хурӯсак: I am a cock! Who are you?

Рӯбоҳ (бо овози ҳилагарона мегӯяд): I am a fox.

Кӯдакон (ба хурӯсак бо овози баланд мегӯянд): Run away! (Гурез!)

Хурӯсак (тарсида, гурезон мегӯяд): Goodbye!

(дар марғзор харгӯш пайдо мешавад)

Харгӯш: Hello! I am a hare.

Кӯдакон (ба ӯ салом медиҳанд): Hello!

Рӯбоҳ (ба харгӯш пинҳонӣ наздик шуда мегӯяд): Hello! Who are you?

Харгӯш: I am a hare! Who are you?

Рӯбоҳ (бо овози ҳилагарона мегӯяд): I am a fox.

Кӯдакон (ба харгӯш бо овози баланд мегӯянд): Run away! (Гурез!)

Харгӯш (тарсида, гурезон мегӯяд): Goodbye!

(Агар рӯбоҳ хурӯсак ё харгӯшро дастгир кунад, бозӣ бо дигар каҳрамонҳо идома дода мешавад)

Бозин "Hey, Mr. Snowman" дар мавзуи «Узвҳои бадан - Parts of the body» ва «Соли нав дар Англия - New Year's Day in England»

Мақсади бозӣ: инкишофи малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ.

Кӯдакон зери садои мусикӣ бобои барфӣ месозанд.

I went walking

through a winter wonderland

and spied a frosty snowman

who needed a hand.

Hey, Mr. Snowman, what do you need?

"I need BLACK EYES. Put them on me."

Hey, Mr. Snowman, what do you see?

"I see an ORANGE CARROT. Put it on me."

Hey, Mr. Snowman, now what do you see?

"I see a BLACK TOP HAT. Put it on me."

Hey, Mr. Snowman, now what do you see?

"I see some BROWN STICKS. Put them on me."

Hey, Mr. Snowman, now what do you see?

"I see a GREEN SCARF. Put it on me."

Hey, Mr. Snowman, now what do you see?

"I see some PINK MITTENS. Put them on me."

Hey, Mr. Snowman, now what do you see?

"I see some BLUE BUTTONS. Put them on me."

Hey, Mr. Snowman, now what do you see?

"I see some YELLOW BOOTS. Put them on me."

Hey, Mr. Snowman, now what do you see?

"I see the coolest snowman ever. Me!"

Бозин «Барон модар ва падар фарзанд ёбед» дар мавзуи «Оилаи ман - My Family» ё ин ки «Ҳайвонҳо - Animals» (яъне бачаи

фарзандони онҳо чӣ ном дорад: гов –гусола (cow-calf), гусфанд – баррача (sheep-lamb), асп –тойча (horse-foal), гурба-гурбача (cat-kitten), саг-сагбача (dog-puppy) ва ғайраҳо.

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи лугавӣ.

Рафти бозӣ. Мураббия диққати кӯдаконро ба мошин, ки меҳмононро овардааст, ҷалб мекунад ва нақл мекунад: Боре гӯсолча, гурбача, сагбача ва тойча аз модар ба масофаи дур давида мераванд ва роҳум мезананд; модарони хавотиршуда бо мошин ба ҷустуҷӯи онҳо мераванд. Гурбача-kitten, аз хама хурдакак буд, пешпо хӯрда, ба мияв-мияв гуфтан медарояд. Чӣ тавр ӯ мияв-мияв мекард? (Ҷавобҳои якҷоя ва фардӣ). Ӯро гурба-cat мефаҳмад ва фарёд мекунад: «Мяу-мяу».

Мураббия ба яке аз кӯдакон мурочиат мекунад, ки аз болои мошин модари гурбачаро гирад (яъне ба ҳар яке онҳо падар ва модари мувофиқро интиҳоб намояд). Бо ҳамроҳии он бозича ба назди мизе, ки дар он расмҳо бо тасвири гурбача, тойча, гӯсолча ва сагбача ҳобиданд, ояд ва бачаи гурбаро интиҳоб кунад. Ҳангоми иҷрои вазифаи мазкур кӯдакон калимаҳои – mother (модар, оча, бибӣ), father (дада, дадо, падар)-ро талаффуз мекунанд.

Ҷиҳати интиҳоби расми лозима кӯдакон боз се вазифаи дигарро иҷро мекунанд: шинохтани дарк кардан; монанди муқоиса-кунии ва номбар кардани хурду бузург (фарзанд - бача – падару модар)

Бозии «Feathers - Парҳо» дар мавзӯи «Рангҳо - Colours»

Мақсади бозӣ: инкишофи малакаи гуфтор ва дониши рангҳо бо забони англисӣ.

Рафти бозӣ. Кӯдакон рангро ном гирифта, парҳои рангаро ба мурғ мечаспонанд.

"White feather, white feather, what do you see?" (place the white feather on the turkey's back)

"I see a gold feather next to me." (place the gold feather on the turkey's back)

"Gold feather, gold feather, what do you see?"

... and it goes on from there with which ever color feathers you would like to use.

Running, running, running. Running, running, running (медавам). Now let's stop. Now let's stop (хама гуна тарзи истодан-ро қабул мекунем).

Бозии «Паровоз»

Мақсади бозӣ: тақмили дониши ҳарфҳои забони англисӣ ва талаффузкунии.

Рафти бозӣ. Ба мураббия паровозча лозим мешавад (ё ин ки хама гуна мошинчаи кузов дошта). Дар раванди бозӣ мураббия – ронанда ва ҳарфҳо — мусофирон иштирок мекунанд. Дар ҳар як истоҳ мураббия номи истоҳи роҳи оҳанро ба мусофирон эълон мекунад, ки онҳо бояд ба вагон нишинанд. Кӯдак ҳарфҳоро мегузорад. Аз кӯдак хоҳиш кунед, ки худро бо он ҳарф муаррифӣ кунад: "Акун ту - ҳарфи Z, нишон деҳ чӣ гуна ҳастӣ". Варианти дигари бозии мазкурро пешниҳод кардан мумкин аст. Номи истоҳ бо кадом овози забони англисӣ оғоз мешавад? Номи истоҳ чӣ маъно дорад? Дар назди истоҳ кадом биноҳо ҳастанд?

Бозии «Биёд бо ранги зард шинос мешавем» дар мавзӯи «Рангҳо - Colours»

Мақсади бозӣ: шинос кардани кӯдакон бо ранг. Ёфтани рангро аз рӯйи намуна ва ёд додани дуруст номбар кардани рангҳо.

Васоити таълим: varaқҳои сафеди андозаи А 4, ашёҳои рангашон зард (сатҳӣ ва ҳаҷмдор), гном (паканаи бадафти ришдор дар асотири Европаи ғарбӣ) бо либоси зард («зард»), қаламҳои зард ва ғайраҳо.

Рафти бозӣ. Гном ба меҳмонӣ меояд. Педагог кӯдаконро бо гном шинос мекунад ва мегӯяд, ки номи ӯ "yellow" аст. Ӯ дар кишвари рангҳои зард зиндагӣ мекунад. Гном ба кӯдакон танҳо предметҳои рангашон зардро меоварад. Кӯдакон ашёҳоро дар рӯйи varaқҳои сафед мегузоранд, ба онҳо нигоҳ мекунанд ва ба гирди онҳо бо қалами зард хат мекашанд. Педагог бо бачаҳо бозии «Чунин ашёро ёб»-ро мегузаронад, ки дар он кӯдакон предметҳои рангашон зардро аз рӯйи намуна интиҳоб мекунанд ва номбар менамоянд.

Машқи «як, ду, се, ранги зардро биёр» - кӯдакон аз муҳити онҳоро ихотакунанда бо пешниҳоди мураббия ашёҳои рангашон зардро меёбанд.

Минбаъд, шиносӣ бо тамоми рангҳои асосӣ, аз ҷумла сурх, сабз, кабуд, бунафш ва ғайраҳо сураг мегирад.

Бозии «Дар меҳмони гномҳо бо мева ва сабзавот» дар мавзӯи «Рангҳо - Colours»

Мақсади бозӣ: дониш оид ба мачмуи рангҳоро дар кӯдакон тақмил додан.

Васоити таълимӣ: гномикҳо - зард, сурх, сабз, кабуд, бунафшранг, норанҷӣ.

Мачмуи меваҳо: олу, апелсин, лимон, банан, себи сурх ва кабуд, нок, ангур, хурмо.

Мачмуи сабзавотҳо: бодинҷон, қаламфури сурх, зард, сабз; сабзӣ, помидор, бодиринг, лаблабу ва ғ.

Рафти бозӣ. Гномикҳо ба меҳмонӣ меоянд. Ба кӯдакон пешниҳод карда мешавад, ки гномҳоро аввал бо меваҳо ва баъд бо сабзавотҳо меҳмондорӣ кунанд. Ба фикри шумо кадом меваҳо ва сабзавотҳоро гномҳо бисёртар дӯст медоранд? Мисол, гномики зард бананро дӯст медорад, гномики сурх себи сурхро дӯст медорад. Барои чӣ чунин аст? Кӯдакон гномҳоро меҳмондорӣ меку-нанд, рангҳоро бо забони англисӣ номгирӣ мекунанд.

Бозии "Кӣ дар хонача зиндагӣ мекунад?" дар мавзуи «Рангҳо - Colours»

Мақсади бозӣ: тақмил додани раванди ёдгирӣ ва истифодабарии номи рангҳо бо забони англисӣ, ки тафаккури мантиқиро тараққӣ медиҳанд.

Таҷҳизот: хоначаҳои гулобӣ, осмонранг, хокистариранг; гномикҳои бо рангҳои зикршуда ороодашуда.

Рафти бозӣ. Ба кӯдакон хоначаҳо пешниҳод карда мешавад, ки дар онҳо бояд гномҳо бо либоси рангаи ба онҳо мувофиқ ҷойгир карда шаванд.

Хонаи гулобӣ – гномҳои гулобӣ,

Хонаи осмонранг – гномҳои осмонранг,

Гномҳои хокистариранг – гномҳои хокистариранг ва ғайраҳо.

Гномҳоро дар хонаҳо ҷойгир намуда, рангҳои гномҳо ва хоначаҳоро бо забони англисӣ номбар мекунанд.

Бозии «Чӣ тағйир ёфт?»

Мақсади бозӣ: тақмилдиҳии малакаву маҳорати номбаркунии ашёҳо ва инкишофи диққат ва хотира.

Рафти бозӣ. Дар миз расмҳо ё ашёҳо оид ба мавзӯёи ин ки ашёҳо гузошта мешаванд ва ҳамаи кӯдакон ба онҳо нигоҳ меку-нанд, ҷойгиршавӣ, ном, ранг ва шакли онҳоро дар хотир нигоҳ медоранд. Баъд аз он рӯйи як кӯдак ба дигар тараф гардонда ме-шавад ва дигар кӯдакон ҷойҳои рамеҳо ва ё предметҳоро иваз ме-кунанд. Сипас он кӯдак чизе, ки ҷояш иваз карда шудааст, ме-ёбад ва онро бо забони англисӣ тарҷума мекунад.

Бозии «Ин чӣ аст?»

Мақсади бозӣ: тақмилдиҳии малакаву маҳорати номбарку-нии ашёҳо ва инкишофи диққат ва хотира.

Рафти бозӣ. Дар куттича тасвирҳои ашёҳои гуногун пинҳон карда шудаанд. Баранда ба ҳар як иштирокчии бозӣ яктогӣ расм медиҳад, ки он низ аз дигарон пинҳон карда мешавад. Ҳар як бозингар бо навбат дар бораи расме, ки (расми ҳайвон) ба ӯ дода шудааст, номи онро нагирифта дар бораи он нақл мекунад. Танҳо ба тавсифи хосият ва сифати он (ранг, андоза, дар кучо бо он вохӯрда мешаванд ва дар кучо истифода бурда мешавад) иҷозат дода мешавад. Шахсе голиб меояд, ки аз ҳама бисёр тасвирҳоро мешиносад ва онҳоро бо забони англисӣ номбар мекунад.

Бозии «Чистон»

Мақсади бозӣ: чистонгӯӣ ва чистонёбӣ.

Рафти бозӣ. Дар аввал ба кӯдак чизе нишон дода мешавад, ки он дар натиҷа ба даст оварда мешавад. Баъд аз он тамоми қисматҳои (чӯзӣё, тафсилот) чистон тақсим карда мешавад, омеҳта карда мешавад ва ба кӯдак барои ҷамъкунии ҷиҳати ҳосил гардидани чизи бутун пешниҳод карда мешавад. Намудҳои гуно-гуни чунин чистонҳо вучуд доранд, ки метавон омода кард. Дар ин ҳолат ҳама гуна рукъа, ки он ба таври кифоягӣ расми мураккаб дорад, истифода бурда мешавад ё ин ки тасвир аз маҷалла (онро бехтараш пешакӣ дар қоғази ватман часпонид), он ба қисмҳо бу-рида мешавад, онҳо ба кӯдак барои васл кардан ҷиҳати намудор гардидани тасвир пешниҳод карда мешаванд. Агар имконият бошад, метавон байни якчанд кӯдакон озмун оид ба аз ҳама тезтар васлкунии қисмҳои тасвирро гузаронид. Баъд аз он ки кӯдак

кисмҳои тасвирро васл мекунад, он намунаро мегардад, номи онро бо забони англисӣ баён мекунад.

Бозии «Кӣ хирсак дорад?»

Мақсади бозӣ: аз ёд кардани ибораҳои «Do you have...? No, I don't have. I have a...»

Рафти бозӣ. Ҳамаи кӯдакон дар шакли давра китф бо китф чафс меистанд, дастони ҳамаи онҳо дар пушташон нигоҳ дошта мешавад, онҳо бо шумидани фармон хирсакро (ё бозичаи дигар) то он даме ки баранда (чашмони ӯ пӯшида аст) дар маркази давра истода «бас» нагӯяд, ба якдигар медиханд. Бозича дар як одам боқӣ мемонад, баранда бояд бо се кӯшиш (яъне бо пурсидани се нафар) дар дасти ки будани онро гӯяд.

- Do you have a bear (a ball)?

- No, I don't have (Yes, I have)

Бозии «Боғи ҳайвонот»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Кӯдакон дар шакли давра менишинанд, ҳар як нафари онҳо расмро гирифта, ба дигар кӯдакон нишон надода, аз рӯйи нақшаи зерин расми гирифтаи худро бояд тасвир кунанд:

1. Қиёфаи зоҳирӣ, яъне он чӣ гуна аст.

2. Ба он чӣ ҳуҷум дода мешавад.

3. Он чӣ корро иҷро карда метавонад.

Ҳайвонотро ёфта, кӯдакон номи онро бо забони англисӣ мегӯянд: a cat, a dog, a mouse.

Бозии «Чароғи раҳнамо» дар мавзӯи «Рангҳо - Colours»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани дониши номи рангҳо, та-шақкул додани диққат.

Рафти бозӣ. Қойи оғоз кардани ҳаракат, яъне оғозро муайян кардан зарур аст. Ҳамаи кӯдакон пеш аз хати маъмул меистанд, дар марра баранда (чароғи раҳнамо) меистад. Ӯ бо овози баланд мегӯяд «Green color» (ранги сабз) – метавонед гузаред, «Red color» (ранги сурх) – бояд бозистод, шахсе ки ҳаракат мекунад – аз бозӣ мебарояд, шахси ғолиб баранда мешавад.

Бозии «Номи ҳайвонро аз рӯйи тасвиркунии он ёбед» дар мавзӯи «Ҳайвонҳо - Animals»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Мавод: расмҳои ҳайвонҳо.

Рафти бозӣ. Мураббӣ ба кӯдакон пешниҳод мекунад, ки номи ҳайвоне, ки ӯ онро тасвир мекунад, ёбанд.

Мураббӣ: ин ҳайвон сар, гӯшҳо, дандонҳои тез, бадан, пойҳо, дум дорад. Он хонаро посбонӣ мекунад, устуҳон хойданро дӯст медорад.

Кӯдак расми сагро меёбад ва онро ба кӯдакон нишон дода бо забони англисӣ ном мегирад.

Бозии «Three little chicken» дар мавзӯи «Ҳайвонҳо - Animals»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани дониши номи ҳайвонҳо ва ташаққули малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ.

1 little chicken with yellow feet (кӯдакон пойҳояшонро нишон медиханд)

1 little chicken with tail so neat (кӯдакон думро бо имо тасвир мекунанд)

1 little chicken stands up tall (ба самти боло меёзанд)

Mummy hen does love them all. (Мурғ чӯчаҳоро ба оғӯш мегирад).

(шӯр бо ҳаракатҳо такрор карда мешавад).

Бозии «Snowball» дар мавзӯи «Ҳайвонҳо - Animals»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Мураббӣ ба кӯдакон тӯбро мепартояд ва номи ҳайвонро бо забони англисӣ мегӯяд, кӯдакон онро тарҷума ме-кунанд. Инчунин метавонанд ҳаракату амалҳои ҳайвонро тасвир кунанд.

Бозии «Тарҷумон»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Мураббӣ тӯбро ба кӯдак ҳаво дода калимаеро бо забони англисӣ ё тоҷикӣ мегӯяд, ӯ онро тарҷума мекунад ва бознас тӯбро ба мураббӣ ҳаво медиҳад.

Бозии «Snowmen and Sun»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ.

Рафти бозӣ. Бачаҳо- бобоҳои барфӣ бо никоб, мураббӣ – офтоб.

Бо фармони— Run! - бобоҳои барфӣ медаванд ва дар кур-сичаҳо менишинанд.

Калимаҳои суруд:

Snow, snow

Snowmen – grow! (бобоҳои барфӣ аз ҷояшон меҳезанд – аз сари ду по ништастан меҳезанд, ҳамёза мекашанд)

Sun, sun

Snowmen – run! (бобоҳои барфӣ мегурезанд).

Бозӣ бо тӯб “Hello! Good-bye!” дар мавзӯи «Шиносой»

Мақсади бозӣ: инкишофи малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Бачаҳо тӯбро хаво медиханд, ба якдигар Hello!/How are you?/ What is your name? /My name is ... / Good-bye! ва ғайраҳо мегӯянд.

Бозии «Нишон диҳед, биничаатон дар кучост?» дар мавзӯи «Номбаркунии узвҳои бадан - Parts of the Body»

Мақсади бозӣ: такмил додани номбаркунии узвҳои бадан.

Рафти бозӣ. Мураббия кӯдаконро бо навбат ба назди бозича меҳонад, ба онҳо саволҳо медиҳад. Кӯдак узвҳои баданро нишон медиҳад ва онҳоро бо забони англисӣ номбар мекунад.

-show me, please, nose.

Бозии “Wolf and hares” дар мавзӯи «Рақамҳо - Numbers»

Мақсади бозӣ: такмил додани номбаркунии рақамҳо.

Рафти бозӣ. Гург дар марказ менишинад, гӯё ки хоб рафта истодааст. Харгӯшҳо: What’s time, Mr.Wolf? Гург рақамҳоро номбар мекунад. Харгӯшҳо шумурда, ба назди гург меоянд, ҳамин ки шумурдан ба охир мерасад, гург бедор шуда, сайд кардани харгӯшҳоро оғоз мекунад.

Бозии «Рӯзноманигор» дар мавзӯи «шиносой» ё ин ки «Рақамҳо - Numbers»

Мақсади бозӣ: такмил додани номбаркунии рақамҳо ва та-шақкул додани малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Як кӯдак рӯзноманигор мешавад, аз дигарон мусоҳиба мегирад:

-how old are you?

-I’m 5.

Бозии «Лабиринт»

Мақсади бозӣ: такмил додани номбаркунии рақамҳо.

Рафти бозӣ. Мураббия пешаки расми лабиринтро (роҳи пур-печутоб) мекашад, ки дар он кӯдакон бо расмҳои ҳайвонҳо, рақамҳо ва ғайраҳо воমেҳуранд. Кӯдакон дар он қаламро ҳаракат дода, ашёҳое, ки бо онҳо дар лабиринт вомеҳуранд, ҳисоб меку-нанд ё ин ки онҳоро номбар мекунанд.

Бозии “Let’s jump”

Мақсади бозӣ: такмил додани номбаркунии рақамҳо ва та-шақкул додани малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Мураббия ба кӯдакон рақамҳоро мегӯяд ва ба онҳо ҷӣ корро бояд анҷом доданашонро хитоб мекунад. Мисол:

-jump 3 times! (5 маротиба меҷаҳем!)

-sit down 3 times! (3 маротиба менишинем).

Бозии «Рақамро гӯед»

Мақсади бозӣ: такмил додани дониш оид ба рақамҳо ном-баркунии онҳо.

Рафти бозӣ. Мураббия якчанд рақамро дар тахта менависад. Баъд аз он онҳоро бо забони англисӣ номбар мекунанд. Кӯдакон ҷашмонашонро мелўшанд, мураббия онҳоро аз тахта тоза мена-мояд ва кӯдакон онҳоро меёбанд ва бо забони англисӣ баён меку-нанд.

Бозии «Кӣ аз ҳама калон?» дар мавзӯи «Оилаи ман - My Family»

Мақсади бозӣ: мустаҳкам кардани маводи луғавӣ ва инки-шофи малакаи гуфтор.

Рафти бозӣ. Кӯдакон расми доирачаҳо, ки дар аз ҳама дои-рачаи калон бобо ва модаркалон, дар доирачаи хурдтар падару модар, дар доираи боз ҳам хурдтар фарзандон навишта шудаанд, мебинанд ва баъд аз он онҳоро бо забони англисӣ номбар меку-нанд. Инчунин, дар оила аз ҳама кӣ калон буданашро низ баён мекунанд.

Бозии «Инҳо чӣ қор карда метавонанд?» дар мавзӯи «Узвҳои бадан -Parts of the Body»

Мақсади бозӣ: номбар кардани узвҳои бадан бо забони англисӣ.

Рафти бозӣ. Мураббия узвҳои баданро номбар мекунад, кӯдакон бо ин узви бадан чӣ қорро метавон иҷро кард, номбар мекунанд ва иҷрои онро нишон медиҳанд. Мисол: даст- hand- бо даст чапак зада мешавад, ашӯро мебардоранд. Пой- foot- рох гашта мешавад, чаҳида мешавад ва ғайраҳо. Инчунин, гӯшҳо – ears, даҳон – mouth, чашмон – eyes чӣ қор мекунанд.

МУНДАРИҶА

Пешгуфтор.....	3
Нақшаи дарс.....	5
БОБИ I. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БАРОИ КӢДАКОНИ ТОМАКТАӢ.7	
1.1. Методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ ҳамчун фанни таълимӣ.....	7
1.2. Имконият ва қобилияти лингвистикии кӯдакони синни томактабӣ ҷиҳати аз худ намудани забони англисӣ.....	10
1.3. Шартҳои таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ.....	15
1.4. Асосҳои педагогии методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ.....	17
1.5. Асосҳои психологӣ методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ.....	25
1.6. Мундариҷаи машғулиятҳои забони англисии муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ.....	28
1.7. Бозӣ ҳамчун яке аз усулҳои пешбарандаи таълими забони англисӣ ба кӯдакони синни томактабӣ.....	30
БОБИ II. ТАВСИЯҲОИ МЕТОДӢ ОИД БА ТАШКИЛИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БАРОИ КӢДАКОНИ ТОМАКТАӢ.....	39
2.1. Таълими талаффуз ба кӯдакони синни томактабӣ бо истифодаи усули бозӣ.....	39
2.2. Таълими транскрипсия ба кӯдакони томактабӣ.....	45
2.3. Таълими хониш ва хат ба кӯдакони томактабӣ.....	50
2.4. Таълими лугат ба кӯдакони томактабӣ бо истифодаи методи бозӣ.....	53
2.5. Таълими истимӯ ва гуфтор ба кӯдакони томактабӣ.....	63
2.6. Усулҳои афзалиятноки таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ.....	68

2.7. Истифодаи аёниятҳо дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ	75
Хулосаи умумӣ	78
Феҳристи адабиёт	89
Намунаи саволномаи тестӣ аз фанни методикаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои томактабӣ	95
Замимаҳо	115

Комилов Мирато Мишиаробович

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАБӢ

(Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни ихтисоси
«Таҳсилоти томактабӣ. Забони англисӣ»)

Мухаррири техникӣ: Мардонзода Сухроб Ҳасан

Ба чопаш 30.12.2023 имзо шуд.
Андозан коғаз 60x84 1/16. Коғаз офсетӣ.
Чузъи чопӣ 9,4. Адади нашр 100 нусха.

Матбааи ДДОТ ба номи С.Айнӣ,
хiebони Рӯдакӣ, 121.

ISBN 978-99985-893-0-8

9 789998 589308